

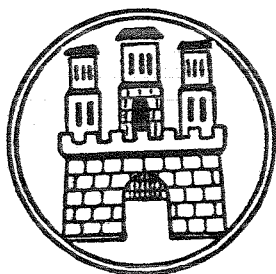
Taaa 111

11-B-20

PAMÄTNÝ SPIS

BRATISLAVY

HLAVNÉHO MESTA SLOVENSKA

NÁKLADOM VLASTNÝM

1919-1934

ČASŤ HISTORICKÁ

Deň 4. februára 1919 znamená významný medzník v dejinách oslobodeného Slovenska. Po úspešnom postupe národného vojska v tento deň vtiahol prvý československý minister s plnou mocou pre správu Slovenska, — celá takzv. „slovenská vláda“ — do Bratislavy a týmto činom via faktu stala sa Bratislava hlavným mestom Slovenska. Oslobodené Slovensko dostalo tým definitívne sídlo svojej novej správy a od tejto pamätnej chvíle začína u nás konsolidácia pomerov v znamení československej štátnosti.

Bolo opravdu udalosťou veľkého historického dosahu, že najväčšie mesto slovenského územia, mesto s nepopierateľnou slovanskou tradíciou, siahajúcou do najstaršej dávnovekosti, stalo sa nielen stredom nášho nového slovenského života, nielen ústredňou jeho hmotných a duchovných hodnôt, ale svojou výhodnou polohou na Dunaji, na tejto mohutnej svetovej tepne i jedným hospodársky z najdôležitejších miest republiky.

No nielen Slovensko a republika, ale i Bratislava sama získala týmto postupom veľmi mnoho na svojom význame. Z vidieckeho mesta, ktoré bývalo nazývané iba predmestom Viedne, stalo sa razom hlavné mesto novej oslobodenej zeme, zeme mladistvej životaschopnosti a tým nadobudlo najlepších podmienok k zdravému vyvinutiu sa v skutočnú a vážnu metropolu.

Oslava 15-teho výročia príchodu čsl. vlády do Bratislavy je teda i oslavou začiatku toho radostného prílivu nových tvorčích síl, toho pokroku a vzrastu, ktorý v tak bohatých výsledkoch vykazuje jej 15ročný vývoj. Bratislava stala sa vskutku historiou obnoveným hlavným javišťom nielen nových dejov slovenského života, ale i nových výkonov ľudskej tvorivosti. Keď máme na zreteli fakt, že vo svojom složení je obrazom takzvanej stredoeuropskej syntézy, že sa tu stretajú tri kultúry a zápolia tri národy, tak i keď historický prevrat na prirodzený primát v novom konštruktívnom snažení predurčil Slovákov, posilňovaných bratmi Čechmi, preca kladná spolupráca všetkých obyvateľov je tou hlavnou zárukou, od ktorej závisí blaho a ďalší rozkvet mesta.

Vzájomné ovlivňovanie, ušľachtilé zápolenie a solidarita v konštruktívnej práci všetkých, ktorým záujem Bratislavy úprimne leží

na srdci, zanechalo v dosavádnom rozmachu nášho hlavného mesta pekné stopy vážneho a úspešného úsilia. Ba i strany, ktoré ináč zaujímajú opozičný postoj, v správe hlavného mesta zúčastňujú sa aktívnej práce a je to potešiteľné.

Keď z príležitosti 15. výročia príchodu čsl. vlády do Bratislavy s vďakou spomíname zásluh všetkých tých činiteľov, ktorí sa o tento významný historický čin pričínili, želáme si, aby krásna dosavádna tradícia spolupráce všetkých konštruktívnych živlov a svornosť celého obyvateľstva boli tou pevnou základňou, na ktorej má mohutnieť ďalší rozkvet hlavného mesta Slovenska.

Jozef Országh, krajinský prezident

Dr. Vavro Šrobár

Poznámky o presídlení prvej slovenskej vlády do Bratislavy dňa 4. II. 1919

I.

Zákonom z 10. XII. 1918 bol ustanovený minister s plnou mocou pre správu Slovenska a súčasne boli vládou menovaní 12 referenti pre rôzne obory štátnej administratívy.

Plnomocný minister s vládnymi poradcami ubytoval sa v Žiline 12. decembra. Žilina bola vyvolená za sídlo vlády preto, lebo má výtečné spojenie s historickými zemami a ďalej preto, lebo v tej dobe bola už ako-tak obsadená československým vojskom, takže vláda mohla nerušene započat' svoju prácu. Ale po uplynutí 3—4 týždňov vzrastal počet členov úradníkov vlády z pôvodných 12-tich asi na 200 a v Žiline už nebolo viac miesta pre ubytovanie a nerušené úradovanie. Preto pomýšľalo sa už koncom decembra, kam by sa mala vláda presťahovať. Pomýšľalo sa na presídlenie do Turč. Sv. Martina, ale na dotaz u predsedu Slovenskej Národnej rady oznámil ministromi, že by sa nenašlo miest len asi pre 60 členov, čo v tej dobe už naprosto nestačilo. O iných mestách, ako o Banskej Bystrici, Zvolene sa tiež uvažovalo, ale tieto pre nepohodlné železničné spojenie nemohly v úvahu prichodiť. Zostala Bratislava a Nitra. Za tieto mestá by bola hovorila historická tradícia, lebo prevratu sme rozumeli vtedy tak, že ním po tisíc rokoch stáva sa Slovensko samostatným a neodvislým útvarom nového štátu a tým že prestalo panstvo cudzieho národa nad týmto územím.

Na žiadosť župana Zocha bolo rozhodnuté presťahovať sa do Bratislavy, kde bolo dostatok miesta v budove rakúsko-uhorského corpskomanda, veľkej modernej budove, stojacej pri Dunaji.

A tak robily sa prípravy na presťahovanie slovenskej vlády do Bratislavy na deň 4. februára 1919.

II.

Ale presťahovanie vlády nebolo bez prekážok. V prvom rade sa postavil proti presťahovaniu vlády veliteľ československého vojska na Slovensku generál Piccione a hlavne veliteľ posádky bratislav-

skej, plukovník R. Barecca. Obaja telegraficky odrádzali ministra a jeho poradcov, aby sa do Bratislavy nestáhovali, lebo že za život ministra a jeho poradcov nie sú ochotní brať zodpovednosť a miestnu Slovenskú Národnú radu v Bratislave, kde sa konaly porady o privítaní slovenskej vlády, odrádzali hrozbou od príjazdu, lebo že bude učinенý atentát na sprievod na ulici Štefánikovej. A keď už vláda chce sa nastáhovať do Bratislavy, aby sprievod uberal sa pobočnými ulicami, aby sa vyhlo chystanému atentátu.

Ale výstrahy a hrozby nič nepomohly. Slovenská vláda opustila Žilinu 3. februára a zastavila sa v Trenčíne, kde bol usporiadaný veľký tábor ľudu a kde sa predstavila vláda na verejnom shromaždení nepriehľadným zástupom jasajúceho a nadšeného ľudu. Do Trenčína bol znovu zo sídla hlavného veliteľa zaslaný telegram, aby vláda odložila odjazd do Bratislavy, lebo že s presídlením vlády do Bratislavy vojenské hlavné veliteľstvo naprosto nesúhlasí. Ponevác telegram nebol podpísaný, preto nebral sa naň žiadny ohľad a vláda a jej úradníctvo 4. februára ráno nastúpilo cestu do Bratislavy. Súčasne toho dňa na všetkých dráhach štátnych na Slovensku vypukla stávk a tak vlak, vezúci slovenskú vládu do Bratislavy, len s ťažkými prekážkami a pri opatrnosti strojvedúceho pomaly mohol napredovať cez mnohé stanice, kde nebolo záruky, či vlak nebude úmyselne na falošnú koľaj zavedený a či nestane sa železničná srážka alebo vykoľajenie. Vlak prišiel do Bratislavy s niekoľko hodinovým zmeškaním.

III.

Bratislava neprijala radostne a nadšene prvú slovenskú vládu, ba naopak, obecnstvo maďarsko-nemecké chovalo sa nepriateľsky a prejavilo to takým spôsobom, že obchody uzavrely svoje výklady a dvere, v kaviarňach, hostincoch a iných verejných miestnostiach odmietali obsluhovať československých občanov, ktorí len s vynútením a s hrozbou mohli byť obslúžení kávou, pokrmom a nápojom. Ba ani v hoteloch nechceli prijímať na nocľah host'ov, ktorí sa so všetkých strán Slovenska a i z historických zemí vo velikánskom počte do Bratislavy shromaždili.

Poriadateľstva sprievodu a poriadku na uliciach ujalo sa sokolstvo z Moravy a z Čiech, ktoré prišlo v počte niekoľko tisíc členov.

Vjazd prvej vlády slovenskej do Bratislavy bol napriek nepriazni obyvateľstva Bratislavy veľmi slávnostný a na uliciach, z okolia Bra-

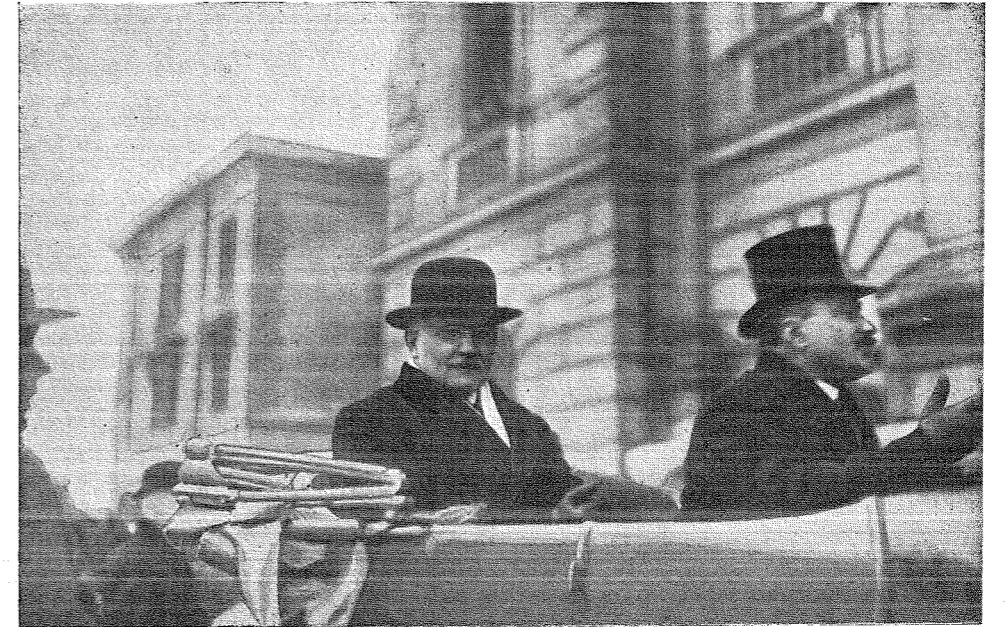

Foto Procházka.

*Slávnostný príchod čs. vlády do Bratislavy, 4.—5. II. 1919.
Minister dr. V. Šrobár — župan S. Zoch.*

Foto Procházka.

*Slávnostný příchod čs. vlády do Bratislavy, 4.—5. II. 1919.
Min. Frant. Staněk — Min. dr. Soukup před nádražím.*

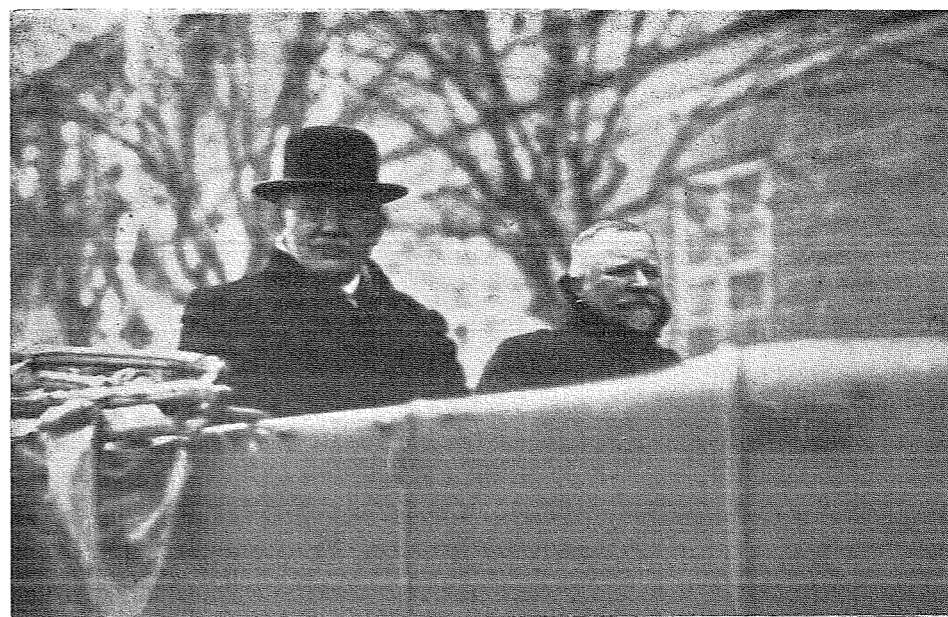

Foto Procházka.

*Slávnostný příchod čs. vlády do Bratislavy, 4.—5. II. 1919.
Min. dr. V. Šrobár — min. Staněk.*

Foto Procházka.

*Slávnostný příchod čs. vlády do Bratislavy, 4.—5. II. 1919.
Slávnostná brána a čestná stráž I. čs. nám. práporu.*

Foto Procházka.

*Slávnostné dni v Bratislave 4.—5. II. 1919.
Hlavný mest. kapitán R. Brunner — kap. prof. F. Písecký.*

tislavy a zo Slovenska shromaždený ľud vítal s nesmiernym jasotom a s radosťou členov vlády z Prahy, zástupcov cudzích vyslanectiev, nesčítané množstvo hostí a prvú slovenskú vládu. Po vjazde do Bratislavy sprievod tiahnuť na župný dom, kde plnomocný minister prijal slovenské deputácie a odpovedal na ich prejavy a žiadosti. Na druhý deň prihlásily sa deputácie zo všetkých vrstiev obyvateľstva Bratislavy k prejavu loyality a vernosti k novému štátu.

Slovenský ľud z obcí prišiel do Bratislavy vo svojich krásnych krojoch a celá Bratislava prvý raz od nepamäti hemžila sa slovenským ľudom a ulice Bratislavy ozývaly sa slovenským a českým slovom. Toho dňa boli predstavenia v mestskom divadle a dávala sa „Prodaná nevesta“, odopoludnia pre ľud a večer bolo slávnostné predstavenie na uvítanie hostí a slovenskej vlády. Predstavenia poriadalo pražské Národné divadlo za vedenia Jaroslava Kvapila.

IV.

Význam presídlenia vlády do Bratislavy má ďalekosiahle následky pre históriu slovenského ľudu. Tým faktom, že Slováci v novom štáte zaujali Bratislavu, odčinené bolo nešťastie, ktoré potkalo pred tisícimi rokmi po smrti kráľa Svätopluka štát veľkej Moravy, kde na druhom brehu Dunaja po nešťastnej bitve zanikol veľký slovanský štát a jeho národ nielen že stratil na 10 storočí samostatnosť a slobodu, ale i stal sa korisťou nadvlády cudzieho národa a za celú tú dlhú dobu nemohol späť vydobýť stratenú samostatnosť a neodvislosť.

Slováci stali sa znovu páni svojho osudu a na tom mieste, kde ich otcovia utrpeli porážku, víťazne ich potomci vztýčili prápor slovenskej slobody. To je teda smysel historický.

Po stránke medzinárodnej a štátnej má Bratislava nesmierny význam svojím položením na Dunaji, svojím obchodným stykom so susednými štátmi, svojou veľkou riekou Dunajom.

Československá republika v Bratislave zaujala bránu, ktorá otvára cestu do sveta k medzinárodným stykom so všetkými národmi, ktoré ležia na brehoch veľrieky Dunaja. Ešte len budúcnosť ukáže nesmierny význam zaujatia oboch brehov Bratislavy a jej skvelý rozkvet po každej stránke. Príchodom vlády do Bratislavy mesto začalo vzrastať dosiaľ netušenou mierou. Rástol počet obyvateľstva Bratislavy, ktorá v živom ruchu obchodnom, politickom a štátnom navi-domoči bohatla. Dnes Bratislava je jedným z najmodernejších miest

v našej republike a stáva sa tiež veľmi význačným strediskom medzinárodného obchodu a premávky. Pri obsadení Bratislavy padaly pesimistické poznámky o tom, že Bratislava, ako mesto neslovenské, neni a nebude vhodné na to, aby sa stalo politickým a kultúrnym strediskom Slovenska.

Dnes vidíme, že československý živel víťazne prekonal prvé ťažkosti, že má zabezpečenú už dnes majoritu obyvateľstva a že veľmi dobre koná misiu tak osvetovú, ako i politickú a národnú. Dnes Bratislava je slovenská a československá a nikto viac nebude môcť zabrániť, aby sa Bratislava nestala pre Slovensko tým, čím je Brno Morave a Praha Čechám.

Ferd. Pišecký:

Čo sa nevráti

Prežili sme už všeličo od prevratu, príjemné i nepríjemné, ale najkrajšie boli preca len prvé blesky slobody, v žiari ktorých nevideli sme prekážok ani nebezpečenství, ktoré by byly kalily náš optimizmus.

Dnes sme vyličení tvrdými lekciami života z tohoto citového opojenia, ktoré nám často narobilo i škody, ale preca sa radi vraciame do oných počiatkov nášho slobodného života, kde sa tak často miešala radosť s vážnymi obavami, ktoré musely byť prekonávané často i odvahou.

Prechod ministra s plnou mocou pre Slovensko, dra V. Šrobára, a jeho referentov zo Žiliny do Bratislavy pred pätnástimi rokmi bol takým rozhodným činom, vplyvným z obáv o ďalší vývoj našej veci. Bolo k nemu treba odvahy a rozhodnosti, lebo nebol tak pripravený, aby vylučoval každé prekvapenie a riziko.

Bolo však treba zaujať Bratislavu tak, aby nikomu ani na um neprišlo, že by sme sa jej chceli niekedy vzdať. Musela byť zabezpečená pre Slovensko, jako jeho hlavné mesto i pre štát jako pevná základňa na Dunaji. Nevieme si dnes ani len predstaviť, ako by vyzeralo Slovensko a celá Československá republika bez Bratislavy.

Tento jej význam cítil i Štefánik veľmi dobre. Už roku 1917 v apríli povedal mi, že Bratislava bude naša, bez nej že neni slobody slovenskej. Preto sa rozhodol pre návrat aeroplánom, aby sletom pri Bratislave spečatil symbolicky oslobodenie Slovenska.

Nepamätám sa už na podrobnosti oných pamätných februárových dní, ktorých som sa stal nevdojak svedkom a účastníkom.

Vrátil som sa zo zahraničia dňa 20. januára 1919, a keď som sa privítal s manželkou a tromi deťmi, ktorých som nebol videl za 4 a pol roka, ponáhlal som sa k pánu prezidentovi, ktorý ma o niekoľko dní poslal do Podkarpatskej Rusi, aby som jej predstaviteľov upozornil na nutnosť rýchleho rozhodnutia, ktoré by mohlo byť reálnym podkladom pre mierové pojednávanie.

Toto poslanie sa mi plne vydarilo a dňa 3. februára som sa vracal z Užhorodu. V Ružomberku som sa dozvedel, že zo Žiliny pôjdeme vlakom, do ktorého vstúpi minister Šrobár so svojou družinou, aby prešiel do Bratislavy.

Kpt. Fr. Sladký:

Obsadenie Bratislavy čs. vojskom pred pätnástimi rokmi

*Pramene: Plk. gšt. Ježek: Boj o Slovensko v letech 1918—1919.
Mjr. gšt. Vondráček: Život v Bratislavě před 15 lety.
(Hlas národní obrany 1934/1 a 2.)
Kpt. Fr. Sladký: Ako bola Bratislava pridelená k ČSR.
Zlatá kniha mesta Bratislavy 1928.
Deníky a záznamy v Pamätníku Oslobodenia.
Súčasné časopisy z r. 1918 a 1919.
Očiti svedkovia.*

15. výročie štátnej samostatnosti je vhodným medzníkom v dejinách nášho štátu, aby sme si pripamätali podrobnosti a okolnosti, za akých boli jednotlivé čiastky nových území privtelované, kým nevznikol podľa historického práva terajší náš štát, utvorený vlastnými silami a obetiami a potvrdený mierovými smluvami saint germainskou a trianonskou.

Zo Slovenska hlavný zreteľ treba samozrejme obrátiť k hlavnému jeho mestu, bývalému Prešporku, na krátku dobu zvanému Wilsonovému mestu a neskoršie dostavšiemu definitívny názov — Bratislava.

Prevrat bol prevedený v Bratislave až po vyhlásení svätomartinскеj deklarácie, 31. októbra 1918.

O bezpečnosť majetku bolo postarané zriadením mestskej milície, zvanej podľa ruského vzoru „Rudou gardou“. Mala okrem udržiavania poriadku na starosti aj obranu niektorých strategicky dôležitých miest. Ale pretože pozostávala z ľudí pochybných, skoro sa zvrhla na trupu, ktorej členovia aj za bieleho dňa sami lúpili a dopúšťali sa násilností.

V tej dobe československá vláda poslala už na Slovensko, na žiadosť jeho zástupcov, vlastné vojsko, ktoré rýchle obsadzovalo jedno mesto za druhým; niekde bez bojov, inde ako pri Senici a Trnave došlo k urputným bojom, pri ktorých padly aj ľudské životy.

Naše vojsko bolo všade s nadšením očakávané, lebo prinášalo ukludnenie a zavádzalo všade poriadok.

V Bratislave boli pomery veľmi neisté. Nevedelo sa, či prípadne k našej republike, či k Pešti, alebo dokonca k Viedni. Preto obrátil sa vtedajší župan bratislavský, Janko, na ministerského predsedu Ká-

rolyiho telegramom o inštrukcie; dostalo sa mu odpovedi, aby obyvateľstvo bolo celkom kludné, že z blízkosti čs. vojska nemôže sa usudzovať na úpravu štátnej hranice.

Medzitým však ministerský predseda s maďarskou delegáciou vyjednával s vrchným veliteľom dohodových vojsk v Belehrade generálom Franchet d'Esperey.

Žiadal, aby dohoda vzala Uhorsko pod svoju ochranu, pomohla Uhorsku zabezpečiť poriadok a prispela finančne i hmotne dovozom uhlia. Táto delegácia súčasne prehlásila, že uznáva novoutvorené štáty, hlavne československý a jugoslávsky. Namiesto vyslania vojska týchto štátov, žiadala si delegácia príchod vojsk dohodových. Generál vo svojej odpovedi zdôraznil, že si delegácia musí byť vedomá toho, že je oprávnená hovoriť len za príslušníkov maďarskej národnosti v bývalom Uhorsku. Prisľúbil pomoc dohody len v tom prípade, keď uzná Maďarsko nové hranice, keď všetko vojsko demobilizuje a ponechá iba 6 peších plukov a 2 delostrelecké divízie, keď Maďarsko dovoľí, aby dôležité body boli obsadené vojskom dohodovým, ktorému zabezpečí celou krajinou voľný príchod a niekoľko ďalších podmienok rázu hospodárskeho. Na tieto podmienky delegácia pristúpila.

Takzvaný národný výbor v Bratislave, v ktorom mali väčšinu živly neslovenské, sa obsadeniu Bratislavy čs. vojskom silou mocou vzpíeral. Vyslal dokonca do Viedne 9. novembra k splnomocnenému ministrovi Tusarovi deputáciu, v ktorej boli dr. Max Fehér, Pavel Wittich a August Maszár, aby Bratislava bola ponechaná pri Maďarsku. Podobne bola poslaná deputácia i k ministerskému predsedovi Károlyimu. Táto si vymohla v Pešti odoslanie do Bratislavy 4 stotín pechoty, 1 stotiny strojných pušiek. V meste bola i mestská stráž a stotina námorníkov pod vedením povestného hejtmana Heltaia, ktorá však sama rabovala a jej veliteľ pre defraudáciu bol zatknutý.

Chýry o príchode čs. vojska sa stále živšie pretriasaly. Pošta dostala začiatkom decembra pokyn, aby sa jej personál pri event. obsadení čs. vojskom nezdráhal pracovať a nepopíeral složiť event.: príslahu novej moci.

Ale k obsadeniu ešte nedošlo. Čs. vláda nemohla si s nedostatočným a zle vyzbrojeným domácim vojskom trúfať obsadiť Bratislavu, kde bolo množstvo pušiek, streliva a obsadené obranné pozície zbudované na severných svahoch Malých Karpát ešte v dobe, keď sa čakal postup ruských vojsk.

Až keď sa vrátil armádny sbor italských legionárov do vlasti a do-

šiel medzi 18. až 23. decembrom na Slovensko, mohlo byť prikročené k obsadeniu Bratislavy.

Predtým však dohoda poslala do Bratislavy k udržaniu poriadku oddiel francúzskeho vojska, 8 dôstojníkov a 240 mužov, ktorí však boli odvolaní, akonáhle bola stanovená vrchným veliteľom dohodových vojsk demarkačná čiara medzi Československom a Maďarskom a keď vhodným veliteľom operujúcich čs. vojsk bol vymenovaný generál Piccione.

Stalo sa tak 20. decembra a demarkačná čiara sa v celku shodovala s terajšími hraniciami.

Pre Bratislavu bol vymenovaný vládny komisárom dr. Samuel Zoch, ktorý svoje ustanovenie oznámil županovi Jankovi v Bratislave. Súčasne mu sdělil, že Bratislava po Vianociach bude určite obsadená čs. vojskom. Miestny maďarský vojenský veliteľ však uverejnil vyhlásenie, že Bratislavu za žiadnych okolností čs. vojsku nepopustí. Župan Janko však navštívil v Pezinku dr. Zocha a ujednali dohodu o obsadení. Dr. Zoch zdôraznil, že naše vojsko je ukáznené a príde zaistiť poriadok a bezpečnosť.

29. decembra vydala čs. vláda rozkaz k obsadeniu Slovenska po demarkačnú čiaru. Akonáhle sa obyvateľstvo o neodvratnom obsadení dozvedelo, nastal veľký rozruch. Nastal útek tak jednotlivcov, ako aj celých rodín do Maďarska. Bolo nebezpečie, že dôjde k výtržnostiam, preto župan vydal nariadenie o skorom zatváraní domov, o zákaze predaju alkoholických nápojov, k pobytu na ulici po 23. hodine bolo treba zvláštneho povolenia. Vlaky a lode odvážaly z Bratislavy všetko, čo sa dalo.

Obsadenie mal previesť 33. pluk italských legií, ktorého veliteľom bol italský plukovník Riccardo Barecca. Pluk bol v Kútoch, Šaštíne a Senici; bol prevezený do Zohoru, odtiaľ bol nastúpený pochod k obsadeniu prechodu cez Moravu k zaisteniu Malých Karpát. Postup bol zahájený 30. decembra ráno. I. prápor postupoval v úseku Lozorno—Stupava. II. Stupava—Devínske Jazero a podľa rieky Moravy jedna pešia rota III. praporu, III prapor bez jednej roty bol v Zohore v zálohe. 30. dec. dosiahly výzvedné hliadky výbežkov Malých Karpát. Devínska Nová Ves bola obsadená nepriateľskou pechotou, guľometmi a okrem toho zistené dve delá menšej ráže. Trať na Lamač bola tiež silne obsadená. 31. decembra za neustálych bojov bola dosiahnutá čiara: Dev. Nová Ves, Kvetnica, kóta 439. Veľmi cenné zprávy získalo naše vojsko od kapitána 72. pluku Heisingera, ktorému sa podarilo preniknúť až k našej čiare a informovať o situácii obrany mesta a o politických pomeroch v Bratislave.

Keď už naši boli až u bývalej Rothovej muničnej továrne, vyslal župan Janko k veliteľovi 33. pluku parlamentára na čele s plukovníkom Farkašom, aby sa presvedčili, či sa jedná skutočne o regulérne vojsko. Podrobnosti obsadenia ujednával sám s generálom Piccione v Pezinku. Obyvateľstvo uvedomoval o príchode čs. vojska náš letúň, ktorý shadzoval letáky, v ktorých bolo zdôrazňované, že čs. vojsko neprichádza s nepriateľským úmyslom.

Po týchto predbežných jednaniach, keď už župan a takzv. výbor videli, že obsadenie je neodvratné, dalo sa maďarské vojsko na ústup, ktorý krylo len niekoľko dôstojníkov s dobrovoľníkmi.

V noci z 31. decembra na 1. januára bolo obsadené hlavné nádražie. Na to po obede poslal veliteľ čs. vojska do Bratislavy vzkaz, že v najbližších hodinách vojsko nastúpi pochod a že je treba, aby mesto vyslalo svojich reprezentantov k ujednaniu podrobností. Sraz bol určený na 16. hod. u 4. Púčkového domu. Keď sa tam dostavili ľudový komisár Wittich, mešťanosta Kánya a mestskí radcovia Fehér a Rest, vyzval ich plukovník Barecca, aby sa s ním odobrali na hlavné nádražie. Ešte prv, ako došlo k jednaniu, žiadal mešťanosta Kánya, aby od obsadenia bolo upuštené, lebo v meste je úplný klud. Na to pluk. Barecca prehlásil, že sa obsadenie, ku ktorému dôjde ešte večer, deje na základe príkazu Dohody. Uistil zástupcov mesta, že k žiadnemu násiliu zo strany čs. vojska nedôjde, dokiaľ nebude naše vojsko vyprovokované. V tom prípade ale, že bude, zakročené bude čo najprísnejšie. Žiadal mestskú reprezentáciu, aby vyzvala všetko úradníctvo, aby zostalo na svojich pôsobištiach, ďalej, aby svoje povinnosti konala aj mestská stráž.

Na to o 18.30 hod. bolo obsadené mesto a o 19. hodine Dunajský most.

Za postupu na Bratislavu došlo k ostrým bojom, behom ktorých bolo ukoristené: 6 diel, 18 guľometov, 327 pušiek, 15 koňov, 125 bedien nábojov a 800 ručných granátov, mnoho telefónneho materiálu a improvizovaný obrnený vlak.

Zajatý bol 1 dôstojník a 21 mužov.

Z 1. na 2. januára došlo v noci k pouličným bojom, keď vojaci rubej gardy počali rabovať obchody. Boli zastrelení na mieste činu štyria gardisti.

Vrchný veliteľ generál Piccione vydal dve vyhlášky. Prvá vyzvala účel obsadenia, druhou bolo nariadené do 24 hodín odovzdať zbrane.

V prvých dňoch bol sobraný v kasárniach a u jednotlivcov tento válečný materiál: 3 delá, 4127 pušiek, guľometov, 38 nákladných aut, 85 koní, 2 motorové člny, veľké množstvo streliva, vozatajského a telefónneho materiálu, odevné a lôžkové skladište. Vo vojenských pokladniach bolo zabavených asi 1 mil. korún. Korisť značne rástla a behom 14 dní bolo shromaždené 8130 pušiek.

Morálny stav nášho vojska bol veľmi dobrý, ačkoľvek muselo za veľmi nepriaznivého počasia viac dní a nocí postupovať. Vojsko svojím vystupovaním si zjednať nielen úctu, ale aj obľubu. Ubytované bolo takto: I./33. prápor v Zámockých kasárniach, II. v Hurbanových (predtým honvédske) kasárniach, III. v Štefánikových (predtým zákopníckych) kasárniach. Skupina divízií guľometov v Dunajských (predtým vodných) kasárniach. Okrem toho do Bratislavy I./39. pol. prápor a dve baterie del. pluku 7, ktoré formácie boli ubytované v delostreleckých kasárniach.

Veliteľstvo 33. pluku italských legií sa ubytovalo v bývalom Bedrichovom paláci, terajšom sídle zemského vojenského veliteľstva.

Veliteľ tohoto pluku bol aj posádkovým veliteľom.

Bol nielen dobrý vojak, ale aj veľmi obratný v politických záležitostiach. Stal sa veľmi dôležitou osobou a vedel svojho vlivu využiť. Sídlom jeho veliteľstva stalo susedstvom návštev zástupcov politických strán, tlače, duchovenstva a bývalej šľachty.

Po ukončení postupu na demarkačnej čiare zostal v Bratislave len II. a III./33. prápor, skupina divízií guľometov a dve baterie delostrelectva. Jedna pešia rota bola 9. januára vyslaná na línii Bratislava—ostrov Kásmacher—Devín—Devín, N. Ves.

Z dôležitých udalostí v Bratislave viacej politického rázu pre príchod čs. vlády treba zaznamenať prevzatie úradu vládneho komisára mesta županom dr. Zochom dňa 8. januára z rúk mešťanostu Kányu, ďalej 16. januára, kedy bola Bratislava určená za sídlom čs. vlády, ku ktorému došlo dňa 4. februára 1919 a konečne z vojenského hľadiska slávnostná prisaha 72. pluku na historickú Hurbanovu zástavu z roku 1848, opatrovanú v mestskom muzeu, dňa 5. februára pred mestským divadlom.

Preto pri oslavách 15. výročia príchodu čs. vlády do Bratislavy, pri ktorých je súčasne spomenuté 15. výročia oslobodenia Bratislavy čs. vojskom, bude usporiadaný aj slávnostný sprievod vojska ulicami, ktorými vláda s význačnými hosťami sa ubierala a ukončený bude tento sprievod pred mestským divadlom, kde bude vojsko defilovať pred členmi vlády a svojím zemským veliteľom, ktorému sa pred 15-timi

rokmi podarilo nepriateľské vojsko zatlačiť za demarkačnú čiaru a oslobodiť tak ohrozené Slovensko. Bude to spomienka na prvú československú prisahu v Bratislave.

Treba ešte srovnáť postavenie vojska v Bratislave pred 15 rokmi a dnes. Ačkoľvek prvé čs. vojsko prišlo do Bratislavy len konať svoju povinnosť a za účelom konsolidačným, preč hneď po prevrate maďarská a nemecká čiastka obyvateľstva videla v ňom element cudzí. Bola k nemu chladná. Robila ťažkosti pri ubytovaní. Dnes je pomer celkom priateľský, obyvateľstvo bez rozdielu národnosti je hrdé na svoje domáce pluky, na dôkaz vďačnosti a hlavne zásluhou terajšieho starostu senátora dr. Krnu, venovalo kópie práporu a štandardy peš. pluku 39 „Výzvedný gen. Grazianiho“, delostreleckým plukom 54, 109, 153, postaralo sa o dobré ubytovanie vojska, o postavenie domov pre vojenských gážistov. Mesto je si vedomé, že vojenská posádka znamená preň hospodárske, sociálne a kultúrne povznesenie i keď by sme neprizerali k hlavnému účelu vojska v hlavnom meste Slovenska, totiž k obrane jeho obyvateľstva. Obapolné porozumenie prinesie iste aj v budúcnosti svoje dobré ovocie na prospech občianstva mesta a štátu.

V. Havlíček:

Sokolstvo pri príchode slovenskej vlády do Bratislavy

V nedeľu 2. februára 1919 snemovali zástupci sokolstva z celej republiky v Prahe a prejednávali prvý zájazd sokolstva na Slovensko, pripravovaný vo veľkom merítku na jeden z letných mesiacov za účasti mužov, žien a dorastu. Hodinu potom, keď sa schôdza výboru ČOS skončila a sokolskí zástupci sa rozišli z Prahy do svojich žúp, dostal starosta ČOS dr. Scheiner z Bratislavy telegram: „Dôverné. Žiadame z Prahy 500 Sokolov do Bratislavy na útraty vlády k vôli poriadku a na uvítanie slovenskej vlády v Bratislave na deň 4. februára t. r. Potraviny, ako aj kone pre jazdných Sokolov budú pripravené. Vyrozmujte Kolín, Pardubice, Českú Třebovou a Brno, aby spolu 2000 Sokolov sa dostavilo. Župan Zoch.“

Obyčajný poriadateľský a reprezentačný úkol nemohol byť dôvodom k sokolskej mobilizácii — preto starosta ČOS odtelegrafoval županovi, že pre krátkosť času nie je možné vyhovieť. Ale po 9. hod. večernej prichádzaly mu nové telegramy. Prvý zaslaný z Trnavy znel: „Z dôvodov politickej nutnosti sa žiada o vyslanie čo možné najväčšieho počtu členov Sokolstva v kroji. Poriadateľstvo županského úradu v Prešporke.“ Druhý zaslal minister železníc Zahradník: „Prosím o okamžité odoslanie Sokolstva zvláštnym vlakom k vládnym slávnostiam v Bratislave. Prosím, zariadiť, aby veľký počet ozbrojeného Sokolstva mohol zajtra v pondelok odpoľudnia byť vypravený. Oznamim ešte osobne, prečo táto výprava veľmi nutná.“ A tretí bol už adresovaný obecnému úradu v Prahe: „Zariadte nám u Sokolov, aby prišli do Prešporku na uvítanie vlády a na jej ťarchu. Nutne ich potrebujeme. Situácia nebezpečná. Župan Zoch.“

Keď išlo o opravdovú pomoc Slovensku — bolo vedenie sokolstva hneď v noci s nedele na pondelok rozhodnuté. Ale redakcie deníkov už boli prázdne, vonkovské telefónne centrály uzavreté. Len redakcia Českého Slova mohla v svojom Pondělníku ešte uverejniť výzvu Obce Sokolskej k mužom a niekoľko telegramov mohlo byť odoslaných. A hľa: za necelých 10 hodín od uverejnenia zprávy shromažďovalo sa sokolstvo. Praha s vidiekom postavila 1200 mužov, český vonkov 880, moravský 400, spolu nastúpilo odpoľudnia do vla-

Pri stávke v Bratislave pri príchode vlády. Sokoli nakladajú uhlie.

Sokolské jednoty s prápormi vítajú vládu pred divadlom v dňoch 4. a 5. februára 1919.

kov na Bratislavu 2480 mužov, ktorí opustili svoje zamestnanie a svoje rodiny, nevediac vlastne, čo všetko sa od nich bude požadovať, pripravení, keď bude treba, uchopiť sa zbrane. V dobe poválečného chaosu bolo to skvelé svedectvo sokolskej pohotovosti a sokolskej činorodej lásky k Slovensku.

Avšak ich sokolská kázeň bola podrobená ťažkej skúške. Keď v nevykúrených vlakoch s rozbitými oblokmi v mraze po dlhej ceste a s oneskorovaním došli do Bratislavy, boli odvádzaní z opusteného nádražia nie do živého a jasajúceho mesta, ale ďaleko za mesto do delostreleckých kasární. Tam boli ponechaní sami sebe šesť hodín v otvorenej jazdiarni a iných opustených miestnostiach bez oblokov, v mraze a o hlade — nevediac, čo sa robí a čo to všetko znamená. Členovia predsedníctva zatiaľ v meste, ochromenom stávkou, hľadajú odpovedných činiteľov a potrebné dispozície. Župan Zoch je postavením sokolov v kasárňach prekvapený. Ako sa pozdejšie zistilo, zavinil všetko taliansky plukovník Barrecca, ktorý bol poverený starosťou o sokolstvo. Áno — postaral sa, aby sokolovia boli mimo mesto, aby nemali ani kde spať ani čo jesť a keď potom na zakročenie župana mal im vydať aspoň konzervy — sľúbil a neurobil.

Župan Zoch prišiel sám k sokolom do kasární vysvetliť situáciu. Jeho úprimné a hrejivé slová razom oduševnili všetkých. Prehlásil, že zpráva o ich príchode, ktorú mu včas ohlásil dr. Scheiner, zastrašila nepriateľov tak, že nedošlo k očakávanému krvipreliatiu.

Pretože v Bratislave pri všeobecnej stávke nebolo možné zaopatriť nocľah a stravovanie pre všetkých 2480 sokolov, bolo rozhodnuté rozdeliť sokolskú výpravu na dve časti: prvá zostane v Bratislave, druhá sa vráti domov. Do druhej sa však napriek všetkým prekážkam prihlásilo len asi 800. Aj tak sa z Bratislavy nedostali pred 3. hodinou ráno. Celých sedem hodín strávili v tme a v mraze na preplnenej stanici, čakajúc na vlak, pretože trať bola ohrozovaná stávkujúcimi Maďarmi.

Len k večeru mohlo sokolstvo — hoci už rozdelené — nastúpiť hromadne cestu do mesta. Časť navštívila predstavenie pražského Národného divadla, časť sa zúčastnila veselice v sále vojenského veliteľstva.

Sila a vôľa slovenskej vlády a československého štátu mala byť bratislavskému obyvateľstvu prejavená na druhý deň dopoludnia pri príležitosti slávnostnej prísahy vojska pred divadlom. Sokolstvo bolo vyzvané k účasti a tak s niekoľko prápormi a povestnou hudbou kolínskeho Sokola prechádzalo (v počte asi 1400) bratislavskými ulica-

mi v spoločnom sprievode a po prísaha spolu s vojskom defillovalo pred zástupcami vlády a spojencov. U županského domu prehovorili ešte k sokolstvu župan Zoch, min. dr. Soukup a min. Habrman.

K večeru nastupuje sokolstvo do vlakov a odchádza. Vo vlakoch sa nekúri, doprava musí premáhať ťažké prekážky. Dvacatpäť hodín trvá vlakom cesta z Bratislavy do Prahy. Ale oduševnenie je veľké. Bolo už v Bratislave, kde sokoli pomáhali na všetkých stranách premáhať následky stávky, nakladali na stanici uhlie do lokomotív atď. Vydržalo aj vo vlaku — v jednom sossbierali viac ako 700 Kč na fond pre pozostalých po padlých legionároch.

A župan Zoch píše potom Československej obci sokolskej vrelý dopis: „Prišli ste nám na pomoc v tej najtrudnejšej chvíli. Bez Vašej pomoci by nám naši nepriatelia boli akiste prekazili našu slávnosť. Veď mali všetko prichystané, aby nám znemožnili slávnostné prijatie vlády. A len potom, keď videli množstvo disciplinovaných sokolov, upustili od svojho úmyslu. Sokolom ich ochotu a obetavosť slovenský ľud nikdy nezabudne a ich bratislavské chovanie ostane nám vždy vzorom národnej obetavosti a ukáznenosti.“

Ing. Jaroslav Pudr, predseda Svazu čs. domobrany z Italie:

Bratislava a čs. domobranecké prapory z Italie

V bojích o Slovensko měly velký podíl i čs. domobranecké prapory z Italie, které aktivně se účastnily v r. 1919 a 1920 i obrany hl. města Slovenska — Bratislavy. Když byla koncem r. 1918 Bratislava obsazena 33. čs. plukem italských legii, nebylo ještě v republice čs. domobraneckých praporů z Italie. V této době tvořila se teprve naše II. zahraniční armáda v Italii. Ač bylo v měsíci prosinci 1918 více jak 10 čs. domobraneckých praporů úplně vystrojeno, nebyly poslány do vlasti, neboť t. č. nebyly všechny legionářské pluky z Italie a Francie dosud ve vlasti.

Tedy v době mezi 31. prosincem 1918 a 2. lednem 1919 nebyly účastny čs. dom. prapory na obsazení Bratislavy, nýbrž byla to legie italská a domácí vojsko.

Teprve v pozdější době na jaře 1919 a později, kdy maďarské bolševické oddíly napadly Slovensko, měla dosti velká část čs. domobraneckých praporů možnost ukázati tehdejšímu státnímu vedení, že jest armádou, na kterou lze v každém případě spolehnouti. A že to dokázaly, toho jsou svědkem nespočetné hroby padlých příslušníků čs. dom. praporů, které jsou rozsety po celé bývalé frontě, hlavně u Nových Zámků, Bajče, Šuran, Rožňavy atd.

V Bajči pak postaven péčí úřednictva katolických cirk. velkostatků pomník, věnovaný výlučně „Padlým hrdinům čs. domobraneckého praporu č. 7. dne 23. júna 1919.“

V době od 18.—19. dubna 1919 přišel 7. čs. dom. prapor z Italie na Slovensko, aby přejal 20. dubna od III/33 leg. praporu úsek demarkační čáry podél Moravy u Dunaje, který sahal od Malacek až na ostrov Kásmacher u Bratislavy.

Tento prapor konal zde velmi namáhavou a zodpovědnou službu pohraniční po délce 80 km. Uvědomíme-li si, že tento prapor neměl trainu, lze si domyslit, že zásobování předních hlídek bylo spojeno s velikými obtížemi. Dne 23. května pak posílen byl prapor svojí kulometnou rotou, která přijela z kursu z Milovic, a která byla rozdělena po demarkační čáře. Následkem zostřených politických a vojenských událostí zvýšena byla služba a pohotovost a konečně 11. června udě-

lena byla veliteli praporu rotmistru (kapitánu) J. Jirasovi plná moc voj. diktatury v celém úseku 7. čs. dom. praporu.

Plnou moc obdržel od tehdejšího velitele západní fronty na Slovensku gen. Mittelhaussera. Jelikož události pokročily již tak daleko, že bylo zapotřebí přemístiti 7. čs. dom. prapor k N. Zámkům, stalo se tak 17. června, kdy prapor byl vystřídán II. sokolským praporem, kdy ukončil svoji službu na demarkační čáře. Za zmínku stojí zaznamenati, že byly to „Slovenské ľudové noviny“, které psaly pochvalně o tomto dom. praporu.

18. června odjíždí prapor ve 2 dílech z Bratislavy a velitelem stává se praporník (major) dr. V. Rejholec. Prapor odjel k Novým Zámkům, V Bratislavě dostal prapor train a sice 8 vozů a 16 koní. Tím dokončil svoje úplné vyzbrojení.

Přes to, že tento prapor nesúčastnil se přímo obrany hl. m. Slovenska Bratislavy, nutno se o něm zmíniti, jelikož chránil důležitou a blízkou část území, odkud mohl napadnouti dvojí nepřítel Bratislavu a to z Maďarska a Rakouska.

Přímé obrany hl. m. Slovenska Bratislavy súčastnila se kulometná rota 21. čs. domobraneckého praporu z Itálie, který v té době nacházel se v úseku Mikulov—Lednice.

Tato kulometná rota 21. čs. dom. praporu přijela do Bratislavy dne 12. června 1919 a to přímo z Milovic, kde byla v kulometném kursu. V Bratislavě byla ubytována v zámeckých kasárnách. Dne 14. června na rozkaz velitelství bratislavského úseku (velitel francouzský pluk. Pierre Brau) převzala službu od 33. čs. pluku ital. legií a sice následovně: I. četa se dvěma kulometry na židovském hřbitově, II. četa se dvěma kulometry na ostrově Kasmacher, III. četa se dvěma kulometry na žel. mostě přes Dunaj a IV. četa s jedním kulometem byla ve vládní budově blíže mostu a druhý kulomet měla v záloze. Dne 21. června 1919 pak zbytek mužstva IV. čety s druhým kulometem převzal službu ve skladišti u Dunaje, blíže mostu.

Současně s kulometnou rotou 21. čs. dom. praporu z Itálie přijela dne 12. června 1919 do Bratislavy kulometná rota 26. čs. dom. praporu. I tato přidělena k západní slovenské skupině gen. Mittelhaussera. Byla ubytována v zámeckých kasárnách a dána rovněž k dispozici veliteli bratislavského úseku.

Z počátku vysílala jenom v noci hlídky a to po okolí zámku. Služba její v Bratislavě byla načas přerušena, neboť přidělena byla II. sokolskému praporu, u kterého konala službu v podúseku moravském (úsek Malacky) při rakouské hranici, kdež vyměnila kulometnou

rotu 7. čs. dom. praporu z Itálie, Služba velmi důležitá, neboť úkolem jejím bylo zabrániti nepříteli přechod přes Moravu. Dne 5. srpna 1919 přijela zpět do Bratislavy, když byla ve svém úseku vystřídána kul. rotou III. praporu pluku stráže Svobody. V Bratislavě byla ubytována v dělostřeleckých kasárnách a fakticky byla přidělena velitelství II. praporu pěš. pluku 108. (velitel major Hulík).

Do 13. srpna 1919 bylo denním zaměstnáním roty cvičení.

Dne 14. srpna obdržela ve 12. hod. 45 min. rozkaz, aby ve 2 hod. dostavila se k námořnickým kasárnám. Ve 3.45 hod. odp. přešla s praporem II/108 most přes Dunaj do Petržalky, kde byl tento prapor určen co záloha předmostí.

Obyvatelstvo přijalo vojsko s velkou radostí.

Gen. Mittelhausser a min. Šrobár přehlídli pak dne 15. srpna u silnice do Hainburgu zde jsoucí voj. oddíly.

Na krátký čas odchází tato kul. rota do Pezinku, kde byla rozdělena jednak ke komb. pluk. č. 107 a 1/108, aby vycvičila kulometné setniny u těchto pluků.

21. září vrátila se kul. rota 26. čs. dom. prapor z Itálie zpět do Bratislavy a to k velitelství bratislavského úseku.

Dva dny na to převzala kul. rota úsek po kul. rotě 11 čs. dom. praporu v Petržalce. Dne 11. října byla kulometná rota přidělena přímo rozkazům velitelství bratislavského úseku. Na rozkaz velitele úseku bratislavského byla dána kulometná rota k dispozici velitelství podúseku šamorínského.

Až do konce února 1920 byla kul. rota mimo Bratislavu, kam se vrátila 1. března 1920 a ubytována byla v barácích u Dunaje. V této době bylo úkolem roty konati strážní službu na mostě přes Dunaj. Tuto službu konala rota ve dne v noci nepřetržitě až do 15. června 1920. Od této doby pak stavěla na rozkaz velitelství obrany města toliko jednu noční hlídku a to od 8. hod. večer do 5. hod. ráno. Účel taktické zabezpečení mostu. Tuto noční službu konala kul. rota až do 10. srpna 1920, kdy pro nepatrný stav mužstva (2 důstojníci a 26 mužů) nemohla službu tuto zastávat. Stala se zálohou velitelství obrany města.

Konečně rozkazem MNO čj. 55276/org. ze dne 27. 7. 1920 byla dne 30. září 1920 kulometná rota 26. čs. dom. praporu z Itálie rozpuštěna. V srpnu 1919 přijel na rozkaz MNO 50. čs. dom. prapor přímo z Itálie do Bratislavy pod velením praporníka (majora) Lazara, kde byl ubytován v zámeckých kasárnách. Dne 20. srpna přehlídli tento prapor

(většina mužstva byli Slováci) gen. Mittelhausser. Tento prapor konal povětšinou posádkovou službu a později koncem měsíce září většina mužstva odjela do bratislavské župy na rekvisici obilí. V Bratislavě zůstalo jen asi 40 mužů z celého praporu.

Dne 21. prosince 1919 přidělen prapor k slováckému praporu (XI. divise) v Levicích, kam odjel dne 27. prosince, kdy veškeré mužstvo se vrátilo z rekvisic.

Tím vyčerpána je historie čs. domobr. praporů, pokud se tyto účastnily obrany Bratislavy.

Jožo Dřimal, major čs. legií, předseda Nezávislej jednoty čsl. legionářov
a kruhu ich priateľov v Bratislave:

Do Bratislavy pred 15. rokmi

Slávne historické dni zažívala Bratislava pred 15. rokmi, keď vyhladnutá bola za hlavné mesto Slovenska a chystala sa prijať novú vládu pre správu Slovenska. Československí legionári, najmä príslušníci plukov italskej legie, právom sú hrdí, že na významných udalostiach pohnutej doby mali priamu, vynikajúcu účasť.

Bývalá metropola a korunovačné mesto Uhorska, degradované neskoršie na tiché provinciálne mesto, ktoré Viedeň a Budapešť utisly na bezvýznamnosť, povznesené bolo vznikom československého štátu na hlavné mesto oslobodeného Slovenska.

Predpokladom historického aktu príchodu čs. vlády do Bratislavy — mesta Wilsonovho, bolo vojenské obsadenie mesta a Podunaja. Málokto je si dnes vedomý, aký odvážny, avšak riskantný podnik predstavovalo zmocnenie sa Bratislavy, obsadenej a hájenej značnou maďarskou presilou. Zdar podniku, prevedeného s legionárskou jednoduchosťou, rozmnožil slávu našej mladej armády.

Prevedenie úkolu sverené bolo 33. pluku italských legií, ktorý po svojom návrate do vlasti zasadený bol do bojov o západné Slovensko. Národ náš obdivuje odhodlanosť, obetavosť a nadšenie, s akým ukázaní vojaci italskej legie ponáhľali sa prispieť na záchranu ohrozeného Slovenska, bez toho, žeby po dlhotrvajúcom odlúčení od svojich domovov boli shliadli svoje rodiny.

Nepriateľ disponoval veľkou početnou presilou. Bol dobre vyzbrojený a zásobovaný, mal pre obranu podmienky najpriaznivejšie. To však nebolo prekážkou fanatickým zastancom našej národnej pravdy a dejinného súčtovania. Legionári nepoznali prekážok. Ich heslom bolo získanú slobodu zaistiť, alebo čestne zahynúť. S týmto odhodlaním napredovali nezadržiteľne, istota ich akcie spôsobila v radoch nepriateľa úplný zmätok. Keď po márných pokusoch nezmohol sa na vážnejší odpor, vyhýbal sa stretnutiu s našimi a keď už sa stretnúť musel, nasledovala porážka a panický ústup. Len tak môžeme si vysvetliť, že Bratislava obsadená bola bez väčších obetí.

Považujem za vhodné spomenúť niektoré zaujímavé okolnosti z tých čias, ktoré sú širokej verejnosti neznáme, s želaním, aby som upozornil povolaných, aby im nedali zapadnúť do hĺbín zabudnutia. Sú to v prvom rade vojenské operácie 33. pluku italských legií. S hľadiska objektívnej kritiky bol podnik pluku, smerujúci k obsa-

deniu Bratislavy, šialenstvom. Pluk prenikol vyše 60 km od svojej operačnej základne na juh. Nemal zabezpečené zásobovanie strelivom a potravinami. Nemal delostrelectva. V celej dĺžke jeho postupovej línie prevádzalo ho chaotické Rakúsko, odkiaľ mohly prísť každej chvíle nemilé prekvapenia. V ľavom boku dominovaly neobsadené a nezaistené Malé Karpáty. No, pluk nezľakol sa pasci, ktorá po zmocnení sa Bratislavy uzavretá bola Dunajom a nížinou východne od Bratislavy, nepriateľom silne obsadenou, vojenská akcia nebola ani v najdôležitejších predpokladoch pripravená. Nebola dotovaná ani približne potrebnými silami a najnutnejšími materiálmi prostriedkami. Tieto predpoklady musel vyvážiť prudký neodolateľný nástup našich junákov, preniknutých láskou k vlasti a nadšených blahým pocitom slobody po mnohých stáročiach znova vydobytej. Legionári boli preniknutí nezvratnou vôľou dobojovať náš ťažký boj, boli preniknutí vierou v naše spravodlivé víťazstvo, k dosiahnutiu ktorého boli hotoví boriť sa oproti každej moci, ktorá vlast našu ohrožovala. Staré vojenské cnosti zástupov Žižkových oživily v 33. pluku ital. legii a viedly ho k zasluženému víťazstvu.

Zmätený nepriateľ videl v útočiach legionároch mnohonásobnú presilu, ačkoľvek pravý opak bol pravdou. Len vtedy, keď zahnaný bol na južný breh Dunaja, získal prehľad o nepatrnej sile útočiach. Bolo však už neskoro. Dunaj stal sa bezpečnou záštitou československej Bratislavy.

Mnohé okolnosti, súvisiace s obsadením Bratislavy, zdajú sa nám dnes takmer neuveriteľnými. Tak československé postupujúce jednotky neboly vybavené materiálom, aby si mohly zariadiť najnutnejšie spojovacie prostriedky -- telefon, telegraf. Poštové úrady i väčšina železničných staníc v zázemí zostaly v rukách personálu, ktorý si neželal nových poriadkov. Zariadenie týchto objektov, nakoľko nebolo nepriateľom odvedené, bolo zničené. Zásobovanie strelivom nebolo zaistené. Mužstvo išlo do boja s jednoduchou dávkou. Jednodenný boj mohol pre nedostatok streliva priviesť pluk do katastrofálnej situácie. Gulomety byly opotrebované, nespoľahlivé italské zbrane. Boly dotované púhymi tritisíc ranami! Nepriateľ naproti tomu bol vyzbrojený veľkým počtom výborných „Schwarzlosek“ s bohatými zásobami streliva. Naše postupujúce skupiny nielen že nepoznaly terén, lež nemaly ani potrebných máp. Postup dial sa dľa vlastných orientačných schopností veliteľov, v kraji, kde pomoc obyvateľstva bola nepatrná, niekedy iluzorná. Nepriateľ naproti tomu mal presnú orientáciu celého terénu.

Zvláštneho ocenenia zasluhuje činnosť ľavej bočnej skupiny, pozostávajúcej z poldruhej roty pešej a polroty gulometnej, ktorá na Silvestra 1918 obsadila „Strohhütte“ a ešte pred útokom hlavného voja od Lamača prenikla niekoľkými hliadkami na vlastnú päsť do severovýchodnej čiastky Bratislavy.

Po obsadení mesta na Nový rok 1919 čakaly 33. pluk veľmi vážne úkoly. Početne silný nepriateľ zastavil sa na dostrel od mesta a chystal sa k odvetnému boju. Posily dlho neprichádzaly. Bojová pohotovosť našich obnášala len niekoľko sto mužov, keďže mnoho ich boló použitých na stráženie dôležitých vojenských objektov. Obyvateľstvo chovalo sa chladne, často nepriateľsky. Rešpekt získali sme si síce ihneď po vťiahnutí do mesta, ale úctu a dôveru domácich získali sme si len pomaly. V prvej polovici februára 1919, v dobe maďarskej protestnej stávky verejných i súkromných zamestnancov museli legionári previesť mnohé ťažké úkoly. Museli znemožniť časté sabotážne útoky. I v tejto službe splnili vzorne svoje poslanie. Častokrát púhym inštinktom vedení, zachránili situáciu. Je len samozrejmé, že niekedy nemohli sa uvarovať ostrého postupu voči tým osobám, ktoré paktóvaly s nepriateľom. Prípad odstránenia ital. plukovníka Bareccu je názorným príkladom vzácnej vlasteneckej orientácie legionárov, ktorí nestrpeli obojetnosť, neschopnosť a diplomatických piklov ani vtedy, keď sa jednalo o našich protektorov.

Nestranný pozorovateľ vtedajších udalostí musí priznať, že čs. posádka Bratislavy pri všetkých nevyhnutelných akciach zachovala sa k obyvateľstvu ohľaduplne a šetrne. Po týždňoch neistoty, ohrožovania na majetku i životoch, po odvrátení hroziacích krvavých nepokojov, oddýchli si Bratislavčania pod ochranou spravodlivých a čestných víťazov.

Dobytie a obsadenie Bratislavy našim vojskom, obnovenie kludu a poriadku a vojenské zaistenie mesta, stvorily nutný predpoklad pre príchod čs. vlády, uskutočnený pred 15. rokmi. To však ešte dlho neznamenaló klud zbraní na Slovensku a žiaduci mier. Už v marci 1919 došlo k bolševickému prevratu v Budapešti a dva mesiace neskoršie musela postúpiť naša mladá armáda nové ťažké boje so státisícovou maďarskou rudou armádou.

V histórii oslobodenia Slovenska zostane vždy kapitola, opisujúca okolnosti, ktoré súvisia s príchodom čs. vlády do Bratislavy, jednou z najskvelejších, lebo predstavuje markantný medzník v osudoch nášho štátu.

Dr. Milan Ivanka:

Ako som prežil prevrat v Debrecíne

Celú vojnu som „prebojoval“ za písacím stolom v honvédskej intendantúre v Prešporku. Iba dva posledné mesiace — v Debrecíne.

A tak som i prevrat prežil v Debrecíne, kde som od 1. septembra do 1. novembra slúžil ako „jednoročný dobrovoľník titulárny feldvébl“ u 3. honvédskeho náhradného práporu.

Je v tom kúsok slovenskej histórie, prečo som to nedoviedol ďalej, ako po titulárneho feldvébla. A preto vám i to rozpoviem.

Pred tridsiatimi rokmi som ako jednoročný dobrovoľník narukoval k 15. honvédskeho regimentu — takzvanému drotárskemu — do Trenčína. Slúžil som tam spolu s drom Augustom Ráthom. Na konci roku obaja sme složili zkúšky s vyznamenaním. A ihneď sme sa stali „titulárnymi feldvéblami“. V tejto šarži sme chodievali na všetky cvičenia, a v nej sme narukovali i na vojnu, i dobojovali ju do posledného dychu — rakúsko-uhorskej armády. Dôstojníkmi nás len pre naše politické názory nevymenovali, lebo ináč sme sa nikdy neprevinili proti disciplíne a zákonom. Ba boli sme vojakmi ako „lusk“. Ešte i Gusto Ráth chodil ako struna. A to je už voľačo! Honvédskeho sboru dôstojníckemu stačilo, že sme Slováci, aby neuznal nás súcich byť dôstojníkmi. No a tak som s denným žoldom 18 i pol krajciara slúžil pánu kráľovi až do prevratu. Z 18 i pol krajciara som mal kryť i existenciu svojej rodiny!

V Prešporku bolo hodne slovenských vojakov, dôstojníkov i civilov. Schádzali sme sa obyčajne v kaviarni „Štefánke“ a v krčme „u Fajky“. Pravda, že sme dali hlavy dohromady a politizovali. Svoju slovenskú národnosť sme nikdy nezatajili. Ale i následky toho sme znášali ako sa patrí. Nebolo medzi nami človeka, ktorý by pred vojnou nebol býval maďarskou slovákožrútskou politikou prenasledovaný a i počas vojny všemožne utiskovaný. Maďarská megalomania šovinistická sama vykopala hrob bývalému Uhorsku. Každý povedomý Slovák z úprimného srdca želal — musel želať — z kazu takému štátu, ktorý nevážil si ani mravných, ani kodifikovaných zákonov, ktorý nevážil si žiadnej, mimo svoju národnosť, ktorý nepripustil slovenskej reči ani do škôl, ani do úradov, ktorý ani v hospodárskom

ohľade nedopustil vzmáhať sa nemaďarským národnostiam, ktorý nám nedovolil ani duchovne, ani hmotne sa vyvinovať.

V posledné dva roky vojny chodieval som i do Viedne ku Kornelovi Stodolovi, kde sme sa s našimi ľuďmi a s českými poslancami radievali, ako usporiadať veci slovenské, keď sa Rakúsko-Uhorsko rozpadne. Na týchto poradách sa uzavrelo, že úradnou i vyučovacou rečou na Slovensku bude slovenčina a že súdy a administrácie budú až do úplného sjednotenia všetkých zákonov súdiť a administrovať podľa uhorských zákonov. Znamenalo to teda via fakti uvedenie autonómie školstva, administrácie a súdobníctva na území Slovenska dotiaľ, kým si budúci snem československého štátu veci inak neusporiada.

Jedného dňa, bolo to 1. septembra 1918, dostal som od okresného veliteľstva rozkaz, okamžite nastúpiť službu u 3. náhradného práporu v Debrecíne. Nebolo to pre mňa prekvapením: už od pol roka chodily udania proti mne na mojich predstavených, že som v Bratislave nebezpečným, aby ma preložili k inému pluku dakam na maďarské kraje. Tak preložili niekoľko týždňov predou mnou i terajšieho župana turčianskeho Jozefa Országha do Kľuže.

Nebolo pomoci, musel som ísť.

Keď som sa v Debrecíne na raporte hlásil, dal si ma plukovník predvolať, a sdělil mi, že ma do Debrecína preto preložili, aby som vraj v slovenskom kraji bratislavskom nemohol konať panslávsku propagandu. Žiadal ma, aby som sa podľa toho choval i v Debrecíne, lebo ináč by bolo zle so mnou.

Klepol som opäťkami a vypál som sa ako struna na znak toho, že som pochopil rozkaz pána plukovníka a po úradných hodinách vyhľadával medzi českých dôstojníkov 75. pešieho pluku jindrichovo-hradeckeho, ktorý bol sem do maďarského zázemia, ako politicky nespoľahlivý, preložený. Snáď preto, aby dával pozor na Maďarov, tiež politicky nespoľahlivých. Ako vidieť, tá nebohá monarchia mala len politicky nespoľahlivé národy. S českými dôstojníkmi som potom vyseďoval každý večer v kaviarni a hlasne sme pripíjali na zdar „československej republike“. A to sa stalo v najmaďarskejšom meste Uhorska, v Debrecíne, už v mesiaci septembri. Darmo je: svojich citov nepotlačíš, najmä keď zprávy z francúzskeho a balkánskeho bojišťa každodenne zúrivo brnkaly na nich pohrebnú nôtu Rakúsko-uhorskej monarchii.

V Debrecíne bola počas celej války internovaná veľká kolónia francúzskych, anglických a srbských civilov. So Srbmi som sa soznámil za pár dní a veľmi príjemne sa nám politizovalo pri „turskej káve“ raz u jedného, raz u druhého pobratima.

A stal sa nepredvídaný zázrak, že ak som v Bratislave každodenne politizoval len medzi Slovákami, tak v Debrecíne mi pán Boh doprial tešiť sa vychodiacemu slnku slobody s Čechmi a Srbmi.

18. ríjna datovaná odpoveď Wilsonova na rakúsko-uhorskú notu zo 4. ríjna urobila mohutný dojem na všetky nemaďarské národnosti bývalého Uhorska. To bolo prvé mocné a určité slovo diplomacie antanty za naše práva. My Slováci, Češi a Srbi v Debrecíne navštevovali sme jedon druhého ako by pre potvrdenie toho, že sa nám nesníva, ale že všetko je skutočnosť a pravda. Maďarskí dôstojníci, s ktorými som spolu pracoval v kancelárii, neboli ani najmenej rozčulení Wilsonovou notou. Považovali to za prirodzený následok prehranej vojny, ktorá im tiež už bola protivnou a každý z nich túžil po pokoji.

Do takejto nálady prišiel kráľ Karol so ženou 23. ríjna do Debrecína, sprevádzaný troma ministrami: známym falšovateľom frankov Windischgrätzom, Szterényim a Zichym. Mesto a vojsko prijalo ich okázale. Na námestí pred staničnou budovou v červenom zametovom šiatrí vítali ich všetky vrchnosti s najväčšou lojalnosťou a láskou. Náladu pokazila iba vojenská hudba 75. pešieho pluku, ktorá na uvítanie musela zahrať — ako obyčajne — „Gotterhalte“. No v Debrecíne reptáť sa vtedy ešte nedalo. To sa stalo o pár hodín neskôršie v budapešťskom parlamente dôkladným spôsobom. Po uvítackách posadili kráľa a kráľovnu na povestnú debrecínsku „pätorku“ a pred ňou po desiatich jazdcoch s pardalovými kožušinami cez plecيا tvorili čestnú stráž. I dnes mi je záhadou, kde vzali tie pardalové kožušiny. A prečo práve pardalové? Veď Maďari ani za Arpáda nebývali v krajoch, kde sa dalo poľovať na pardalov...! Nuž kočka sem kočka tam, ale pekné to bolo. Obecenstvo bolo od lásky a lojality vo vytržení: na cestu sypalo kvety, z okien mihotaly sa tisíce šatiek, volanie „éljen a király“ bolo ohlušujúce. A aby kráľ vedel, kde je, do programu slávnosti dali kráľovi i návštevu veľkého kalvínskeho kostola, kde 14. dubna roku 1849 Ludvik Kossuth detronizoval Habsburgov, a vyslovil aj odtrhnutie Uhorska od Rakúska. Hej, keby bol kráľ Karol vedel, že o pár dní po tejto návšteve i jeho budú detronizovať títo istí jeho milí a oduševnení Maďari. A irónia osudu narafičila, že veliteľom vojenského špalieru bol ten nadp. Jozef Říha, ktorý po prevrate prevzal velenie nad 75. plukom.

Návšteva sa podľa programu v poriadku skončila, kráľovskí manželia ešte v ten deň vrátili sa do Jedľova. V Budapešti ešte v ten istý deň popoludní v snemovni strhol sa veľký krik pre debrecínsku „Gotterhalte“. Opozícia opustila poslaneckú dvoranu a shromaždila

sa v slávnostnej sieni parlamentu, a tu už žiadali detronizovať všetkých Habsburgov. Čo bolo robiť? Aby sa predišlo horšiemu, predseda snemovne Karol Szász z predsedníckeho stolca odsúdil debrecínsky prípad ako veľkú netaktnosť a nepozornosť „v dnešných dňoch a pomeroch“. Poslanec Aladár Balla oznámil parlamentu, že 79-ty horvatský regiment v Rjeke sa vzbúril a odzbrojil tamojších honvédov, vypustil arestantov a zmocnil sa tabakovej fabriky, zlapal štátneho zástupcu atď. Večer o pol 10-ej Wekerle podal demisiu.

A teraz sa menily zaujímavé udalosti ako obrázky v kaleidoskope:

24-ho kráľ vymenoval grófa Juliusa Andrásyho ministrom zahraničia, tento zas dal vymenovať povestného Windischgrätza za prvého sekčného šéfa v ministerstve zahraničia. Kráľ odriekol svoju návštevu v Segedíne, ktorá mala byť 30-ho októbra. Istý Lékay Leitner Jánoš pokusil sa spáchať atentát na grófa Štefana Tiszu.

26-ho kráľ pozval k sebe do Jedľova grófa Michala Károlyiho, kandidáta na predsedníctvo ministerské. S Károlyim prišli ku kráľovi i Oskár Jászi, známy bojovník za urovnoprávnenie národností v Uhorsku, ďalej vodcovia sociálnych demokratov: Kunfi a Garami. Jászi vyložil kráľovi, že národnostiam treba dať „najširšiu kultúrnu a komunálnu autonómiu“. Ludendorff podal demisiu. V Rakúsku Lammasch sa stal ministerským predsedom.

27-ho gróf Andrásy poveril štokholmského vyslanca rakúsko-uhorského, aby švédsku vládu sdelila Spojeným štátom jeho notu na notu Wilsonovu z 18. okt. Andrásy uznáva a prijíma Wilsonove podmienky i špeciálne čo sa Československa a Juhoslávie týka.

28-ho arciknieža Jozef bol poverený ako homo regius vyjednávať so stranami a robiť poriadok.

29-ho v utorok kráľ na návrh arciknieža Jozefa vymenoval ministerským predsedom grófa Jána Hadíka. Proti nemu ale postavila sa Národná rada (Nemzeti tanács) na čele s Károlyim, Jászim a Kúnfim. K Národnej rade sa pripojilo i celé robotníctvo Budapešti a peštianska štátna polícia. V Národnej rade boli pod predsedníctvom Károlyiho členmi: Dezider Abrahám, gróf Teodor Batthyany, Ludvik Biró, Vilhelm Böhm, Jozef Diner-Dienes, Ladislav Fényes, Ernest Garami, Alexander Garbai, barón Ludvik Hatvany, ktorého nedávno odsúdili na 7ročný žalár, Ján Hock, Zoltán Jánossi, Oszkár Jászi, Žigmund Kunfi, Martin Lovászi, Ernestína Müllerová, Ludvik Purjesz, Pavel Szende, Roza Schwimmerová a Jakub Weltner.

29-ho ríjna v Záhrebe horvatský tábor jednohlasne vyslovil, že sa

od Uhorska i od Rakúska odlučuje. (Návrh podal Svet. Pribičević, predsedal Medákovič.)

V ten istý deň umrel i starý 85ročný Arpád Szentiványi, jeden z najzúrivejších Slovákožrútov maďarských, ktorý pre mňa ostal po vestným tým, že pod jeho predsedníctvom fungujúca parlamentná komisia zrušila môj mandát.

30-ho rijna v stredu večer strhly sa v Budapešti veľké vojenské demonštrácie za maďarskú republiku, za Károlyiho, za mier. 600 námorníkov prišlo z Púlia. Vojsko soslupilo sa pred Astoriou a tam prisahalo na Národnú radu a neodvislé Uhorsko. Potom išlo na východné nádražie a odtiaľ vrátili jeden maršbataillon. Národná rada vydala ohlas na vojsko, aby sa tak, ako v Zahrebe a Prahe i ono postavilo pod vedenie Národnej rady.

V noci z 30-ho na 31. rijna vojaci v Budapešti obsadili cis. a kráľ, miestne veliteľstvo bez odporu. Veliteľa Alberta Várkonyiho zatkli. V ten istý deň gróf Michal Károlyi telegrafoval slovenskej Národnej rade do Turč. Sv. Martina sympatický, bratský pozdrav a sľub úplnej slobody slov. národu.

Tiež v ten deň boli i vo Viedni veľké demonštrácie za republiku.

31. rijna večer o 6-ej maďarskí vojaci zastrelili grófa Tiszu v jeho ville na Hermininej ulici. V ten istý deň kráľ vymenoval novú vládu pod predsedníctvom grófa Michala Károlyiho. Do L'ublanc cez Triest vtiahly prvé anglické a americké truppy.

Rozumie sa, že tieto zprávy boli v Debrecíne vždy za niekoľko hodín známe a zvláštnymi vydaniaми novín kolportované. Všetko bolo nervózne, ako na ihlách.

V Debrecíne prevrat začal sa 31. rijna podvečer o 6. Bol som práve u jedného srbského internovaného na turskej káve, keď sme počuli z ulice veľký šum a krik. Niekoľko sto ľudí robotníkov a vojakov s faklami tiahlo ulicou na hlavné námestie, volajúc na zdar Národnej rade. Prirodzená vec, že sme išli a kričali spolu. Na námestí pred hotelom „Zeleného býka“ stálo vtedy už so päťtisíc ľudí — občanov i vojakov a s balkónu hotela rečnil ktosi. Bola reč o tom, že už dosť bolo vojny a prelievania krvi, že dosť bolo i habsburského panovania, že nech žije samostatné a neodvislé Uhorsko. Debrecínčania, ktorí ešte len pred týždňom lojálne a oduševnene vítali kráľa a kráľovnú, s oduševnením volali teraz: „dolu s Habsburgmi!“ Keď rečník spomenul meno grófa Št. Tiszu, tisíce hrdiel volaly: „obesiť ho!“ Snáď práve v tom momente strieľali maďarskí vojaci na Tiszu. Taká je hľa láska národa k panovníkom a svojim vodcom: jeden deň „ho-

zanna!“, na druhý deň „ukrižuj!“ Duša davu je nevypočítateľná. Dnes by Maďari nechtami vyhrabali Tiszu z hrobu, keby ho mohli oživiť. Vtedy ale masy jasaly nad jeho tragickým skonom.

Po dvojhodinovom rečnení národ sa rozišiel. Vojaci poshadzovali s čiapok jabĺčka, čo som i ja s neobyčajnou radosťou urobil.

Na druhý deň, t. j. 1. listopádu ráno, idúc do kasárne, stretol som väčšiu skupinu honvédskejších dôstojníkov, ktorí mali na čiapkach, tam kde bývalo jabĺčko, maďarské kokardy. V kasárni som sa dozvedel, že o 10. predpoludním celá garnizona má vyrukovať na hlavné námestie pred „Zlatého býka“ skladať prisahu na maďarskú „Národnú radu“. Môžete si myslieť, ako tieto udalosti účinkovaly na mňa, jediného Slováka vo veľkom, maďarskom Debrecíne! „Teda koniec rakúsko-uhorskej armáde i monarchii“, som si pomyslel.

Na námestí bolo nás honvédov a honvédhusárov asi 3000. Mimo vojska ale bolo tam ešte asi 10.000 občanov. Ohromné námestie medzi „Zlatým býkom“ a veľkým kalvínskym kostolom bolo nabité, iba veľké súsošie Ludvika Kossutha vyčnievalo z mora ľudských hláv. Ja, ako dobrý štratég usiloval som sa dostať sa na schody tejto sochy, aby som lepšie videl toto epochálne, pre maďarský národ osudné divadlo.

Na balkóne „Zlatého býka“ bola už celá skupina dôstojníkov a civilov, medzi nimi i panie. Najprv nám rečník oznámil, že tejto noci kráľ vymenoval Michala Károlyiho za ministerského predsedu. Vláda ale nemá úmyslu vládnuť z poverenia kráľa, ale z vôle ľudu. Maďarský ľud sa týmto osvedčuje, že neuznáva ďalej Karla Habsburského za kráľa a vôbec žiadne kráľovstvo, ale žiada si utvoriť uhorskú ľudovú republiku (magyar népköztársaság). Vojsko i občianstvo revalo od radosti, vyhadzovalo klobúky a čiapky do vzduchu. Radosť ale bola väčšia, keď rečník ohlásil, že vláda vyjednáva o mier.

Do tohoto radostného nadšenia zrazu zamiešaly sa zvuky vojenskej muziky. Rečník prestal rečniť. V shromaždení nastalo nedorozumenie a pohyb. Mnohí začali hádať, že platzkomandant od spoločného vojska generál Okolicsányi poslal proti nám český 75. peší pluk, aby potlačil „vzburu“, iní zas hádali, že to by nešiel s bandou na nás. No za pár minút sa vec vyjasnila a tým i tváre shromaždených. 75. peší pluk, pozostávajúci zo samých českých chlapcov a dôstojníkov, už dvoma dňami predtým, teda 29. rijna oznámil svojmu veliteľovi majorovi Leitlovi (Nemec), že si žiada, aby komando nad ním prevzal nadporučík Říha, Čech. Táto žiadosť rovnala sa síce vzbure, ale

situácia na fronte; v Uhorsku a v Debrecíne bola už taká, že plukovník a s ním ešte asi traja majori akýmsi diplomatickým spôsobom vytiahli sa z omáčky a odovzdali regiment nadporučíkovi Říhovi a ešte asi dvadsiatim iným českým dôstojníkom. Vojsko vyobliekali do úplne nových mundúrov, nové vyzbrojenie mu dali, aby bolo hotové vojsko, keď prídu domov. Len jednu starosť mali: ako sa dostanú domov? Jedno im bolo jasné, že s maďarským obyvateľstvom a vojskom musia žiť v priateľstve. A preto, keď sa český regiment dozvedel, že i honvédi a honvédhusári detronizujú Habsburgov, Říha vyslal k tomu aktu čestnú kompániu s hudbou a — pod českým bieločerveným práporom.

Darmo by som vám opisoval moje rozčulenie, keď som so schodov Kossuthovej sochy v čisto maďarskom Debrecíne videl blížiť sa prápor s českými farbami a na ňom ztuhly bielo-modro-červené. Hľa, československý štát sa blíži ku mne, československá republika. S vojskom svojím. A to v Debrecíne! V prostriedku maďarského mora!

Prápor kolísal sa vždy bližšie a bližšie. Vrazil do davu a kliesnil si cestu až k schodíkom Kossuthovej sochy. Čestná kompánia na pár krokov odo mňa zastala. Hudba zamĺkla. Ja som sa predral pomedzi ľud k dôstojníkovi, stojacemu pri prápore.

S balkóna zas začali rečniť. Rečník — v majorskej rovnošate — skončil svoju reč slovami: „a teraz vás oslobodzujem od prísahy, danej Habsburgom“. Len čo to vyriekol a odstúpil, už vyskočil na podium iný major a zavolať: „Vojaci! teraz vám prečítam prísahu a vy všetci zavolajte: prisahám!“ A celá formula prísahy bola táto: „prisahám vernosť maďarskej ľudovej republike“. Rozumie sa, že zo zástupu ozval sa ohromný zvuk: prisahám, no nikto sa o to nestaral, kto prisahal, kto nie. Prisahalo i civilné obecnstvo. Keď sa toto odohralo, nadporučík Říha dal zahrať maďarskú hymnu, že by sa solidarita československého vojska s maďarským pri detronizácii čo najkrajšie demonštrovala.

Mali ste vidieť to oduševnenie, čo nastalo, keď tá istá vojenská hudba, ktorá pred týždňom musela hrať Karlovi Gotterhalte, dnes pri jeho detronizácii hrala maďarskú hymnu. Vojaci i civili s holými hlavami dojatí počúvali svoju maďarskú hymnu.

Dojem bol neopísateľný. Tisíce hrdiel volalo: „éljenek a csehek!“ (nech žijú Češi!). A s balkóna jedon z rečníkov pozdravil bratský český národ, ktorý vraj tiež tak ako maďarský dlho trpel pod habsburským jarmom a teraz ho spoločne striasli. I to povedal, že zpomedzi všetkých rakúsko-uhorských národov jedine Češi to boli, ktorí

hneď od prvého dňa vojny mali rozum a vedeli, čo je ich povinnosťou, a bojovali nie za nenávidenú rakúsko-uhorskú monarchiu, ale za svoj český národ. Preto vyzýva českých spolubojovníkov, aby vyslali ta na balkón jedného svojho dôstojníka, a ten nech povie vo svojom materinskom jazyku niekoľko slov. Za pár minút zjavila sa potom postava nadporučíka Říhu na balkóne. Vystúpil na tribúnu a debrecínski Maďari snáď prvý raz v živote počuli české slovo. Ktosi, mne neznámy, prekladal do maďarčiny vetu za vetou. Říha povedal asi toto: „My Češi tešíme sa, že konečne i vy Maďari poznali ste svojho najväčšieho nepriateľa v Habsburgoch a že ste si vydobyli neodvislosť. V tomto boji sme a budeme solidárny.“ Keď Říha skončil, ktosi s balkóna vyzval hudbu, aby zahrála českú hymnu. Českí hudobníci nedali sa dvakrát vyzývať a v slávnom Debrecíne, pri soche Ludvíta Kossutha, mnohotisíc Maďarov s obnaženými hlavami v hrobom tichu počúvalo „Kde domov můj“. Nedá sa opísať, aké city lomcovaly pri tom mojimi nervami. Dámy s balkóna poslaly veľkú kyticu kvetov na českú zástavu. Národ neprestal volať: „éljenek a csehek!“

A teraz sa odohrala scéna, ktorú porozumie len ten, kto pozná maďarskú vznetlivú dušu. Na balkóne bol i ktorýsi slávny herec maďarský, tuším Beregi, ktorý spustil takúto reč:

„Občania! Boli sme svedkami sbratrenia dvoch slávnych národov, maďarského a českého. Tu pred zrakom veľkého Ludvíka Kossutha, v susedstve historického velechrámu debrecínskeho objaly sa hymny oboch národov, aby v bratskom objatí vzniesly sa k Bohu, prosiac ho o svoje požehnanie pre svoje národy. Tieto dojmy sú tak ohromujúce, tak veľkolepé, že žiada sa nám prežiť ich ešte raz, a preto prosím bratov Čechov, aby obe hymny zahráli ešte raz.“

Zas ohromné éljen a hudba zahrála obe hymny po druhý raz.

Nálada dosiahla najväčšieho stupňa. Ďalej to už nešlo. Slávnosť sa skončila. Náladu bolo treba ešte udržať. A tu mi napadlo, poradiť Říhovi, aby dal zahrať Rákócziho marš a viedol honvédov do ich kasárne. Tak sa i stalo. Zvuky Rákócziho pochodu zelektrizovaly každého. Čestná stotina s českým práporom na čele viedla tisíce maďarského vojska a občanov po širokej hlavnej ulici debrecínskej až ku kasárni. Vojaci, civili, robotníci, ženy, deti, všetko v jednom chaose ako nejaké more valilo sa to po celej šírke hlavnej ulice pri zvukoch Rákócziho pochodu.

Ale potom!

Keď hudba a čestná stotina zastala pred honvédskou kasárňou,

zastalo i more debrecínskych honvédov a občanov. Do kasárne sa nechcelo nikomu. Ja som stál vedľa poručíka, sprevádzajúceho český prápor. A tu vidím, ako sa môj honvédske plukovník s niekoľkými dôstojníkmi blíži k nám a nemecky osloví poručíka, aby i s hudbou i s čestnou stotninou vtiahol do dvora kasárne, lebo ináč vraj vojsko nedostane do dvora. Tak sa i stalo, hudba i čestná stotnina vtiahla do honvédskej kasárne, ale za nimi — mimo asi 30 honvédov — veru nešiel nik.

A tu sa stalo niečo, čo nás všetkých prekvapilo. Vojsko, ktoré len pred chvíľkou složilo prísahu na maďarskú ľudovú republiku, zabudlo na ňu a rozutekalo sa na všetky strany sveta — domov. Pre nich bola vojna skončená. V ten deň odpoľudnia začalo sa plieniť a rabovať v meste i na okolí, a v tom vynikali práve honvédi 3. náhradného práporu debrecínskeho.

Ja som o dva dni neskôr tiež dostal maršrutu späť do Prešporku,

Na koniec ešte pár slov o jindřichovo-hradeckom pluku: Keď asi 8. novembra opúšťali Debrecín, vtedy Debrecínčania už vedeli z novin, že „Češi vtrhli na Slovensko“ a z priateľov stali sa nepriatelia. Ako som pozdejšie počul, na bratislavskej stanici honvédi 13. pluku chceli povyzliekať českých vojakov z nových mundúrov a v handrách ich pustiť domov — bez zbrane. Češi sa ale nedali a šťastne sa dostali domov.

Toto bolo posledné dejstvo slávneho prevratu v Debrecíne.

Št. kapitán m. sl. Boh. Bezdek:

Rozpomienka

Celú vojnu slúžil som u píseckého streleckého pl. č. 28 ako frontový dôstojník. V poslednom roku vojny ochorel som na talianskej fronte a liečil sa v Prahe v ústave profesora dr. Jedličku. V tom čase Praha pri vedomí nášho zahraničného odboja spájala spoľahlivé živly a ja som sa dostal do okruhu, kde sa pripravovalo a chystalo na okamih, o ktorom sme nevedeli, kedy dôjde a aký bude, ale boli sme pripravení na zmenu šťastnú a radostnú. Súkromný byt šéfredaktora Sisa, atelier majstra Šalouna atď. boli útlukom týchto porád a priprav. Tri dni pred prevratom (25. októbra 1918) bol som vo Viedni superarbitrovaný generálom-lekárom dr. Dubom, ktorý sa už so mnou rozprával po česky. Prevrat ma prekvapil v mojom rodisku Uh. Hradišti na moravskom Slovensku. Môj pluk bol už v prvom roku vojny, ako mnoho českých plukov, premiestený — z Písku do Linca — a mojím okamžitým odhodlaním bolo pluk uviesť späť do vlasti. Odišiel som 29. októbra do Viedne, ktorá už búrila, a po etapách dostihol, v noci s 30. na 31. októbra Linca. V Linci nebolo ešte správ o udalostiach, hýbajúcich Európou a českí dôstojníci, ktorých som ihneď svolal, boli ohromení správou o našej samostatnosti. Podarilo sa, vďaka nepripravenosti a bezhlavosti veliteľstva a pomocou našich statočných železničiarov, že strelecký pluk č. 28 dorazil ako prvý český pluk 1. novembra do Písku v oslobodenej vlasti, kde bol s veľkou slávou a neopísateľnou radosťou celým obyvateľstvom očakávaný. Cestou, v Českých Budejoviciach, som telefonicky dával pl. národnému výboru v Prahe k dispozícii a dostal rozkaz: Ostať v Písku, a po upravení toho najdôležitejšieho odovzdať spoľahlive velenie a hlásiť sa u národného výboru v Prahe, kde ma čakal zvláštny úkol. So 40. dôstojníkmi a poddôstojníkmi odišiel som k vrchnému veliteľstvu československých vojsk na Slovensku (spočiatku v Uhor. Hradišti) a po upravení etáp a zriadení kurýrnej služby na frontu, bol som vyslaný k vládnemu komisárovi dr. P. Blahovi v Skalici ako vojenský referent. Zo služobnej cesty s dr. Blahom v Trnave boli sme začiatkom decembra telegraficky povolani, spolu s dr. Dérerom a ing. Janšákom, k splnomocnenému ministrovi dr. Šrobárovi do Žiliny. Tu som zaujal miesto zástupcu vládneho poradcu vojenstva Fedora

Houdeka, ktorý onedlho odišiel na mierovú konferenciu do Paríža. Vyplňoval som jeho miesto až do príchodu kapitána francúzskych legií Pavla Varsika, ktorý referát prevzal a ja som ostal jeho zástupcom. Naše vojsko obsadzovalo dôležité mestá, sídla žúp, kde nastupovali noví slovenskí župani so svojimi slovenskými a českými úradníkmi. Po obsadení Prešporku našimi, stalo sa presídlenie vlády zo Žiliny do hlavného mesta Slovenska aktuálnym. Hneď v prvej polovici januára vyslal mňa minister dr. Šrobár do Bratislavy s rozkazom postarať sa o všetko, čoho je treba pre umiestenie ministerstva a pripraviť vjazd vlády. Nebol to úkol ľahký ani príjemný. Bolo treba, tak rečeno, evakuovať dôstojníkov a úradníkov býv. režimu z budovy sborového veliteľstva a zaistiť byty vládnym funkcionárom. Nešlo to vždy hladko. S nebohým županom Zochom, ktorý mal tuhé spory s elementmi, ktoré na definitívu nášho záboru veriť nechcely, bol, po zdaní tejto ťažkej práce, ustálený slávnostný vjazd slovenskej vlády na 4. február. Nie bez obáv čakali sme tento deň, ktorým malo byť vyvrcholené oslobodenie Slovenska. Určitá neistota, že dačím bude rušený historický akt ďalekosiahleho významu, nedal nám pokojne dýchať. Ale skoro obrátila sa obava v radosť, pri štafáži legionárskych čiat, domáceho vojska, Sokolov, dobrovoľníkov, a slovenského obyvateľstva, masy disciplinovanej oduševnením, hotovej dať poslednú kvapku krvi za oslobodenú vlasť. Jedon pokus o porušenie sa preca stal. Pre zahraničných hostov a prominentné osoby bol prichytný vo vládnej budove banket, a v poslednej chvíli vypovedali najatí čiašnici stávk. Ale ani tu sme nedošli do rozpakov. Naša mladá ženská slovenská mládež, úradníčky i neúradníčky, vydaté i slobodné zaskočily do povstalej medzery a iste mnohí z účastníkov spomína hostiny, na ktorej boly i kvety živé.

Deň vjazdu slovenskej vlády, akt suverenity, bol triumfálny, radosný a nerušený a spomienka ostala neskalená.

Slovenskí dobrovoľníci a Bratislava

Z poverenia predsedníctva „Sdruženia slovenských dobrovoľníkov“ napísal Miloš Kolesár

I.

Pätnásť rokov odstupe už dáva podklad pre napísanie rozpomienok na dobu, keď sa sloboda rodila; keď slovenskí dobrovoľníci v zahraničí i doma chopili sa zbrane, aby sa zúčastnili späťvydobytia svojej slobody z tisícročného jarma a poddanstva.

Keď sa italskými legionármi obsadzovala Bratislava, boli prítomní aj slovenskí dobrovoľníci zo Záhoria (Lamač, Zohor, Mást, Malacky, Gajare, Stupava, ba i Veľké Leváre a okolie bolo reprezentované) a Trnavská garda slovenskej slobody, aby pripravili cestu prvej slovenskej vláde.

*

Pozsony-Pressburg nikdy nebol výlučným maďarským mestom, ba čo viac, slovenčina nebola tu popeluškou. Z radnice bola vytlačená Nemcami na periferiu do Blumenthálu alebo pod hrad.

A dnes? Slovenčina zasadla na prestol a tá, svojho času vyhnaná reč, stala sa dnes štátnym, mocenským faktorom.

Čomu máme ďakovať, že sa slovenčina dostala i do „salónov“, prezídia bratislavskej radnice, ba i do kuloárov parlamentu a zemského zastupiteľstva?

Zas len boju dobrovoľníkov, na čele tvorcov ČSR, ktorí prácou, životom (generál Milan Rastislav Štefánik, minister vojny prvej čs. vlády a prvý dobrovoľník) i krvou spečatili víťazstvo pravdy nášho národa a tak aj jeho jazyku a vlasti.

Slováci by sa mohli pomstiť za tú dobu potupenia ich reči, ale ich ušľachtilosť diktuje mier a pokoj i humánne pokračovanie voči každému, kto prináleží do sväzku zemí, tvoriacich nový štát. Slovák zákonné ustanovenia, ktoré zabezpečujú práva menšín, vždy dodrží a bude rešpektovať.

Že v prevrate ľud bol zachytený revolučným vrením hladiny jeho dosiaľ mierumilovnej duše, to možno pripísať. len a len tej dobe, ktorá zo základov vyvrátila staré poriadky, keď vypukla „sloboda“.

*

Bratislava pred tisíc rokmi bola slavianskym sídlom i s neďalekým Devínskym hradom slovenských kniežat. A preto historicky i mravne

Bratislava i s celým jej okolím úplným právom prináleží nám, potomkom slávnej doby Slávov.

Ale i pozdejšie, keď Bratislava bola sídelným mestom uhorských korunných hláv, chodili sem slovenskí šuhajci, aby odtiaľto vyšli mnohí, ako slovenskí dobrovoľníci revolučnej doby v r. 1848 a zlatými literami zapísali sa do historie slovenského národa. Tabuľa Ľudevíta Štúra zvečňuje a zprítomňuje dobu, kedy tu študoval i s jeho družinou a dejstvoval (Štúrova škola, jeho vyslanectvo mesta Zvolena) a v r. 1848 stal sa markantnou postavou slov. dobrovoľníkov: hurbanistov.

A hľa, dnes historia sa zopakovala.

V r. 1918 a 1919 boli to práve slovenskí dobrovoľníci zpod Malých Karpát, čo sa zaslúžili o späťvydobytie Bratislavy a spolu s českými šuhajmi krvou zapísali do dejín novej vlasti a národa.

II.

Pred pätnástimi rokmi, Slovák, osnovateľ Martinskej deklarácie, Samuel Zoch, do tej doby evanjelický farár v Modre, potom župan Bratislavskej župy, po márnom úsilí o smierlivé odovzdanie mesta Bratislavy, na základe dohody s maďarským županom Jankóm, ktorý vyjednávania schválne preľahoval a sabotoval, vydal rozkaz na obsadenie Bratislavy a tak 1. januára 1919 bolo obsadené hlavné nádražie a 2. januára celé mesto, ktoré deň predtým bolo ako vymreté; zmizly maďarské gardy i námorníci dobrodruha Heltaiho, maď. nadporučíka a tak Maďari i Nemci museli sa smieriť s nezmeniteľným faktom, že Bratislava už teraz patrí znova tým, čo pred tisíc rokmi.

*

Minister Šrobár vydal rozkaz, aby začiatkom februára presídlila vláda do Bratislavy, lebo Žilina a tým menej Turč. Sv. Martin nevyhovoval už požiadavkám rozrastajúcej sa agendy vlády. Matúš Dula odpovedal na výzvu ministra, že môže zaručiť byty len pre dvacať úradníkov a miestnosti pre úrad vôbec nie (minister mal už vtedy dvesto úradníkov).

A tak minister Šrobár (ktorý ináč už v r. 1917 prezeral Nitru i jej celé okolie s vrchu Zobora, či by táto nezodpovedala úkolom budúceho hlavného mesta) rozhodol sa pre Bratislavu i preto, lebo sa tu nachádzaly všetky predpoklady aj po stránke slavianskej tradície.

Minister Šrobár 4. februára 1919 sadol v Žiline na ovenčený vlak a so svojimi referentmi i úradníctvom dal sa na cestu dolu krásnym Považím, kde ho všade pozdravoval oslobodený národ.

Slávnostná brána a špalier českého vojska, slov. dobrovoľníkov i Sokolov v Bratislave vítal prvého ministra pre správu Slovenska, aby sa ešte lepšie vyslovila nezmeniteľnosť osudu, hoci tento príchod, tá brána, vojsko, dobrovoľníci, Sokoli a všetko, čo nosilo slovenskú trikolóru, bolo terčom v zrahu Maďarov i Nemcov a toto všetko sprevádžali so zlovestným pohľadom, neveriac, že títo trvale zostanú pánni Bratislavy.

III.

Slovenskí dobrovoľníci ešte raz sa postavili do boja za celistvosť Československej republiky, aby bránili pôdu svojej dedovizne proti bolševikom, ktorí od juhu dorážali na telo matky zeme.

Po 1. pluku Slovenskej Slobody v Turč. Sv. Martine, keď sa utvoril Sbor turčianskych dobrovoľníkov, kam sa hrnuli slovenskí chlapi zo širokého okolia, i Jánošíkovej družine v Ružomberku, na západe župan Samuel Zoch znova sa obrátil na roduvernú Slovač a nesklamal sa v nej. Z Modry a širokého okolia shrnulo sa vyše 500 šuhajov, pod zástavu „Dobrovoľníkov bratislavskej župy“ a títo hrdo tiahli bratislavskými ulicami, aby na čele so slovenskými dôstojníkmi obsadili úsek Dunaja, od Bratislavy až po Komárno.

Takto slovenskí dobrovoľníci stáli vždy na strážni, keď vlasť volala a i v budúcnosti vždy ochotne i životy složia „za tú našu slovenčinu“, za tú našu slovenskú Bratislavu, za každú piadň nášho Slovenska i našej Československej republiky.

(Predsedníctvo Sdruženia slovenských dobrovoľníkov z r. 1918—19: čestný predseda prof. Miloš Ruppeltd, predseda Vladimír Černák, hl. tajomník dr. Dušan Úradníček, pokladník Janko Horáček.)

Námořníci v Bratislavě před 15 léty

(Pokus o převrat v Bratislavě, 12. února 1919.)

Po Praze byla to Bratislava a později ještě jiná místa na Slovensku, kde býv. námořníci vynutili si uznání veřejnosti. Když 16. prosince 1918 uveřejněna byla v denních listech výzva, aby bývalí námořníci nastoupili službu u námořního tělesa ve Vršovicích, uposlechla velká většina výzvy a již 20. prosince odjížděla II. rota do Brna, kde později v Pohořelicích soustředila se také ještě rota III. a IV. V Bratislavě vystupovali z vagonů 3. ledna námořníci již s nasazenými bodly pod dojmem prvních neuspokojujících zpráv o odporu maďarských železničářů. Dne 4. února očekáván se vši slávou příjezd vlády s dr. Šrobárem v čele. Slavnostní průvod ubíral se od nádraží na hlavní náměstí špalírem vojska. Námořníci stáli po obou stranách slavobrány v Štefánikově ulici. Po proslovech několika řečníků předán byl prapor nově se utvořivšímu slovenskému pluku (býv. 72. honv.). V Bratislavě přidělení byli námořníkům francouzští důstojníci jako velitelé. Velitelem polního praporu kapitán Sládek, II. roty poručík Bělina, III. roty poručík Václavík a IV. roty poručík Hrbas. Rázem vystihli přednosti námořníků a tito opět svojich velitelů. Za stávkou přidělení byli námořníci na dráhu, na lokomotivy, do topíren, udrželi v provozu vodárnu, elektrárnu, jezdili na elektr. dráze, působili v plynárně, na poště a to s takovým úspěchem, že stávka minula se účinku a mnohý z námořníků působí na tehdejších místě po dnes. Dru Šrobárovi jako tělesná stráž přidělení byli tři vybraní námořníci. Ubytovaní byli v zákopnických kasárnách, které lid po dnes nazývá kasárnami námořnickými. V Bratislavě nebylo klidno. Bylo to ticho před bouří. Vrchním velitelem operujícího vojska na Slovensku byl italský generál Piccioni a posádkovým velitelem v Bratislavě italský plukovník Barecca. Posádku mimo italské legionáře pl. 33 a námořníků tvořily menší vojenské jednotky, pomocné oddíly, pluk Svobody a pancéřový vlak, obsazený také námořníky. Obecenstvo chovalo se vyzývavě a proto všechna důležitá místa obsazena byla legionáři a námořníky. Z Petržalky co chvíli padly rány na Zimní přístav, kde službu konali právě námořníci. Bouře vypukla 12. února. Od časného rána bylo pozorovati neklid mezi obyvatelstvem, zejména maďarským, agito-

valo sa letáky pro tábor lidu svolaný na odpoledne na prostranství před hlavní poštu. Kolem 2. hod. scházel se dav a ke 3. hod. byla již hlava na hlavě. Bouře rostla a když kdosi rozvinul maďarský prapor, ozvalo se jako na povel hromové: „Éljen Magyarország“ a nastala nepopsatelná vřava, která sílila čím více se blížilo auto italského plukovníka Barecci, kterého z davu zdravili voláním: „Éljen Barecca“ a „Éljen Itálie“. Tomuto přihlíželo několik hloučků legionářů, námořníků a jiných vojáků se všech stran, když tu pojednou stali se cílem útoku rozvášněného davu, který nešetřil ranami, padlo několik výstřelů, střílelo se i z oken a bylo jasno, že vše je připraveno za účelem zmocnit se Bratislavy. V Petržalce za mostem stáli udajně připraveni Maďari a čekali jen na smluvené znamení. Zatím tisícový dav vybíjel svoji nenávist na několika jednotlivcích a situace byla kritická pro postižené. Jako na zavalanou přihnali se pojednou směrem od mostu italští legionáři ověšení ručními granáty a za nimi v patách námořníci ozbrojeni po zuby nevyjímaje kulometry. Výzva velitele k rozchodu minula se účinkem naopak, demonstranti zaujali posici útočnou. Ozvaly se strojní pušky, k útoku přešli legionáři, z pošty pomáhali střílet službu tam konající námořníci. Nastal zmatený útěk, na stromy, do stok pouličních, do domů a kam se dalo. Na náměstí zůstali jen ranění, rozbité hole, klobouky a různé zbraně demonstrantů. Pluk Svobody hlídal zatím přechod přes most. Na námořnická kasárna střílelo se se střechy protějšího domu, přímo do ubikací mužstva. Ve městě střelba ustávala a bylo rozhodnuto. Poslední pokus o znovu nabytí moci se nezdařil. Maďari z Petržalky zmeškali, rázné vystoupení českých vojáků překazilo Maďarům plány a snad v těchto dnech vzpomenu v Bratislavě těch, kteří po vykonané povinnosti odešli v tichosti pomáhati Slovensku na jiných místech. Námořníci i legionáři jistě vzpomínají.

Bratislava, buď pozdravená!

Presvedčene verím, že staroslávna Bratislava, v nej kedysi dávno „zapadla Slávov sláva“, stala sa po štátnom prevrate dokonalým splnom superlatívnej túžby veľkej väčšiny slovenských účastníkov československého odboja v zahraničí.

Zdôrazňujem, že veľkej väčšiny, lebo podľa štatistiky najväčšie procento týchto pionierov národnej slobody zverbovaly župy západného Slovenska, z nich bývalá prešporská župa sama vyslala do široho Ruska štyristoosemdesiatosem myšlienke oslobodenia oddaných borcov.

Nesmie sa odškriepiť, že táto väčšina svojmu rodu najvernejších, zrodená v západných župách Slovenska, už i v predválečnej dobe hľadela okom úctivým a láskavým na starý Prešporok, ktorý ako „pol Viedne“ — tak slulo toto sympatické mesto na západe Slovenska — honosil sa nielen vznešenou historickou minulosťou, siahajúcou do nášho dávneho národného bytia, ale tonul i v lesku blízkeho „cisárskeho mesta“.

Toto predprevratové provinciálne mesto malo nesporne krásnu slovenskú tradíciu i v neďalekých predvojnových časoch, a len tejto vzácnej skutočnosti možno ďakovať, že už dávno pred štátnym prevratom mnoho slovenských ľudí gravitovalo na ľavý breh Dunaja, kde sa pretekaly modré vlny mohutnej rieky a šľavnaté bobule revy skytaly hojnosť tekutých lúčov slnečných.

Nejedna slovenská duša náhlila sem, aby sa ohriala a pookriala aspoň v pobledlých reflexoch zapadlej slávy tohoto mesta.

Po štátnom prevrate stalo sa toto jedinečne krásne mesto vytúženou metropolou celého Slovenska, v nej sa sústredil celý náš politický, kultúrny a hospodársky život. Sem sa presťahovali všetky národné hodnoty duchovné a hmotné. Mesto sa stalo centrom politického a administratívneho života na Slovensku.

A keď si spomíname pätnáste výročie príchodu vyvolených jasnúceho národa, musíme si uvedomiť, že bola to najšťastnejšia myšlienka, keď za sídlo vlády bola vybraná práve sympatická Bratislava, rozprestierajúca sa v úpäti historického sídla pred dávnymi vekmi zanik-

lej Veľkomoravskej ríše, ktorej slávnou minulosť hlásajú už len hlodavým zubom času dohrýzané zrúcaniny devínskeho hradu.

Bratislava vďačne poskytla sídlo vláde oslobodeného národa a národ sa jej odvdáčil tým, že si ju vyvolil za svoje hlavné mesto. Nebyť tejto povďačnosti národa, Bratislava by i naďalej tonula len v zapadlej svojej sláve a žiadna doba by ju už nebola pozdvihla.

Keď tak porovnáваме staré provinciálne mesto Prešporok s dnešnou veľkou Bratislavou, v ktorej už nie cudzí veľikáši, ale slobodná vôľa nášho ľudu rozhoduje, musíme uznať, že Bratislava v každom ohľade usiluje sa plniť svoje eminentné poslanie. Štátnej myšlienke a potrebám oslobodeného národa otvára svoje brány dokorán a nie je ďaleká doba, keď budeme môcť presvedčiť sa, že Bratislava je nami dobytá nielen teritoriálne a politicky, ale i nacionálne a hospodársky.

Uplynulých pätnásť rokov splodilo tu ohromné zmeny v náš prospech. Našské slovo ozýva sa tu voľne a tak zvučne, že žiadny cudzí šramot nemôže ho prehlušiť. Áno, Bratislava stala sa bašťou a verím, že v dohľadnej budúcnosti stane sa i nedobytným hradom slovenského ducha.

Treba ožeľieť len jediné, že legionársky živel nestihol v hlavnom meste Slovenska umiestniť a uplatniť sa náležite. Na tomto ale nenesie vinu mesto, ale kruté okolnosti, ktoré elitu borcov za slobodu národa svieraly ešte dva roky po štátnom prevrate v drádoch nebezpečia na Sibíri. Títo sa mohli vrátiť až potom, keď už iní, menej zaslúžilí a v tomto ohľade šťastnejší, zabezpečili si pevné pozície pre svoje životné podstaty. Je tu legionárskych podnikov a zabezpečených existencií pomerne primálo, ale je potešiteľné, že aspoň dobre prosperujú. Snáď nadíde ešte prajnejšia doba a hlavné mesto Slovenska najde príležitosť, aby sa odvdáčilo pomaly už zaznávaným priekopníkom svojej krásnej prítomnosti a skvelej budúcnosti.

Osobne sa úprimne teším, že Bratislava je metropolou Slovenska. A nepochybujem, že Bratislava si toto vyznamenanie oslobodeného národa v plnej miere zaslúžila. Lebo ťažko uveriť, že by sa boly našly v ktoromkoľvek inom meste Slovenska všetky tie podmienky a predpoklady, ktoré boly tak preveľmi potrebné k založeniu hlavného mesta, v ňom by národná myšlienka a rozmach hospodárskeho osamostatnenia tak úspešne mohly napredovať. Tú príťažlivú silu žiadne iné mesto nemalo, i keď bolo v predprevratových dobách posvätným ohniskom slovenského ducha a my, západniari, so zbožnou úctou vyslovovali sme jeho meno.

Ja verím, že jedine v Bratislave, v tomto predvojnovom rozbúrenom mori cudzoty, mohla bezpečne zakotviť myšlienka československého štátu. Bratislava je povolaná, aby hlásala neprajným susedom skalopevnú vieru v naše večné trvanie a vynucovala rešpekt veľkému dielu oslobodenia Slovákov.

M. Korman, starosta Robotníckych telocvičných jednot:

Ako sme pripravovali novú Bratislavu

Keď som sa v júli roku 1918 ako vlastizradca — pre pamätný 1. máj lipt.-sv.-mikulášsky — rozhodnul uniknúť súdu a dozoru maďarskej pohraničnej polície v Lipt. Sv. Mikuláši, stal sa mojím útočiskom Prešporok. Nie náhodou. Do Prešporka ma už volali dávno. Šlo o udržanie „Robotníckych novín“, ktoré pre ich nekompromisné stanovisko v otázke československej jednoty, používali ako tribuny aj pokrokoví nesocialisti a vedúci činitelia nášho domáceho odboja.

Býval som striedave, ovšem na „čierno“ u svojich politických priateľov. Prešporok bol vtedy takmer úplne maďarský a nemecký. Slovensky hovorilo sa len na zeleninárskom trhu a ešte tak v Podhradí a v Blumenthale. V obchodoch, v úradoch slovensky s vami nikto hovoriť nechcel. Slovenských rodín takzv. meštianskych, ktoré sa nebály hlásiť k svojmu slovenskému pôvodu, bolo ľahko spočítať na prstoch. Spoločenský život slovenský udržoval sa ešte okolo robotníckeho vzdelávacieho spolku „Napred“ (pred rozpustením tiež v Robotníckej telocvičnej jednote) a v českom zahraničnom robotníckom spolku „Bratrství“, z ktorého vznikol dnešný spevokol Zora.

Schádzali sme sa pravidelne v známom slovenskom hostinci Grajciarovom na Marianskej ulici. Túto uvedomelú spoločnosť slovenských a českých robotníkov doplňovali ešte niektorí mešťania (Ferdiš Juriga, dr. Slabejcius, lekárnik Izák, Štefan Kréméry, Stanek atď.) a pár živnostníkov. Tu vymieňali sme si vzájomne zprávy, robili plány do budúcnosti, povzbudzovali sa a za akýsi úspech sme považovali, keď sme si mohli nerušene slovensky alebo česky zaspievať. Medzi robotníkmi bol dušou tohoto života dnes už nebohý vodca slov. robotníctva Emanuel Lehotský. My od „Robotníckych novín“ boli sme o situácii vždy najlepšie informovaní, lebo sme mali pravidelné spojenie s vedúcimi činiteľmi českej sociálnej demokracie vo Viedni.

Na koniec vojny sa vtedy ešte nemyslelo. Ani vonkajší vzhľad Prešporku tomu nijako nenasvedčoval. Oficiálny Prešporok opíjal sa ešte víťazstvom spojeneckých zbraní, robily sa vojenské parády v meste a pod vedením nadporučíka Ujjadiho veľké honvédske slávnosti na druhom brehu Dunaja. Marškompánie ešte striedaly jedna druhú. V meste však už pociťoval sa hlad. Útechou bolo, že vo Viedni

je to ešte horšie. A potom — za vlast' a kráľa treba vedieť aj umierať! Takto a podobne boli utešované a povzbudzované nespokojné masy. A k podiviu, pôsobilo to! V Prešporoku pre nedostatočné zásobovanie nebolo výtržností ako v iných mestách.

Vývoj udalostí, ako známo, mal v októbri už veľmi rýchly spád. Neboli sme týmto vývojom prekvapení. My sme sa na revolúciu pripravovali. Už 27. októbra bola založená „Slovenská Národná rada pre Prešporok a okolie“. Sišli sme sa na byte dnes už nebohého advokáta dr. Slabejciusa. Boli tu ev. farár Samuel Zoch (pozdnejšie prvý bratislavský župan), ktorý došiel z Modry, poslanec Ferdiš Juriga, Florián Tománek, Štefan Krčméry, lekárnik Izák, hostinský Grajciar, riaditeľ Slov. banky Zigmundík a zo slovenských sociálnych demokratov Emanuel Lehotský, Ján Pocisk, M. Korman a Ignác Kellner. Z menovaných nie sú už medzi živými: Slabejcius, Zoch, Izák, Grajciar, Zigmundík, Lehotský a z pribratých členov bývalý expeditör „Robotníckych novín“ Michal Štetka. Všetko šľachetní, dobrí ľudia!

Naša Národná rada mohla vystúpiť na verejnosť až za niekoľko dní. Na oficiálnych miestach, i u samotného maďarského obyvateľstva sa ešte dlho nechcelo veriť, že nastáva koniec veľkého Uhorska, že vojna chýli sa ku koncu a že prinesie aj Slovákom slobodu a samostatnosť. A každý, kto by sa vtedy bol odvážil tvrdiť, že Prešporok stane sa Bratislavou a hlavným mestom oslobodeného Slovenska, bol by býval pri najmenšom vyhlásený za blázna, keď nie za zločinca.

Revolúcia v Prešporoku započala dňa 31. októbra o 4. hodine odpoľudnia. Z podnetu nemeckej a maďarskej sociálnej demokracie bola vo všetkých továrňach zastavená práca. Viac tisícový zástup robotníkov pod červenými zástavami a za spevu revolučných piesní v uzavretých radoch tiahol pred radnicu na verejný prejav. Manifestácie zúčastnilo sa tiež mnoho vojakov a dôstojníkov, mešťanosta Kumlik, vrchný mestský kapitán Peterdy, zástupca župana Zoltán Jankó. Hlavným rečníkom bol vodca nemeckého robotníctva Pavel Wittich. Bolo usnesené pripojiť sa k revolučnému hnutiu soc. dem. strany v Pešti a podporovať Károlyiho ľudovú republiku maďarskú. V tom smysle bol poslaný telegram do Pešti. Konečne bolo usnesené založiť Nár. radu (Nemzeti tanács), ktorá povedie ďalej správu mesta.

Už bolo šero, keď sa masy počaly rozhádzať. V tom ktosi dal povel: „Oslobodiť väzňov!“ (V prešporských krimináloch medzi politickými väzňami bolo vtedy tiež mnoho socialistov). Tisícový zástup demonstrantov za veľkého hluku dal sa na pochod k väzniciam do ulice Benayovej a do väznice v terajšej Dunajskej kasárni. Vojenské stráže

bez odporu vydaly kľúče a väzni politickí i obyčajní zločinci boli vypustení. Nastalého zmätku a večerného šera využily rôzne živly k drancovaniu obchodov na ulici Michalskej, Ventúrskej, Dlhej, vyšly Rybárskou bránou ku kaviarni Savoy, ktorá bola úplne demolovaná. Demolované boli ešte dôstojnícke kaviarne Royal a Berlín (bývalá Hungária). V kaviarňach, hlavne v Savoyke i na ulici bolo niekoľko dôstojníkov do krvi zbitých.

Nepokoje trvaly dlho do noci. Z celej vojenskej posádky zdaly sa byť najspolahlivejšími jedine honvédi, ktorým sa potom tiež podarilo urobiť poriadok. Slovenských vojakov 72. pluku v kasárni na Špitálskej ulici zavreli. Keď sa ale títo pozde večer dozvedeli, že to už začína „sloboda“, vzbúrili sa, odzbrojili stráže, pobrali svoje kufričky a utekali najbližšími cestami k nádražiu a domov k svojim rodinám, preklínajúc vojnu, cisára pána i Rakúsko.

V Prešporoku všetka moc vypovedala poslušnosť. Na vonkove dochádzalo k revoltám, alebo ako sa tomu ľudove hovorilo, začala „sloboda“. Župan a komisár mesta vidiac svoju bezmocnosť sa dňa 3. nov. poďakoval. Jeho miesto zaujal dr. Zoltán Jankó. Skutočnú moc však v meste mal v rukách vodca nemeckej soc. dem. strany Pavel Wittich s maďarsko-nemeckou nár. radou. Pre bezpečnosť obyvateľstva a na ochranu jeho majetkov sa zriadila nár. stráž a mestská polícia. Pomocou týchto sborov podarilo sa na čas v meste sjednať klud a poriadok.

Z vonkova však dochádzaly hrúzostrašné zprávy. Tam to horelo. A len vlivom udalostí na vonkove prišla k slovu a mohla zahájiť svoju činnosť aj naša Slovenská Národná rada. Vládny komisár Jankó dal si po prebdelej noci zavolať včasne ráno slovenských soc. demokratov Lehotského a Pociska a prosil ich, aby šli do dedín revoltujúci ľud ukludniť. Tí ho však odkázali na Slovenskú Národnú radu, pre ktorú potom pán Jankó dal hneď na župnom dome vyprázdniť miestnosť s telefonom a dal jej k dispozícii auto. Na cestu po Záhorí, kde „slobody“ naozaj užívali plným dúškom, vybrali sa Pocisk a Juriga. V županskom aute a pod slovenskou zástavou chodili po dedinách niekoľko dní. Ich skúsenosti, keby ich napísali, by boli iste veľmi zaujímavé.

Slov. Nár. rada začala byť rešpektovaná. V meste samotnom však slova nemala, ba stávala sa nenávidenou, lebo zastanci integrity videli v nej celkom správne vážne nebezpečie pre ďalší osud Prešporoka. Úradovňa Slov. Nár. rady, akonáhle zvesť o jej existencii vošla v známosť, začala byť od včasného rána obliehaná tými, ktorých spravodlivý hnev ľudu vypudil z obce, nechajúc im len to, čo mali na sebe.

Boli to väčšinou krčmári, obchodníci, nejaký notár a tiež jeden kat. farár. Pri týchto návštevách odohrávaly sa často pohnuté scény.

Nie dlho trvalo naše panstvo na župnom dome. Čím viac hovorilo sa o obsadení Prešporka československým vojskom, tým viac stupňovala sa nenávisť proti Slov. Nár. rade. Strácala na význame tiež odvolaním hlavných činiteľov do Prahy. V polovici novembra prišla éra Heltaiova, ktorý s kompániou maď. námorníkov prišiel z Pešti zabezpečiť vraj poriadok a obranu mesta pred Čechmi. Heltai zaviedol neslýchaný teror. Akýkoľvek národný prejav so strany slovenskej bol nemožný. Známejší slovenský človek nebol si istý ani životom. V noci 18. novembra heltaiovcia hľadajú Jurigu, vyplienili jeho byt a ako rukojmú odvliekli jeho domácu. U Jurigu dostal sa im do rúk soznam členov Nár. rady. Potom páslu po všetkých nás. Maďarská nár. rada nad vyrabovaním Jurigu vyslovila svoje poľutovanie, ale proti heltaiovciam je vraj bezmocná.

Heltaiovi námorníci riadili takto celý mesiac. Zasahovali aj na vonkov, prepadli Trnavu. Majú na svedomí mnoho slovenských životov. Až sa stali postrachom aj maďarských občanov, bola potom na žiadosť mesta táto opravdová zločinecká banda námorných lupičov odvolaná späť do Pešti. Kapitán Heltai bol na to hneď zatknutý pre lúpeže, ktorých sa predtým v Pešti dopustil.

Približovaním sa československých vojsk k Prešporku stúpalo nacionálne sebavedomie u Maďarov i Nemcov. Keď márne chodily deputácie v Pešti i vo Viedni (u zmocneného ministra Tusara), aby Prešporok nebol pripojený k Československu, ale zostal pri Maďarsku, začalo sa pracovať k tomu, aby sa Prešporok stal slobodným a neodvislým mestom a volal sa Wilsonovým mestom. A skutočne s Wilsonovým mestom boli vyšly už aj pohľadnice a mapy.

Keď to bolo všetko márne, za peniaze z Pešti honvédski dôstojníci zorganizovali na obranu mesta niekoľko sto vojakov, hlavne takzv. jednoročiakov a bolo vydané heslo: **B r á n i ť P r e š p o r o k d o p o s l e d n e j k v a p k y k r v i!** Ponevác ale počítali s veľkou presilou postupujúceho už československého vojska, bola vyžiadaná posila z Pešti. Spoločne potom maďarské vojská zaujali pozície na demarkačnej čiare Devínske Jazero—Devín a Sv. Jur až Pezinok. My, ako to len bolo možné, dávali sme zprávy o situácii a stave maďarského vojska nášmu vojsku. Spomínam si menovite na nebojácnosť kapitána Ripku, ktorý tiahnuť so svojou družinou od Malaciek a bol s nami pomocou zvedov v stálom styku. Styk s poslancami Jurigom a Lehotským udržiavali sme tým spôsobom, že sme sa schádzali na rakúskej

strane v Hainburgu a keď to bolo špionovaním znemožnené, zašiel som za nimi dvakrát do Viedne.

My sme čakali príchod československých vojsk každým dňom. Miesto nich zjavila sa dňa 12. decembra v Prešporke posádka 240 mužov francúzskych vojsk. Rozčulenie v meste povolilo, lebo Maďari a Nemci príchodom francúzskych vojakov vytvárali možnosť obsadenia mesta československým vojskom. Keď však o obsadení Prešporka bolo definitívne rozhodnuté a keď toto rozhodnutie československou vládou vymenovaný župan pre župu Bratislavskú Samuel Zoch dňa 21. decembra úradne oznámil dosavádnemu prešporskému županovi Zoltánovi Jankóovi, nastalo v meste veľké rozčulenie. Začal rozklad vo vojsku i v národnej strážu (nemzeti őrség). Počaly sa tvoriť neregulárne červené i biele gardy. Tieto začaly bojovať medzi sebou a rabovať erárne skladištia i súkromníkov. Situácia bola taká, že župan a komisár mesta Jankó vyhlásil nad mestom stanné právo. Domy musely sa už o 6. hodine večer zavierať, hostince, kaviarne o 10. hodine a kto sa chcel po tejto hodine zdržovať na ulici, mohol tak urobiť len na preukaz zvláštnej legitimácie.

Nastaly veľmi kritické chvíle, pre nás ovšem radostné. Radostné preto, že sme každou hodinou očakávali príchod našich vojsk, že sme túžili stať sa už tiež slobodnými. V meste nebolo pomaly ani čo jesť. Rozhorčenie hlavne u maďarského robotníctva začalo sa potom vybiť proti maďarskej štátnej správe, ktorá i posledné zásoby rôzneho tovaru i zásob z tabakovej továrne dala loďami odvážať do Pešti.

Za tejto situácie konečne i maďarské a nemecké obyvateľstvo začalo už samotné volať po príchode československých vojsk, ktoré od západu približily sa až k Lamaču a dňa 30. decembra obsadili talianski legionári už Patrónovú továreň.

Župan Zoch sídlil vtedy ešte v Pezinku. Po predbežnom jednaní medzi veliteľstvom vojsk československých a maďarských a zástupcami mesta na čele s Wittichom, dňa 1. januára 1919 medzi 19. a 20. hodinou konečne vtiahlo československé vojsko do Prešporka a tento stal sa definitívne a bohdá, na vždy, Bratislavou, hlavným mestom oslobodeného Slovenska, pevnou našou strážou na Dunaji a jednou z hlavných tepien našej Československej republiky.

ČASŤ VŠEOBECNÁ

Hospodársky vývoj mesta v dobe posledných 15 rokov

Pätnásťročné jubileum príchodu československej vlády do Bratislavy, ktorým sa uzavrela jedna etapa dejín Slovenska a započala etapa nová, je jubilejnou príležitosťou pre prvé mesto Slovenska, pre ktoré znamená deň 4. februára 1919 zabezpečenie začiatku nového vývoja hospodárskeho, kultúrneho a sociálneho. Z provinciálneho mesta stáva sa hospodárske a kultúrne stredisko celého Slovenska, významu a úrovne európskej.

Vznikajú pre nás nové a nové úkoly vo všetkých odvetviach verejného života, ktoré vyžadujú okrem pochopenia a usilovnosti, predovšetkým výdatné pramene hmotných prostriedkov. Bratislava pri štátnom prevrate nebola mestom chudobným, ba naopak na vtedajšie pomery a potreby hospodársky dobre situovaná. To nám umožnilo plnenie nových úkolov, pred ktoré sme boli štátnym prevratom postavení, aby sme z provinciálneho mesta utvorili hlavné mesto Slovenska. Preto musíme si vedieť oceniť dôležitosť hospodárskych prostriedkov a pevnej hospodárskej bázy mesta, ktorá je predpokladom akéhokoľvek počínania, či už sa jedná o úlohy pozitívnym právom obciam obligatorne prikázané, alebo o úkoly fakultatívne, na ktoré sa mesto podujíma, chcúc povzniesť život kultúrny, odstraňovať sociálne nespravodlivosti a hospodársky povznášať svoje občianstvo a tým uplatniť sa ako cenná súčasť štátneho kolektíva.

Slávnostnú príležitosť 15ročného jubilea príchodu československej vlády použijem k tomu, aby sme súčasne oslávili 15ročné trvanie novej etapy vývoja nášho mesta, aby sme si v hlavných rysoch shrnuli, čo sme vykonali pre vývoj mesta po stránke hospodárskej.

Hospodársky život nášho mesta v prvých rokoch po štátnom prevrate dial sa v znamení čulého stavebného ruchu. Počet obyvateľstva, ktorý dňom prevratu nebol vyšší než 85.122 duší, behom 15 rokov vzrástol približne na 140.000 obyvateľov. Pri prevrate nebolo v Bratislave viac budov než 3512, ktoré postupne prírbytkom obyvateľstva vzrástly na počet 7414 budov. Pri prevrate bolo tu 17.828 bytov a dnes ich máme 31.886. Od štátneho prevratu vystavilo mesto z prostriedkov vlastných a za výdatnej podpory štátu 90 obytných budov s 1231 bytmi. Tým mesto značne prispelo k zmierneniu bytovej núdze, hlavne osôb sociálne najslabších. V stavbe domov s najmenšími bytmi mesto pokračuje.

Mesto umožnilo stavbu hospodársky slabým a najslabším tým, že im odpredalo stavebné pozemky za ceny najmiernejšie. Takto vznikly celé nové štvrte, ulice, kolonie Dornkappel, Ružinov atď. Okrem mnohých obytných budov postavilo mesto školy a budovy pre sociálne a zdravotné účele.

Nemožno zamlčať, že tento čulý stavebný ruch mal v sebe i nedostatky a hlavne i neracionálnosť jednak z viny súkromnej špekulácie s pozemkami, jednak, že obyvateľstvo stavalo na odľahlejších miestach, lebo tam pozemky boli lacnejšie. To však mestu zapríčinilo veľké výlohy, nakoľko muselo do veľkých vzdialeností budovať cesty, kanalizáciu, vodovod a elektrické vedenie, kým pozemky vo vnútri mesta pre vysokú cenu neprístupné, zostaly miestami do dnes nezastavené alebo do dnes sú na nich chatrné prízemné domky, budovy, skladištia atď.

Aby Bratislava mohla splniť úkoly hlavného mesta Slovenska a dostala veľkomestský ráz, bolo potrebné rozšíriť a zlepšiť komunikačnú sieť mesta. Stačí spomenúť, že od prevratu z vlastných prostriedkov a podporou štátu zriadilo 40.255 m² chodníkov a 556.401 m² ciest úhrnným nákladom 69,749.085 Kč. Rozšírenie komunikačnej siete malo veľký význam pre vzťahujúci sa stavebný ruch, lebo len takto bola umožnená výstavba celých nových štvrtí značne vzdialených od centra mesta. Zodpovedne bola rozšírená i sieť kanalizačná, vodovodná, elektrická a plynová.

Z významnejších stavieb ciest poslednej doby spomenieme Pölnskú cestu, ktorá bola nákladom vyše 2,500.000 Kč vystavená a spojuje mesto s obytnou štvrťou Koliba. Výstavbou tejto 15 m širokej a asi 5 km dlhej cesty bola daná možnosť zastavenia celej oblasti medzi železničnou traťou Bratislava—Žilina a spomenutou koloniou. Výstavbou cesty vedúcej na Železnú studienku, obľúbené to miesto výletov, nákladom 2,600.000 Kč bola otvorená celá Mlynská dolina automobilom a bol urobený prvý krok k tomu, aby v tejto doline mohli byť zriadené rôzne športové ihriská, hlavne pre zimné športy.

V projekte je už vypracovaná cesta Mlynskej doliny a regulácia potoka Vydrica. Táto nová cesta bude spojkou medzi cestou Lamačskou a cestou Karloveskou a bude hlavnou premávkovou cestou, vedúcou smerom na Prahu. Projektovaná cesta bude mať veľký význam tiež pre budúce univerzitné mesto.

V stavbe ciest a zriaďovaní chodníkov sa pokračuje i vzdor veľkej hospodárskej kríze a mesto tu stojí pred novými úkolmi, ktorých sa bude môcť zhostiť len tak, ak i v budúcnosti bude finančne podporované zo strany štátu. V tomto smere výdatne pomohla mestu poskytnutá pôžička práce vo výške 4,000.000 Kč, ktorá sa postupne vypláca. Pri stavbe ciest zamestná-

valo mesto značný počet sezónneho robotníctva, čo prispelo čiastočne k zmierneniu nezamestnanosti.

Náhly vzrast obyvateľstva zapríčinil v Bratislave tak veľký nedostatok škôl a to hlavne národných, že školská správa bola nútená zriadiť jednak nové pobočné triedy pri školách už jestvujúcich, jednak bola nútená na školách vyučovať vo viacerých zmenách. Týchto nedostatkov bolo si mesto vedomé a snažilo sa spolu so školskými úradmi tomuto stavu odpomôcť. Mesto Bratislava prevzalo vecný náklad všetkých pri štátnych ľudových a meštianskych školách zriadených pobočných tried, ktorých počet dosiahol v poslednej dobe už 61 a prevzalo okrem stavebného nákladu a zariadenia celý vecný náklad všetkých novovybudovaných škôl.

Na stavby škôl venovalo mesto od prevratu približne 40 miliónov Kč. Vzdor tomu však treba pripomenúť, že ešte stále sa javí úplný nedostatok školských budov. Ďalší vývoj v tomto smere je hatený všeobecnou krízou, ktorá dolieha aj na naše financie a tiež nedostatkom úverových možností. Mesto však plne chápe neobyčajný význam vznešeného úkolu a činí všetko možné na odstránenie terajšieho neblahého stavu.

Predpokladom modernej Bratislavy bolo zriadenie nového a hygienického bitunku. Starý už vôbec nevyhovoval ani najelementárnejším požiadavkám. K ospravedlneniu mesta treba poznamenať, že už pred válkou vypracovalo mestské technické oddelenie plány nového moderného bitunku nákladom 3 milióny zlatých korún. Vďaka prevratu sa konečne roku 1925 pristúpilo sa k budovaniu nového moderného bitunku na Miletičovej ulici. Nový bitunok bol vystavený približne nákladom 11 miliónov Kč, dokončený roku 1929 a vyhovuje v plnej miere svojmu účelu.

K novému bitunku sa pričleňuje teraz stavané dobytie tržišťa, ktoré bude vybudované nákladom asi 4,000.000 Kč. Staré tržišťa už nevyhovuje. Záujmom obecnstva je, aby zásobovanie mesta mäsom bolo zaistené a dialo sa za najpriaznivejších podmienok. To ovšem je možné splniť len tak, keď tunajší mäsiari a udenári prídu do priameho obchodného styku s producentami a veľkoobchodníkmi dobytkom. Aby sa to mohlo v plnej miere uskutočniť, chopilo sa mesto iniciatívy a začalo budovať dobytie tržišťa v blízkosti bitunku, aby umožnilo v budúcnosti konanie veľkých trhov na dobytok na takom mieste, ktoré bude vyhovovať všetkým moderným a hygienickým potrebám. Je treba pripomenúť, že jak bitunok tak i dobytie tržišťa sa udržujú a amortizujú z tých poplatkov, ktoré sa za ich používanie platia.

Od prevratu môžeme zaznamenať i vzrast mestského majetku lesného. V r. 1929 malo mesto v majetku 5539.49 kat. jutár lesov a dnešný stav vykazuje 6.833.5 kat. jutár. Mesto získalo lesy pridelom z pozemkovej re-

formy a očakáva sa v budúcnosti ešte novší prídela vo výmere 1600 kat. jutár, takzvaný bystrický les.

Od pozemkového úradu boli prídela získaé aj poľnosti vo výmere asi 260 kat. jutár v obci Petržalka a asi 200 kat. jutár v obci Račištorf.

Mesto Bratislava v medziach svojich finančných možností sa stará a čini všetko, aby čistota mesta bola čo možno najväčšia. O čistotu mesta pečuje 150 robotníkov, 5 kropiacich aut, 6 aut na odvážanie smetí, 3 zametacie autá a 2 nákladné autá. Smetie mesta odváža sa v 13.000 nádobách.

S poprevratovým rýchlym rozkvetom mesta musely aj mestské podniky vo svojom vývoji k tomu zodpovedne postupovať a preto i prevozné zariadenie podnikov muselo byť v pomere k rastúcej spotrebe výrobkov zväčšované a tiež obnovované.

Od roku 1886 dodáva naša vodáreň mestu dobrú, zdravú pitnú vodu a úspešne slúži zdraviu a bezpečnosti obyvateľstva. Pôvodná denná maximálna výkonnosť 3000 m³ z roku 1886 bola postupne zväčšovaná a dosiahla koncom války 12.000 m³. Po prevrate bola výkonnosť vodáreňského zariadenia viac než zdvojnásobená a dosahuje dnes 25.000 m³ max. dennej výkonnosti. V roku 1918 ročná spotreba vody obnášala 2,709.000 m³ a roku 1933 až 5,421.600 m³, teda na deň a obyvateľa 120 litrov.

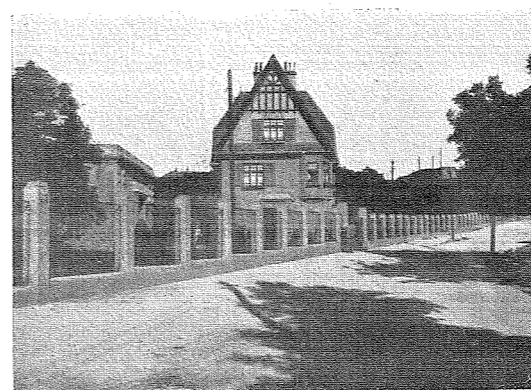
Po prevrate boli postavené na vodáreňskom ostrove dve nové studne. Vodovodná potrubná sieť, obsahujúca roku 1918 71.000 bm bola postupne zväčšovaná a dosahuje koncom roku 1933 už 160.000 bm. Hlavná čerpacia stanica v Karlovej Vsi bola nielen zväčšovaná, ale aj jej zastaralé zariadenie bolo obnovené. Na vodáreňskom ostrove bola postavená druhá prečerpacia stanica a strojné zariadenie už jestvujúcej prvej prečerpaciej stanice bolo doplnené. Na Pölnskej ceste pod Kolibou bol postavený nový vodojem obsahom 3600 m³.

Po prevrate bol postavený takzvaný horský vodovod s prečerpacou stanicou pri hrade a s vodojemom na Murmanovej výšine. Tiež bola postavená prečerpacia stanica pre osadu Koliba.

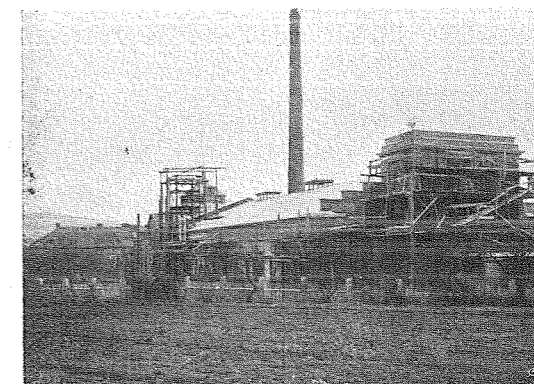
Za účelom zväčšenia bezpečnosti bol postavený v hlavnej čerpaciej stanici elektrický prúd dorábajúci agregát a trafostanica 22/5 KV.

Od roku 1924 je vodárni pridelená aj ľadová továreň s dennou výkonnosťou 2300 blokov umelého ľadu. Od roku 1928 spravuje vodáreň aj ľudový kúpeľ, v ktorom počet návštevníkov ročne je až 80.000. V roku 1931 bol vodárni pridelený prevoz osobnej loďnej dopravy cez Dunaj medzi Bratislavou a Petržalkou s ročným počtom cestujúcich asi 2 milióny.

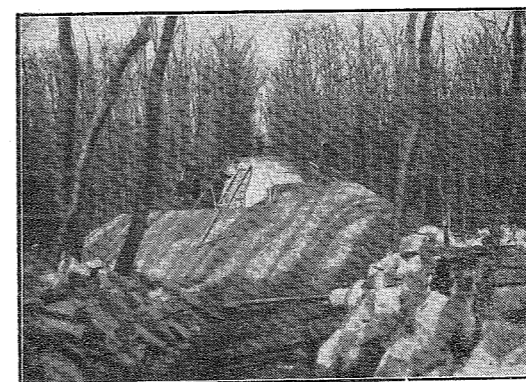
Naša plynáreň bola postavená v roku 1856 a je jednou z najstarších v našej republike.

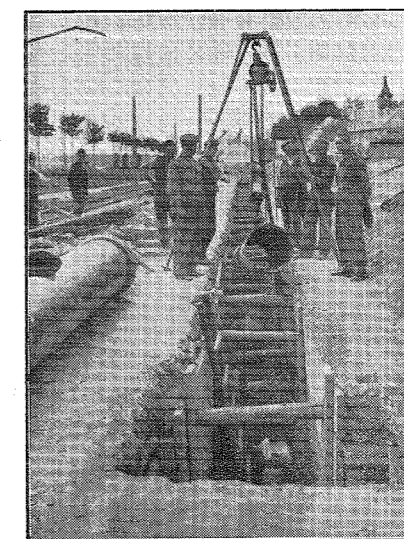
Prečerpacia stanica.

Hlavná čerpacia stanica.

Stavba studne.

Ukladanie potrubia.

Zodpovedne rastúcej spotrebe plynu bola plynáreň viackrát zväčšovaná. Maximálna denná výkonnosť terajšieho zariadenia je 18.000 m³.

Keď aj poprevratové pomery pre plynárstvo neboli pomerne priaznivé, konzum a výroba plynu z roka na rok vzrastali. V roku 1918 bolo dorobené 2,400.000 m³ plynu a v roku 1933 presahuje celoročná výroba už 4,000.000 m³. Počet konzumentov vzrástol od prevratu viac než dvojnásobne a presahuje dnes počet 10.000.

Terajšie zariadenie mestskej plynárne, pozostávajúce z retortových pecí, nachádza sa síce v dobrom stave, ale nie je už moderné a ekonomické.

Po prevrate bola plynovodná potrubná sieť predĺžená, takže dĺžka celej potrubnej siete presahuje 92.000 bm.

Po prevrate v plynárni neboli prevedené značnejšie investície, a to z toho dôvodu, lebo plynáreň má byť premiestená a novopostavená. Táto otázka novostavby plynárne pokročila už natoľko, že dľa všetkej pravdepodobnosti bude možné v bežnom roku so stavbou započat.

Poprevratový vývin Bratislavy neobyčajne rýchle zmenil tiež provinciálnu tvárnosť predválečnej skromnej mestskej elektrárne v Bratislave. Stará stejnosmerná Dieslova centrála na Čuleňovej ulici o celkovom inštalovanom výkone 1450 kw nebola vstave tento nebývalý vzrast hlavného mesta Slovenska sledovať a prišla čoskoro do takých nesnádí, že musela skupovať prebytočný elektrický prúd od rôznych výrobní.

Jej nevalný výkon nestačil zaokrútiť už koncom prvého decenia ani pätinu potrebného špičkového výkonu novej Bratislavy, ktorý vzrástol do roku 1930 okružle na 8000 kw.

Elektrárňa bola nútená hľadať s najväčším urýchlením nové zdroje elektrickej energie a obstarávať nové výkony, pretože sa stavba novej centrály pre finančné ťažkosti nedala dosť rýchlo uskutočniť. Značný výkon, vďaka prajným okolnostiam v roku 1922, keď uzavrela smluvu s firmou Úč. spol. Dynamit Nobel na dodávku trojfázového prúdu z jej nevyužitej centrály, ktorú centrálu od menovanej firmy pozdejšie celkom odkúpila.

Kúpou tejto centrály sa zvýši výkon mestskej elektrárne o 4200 kw, čo jej dočasne umožnilo zaokrútiť väčšinu bratislavskej spotreby z vlastných zdrojov. Na rapidne stúpajúce špičkové zaťaženie v zimných mesiacoch ale čoskoro ani tento výkon nestačil a elektrárňa bola nútená zaistiť si ďalší výkon 2500 kw u Záposlovenských elektrární úč. spol. z ich prežpolnej centrály v Trnave.

Akým priamo prekotným tempom stúpala spotreba elektrickej energie v poslednom desaťročí v Bratislave, ukazuje názorne nasledovná tabuľka:

v roku 1922	bola	spotreba	prúdu	3,835.490	kw.
„ „ 1923	„	„	„	4,721.073	„
„ „ 1924	„	„	„	5,907.700	„
„ „ 1925	„	„	„	6,621.132	„
„ „ 1926	„	„	„	8,026.794	„
„ „ 1927	„	„	„	9,938.639	„
„ „ 1928	„	„	„	13,609.564	„
„ „ 1929	„	„	„	18,121.402	„
„ „ 1930	„	„	„	19,986.236	„
„ „ 1931	„	„	„	20,215.746	„
„ „ 1932	„	„	„	19,218.822	„

Za posledné desaťročie vzrástla teda spotreba prúdu v Bratislave päťnásobne, ačpráve je posavád z celkového počtu asi 31.000 bytov len 17.000 elektrizovaných, teda len asi 55% a celý počet tovární je nútený zásobovať sa z vlastných výrobní.

Bratislavské byty sú pri terajšom stave len veľmi chatrne vybavené elektrickými prístrojmi, pretože zastaralé a neúčelné prúdové sadzby nadmieru hatia spotrebu bytovú a elektrárňa nie je vstave pri stávajúcich sadzbách zaviesť okrem žehličky aj iné domáce a kuchynské prístroje, ktorými by mohla aj v tejto hospodárskej kríze doceliť ďalšieho značného stúpania spotreby.

S potešiteľným rozmachom hlavného mesta Slovenska povstali elektrárni mimo honby za výkonom aj iné dôležité úkoly. Z trojfázového prúdu, vyrábaného z kúpenej centrály „Dynamitka“ a dodávaného aj Západoslovenskými elektrárnami z Trnavy, musela vyrábať prúd jednosmerný, pretože rozvodná sieť kábelová bola v celom vnútornom meste jednosmerná, súčasne mala ale prevádzať podľa svojich finančných prostriedkov aj postupnú prestavbu rozvodnej siete jednosmernej na normalizovanú sieť trojfázovú, aby zamedzila ďalšie neúčelné investície do jednosmerných kábelov.

Premenu trojfázového prúdu na jednosmerný prevádza stará centrála na Čuleňovej ulici rtuťovými usmerňovačmi o celkovom výkone 5000 kw. Centrála táto je čo do výkonu najväčšou usmerňovacou stanicou v republike.

Prestavba kábelovej rozvodnej siete pokračuje tiež potešiteľným spôsobom a napájacia sieť trojfázová s okružným kábelom vysokého napnutia je v hlavných trasách tiež už hotová.

Elektrárňa postavila do dnes 24 transformačných staníc pre rozvod trojfázovej elektrickej energie sekundárnych kábelov, ktoré snižujú napnutie z 22.000 V, potažne 5.250 V na upotrebitelné nízke napnutie 380/220 V a zásobujú celú periferiu Bratislavy trojfázovým prúdom, ktorý činí dnes už dobrú polovicu celkovej spotreby Bratislavy.

Rozširovaním trojfázovej siete sa prestavuje a modernizuje aj zanedbané verejné osvetlenie a elektrárňa vynaloží všetko, aby nové verejné osvetlenie dôstojným spôsobom reprezentovalo hlavné mesto Slovenska.

Všetko to, čo sme v krátkosti uviedli o hospodárskom rozvoji mesta behom posledných 15 rokov, svedčí o neobyčajnom rozmachu, ktorého sa Bratislave dostalo len tým, že sa z provinciálneho mesta stala hlavným mestom Slovenska. Dúfajme, že tento rozmach potrvá i v budúcnosti za účinného spolupôsobenia orgánov mesta, obecnstva a štátu.

Kultúrny a sociálne-humanitný vývoj mesta v rokoch 1919–1934

I.

Kultúrne ustanovizne mesta Bratislavy

Mestské kultúrne ustanovizne majú 3 hlavné oddiele: archív, muzeum a verejnú knižnicu, ktoré behom posledných 15 rokov neobyčajne sa rozvinuly a takto plnily svoj vytknutý cieľ na poli kultúrneho života mesta Bratislavy.

M u z e u m. Mestské muzeum v Bratislave, ktoré bolo r. 1868 založené Okrašťujúcim spolkom, z počiatku si ťažko vydobýjalo svoje primerané postavenie v kultúrnych dejinách mesta. Jeho zaujímavé a cenné zbierky muse-ly byť nahromadené uložené v troch historických miestnostiach starej radnice, čo bolo rozhodne na úkor rozvinutia muzeálnej činnosti. Svetová válka tieto už neudržateľné pomery ešte zhoršila a muzeálne zbierky musely byť uzavreté verejnosti.

Hneď po prevrate r. 1919 objavila sa potreba prístupnosti zbierok mest. muzea, keď Bratislava, čo hlavné mesto Slovenska, zaujalo svoje významné politické, ale tiež kultúrne postavenie. Odpomôcť hneď sa nedalo, nebolo možné muzeálne zbierky hneď tak zriadiť, aby široká verejnosť tu našla svoje poučenie o minulosti Bratislavy. Hlavnou príčinou toho bol nedostatok vhodných miestností. Otázka usporiadania muzeálnych zbierok pre verejnosť stala sa však čoskoro natoľko páľčivou, obzvlášť, keď ešte aj hmotné pomery muzea sa zlepšili a novonadobudnutých predmetov sa tak rozmnožilo, že 3 spomenuté miestnosti ukázaly sa úplne nepostačujúce pre sossbieraný materiál. Skutočné zlepšenie nastalo až r. 1923, kedy mest. rada zaradila určité obnosy na kultúrne potreby a potreby zachovania starých pamiatok, do svojho ročného rozpočtu.

Konečne v auguste r. 1926 po mnohých námahách, podarilo sa otvoriť verejnosti zbierky muzea, zásluhou patričných činiteľov. Zbierky byly inštalované v 7 krásnych miestnostiach I. poschodia Apponyovského paláca, kde v ozdobných rokokových sieňach dostala umiestenie bohatá zbierka keramiky a starého skla, zaujímavá zbierka pamiatok k dejinám mesta Bratislavy, zbierka modernej A. Tilgnerovej plastiky (hlavne od tunajších majstrov), hudobné pamiatky Bratislavy a pekná sbierka miniatúr z XIX. storočia.

Bol to prvý najťažší krok, ktorý bolo nutno prekonať v záujme kultúrneho rozvoja Bratislavy a krok tento dokázal sa neobyčajne prospešným, pretože záujem verejnosti, hlavne škôl, o historickú a kultúrnu minulosť mesta bol zjavný. Následujúceho roku muzeum dostalo ďalšie uvoľnené miestnosti pre svoje zbierky. Boly to 4 krásne historické miestnosti starej radnice, ktoré po vhodnom adaptovaní a upravení byly inštalované cennou zbierkou archiválnou, cirkevnými pamiatkami stredoveku (hlavne archiválne), pamiatkami dejín mesta, ktoré sem byly premiestené z Apponyovského paláca, keďže tam bola zriadená osobitná izba pre plastiky bratislavského rodáka Viktora Tilgnera a konečne pamiatkami bratislavských cechov. Roku 1928 byly hotové adaptačné práce v ďalšej historickej miestnosti starej radnice. V tejto ozdobnej sieni s freskami Jonáša Drentwetta z konca XVII. storočia bola umiestená pekná zbierka zbraní a válečných pamiatok.

Po menšej prestávke ďalšie rozšírenie mest. muzea sa stalo r. 1930, keď byly uvoľnené miestnosti II. poschodia Apponyovského paláca, kde v 7 sieňach bola zriadená pekná obrazáreň. Galeria obsahuje práce starých, ako tiež moderných majstrov, hlavne ale bratislavských umelcov.

V nasledujúcich rokoch bolo postupne inštalované v troch izbách prízemnia Apponyovského paláca pre dejinný vývoj mesta veľmi dôležité vinohradnícke oddelenie. V adaptovaných vežových miestnostiach bola zriadená zaujímavá mučiareň a hviezdarské oddelenie. Pre nahromadenie materiálu niektorých zbierok vyskytla sa nutnosť ich premiestenia, rešpektíve rozšírenia. Zbierka cechových pamiatok z tohoto dôvodu musela byť presťahovaná do vhodnejších dvoch miestností (dvorných) I. posch. Apponyovského paláca. Zatiaľ na jej miesto v starej radnici bola inštalovaná zbierka pamiatok prae-historických. Konečne r. 1932 bola zriadená v prvej vežovej izbe veľmi krásna zbierka cirkevných pamiatok.

Tiež na chodbách starej radnice a Apponyovského paláca sú inštalované historické a kultúrne-historické pamiatky mesta Bratislavy.

Na tomto mieste je treba zmieniť sa o potešiteľnom vzraste muzeálnych zbierok za posledných 15 rokov, počas ktorej doby muzeum opravdu krásne vzkvetlo. Ako bolo už spomenuté muzeum má posiaľ svoje zbierky inštalované v 27 výstavných miestnostiach, kde sa nachodí umiestených asi 3283 predmetov muzeálnych. Toto je ovšem len malý zlomok zbierok mestského muzea.

Obohatenie zbierok dokazuje fakt, že kým zbierky bratislavského muzea do r. 1919 činily približne 11.122 kusov v cene Kč 3,117.197.50 (valorizovaná hodnota), ktoré byly sossbierané v dobe od r. 1868 do r. 1919, zatiaľ od roku 1919 do 31. decembra 1933 — teda asi za 15 rokov — stav muzea vzrástol o 12.742 predmetov (jedna časť tiež zo starého neinventarizovaného mate-

riálu) v cene asi Kč 2,193.423.29. Z týchto čísiel je patrné, že behom 15 posledných rokov bolo zavedených asi o 1620 predmetov viac, ako v dobe od roku 1868 do roku 1919.

Okrem muzeálnych predmetov mest. muzeum má tiež veľmi peknú príručnú knihovňu, na rozšírenie ktorej venuje značné obnosy. Systematicky je obohatovaná cennými dielami o dejinách umenia, hlavne slovenského a českého, ako tiež príručkami a špeciálnymi dielami o muzejníctve a ochrane pamiatok. Stav tejto knihovne bol do r. 1919 dosť nepatrný, keďže počítala len 548 diel, kým koncom roku 1933 má už 3119 diel v cene Kč 398.544.04. Teda vzrast behom 15 rokov činí 2577 diel v cene Kč 297.704.04.

Nutno sa zmieniť tiež o bohatej zbierke fotografickej, ktorá predstavuje kus historickej minulosti mesta Bratislavy a slúži ako materiál k dejinnému a kultúrno-historickému badaniu, nakoľko obsahuje ne jeden už zbúraný dom, ako tiež zaniklé historické pamiatky. Fotografický inventár do r. 1919 činil 2471 kusov, kým koncom r. 1933 pozostáva z 13.691 snímok v cene 71.523 Kč. Behom 15 rokov pribudlo teda 11.220 kusov v cene Kč 59.168.

V poslednej dobe založilo muzeum tiež peknú zbierku negatívov, z ktorých posiaľ však bolo možné spracovať len 401 kusov v cene Kč 6.175, trebárs že zbierku tvorí približne 10.000 kusov. Ďalšiu zaujímavú zbierku tvoria pekné diapozitívy, tvoriace čiastočne materiál k určitým prednáškam. Počet týchto diapozitívov činí 461 kusov, ktoré majú hodnotu Kč 4.600.

Mest. muzeum okrem týchto spomenutých výdavkov musí venovať značné obnosy na reštaurovanie muzeálnych predmetov, ako tiež historických pamiatok.

A r c h í v. Mesto Bratislava má veľmi cennú a bohatú zbierku listín, rukopisov, aktov atď. Má jeden z najväčších a najbohatších mest. archívov strednej Európy. Jeho oddelenie starých listín do roku 1526 počíta asi 9000 kusov. Najstaršie rukopisy sú z X. storočia, kým najstaršia listina je z konca XII. storočia. Je to bulla pápeža Lucia III. Najväčšou zvláštnosťou bratislavského mest. archívu je vzácna pozemková kniha, ktorá bola započatá roku 1439. Ďalej treba spomenúť zaujímavé mest. zápisnice, súdne knihy, účtetné knihy atď. Vo všetkých týchto rukopisoch, či už knihách alebo listinách, neraz najdeme neobyčajne zaujímavé vzťahy a styky Bratislavy s temer celou strednou Európou, ba aj ďalšími končinami, čím je dokázaný veľký význam mesta Bratislavy už v dávnej minulosti.

Už v dávnej minulosti bolo jasné obyvateľstvu a hlavne predstavenstvu mesta Bratislavy, že takéto cenné dejinné a ešte viac výsadné pamiatky je nutno ošetrovať a uschovávať a skutočne už v minulosti nachodíme akési stopy archívneho zriadenia, ovšem nie samostatného, svereného pečlivosti mest. pisára.

Avšak o samostatné zriadenie a znovausporiadanie „mestského archívu“ pomysľalo sa až r. 1774 na podnet historika Juraja Praya, ktorý tuná aj istú dobu pracoval. Návrh tento však, aby Pray bol poverený vedením archívu, pre rôzne prekážky nebol uskutočnený. Od tejto doby ale mestská rada preca stále myslela na uskutočnenie zriadenia samostatného archívu. Konečne došlo k tomu vlastne až počiatkom XIX. storočia, keď správcom archívu a registratúry stal sa Jacobus Gürth, ktorý s veľkou usilovnosťou a vytrvalosťou snažil sa spracovať nahromadený archívny materiál a zostavil rejstriky listín a aktov. Okrem tejto neoceniteľnej práce na poli bratislavského archívniectva zanechal Gürth pre budúcnosť ešte veľmi zaujímavý deník, v ktorom kronikárskym spôsobom líči dejiny Bratislavy v r. 1825—1850. Po Gürthovi boli archívarmi Frant. Dulló a známy milovník hudby Ján Nep. Batka. Nástupca Batkov prof. Dr. Frant. Kováts ujal sa od r. 1917 znova-zriadenia archívu. Práca táto však ostala len v počiatkoch a ponevác Kováts listový materiál, usporiadaný Gürthom, povyberal z pôvodného miesta, veľmi zaťažil práce smerujúce teraz, aby pôvodný stav, zavedený Gürthom, bol obnovený a zdokonalený. Táto práca vyžaduje samozrejme veľké materiálne obete, ako tiež dlhú dobu, kým archívny materiál bude môcť byť úplne spracovaný a umiestený. Taktiež stále kompletovania archívu znamenajú značné obnosy. Práve preto mestská rada a mest. zastupiteľstvo, porozumejúc dôležitosť archívneho zriadenia, vychádza v ústrety snahám mest. archívára, hlavne tým, že každoročne postaví do mest. rozpočtu značný obnos na zakupovanie archíválií, dôležitých pre mesto, na zakupovanie kníh, technických potrieb atď. Z takto stanoveného obnosu mohol mest. archív získať cennú zbierku bratislavského prepošta Joz. Dankó, ktorá svojho času bola vlastne venovaná mestu Bratislave za veľmi nepatrných podmienok, ktoré však mest. rada nechcela spíniť. Týmto spôsobom zbierka sa dostala do cudziny a teraz mest. archív musí ju za veľké peniaze získavať, ktorú mohol mať už dávno, ako dar umiestenú pri ostatnom archívnom materiále. Archív snaží sa hlavne získavať listiny, rukopisy atď., ktoré majú určitý vzťah k dejinám slovenským a českým a samozrejme tiež k dejinám samotného mesta Bratislavy. Dnes má archív asi na 1,000.000 listín, rukopisov a aktov.

V rámci mest. archívu bola zriadená bohatá odborná knihovňa. Počiatky tejto knihovne síce spadajú do predprevratových dôb, ale jej rozkvet vlastne počína až okolo r. 1921. Základ tejto knihovne činil pri prevrate asi 77 sväzkov, kým dnes môže sa hovoriť a knižnici o 22.000 sväzkoch. Sú tuná neobyčajne vzácne knihy, nie jeden krásny, zaujímavý prvotisk. — Vzrastom knihovne ovšem nastala starosť pre správu, aby našla vhodné umiestenie pre tento drahocenný materiál. Ponevác v dohľadnej dobe nedalo sa očakávať väčšie uprázdnenie miestností, porozumením patričných činiteľov bolo do-

siahnuté povolenie adaptácie povale starej radnice. Adaptáciou povale mest. archív získal pre svoju príručnú knihovňu dve moderné, vhodné miestnosti, ktoré sú tiež veľmi dobre osvetlené a pretože sú železobetónovej konštrukcie, sú zabezpečené proti požiaru. Prvá z týchto siení je veľmi veľká miestnosť, vyzdobená podobizňou Jána Kollára od Žabotu a poprsiami historikov, Fr. Palackého a bratislavského jezuitu Juraja Praya, ktorý, ako sme spomenuli, chcel znovuzriadiť na vedeckom základe bratislavský mestský archív. Knihy v tejto sieni sú uložené v regáloch pozdĺž stien, kým uprostred vo vitrinách sú vystavené vzácne prvotisky, kópie iluminovaných rukopisov, prevzácne české a slovenské tlače a pekné mapy. V druhej izbe, ktorá je značne menšia, regále sú umiestené tiež okolo stien, ale aj uprostred izby.

Pre archívny materiál asi r. 1930 boli získané tiež 3 dvorné miestnosti II. poschodia Apponyovského paláca, kde mohli byť uložené najvzácnejšie listiny, rukopisy a mnoho protokolov mesta Bratislavy. V tejto časti je tiež myšlené na všetky bezpečnostné opatrenia.

Ešte stále veľmi značná časť archívneho materiálu musí byť umiestená v úplne nedostatočnej miestnosti, kde bezpečnostné opatrenia sú marné. — Toho času však je adaptovaná pivnica starej radnice, kde má mest. archív dostať 2 skladištné miestnosti, ktoré sú upravené pre moderné umiestenie archívneho materiálu a čo je hlavné, sú suché.

Zmienime sa ešte raz na tomto mieste o bohatom fotografickom archíve, ktorý bol zriadený pre potreby archívu a muzea. Archív tento bol zriadený vlastne od počiatkov a k tomu účelu bol zariadený tiež atelier, vybavený všetkými najmodernejšími vymoženostami fotografickej techniky.

Ďalej musíme spomenúť zbierku novín, hlavne bratislavských, od najstaršej doby, siahajúce až po dobu prítomnú. Okrem týchto miestnych novín nachodí sa tu nepočítané množstvo českých a slovenských novín, ako tiež novín cudzozemských. Tieto noviny sú odborne spracovávané tak, že o jednotlivých dôležitých článkoch toho-ktorého časopisu sú vedené lístkové katalogy.

Časopisy tieto slúžia za podklad spísania kroniky mesta Bratislavy. Písanie kroniky mesta bolo nariadené pre Slovensko roku 1931 pre každú obec a preto kultúrne ustanovizne mesta Bratislavy tiež už počaly so zbieraním a spracovaním materiálu. Počiatky akejsi mestskej kroniky, ako sme už spomenuli, nachodíme už v 1. polovici XIX. stor. v Gürthových spomenutých deníkoch „Die Annalen von Pressburg“. Pozdejšie sa to však nepraktikovalo, čím zaiste mnoho zaujímavého a cenného materiálu sme pozbyli. Písaním mestskej kroniky je sledovaný cieľ zachytiť kronikárskym spôsobom dejiny mesta Bratislavy od prevratu počnúc.

V e r e j n á k n i h o v ň a. Mestská ver. knihovňa do prevratu len živorila.

Hlavnou príčinou toho v nie poslednom rade bola okolnosť, že mestská rada asi 26.000 sväzkov svojich najzaujímavejších kníh odovzdala knihovne novotvorenej Alžbetinej univerzite. Týmto stav knihovne bol natoľko snižený, že pri prevrate pozostávala knihovňa asi zo 4000 sväzkov, však tiež nie valnej hodnoty. Boly to väčšinou bulvárne romány. K tomuto nedostatku materiálu pridružila sa ešte aj okolnosť, že pre mestskú verejnú knihovňu nebolo vhodných miestností.

Po prevrate nastala práca zriadiť verejnú knihovňu tak, aby vyhovela v každom ohľade požiadavkám celého obyvateľstva hlavného mesta Slovenska. Bola to ťažká práca, keď uvážime, že pri prevrate táto verej. knihovňa nemala ani jedinú slovenskú alebo českú knihu, keďže ani povinné exempláre dotedy nedostávala. V prvom rade bolo treba sa venovať utvoreniu oddelenia československého, ktoré muselo byť od základov budované, v prvom rade bolo treba získať diela slovenských a českých spisovateľov, hlavne zo staršej doby. Keď si uvedomíme, že toto oddelenie má dnes asi 17.426 sväzkov, treba uznať, že mest. rada a mest. zastupiteľstvo s veľkým porozumením umožňuje rozkvet verejnej knihovne. Samozrejme je, že aj ostatné oddelenia, ako nemecké, maďarské a židovské, byly obohacované cennými knihami. Dnešný stav činí 63.274 sväzkov.

Kým verejná knihovňa mesta Bratislavy bola umiestená v nedostatočných mestnostiach v Primaciálnom paláci, kde nebola ani dosť veľká požičovňa, nemohla sa rozširovať, nemohla získavať si dostatočný počet čitateľstva. Roku 1925 podarilo sa zriadiť verejnú knihovňu v prízemných miestnostiach starej radnice, tak aby vyhovela moderným požiadavkom terajšej doby. Odvtedy sa knihovňa počala skutočne rozvíjať, bola tiež technicky vhodne upravená, pre knihy postavené byly železné regále a pre potrebu čitateľstva bol zhotovený lístkový katalog. Takto potom aj počet čitateľstva sa zvýšil a dnes už môžeme hovoriť ročne o 1800—2000 čitateľoch. Ponevác počet čitateľov sa tak veľmi zvyšuje, bolo potrebné pre odľahlejšie časte mesta zriadiť pobočné knihovne a tak teraz sú takéto pobočky na Kolibe a na Tehelnom poli. Zároveň sa ďalej pracuje na zložení ďalších pobočiek.

V rámci verejnej knihovne je zriadená pekná, dosť veľká čítareň, ktorá je opatrená temer všetkými novinami českými a slovenskými, časopismi, lexikonmi atď., ďalej mnoha cudzozemskými novinami, takže čitateľstvu môže skutočne vyhovieť. V prvých počiatkoch čítárňa bola otvorená len odpolednia a tu sa ukázalo, že je potrebné, aby čítárňa v službách kultúrnych a sociálnych bola prístupná celý deň. Teraz v čítárni už od rána majú čitateľia možnosť sa vzdelávať a oboznamovať s politickými udalosťami sveta. — Takto slúži verejná čítareň obyvateľstvu mesta Bratislavy až do večera. V poslednej dobe v jej rámci bola ešte založená osobitná knihovňa pre

nezamestnaných, aby aj týmto osudom stíhaným ľuďom bol poskytnutý duševný pôžitok.

Kultúrne ustanovizne mesta Bratislavy nespokojujú sa len týmto. Majú ďalekosiahle ciele vytknuté, na uskutočnení ktorých usilovne pracujú. Spoločne s kultúrnymi spolkami, zvlášť s Osvetovým sväzom, usporiadajú občas kultúrne a sociálne prednášky alebo v čítárne alebo v zrkadlovej sieni. V tejto posledne spomenutej sieni bývajú usporiadané prednášky so svetelnými obrazmi, ktoré mestské kultúrne ustanovizne prevádzajú pomocou svojho premietacieho stroja.

Kultúrne ustanovizne mesta Bratislavy veľmi pekne pracujú pre zvýšenie cudzineckého ruchu, hlavne šíriac znalosti o meste Bratislave, hlavnom meste Slovenska, v cudzine knihami a propagačnými brošúrami, ako tiež propagačnými dopisnicami. Dosiaľ už bola vydaná seria pohľadníc pamätností bratislavských, kniha o umeleckých pamiatkach bratislavských, sprievodca po Bratislave v reči slovenskej a nemeckej, niekoľko propagačných brošúr o mest. muzeu a propagačných brošúr o pamiatkach mesta Bratislavy.

Kultúrne ustanovizne mesta Bratislavy usilovne konajú svoje povinnosti, kráčajúc za vytknutým cieľom na všetkých poliach pôsobnosti. Podporujú slovenských a českých umelcov v prvom rade, nezabúdajúc však pri tom na umelcov bratislavských. Podporujú tiež spisovateľov, v prvom rade českých a slovenských. Zároveň však podporujú tiež záujem každého, kto sa chce poučiť a rozšíriť si znalosti o meste Bratislave a jej historickej a kultúrno-historickej minulosti.

II.

Sociálna pečlivosť v Bratislave 1919—1934.

Sociálna pečlivosť v Bratislave je charakterizovaná dvoma významnými udalosťami v dobe poprevratovej. Prvou udalosťou bolo založenie mestskej pečlivosti o matky a kojencov, druhou zasa činnosť cudzozemských detských misií, ktoré sa dostavily na pozvanie p. prezidenta dr. T. G. Masaryka. Obe viedly pri ďalšom svojom rozvoji k veľkolepým novostiam na poli sociálnej pečlivosti a profylaktického zdravotníctva.

Úmrtnosť kojencov obnášala v Bratislave až do tej doby 18%, t. j. zo 100 živo narodených detí zomrelo behom prvého roku 18 kojencov. Hneď po prevrate započala činnosťou mestská pečlivosť o matky a kojencov. Bol to prvý prípad, že mesto venovalo na profylaktickú činnosť o matky a kojencov značné obnosy. V dôsledku obetavosti mesta došlo k náhlemu rozvoju takej inštitúcie, ktorá rozprestrela svoju intenzívnu pečlivosť na všetky matky a ich

nemluvňatá. Zároveň s týmto opatrením mesta boli podobné inštitúcie zriadené so strany kliniky pre choroby detskej, štátu (útulňa pre matky v Lanfranconiho dome) a so strany spoločenských organizácií (Masarykova liga proti tuberkulóze, Čsl. Pečlivosť o mládež, spolok Philanthropia, Čsl. Červený Križ, atď.) a cieľuprimeranej spolupráci týchto inštitúcií možno ďakovať, že úmrtnosť kojencov klesla skoro na jednu tretinu. V tejto okolnosti vidíme najkrajší úspech našej verejnej pečlivosti.

Na výzvu pána prezidenta dr. Tomáša G. Masaryka vyvíňovali v našom meste nasledovné cudzozemské detské misie veľmi úspešnú a rozsiahlu činnosť. Tieto sú: americká Hooverová detská misia, anglická detská misia Lady Paget, americký Červený Križ, americká YMCA, americká YWCA a americká rekreačná komisia cieľom zriadenia moderných detských ihrísk. Na tieto účely boli tu zriadené národné korporácie a inštitúcie, z ktorých chcem spomenúť obzvlášť tieto: ústredňa čsl. YMCA na Šancovej ulici, veľká klubovňa čsl. YWCA v Šoltésovej ulici, poradňa „Naším deťom“ na Radlinského ceste, zotavovňa spolku čsl. Červeného Križa a prvé, veľké úplne moderne zariadené detské ihrisko podľa amerického vzoru vo Vazovovej ulici, založením ktorého predstihlo mesto Bratislava nielen všetky mestá našej Republiky, ale aj všetky ostatné mestá celého kontinentu. Založením uvedených inštitúcií nastal nečakaný rozvoj pečlivosti o mládež nielen z ohľadu sociálneho, ale aj eticko-kultúrneho. Musíme byť preto nášmu pánu prezidentovi veľmi povďační za to, že zavolať tieto cudzozemské misie a poskytol im príležitosti ku grandióznej činnosti.

Zvlášť treba spomenúť ďalšie vybudovanie detských ihrísk, ktoré okrem rôznych telocvičných a športových nástrojov boli opatrené veľkým bazénom na kúpanie. V Bratislave máme šesť veľkých detských ihrísk, ktoré boli z obetavosti mesta podľa americko-anglického vzoru zriadené.

Avšak aj štát a rôzne iné korporácie sa snažily v tomto smere účinkovať. Ministerstvo školstva a národnej osvety dalo vystaviť na pobreží Dunaja v krásnom okolí podľa cudzozemského vzoru veľkolepú kolej pre vysokoškolských študentov. Ďalej uvádzam veľký stredoškolský internát v Prayovej ulici, krásnu novostavbu stredo- a vysokoškolského internátu „Svoradov“ na Palisádoch, modernú nádhernú budovu a klubovňu Ústrednej Karity na Slovensku v Heydukovej ulici, nový židovský sirotinec v Schreiberovej ulici, moderný ústav pre ochranu mládeže Saleziánov v Miletičovej ulici a mnoho iných podobných inštitúcií.

Poukázať chcem na obetavosť štátu a mesta, ktorej môžeme ďakovať za založenie celého radu najmodernejších ľudových a mešťanských škôl so všetkými kultúrno-sociálnymi zariadeniami, ako ku pr. Masarykova ľudová a mešťianska škola, Štefánikova ľudová a mešťianska škola, Komenského

ľudová a meštianska škola, Dr. Dérerova ľudová a meštianska škola atď.

Hneď po prevrate začalo sa mesto Bratislava nečakane rýchle vzťahovať a rozširovať. Počet obyvateľstva činil až do tej doby započítajúc aj vojenskú posádku 80.000. Dnes činí pojmúc blízke okolie 180.000, t. j. mesto Bratislava zväčšilo sa spolu s okolitými obcami o 100.000 obyvateľov. Isteže bol tento náhly vzrast z ohľadu kultúrneho a hospodárskeho veľmi potešiteľný, avšak skrýval v sebe aj isté sociálne a zdravotné nebezpečia. V dôsledku zvýšeného počtu obyvateľstva nastala obrovská núdza o byty. Je vedecky dokázané, že bytový nedostatok privedie k rôznym sociálnym a zdravotným nebezpečeniam. Avšak u nás, — vďaka prv spomenutým sociálnym a profylaktickým opatreniam — tieto nebezpečia vystaly. Nielen že úmrtnosť obyvateľstva vôbec, obzvlášť úmrtnosť kojencov sa nezväčšila, ale práve naopak, vzdor katastrofálnej bytovej núdzy klesla náhle. Zbýval veľký úkol čeliť tejto sociálnej neresti, t. j. bytovému nedostatku. To, čo v tomto ohľade podnikly štát, mesto a spoločenstvá, to sa rovná priamo divu. Keď spočítame všetky obety, ktoré boly donesené poskytnutím lacných stavebných pozemkov, výstavbou ciest, kanalizácie, vodovodu, elektrického osvetlenia spolu so stavebným nákladom, môžeme povedať, že sa tu skoro pol miliardy venovalo na boj proti bytovej núdzy. Dnes je mesto obkľúčené mnohými utešenými kolóniami a v meste samom sa dvíhajú veľkostavby ako dôkazy veľmi produktívnej a konštruktívnej bytovej pečlivosti.

Obzvlášť veľké boly obeť štátu v záujme stavebného ruchu, avšak mesto tiež nezaostalo v tomto ohľade. Ani na najchudobnejších ľuďoch sa nezabudlo, pre ktorých umožnilo mesto zriadenia veľkých kolónií, aj s patričnými kultúrnymi a sociálnymi zariadeniami (Dornkappel).

Avšak spomenutý rozvoj mesta s inej strany mnoho utrpel následkom hospodárskej depresie, ktorá nás v r. 1930 postihla. V dôsledku charakteru mesta ako priemyselného a prístavného mesta, dosiahol počet nezamestnaných takej výšky, na ktorú nikto nebol pripravený a tým sa vyskytly nové a ťažké úkoly pre štát, mesto a celé spoločenstvo. Avšak i v tomto ohľade konalo mesto o mnoho viacej, než mu bolo zákonmi uložené a to tým, že podporovalo akcie štátnej a spoločenskej pečlivosti o nezamestnaných rôznymi opatreniami. Bude snáď stačiť, keď uvediem, že za posledné štyri roky obetovalo mesto na tento účel skoro 10 milionov! Pri tom mesto účinkovalo často aj z vlastnej iniciatívy, zvlášť čo sa týka kultúrnej pečlivosti o nezamestnaných a organizácie spoločenskej spolupráce. Nezamestnaní boli za tieto štyri roky zaopatrení rôznymi potrebami, zvlášť potravinami, šatstvom a palivom. Tu chcem spomenúť výborne zorganizovanú spoločenskú akciu, ktorá je koncentrovaná v spolku pre pečivosť o nezamestnaných a je povoláná postarať sa o poskytnutie paliva pre všetkých nezamestnaných. Na

zdôraznenie zvláštnej obetavosti mesta chcem podotknúť, že pre deti núdzou trpiacich rodičov bude v tomto roku poskytnuté skoro jeden milión litrov mlieka. Cieľuprimeranou činnosťou štátu, mesta a obecnstva sa podarilo zachrániť nezamestnané vrstvy obyvateľstva pred hladom a najväčšou biedou. Mesto zamestnáva asi 1000 sezonných robotníkov, aby aspoň jednej časti nezamestnaných poskytlo prácu. Krátkosť tohoto článku nedovoľuje, aby som sa rozprestrel na obširnejšie popisovanie výsledkov našej verejnej pečlivosti a preto sú tieto tuná len v markantných ťahoch uvedené.

Die Entwicklung der Städtischen Sparkassa in Bratislava

Im alten Ungarn war die Institution der Kommunalsparkassen mangels entsprechender Verfügungen der Gesetzgebung unbekannt, und lediglich in Hermannstadt war ein Institut nach den Grundsätzen der Kommunalsparkassen tätig. In unserer Vaterstadt befasste man sich allerdings schon in der Vorkriegszeit mit der Gründung einer städtischen Sparkassa, doch blieb es den damaligen Verhältnissen entsprechend, lediglich bei der Ventilierung der Möglichkeiten einer solchen Gründung.

Im alten Ungarn hatte man allerdings einzelne Geldinstitute, die annähernd im Geiste der Intentionen des Sparkassawesens wirkten, unter diesen ist vornehmlich in unserer Stadt, die Erste Pressburger Sparbank A. G., als damals das grösste Geldinstitut der Provinz zu erwähnen, doch war die Tätigkeit dieser Institute eben nur ein Anlehnen an das Sparkassenwesen und in der Auswirkung unter den damals gegebenen Verhältnissen sowohl für das kredit suchende Publikum, wie auch in kommunalpolitischer Hinsicht wirtschaftlich günstig und nach Möglichkeit und bis zu einem gewissen Grade auch altruistisch zu werten.

Fast unmittelbar nach dem Umsturze wurden die, in den historischen Ländern und im alten Österreich im Allgemeinen geltenden gesetzlichen Bestimmungen über das Sparkassawesen durch Schaffung des Gesetzes Nr. 302 aus dem Jahre 1920 auch auf die Slowakei ausgedehnt.

In Erkenntnis der ausserordentlichen wirtschaftlichen Bedeutung, erfassen in Bratislava zuerst den Gedanken der Gründung einer städtischen Sparkassa, die damaligen Mitglieder der Gemeindevertretung E. Rosol und August Masár und wurde auf deren Antrag schon im Jahre 1920 seitens der Gemeindevertretung unserer Stadt die Gründung eines solchen Institutes einstimmig beschlossen.

Dass dieser Plan nicht sofort zur Tat wurde, ist lediglich den damaligen schwierigen finanziellen Verhältnissen zuzuschreiben.

Das Verdienst, die Idee der Gründung einer städtischen Sparkassa, in die Tat umzusetzen, fällt unstreitlich unserem nachmaligen Bürgermeister Dr. Ludwig Okánik zu, der sofort nach seinem Amtsantritte mit der ihm eigenen Ausdauer alles daran setzte, die Gründung zu verwirklichen und es durch zielbewusste Tätigkeit dahin brachte, dass wir die Städtische Sparkassa gründen und am 1. August 1923 in feierlicher Weise tatsächlich auch eröffnen konnten.

Der Anfang war mehr als bescheiden, doch schon nach einigen Monaten zeigte es sich, dass die ursprünglichen Grenzen viel zu eng bemessen waren, und folgte die Erweiterung des Institutes unablässig, bis es sich im 8. Jahre des Bestandes der städtischen Sparkassa als unbedingt notwendig erwies, für dieses Institut ein neues, allen modernen Anforderungen entsprechendes Heim zu schaffen.

Ebenso wie sich die Sparkassa selbst entwickelte, gewann auch deren Einfluss auf die wirtschaftlichen und finanziellen Verhältnisse unserer Stadt an Bedeutung.

Die Stadt Bratislava kam der Bestimmung des § 5. des Gesetzes Nr. 302 vom 14. April 1920 über die Haftung der Verbindlichkeiten und Errichtungskosten der Sparkassa unter anderem, in der Weise nach, dass seitens der Gemeindevertretung ein Fond von 250.000 Kč votiert wurde.

Dieser Fond wurde der Gemeinde natürlich schon vor Jahren zurückerstattet und ist die Städtische Sparkassa, seit dem ersten Tage ihres Bestandes auch sonst bemüht, ihre Dienste nicht nur den breiten Schichten der Bevölkerung zu widmen, sie ist auch bestrebt ihrer Gründerin, der Stadt Bratislava, überall und jederzeit zur Verfügung zu stehen, sofern es die Interessen derselben erheischen und es sich nicht um eine, gesetzlich verbotene unmittelbare Kreditgewährung handelt.

Ihre Einflussnahme auf die wirtschaftliche, finanzielle Lage der Stadtgemeinde begann gleich zu Beginn ihrer Tätigkeit dadurch, dass sie die Regelung der seinerzeitigen 6%-igen Zwangsanleihe der Stadt übernahm und auch restlos durchführte. Sie führte die 6%-igen Obligationen auf den Geldmarkt und übernahm successive selbst einen Teil im Nominal-Betrage von 14,500.000 Kč dieser Anleihe als Eigentum. Durch zielbewusste Manipulation regulierte sie nicht nur den Kurs dieser 6%-igen, sondern auch jenen der 4%-igen städtischen Anleihe aus dem Jahre 1910, von welcher sie selbst heute bereits 5,500.000 Kč besitzt.

Im Jahre 1925 vermittelte sie die Konversion von kurzfristigen, 12 mil. Kč betragenden Schulden der Stadt, auf langfristige Darlehen und ermöglichte hiedurch eine Senkung des Zinsendienstes von 11% auf 7%.

In den Jahren 1926 und 1927 finanzierte sie den Bau der Wohnhäuser der Militärgagisten in der Weise, dass sie der Stadt den Gegenwert von 5000 Baulosen im Betrage von 2,750.000 Kč bevorschusste und für die Placierung dieser Papiere sorgte.

Im Jahre 1927 vermittelte die städtische Sparkassa der Stadtgemeinde wieder die Konversion von weiteren 10,000.000 Kč Bankschulden auf 6%-ige Verzinsung. Diese Konvertierungen bedeuten für die Stadt eine Ersparnis an Zinsen von rund 900.000 Kč jährlich.

Bei Regelung des Pachtverhältnisses mit dem sogenannten Redoutenkonsortium kam die Sparkassa der Stadtgemeinde gegen pupularsichere Deckung mit einer Summe von 1,800.000 Kč entgegen, während sie bei dem Aufbau und der Adaptierung der, Eigentum des städtischen Pensionsfondes bildenden Häuser 500.000 Kč zu der Fleischaktion im Jahre 1924 150.000 Kč und im Jahre 1927 zum Zwecke der städtischen Jugendfürsorge 200.000 Kč zu besonders günstigen Bedingungen zur Verfügung stellte.

Als sich zufolge Baufähigkeit des zur Royko-Stiftung gehörigen 2-, bzw. im Hoftrakte 1-stöckigen Hauses auf der Schöndorfergasse, die Notwendigkeit des Neubaus dieses Stiftungshauses ergab, ermöglichte die Städtische Sparkassa zum Grossteil die Neuaufführung des derzeit aus drei je 4-, bzw. 5-stöckigen Trakten bestehenden Komplexes dadurch, dass sie zu diesem Zwecke einen Betrag von 2,500.000 Kč zur Verfügung stellte. Diese Transaktion ist im wirtschaftlichen Interesse der Stadt insoferne gelegen, als das erwähnte Stiftungsvermögen bereits in einigen Jahren in das ausschliessliche Eigentum der Stadtgemeinde übergeht.

Ab 1. Jänner 1933 versieht die Städtische Sparkassa den Kassendienst der Stadtgemeinde, wodurch dieser eine beträchtliche Ersparnis sowohl an Personalregie, als auch an Zinsen zugute kommt.

Nicht unerwähnt soll es bleiben, dass die städtische Sparkassa bei Zeichnung der Arbeitsanleihe äusserst erfolgreich mitwirkte und die eigene mitinbegriffen, die Zeichnung von zusammen 8,666.900 Kč ausweisen konnte und mit diesem Erfolge in der ganzen Slowakei einen der allerersten Plätze der führenden Geldinstitute errang.

Schon aus diesen, die Wirtschaftsgebarung der Stadtgemeinde unmittelbar beeinflussenden Tatsachen ist es jedem Fachmann, ich glaube mit Recht behaupten zu können, auch jedem Laien klar, dass unserer Vaterstadt mit der Gründung und Tätigkeit der städtischen Sparkassa ein Dienst erwiesen wurde, der während einer doch sehr kurzen Dauer von 10 Jahren einen Vorteil sicherte, der in Ziffern umgesetzt, schon Millionen bedeutet.

In den Nachkriegsjahren, aber auch heute noch hat die Stadt und deren nähere Umgebung ganz besonders unter den Wirkungen einer allgemeinen Wohnungsnot zu leiden gehabt. Was diese Tatsache in wirtschaftlicher Hinsicht für die Hauptstadt der Slowakei an moralischen und materiellen Nachteilen bedeutet, muss wohl an dieser Stelle nicht näher erörtert werden.

In Erkenntnis aller diesen Nachteile, setzte sich die Leitung der städtischen Sparkassa das Ziel, die Schaffung von Wohnungen mit allen Kräften zu fördern und hiedurch der Gemeinde auch indirekt wirtschaftliche Vorteile zu sichern.

Die ausserordentlich rasche und überaus günstige Entwicklung der städtischen Sparkassa ermöglichte es dieser, der sich gestellten Aufgabe im reichen Ausmasse gerecht zu werden.

Während ihres 10-jährigen Bestandes gewährte daher die städtische Sparkassa zum Zwecke von Neubauten, Adaptierungen und sonstigen Umgestaltungen, also lediglich zur Schaffung von Wohnungen in Summa rund 67,500.000 Kč Darlehen. Durch diese Zuwendung wurden in Bratislava und der unmittelbaren Umgebung während der abgelaufenen 10 Jahren zusammen rund 2500 Neubauten aufgeführt und zusammen rund 5500 neue, den aktuellen Erfordernissen entsprechend, zum überwiegend grössten Teile Kleinwohnungen geschaffen.

Es würde den Rahmen dieses Aufsatzes überschreiten, wenn die sonstige sich unmittelbar, oder indirekt auswirkende Tätigkeit der Städtischen Sparkassa auf wirtschaftlichem Gebiete mit weiteren konkreten Daten illustriert werden sollte. Das Institut und dessen Tätigkeit ist heute bereits so günstig bekannt, dass jedermann mit Vertrauen und Genugtuung der weiteren Entwicklung der Städtischen Sparkassa entgegensehen, und die Überzeugung zu gewinnen vermag, dass die Gründer und jeweiligen Leiter dieses eminent wirtschaftlichen und dabei anerkannt altruistischen Instituts zur wirtschaftlichen Festigung und Entwicklung der finanziellen Verhältnisse unserer Vaterstadt das ihre beigetragen haben.

Vývin mesta Bratislavy na poli zdravotníckom

Následkom prevratu stalo sa malé provinciálne mestečko „Pozsony“ ako „Bratislava“ za hlavné mesto Slovenska. Prirodzený zjav toho je, že počet nášho obyvateľstva tiež vzrástol takmer dvojnásobne v posledných päťnástich rokoch a že je dnes vyše 130 tisíc obyvateľov v našom meste.

Už z toho samého faktu vyplýva, že popri iných všeobecných požiadavkách obyvateľstva zvýšili sa pomerne aj nároky po stránke zdravotníckej ako popredné záujmy zdravého živobytia v našom meste.

Mesto nadmiernou obetavosťou všemožne podporovalo tieto odôvodnené snahy, rozšírilo obývacie štvrti značným nákladom na verejné budovy, komunikácie, vodovody, elektrické a plynové vedenie, čím po stránke plošnej zaistilo možnosť ďalšieho vývinu zväčšenému počtu obyvateľstva.

Mestské úrady okrem týchto všeobecných opatrení aj konkrétne — značným nákladom — budovaly zdravotnú pečlivosť v prvom rade rozmnožením okresných lekárov na 6, zriadením bezplatnej ordinácie lekárskej na východnej periferii mesta v hone Dornkappeln, kde býva prevážne chudina vo veľmi primitívnych príbytkoch.

Bolo treba ďalej zväčšiť počet porodných asistentiek a rozšíriť ich obvody rozdeľiac mesto na tri rayony.

Vzdor tomu, že počet nemocenských postelí v štátnej nemocnici neobyčajne vzrástol, bolo treba okrem povolovania iných súkromných liečebných ústavov zriadiť jeden provizorný mestský liečebný ústav tak zv. „Mestskú nemocnicu pre choroby infekčné“, v ktorej nemocnici mesto ročným priemerným nákladom asi Kč 700.000 udržiava v provoze 100 nemocenských postelí s príslušným lekárskeým a ošetrovateľským personálom.

Pretože však ani takýmto spôsobom nebolo možné umiestiť všetkých nemocných na nemocenských posteliach, bolo treba učiniť opatrenia, aby v domácom ošetrovaní sa nachádzajúci pacienti dostali cez deň ošetrovatelky zadarmo tam, kde ostatní členovia rodiny sú zamestnaní mimo domu.

Za týmto účelom bola sjednaná so spolkom Červeného kríža a s katolíckou Charitou úmluva, podľa ktorej zamestnávajú tieto dobročinné ústavy trvale 4 ošetrovatelky za účelom ošetrovania osôb cez deň opustených. — Udržovanie tejto služby zaražuje mestský rozpočet ročne obnosom 40.000 Kč.

Mesto však okrem toho nákladom asi 280.000 Kč prispieva ročne na udržovanie liečebných ústavov miestnych a síce tak kuratovných, ako i preven-

tívnych. Takéto sú: Katolícka nemocnica, Židovská nemocnica a nemocnica Milosrdných bratov a v ďalšom preventívne a poradné ústavy ako sú: Poradňa matiek a kojencov, Poradňa pre tuberkulózne deti a pre tuberkulózných dospelých, Poradňa pre pohlavne chorých, Preventorium pre tuberkulózne deti.

Aby sa čelilo vzniku a rozšíreniu nemoci, podporuje mesto vzdelávaciu činnosť povolaných orgánov Eubiotckej akcie, usporiadateľov samaritánskych naukobehov a miestneho výboru na obranu obyvateľstva v prípade leteckých, chemických útokov.

Preventívne a čiastočne ku kuratívneému opatreniu mesta patrí aj organizovanie zvláštnej lekárskej služby v tunajších meštianskych a ľudových školách s ročným nákladom 100.000 Kč, pri čom se vydržiava i jedno zubné ambulatorium a zamestnáva 10 lekárov a 2 ošetrovatelky, čo je plne odôvodnené, keď si pomyslíme, že 16.000 detí, našu budúcu generáciu, treba chrániť pred nemociami.

Nemožno tu nespomenúť, že mesto pravidelne podporuje tiež snahy telovýchovné podporovaním športových klubov ročným obnosom 60.000 Kč.

Znakom doby je, že výdavky mesta na zdravotnú službu po 7 rokoch značne stúpajú následkom šírenia sa chudoby a nezamestnanosti. To dá sa predovšetkým pozorovať u vzostupu výdavkov spojených znášaním liečebného nákladu a výdavku na lieky pre chudobných a nezamestnaných, čo deje sa bezplatne a výlučne len na útraty mesta. Tieto útraty mesta zvýšili sa v posledných rokoch na desaťnásobnú kvotu predprevratových výdavkov a činia ročne asi 400.000 Kč.

Samosebou sa rozumie, že bolo treba rozšíriť aj činnosť záchranej služby a to tak pri infekčných chorobách, ako i pri iných nemociach.

Infekčnú záchrannú službu obstaráva dnes 7 zdravotných zriadení mest. desinfekčného ústavu organizovaných v rámci zdravotno-hospodárskeho oddelenia mesta Bratislavy, kým všeobecnú záchrannú stanicu a činnosť udržiava dobrovoľný hasičský a záchranný sbor za výdatnej finančnej podpory so strany mesta.

Netreba zvlášť poukázať na zvýšené činnosti mestského bakteriologického a chemického laboratoria a na značné náklady spojené s očkovaním proti nákazlivým chorobám. Musí každý uznať, že naše mesto poctive a vedomé si úplného významu zdravotníctva koná svoje povinnosti na poli zdravotníckom a vzdor nepriaznivým finančným pomerom mesta poskytuje svojmu obyvateľstvu o ďaleko väčšie výhody a záruky zdravého života, ako staré malé provinciálne mesto.

Ku koncu treba konštatovať, že mesto po ťažkých bojoch stojí pred uskutočnením jednotného riešenia pohrebnej otázky, t. j. pred zriadením veľkého

ústredného cintorína s krematoriumom na miesto malých v meste nevhodne ležiacich cirkevných cintorínov.

Tento situačný nákras zdravotníctva v hlavnom meste Slovenska nie je ovšem úplný, keďže obecná samospráva svojim zdravotne-hospodárskym oddelením spravuje len hore zreferované výseky verejného zdravotníctva. — Ďalšiu zdravotnú agendu, tú takzv. štátnu zdravotnícku v smysle zákona č. 236 z roku 1922 vykonáva notársky úrad mesta Bratislavy ako zdravotná úradná inštitúcia prvého stupňa.

Václav Buzek, člen mestského predsedníctva:

Stavebný rozvoj Bratislavy

v rokoch 1918–1933

Bratislava ako hlavné mesto slovenskej časti Čs. republiky stojí pred neočakávaným hospodárskym rozmachom. Vláda ČSR. zamýšľa tu stvoriť centrum, v ktorom sa bude zračiť život celého nášho štátu!

4. II. 1919

Dr. Vavro Šrobár.

Mesto Bratislava svojim národnostným složením je v malom obraze celej republiky. Ono bude skúšobným kameňom, ako riešiť úlohu politickej, národnostnej, kultúrnej a sociálnej spravodlivosti. Tu musí byť stvorené harmonické spoluzitie troch národov, a vláda vynaloží všetky svoje sily, aby rôznorečové obyvateľstvo tohoto mesta našlo vyplnenie všetkých svojich túžieb, založených na práve a spravodlnosti! — Tieto úryvky prejavu prvého splnomocneného ministra pre správu Slovenska, učeného pred 15 rokmi k deputáciám občianstva mesta Bratislavy pri príležitosti príchodu predstaviteľov Čs. vlády do nášho mesta, nechcú byť len jubilejnou rozpomienkou.

Výsledky vykonanej cieľavedomej práce za uplynulé pätnásťročie nech svedčia o tom, či obsah prejavov a snahy zodpovedných verejných činiteľov boli poctivé a opravdové. — Skutočný hospodársky rozmach mesta Bratislavy dosiahol za krátku dobu 15 rokov takých rozmerov, že ani hrubé jeho obrysy nie je možné presne zachytiť.

Za spoľahlivé merítka pre posúdenie rozvoja najmä väčších miest obvykle a právom slúžia data o stavebnom rozvoji toho-ktorého mesta. Nech preto aj v našom prípade hovoria úradné data o stavebnom ruchu v Bratislave v porovnaní doby pred štátnym prevratom z roku 1918 oproti rokom poprevratovým:

Počet domov a bytov v Bratislave:

roku 1890	bolo	2.385	domov	s	12.494	bytmi
„ 1900	„	2.465	„	s	14.511	„
„ 1910	„	3.204	„	s	16.968	„
„ 1918	„	3.512	„	s	17.827	„

Obytných domov v Bratislave v deň štátneho prevratu bolo 3.341.

Podľa toho za posledných 28 rokov do dňa štátneho prevratu bolo v Bratislave postavených spolu 1127 domov s celkovým počtom 5.333 bytov!

Proti tomu za posledných 15 rokov od štátneho prevratu, t. j. v dobe od 1. I. 1919 do 31. XII. 1933 na území mesta Bratislavy bolo postavených 3.902 nových domov, majúcich popisné čísla. Z toho je 2.905 obytných domov s celkovým prírastkom 14.059 bytov.

Dňa 1. januára 1934 jestvovalo na území mesta Bratislavy úhrnom 7.414 budov, majúcich popisné čísla. V tom bolo: 6.246 riadnych obytných domov, 1.038 provizorií a zbytok pripadá na rôzne iné budovy. Celkový počet bytov ku dňu 1. I. 1934 dosiahol úctyhodného čísla 31.886 bytov.

Počet domov majúcich popisné čísla vzrástol:

od r. 1890—1918, t. j. za 28 rokov do prevratu o 47'2%
od r. 1919—1933, „ „ 15 „ po „ o 113'8%

Počet bytov v Bratislave vzrástol:

od r. 1890—1918, t. j. za 28 rokov do prevratu o 42'6%
od r. 1919—1933 „ „ 15 „ od „ o 78'8%

Budov so šindelovou (drevenou) strechou bolo: v r. 1890 okružle 77%, r. 1900 okružle 62%, r. 1910 ešte 46'5%, koncom r. 1933 okružle 12%.

Prizemných bytov v Bratislave v číslach relatívnych bolo: v r. 1890 = 64'4%, v r. 1900 = 60%, v r. 1910, t. j. pri poslednom úradnom sčítaní ľudu v starom Uhorsku pred svetovou vojnou ešte 58'6%, a ku dňu 1. I. r. 1934 už len 38%.

Hodnota novostavieb postavených na území mesta Bratislavy v rokoch 1919—1933:

Ako ďalšie doklady všestrannej snahy verejných činiteľov o rozvoj hlavného mesta Slovenska, podložené súčinnosťou nielen štátu, zeme a mestskej správy, ale aj spoluprácou veľkého počtu rôznych ústavov a korporácií všetkých oborov, stavebných družstiev aj mnohých jednotlivcov, nech slúžia tiež data o výške stavebných nákladov vybudovaných stavieb.

a) Pre školské účele byly postavené (nákladom štátu a mesta):

Budova pre štát. ľud. školu v Cukrovej ul.	nákladom cca Kč	570.000.—
„ „ „ „ „ na Vajnorskej ceste „ „ „	„ „ „	610.000.—
Masarykove školy na Tehelnom poli .	nákladom „ „	5,100.000.—
Štefánikove školy v Grösslingovej ul. .	„ „ „	4,100.000.—
Komenského školy na Bodeho ceste . .	„ „ „	1,420.000.—
Štúrova škola pri Trnavskej ceste . . .	„ „ „	2,390.000.—
Škola Dr. Déreera na Jelennej ulici . . .	„ „ „	3,500.000.—
Štát. ľudová škola na Kolibe	„ „ „	850.000.—

Nadstavba št. mešt. školy na Edlovej ul.	nákladom cca Kč	420.000.—
Nadstavba mešt. ľud. školy v Dynamitke	„ „ „	420.000.—
Úprava budov proviz. škôl v Patronke, Masaryk. kolonii a na Palisádoch . . .	„ „ „	220.000.—
Prístavba budovy Čs. št. obch. akademie	„ „ „	1,050.000.—
Adaptácia budovy právnickej fakulty Komenského univerzity	„ „ „	1,800.000.—
Budova theoret. ústavov lekár. fakulty Komenského univerzity	„ „ „	5,000.000.—
Novostavba prov. gymnázia na Tehel. poli	„ „ „	460.000.—
Prístavba priemyselnej školy	„ „ „	2,500.000.—
Budovy učňovských škôl na Vazovej ul.	„ „ „	6,830.000.—
Adaptácie vinárskej školy	„ „ „	860.000.—
Celkový náklad na tieto stavby činí okružle	Kč.	38,200.000.—

b) Pre účele verejných poč. verejnoprávnych úradov, ústavov a podnikov v Bratislave byly vybudované:

Provizorné budovy pre štátne úrady, budova Zemskej banky, palác policajného riaditeľstva, budova prístavných skladišť a prístavné stavby, budovy pre úrady potravných daní na čiare, prístavba a nadstavba hlavnej pošty, budova expozitúry ministerstva zemedelstva, budova V. P. Ú., rádiová vysielačnica stanica, novostavba administratívnej a obytnej budovy štátnej nemocnice spolu s viacerými prístavbami a stavebnými úpravami budov pre porodnicu, infekčný pavilon, zubnú kliniku, kojenecký pavilon, kúpa a adaptácia Coburkovho paláca pre okresný súd, adaptácia budovy pre referát ministerstva školstva a národnej osvety, úprava budov pre štátne zemedel'ské výskumné ústavy, budova pre úradovne Štát. pozemkového úradu, zemedel'ské muzeum, novostavba štátneho nakladateľstva, budova riaditeľstva štát. železníc na Jakubovom námestí, budovy finančných úradov pri Dunaji, budovy pre súdne úrady na Zahradníckej ulici, pavilony veľtrhu, budovy Zemskej úradovne pre poisťovanie robotníkov na Slovensku, nové odstavné a výtopenské nádražie, novostavba obchodného paláca a iné.

Stavebný náklad uvedených stavieb obnáša okružle Kč 330,000.000.—

c) Novostavby charitatívnych ústavov, spolkov a verejno-prospešných korporácií.

Provizorný vysokoškolský internát, Stredoškolský internát na Prayovej ul., Vysokoškolský študentský internát pri Karloveskej ceste, katolícky vysokoškolský internát spolku Sv. Svorada na Palisádoch, budova slobodárne pre

sezónnych robotníkov v Železničiarkej ulici, budova združenia YMCA na Šancovej ulici, slobodárňa YWCA na Zahradnickej ulici, budovy Ústrednej Charity na Heydukovej ulici, budova orthopedických dielní pre invalidov, nadstavba akademickej mensy, novostavba židovskej nemocnice na Šulekovej ceste, sanatorium Dr. Kocha na Vegelínovej ceste a „Sokolovňa“ na Sokolskej ulici.

Uvedené stavby tejto skupiny reprezentujú stavebný náklad okružle Kč 80,000.000.—.

d) Novostavby obytných domov.

Na inom mieste tejto publikácie je ukázané, v akom netušene veľkom rozsahu sa v Bratislave zväčšil počet obyvateľov v rokoch poprevratových. Je iba logickým dôsledkom veľkého zvýšenia počtu obyvateľov, že tak štát ako aj samotné obyvateľstvo bolo tlakom pomerov nútené rovnako rýchlym tempom a vo veľkých rozmeroch prikrčiť k budovaniu obytných domov.

I. Podľa dát sossbieraných od 30 rôznych stavebných družstiev v Bratislave, vybudovaly tieto stavebné družstvá v rokoch 1919—1933 úhrnom 571 rodinných domčekov a 117 nájomných domov s celkovým počtom 3.320 bytov, 146 obchodných miestností, 49 skladišť, 21 dielní, 33 kancelárskych miestností, 438 záhrad, 27 detských ihrísk a 11 garáží.

Stavebný náklad len týchto družstevných stavieb dosiahol výšky prez Kč 316,000.000.—.

Do uvedeného súhrnu nie je pojatá veľká stavba staveb. družstva „Nová Doba“ na Tehelnom poli, ktorá v najbližšej dobe bude dokončená a ďalej neobsahuje data o viacerých stavbách niekoľkých stavebných družstiev, ktoré žiadosti o sdelenie určitých dát nevyhovely.

II. Rovnako úctyhodný náklad na vybudovanie obytných domov v Bratislave vynaložil aj štát, zeme a mestská správa.

Nákladom štátu bolo vybudované:

Obytné domy pre štátnych zamestnancov na Vajanského nábreží, na Dostojevského radu, na Jakubskom námestí, v Prayovej ulici, na Vajnorskej ceste, na Trnavskej-Vajnorskej ceste, v Ranaysovej ulici, Škovránkovej ul., obytný dom pre železničiarov v Železničiarkej ulici, dom pre vojenských gážistov v Benediktiho ul., domy pre policajných zamestnancov v Špitálskej ulici, dom pre vojenských gážistov na Vajnorskej ceste, štátny obytný dom pre rotmajstrov na Povraznickej ulici, štát. obytný dom pre vysokoškolských profesorov v Čelakovského ulici a niekoľko blokov štát. obytných domov na Povraznickej ulici postavených z dôvodov reformy politickej správy.

Stavebný náklad týchto 16 blokov obytných domov vybudovaných v Bratislave v r. 1919—1933 činí okružle Kč 122,000.000.—.

III. Mesto Bratislava vybudovalo v dobe posledných 15 rokov od štátneho prevratu úhrnom 55 obytných domov nákladom okružle Kč 27,000.000.—.

Celkový stavebný náklad na družstevné, štátne a mestské obytné domy, postavené v Bratislave od roku 1918, činí okružle Kč 465,000.000.—.

e) Súkromný stavebný ruch.

Bárs iniciatíva v súkromnom stavebnom podnikaní najmä v prvých poprevratových rokoch bola predstihnutá zvlášť družstevným stavebným ruchom, preca len aj hodnota súkromných stavieb v Bratislave dosiahla tiež úctyhodnú výšku. Medzi mnohými súkr. stavbami treba poukázať aspoň na tieto novostavby, postavené v Bratislave behom posledných 15 rokov: novostavba Tatra-banky, Všeobecnej úvernej banky, Ústrednej banky čs. sporiteľieň, Mestskej sporiteľne, Sväzu roľníckych vzájomných pokladníc, hotel Tatra, Palace hotel, prestavba hotelu Carlton, palác podnikov „Novina“, budovy poisťovne Kotva, Phönix, fy Kolben, Ústredné družstvo, obchodný dom fy Baťa a budova Obchodného gremia.

Stavebný náklad uvedených stavieb obnášal prez Kč 105,200.000.—.

f) Výstavba verejných ciest a chodníkov:

I. Nákladom mesta s čiastočnou podporou zo štát. silničného fondu a za určitého prispenia Slovenskej krajiny bolo vybudované v r. 1919—1933:

Asfaltová dlažba:	140.495 m ² vozovky a		
	37.149 m ² chodníkov	nákladom	Kč 22,632.835.—
Kamenná dlažba:	206.106 m ² vozovky a		
	3.106 m ² chodníkov	„ „	36,983.550.—
Drevená dlažba:	1.960 m ² vozovky	„ „	290.750.—
Makadam:	207.840 m ² vozovky	„ „	9,841.950.—

Celkový náklad činí Kč 69,749.085.—

II. Nákladom štátu bolo vybudované v oblasti Veľkej Bratislavy:

32 ³ / ₄ km štátnych silníc	nákladom	Kč 24,063.000.—
9 ³ / ₄ km krajinských silníc	„ „	2,092.000.—
4'4 km vicinálnych ciest	„ „	500.000.—
oprava Dunajského mostu	„ „	1,200.000.—

Celkový náklad činí Kč 27,855.000.—

Podľa uvedených dát bolo vynaložené na úpravu ciest v Bratislave a hlavných spojovacích ciest vo Veľkej Bratislave okružle Kč 97,600.000.—.

Prehľad zachytenej hodnoty prevedených stavieb:

Stavby pre školské účele	stav. náklad cca Kč	38,200.000.—
Stavby pre účele verejných úradov	„ „ „ „	330,000.000.—
Stavby pre charitatívne ústavy	„ „ „ „	80,000.000.—
Stavby obytných domov:		
družstevných	„ „ „ „	316,000.000.—
štátnych	„ „ „ „	122,000.000.—
mestských	„ „ „ „	27,000.000.—
15 najväčších súkromných stavieb	„ „ „ „	105,200.000.—
výstavba verejných ciest:		
vybudovaných mestom	„ „ „ „	69,750.000.—
„ štát. a zem. správou	„ „ „ „	27,850.000.—
	Spolu Kč	1.116,000.000.—

Ak by bolo možné zistiť a prirátať k vykázananej čiastke ešte hodnotu všetkých súkr. novostavieb, ďalej náklady na vybudovanú kanalizačnú, vodovodnú, plynovodnú a kábelovú sieť, poč. stavebné investície aspoň mestských podnikov a rozšírené pouličné osvetlenie, ukázaly by sa výsledky stavebného rozvoja a skutočného hospodárskeho rozmachu mesta Bratislavy ešte o veľa výraznejšie!

Kornel Stodola, senátor:

Vývoj obchodu v Bratislave

Význam Bratislavy ako obchodného emporia siaha ďaleko do histórie. Geografická poloha Bratislavy, menovite bezprostredná blízkosť hlavnej vodnej dopravnej cesty, ktorá už od Rimanov znamenala spojku medzi západom a východom a na ktorej povstali hlavné styčné body resp. operné základne pre styky juhu so severom, predurčila toto mesto k dôležitým úkolom obchodným.

Tieto priaznivé prirodzené vyvojové podmienky mohli sa plne osvedčiť len po prevrate, čo dokazujú štatistické dáta. Vývoj obchodu v bývalom Maďarsku sa podstatne zpozdil v pomere k iným štátom, lebo potreby prevážne zemedelského obyvateľstva bývalého Uhorska boli dlhú dobu pomerne malé a boli uspokojené najviac vyslanými cestujúcimi bývalého rakúskeho priemyslu. Začiatkom XX. storočia bolo v bývalom Uhorsku úhrnom asi 4% z celého obyvateľstva obchodníkov, zatiaľ čo v iných štátoch toto percento siahalo až k 21%. Charakteristické bolo ďalej, že takmer $\frac{1}{5}$ všetkého obchodníctva mala sídlo v Budapešti a z ostatných maďarských mest, pokiaľ ležali na území terajšieho Slovenska, mala len Bratislava vyše 10% obchodníctva z úhrnného počtu svojho obyvateľstva.

Dôležitým medzníkom v dejinách obchodu Bratislavy boli privilegia cisára Ferdinanda z roku 1635 a cisára Leopolda I. z roku 1699. Vtedy bolo podľa rozdelenia privilegií 37 obchodov. Do roku 1830 vzrástol počet na 57, z ktorých bolo: 9 veľkoobchodov, 10 materialistov a obchodov farbami, 8 železárske, 3 norimberským tovarom, 4 obchody látkami, 13 strižným a módnym tovarom a 1 papierom.

Od tejto doby — keď uplynulo viac než 100 rokov — vzrástol počet bratislavských obchodov asi 100 razy, takže máme v Bratislave asi $8\frac{1}{2}$ tisíce obchodných živností. To je ovšem len časť toho, čo by v Bratislave malo byť k pojmu obchodu resp. obchodníctva počítané. Správne patria k tomuto stavu tiež obchodné spoločnosti, bankovníctvo a doprava, takže keď si urobíme obraz podľa tohoto rozdelenia na podklade dát o príspevkoch k obch. komore, vidíme, že v meste Bratislave prispievajú ročne na obchodnú komoru remeselníci asi 7%-ami, obchodníci asi 31%-ami, k tomu prídu ovšem banky a obchodné spoločnosti s 20%-ami a konečne priemysel s 42%-ami. Keď zaradíme nielen obchodné živnosti, ale tiež aj banky a dopravu do spo-

ložnej kategórie obchodníckeho stavu, ukáže sa, že podiel obchodu je relatívne najväčší (51%), čo je dôkazom prevalencie obchodného stavu v hlavnom meste Slovenska.

Nielen číselný vzrast príslušníkov obchodníckeho stavu v Bratislave, ale ďaleko viac vzrast významu obchodu bratislavského je charakteristickým znakom Bratislavy poprevratovej. Vidíme to najlepšie na niektorých významnejších inštitúciách, ktoré boli po prevrate v Bratislave zriadené a ktoré vykazujú veľké úspechy. Je to v prvom rade obchodná priemyselná komora bratislavská, ktorá pred prevratom pracovala v rámci rozpočtu len asi 50.000 K a s niekoľko málo silami (10—12 úradníkov), kdežto po prevrate sa rozmnožila agenda tak, že rozpočet dostúpil volumenu cca 3 milióny Kč a počet zamestnancov cca 50.

Ďalej treba spomenúť rozvoj hlavnej inštitúcie obchodníckeho stavu v Bratislave, Gremia bratislavského obchodníctva, ktorého rozvoj je už aj zvonka dokumentovaný novým vlastným palácom a počtom členov rastúcim rok od roka. Tak na príklad v roku 1930 bolo už 3.262 členov a v roku 1933 4.292.

Na prvom mieste medzi rôznymi odvetvami obchodného podnikania stojí v Bratislave obchod textilnými výrobkami, odevníckymi článkami a módnym tovarom, obuvou, jedným slovom predmetmi, ktoré tvoria hlavné potreby mestského obyvateľstva. Za týmito nasledujú obchody potravinárskymi a zemedľskými článkami, konečne obchody strojmi, nástrojmi, kovovým tovarom, drevom a lesnými produktami. Podľa výkazu obchodného gremia máme v Bratislave cca 714 trhovcov, 469 obchodov miešaným tovarom, 423 jednatel'ov a komisionárov, 420 obchodov módnym a textilným tovarom, 260 obchodov potravinárskych, 128 obchodov papierom, novinami a p., 114 obchodov kramárskych, 97 obchodov drevom a uhlím a iné v menšom počte.

Po prevrate sústredil sa v Bratislave obchod zemedľskými produktami celého Slovenska po zriadení Bratislavskej burzy, ktorá bola otvorená dňa 22. júna 1922. Z burzy, ktorá pôvodne bola myslená ako plodinovávajú, vyvinula sa burza tovarová v pravom slova smysle a jej medzinárodný význam záleží v tom, aby zachytila vsetok dovoz z podunajských štátov, či priamy alebo tranzitný, a na druhej strane usilovala o to, aby vývoz z Československej republiky dial sa po vodnej ceste dunajskej. Podľa hodnoty predaného tovaru zaujíma Bratislavská burza predné miesto medzi stredo-europskými burzami. Rozvoj bratislavskej burzy nebol zastavený ani hospodárskou krízou, naopak počet členov vzrástol z 589 na 615. Tiež agenda expertízneho oddelenia stúpila z 873 vagónov v roku 1923 na 5.313 vagónov v minulom roku. Tiež agenda rozhodčieho súdu vzrástla, takže hodnota sporov stúpila zo 7 miliónov na cca 23 miliónov Kč.

V úzkej súvislosti s touto inštitúciou bola dunajská doprava, resp. dunajský preklad v Bratislave. Bratislavský prístav treba označiť ako jeden z hlavných inštrumentov obchodného života v Bratislave. Československá vláda investovala do bratislavského prístavu cca 120 miliónov Kč, ktoré podstatne zvýšili blahobyť bratislavského obyvateľstva. O rozvoji bratislavského prístavu svedčia tieto dáta:

Preklad v bratislavskom prístave bol

v roku 1923	130.000 tún	v roku 1924	351.669 tún
„ 1925	446.943 „	„ 1926	441.645 „
„ 1927	544.768 „	„ 1928	474.575 „
„ 1929	335.737 „	„ 1930	504.054 „
„ 1931	786.117 „	„ 1932	448.598 „
	v roku 1933	401.147 tún	

Dôležitou súčiastkou bratislavského prístavu sú skladištné plochy vybavené najmodernejším zariadením firmy Verejné skladištné úč. spol., na ktorej je zúčastnená vedľa kapitálu štátneho tiež Slovenská krajina, mesto Bratislava a súkromní záujemci v radov obchodníkov. Tieto skladištné plochy treba považovať za prvý začiatok zriadenia slobodného prístavu v Bratislave.

Pre rozvinutie medzinárodných obchodných stykov bol založený Medzinárodný dunajský veľtrh v Bratislave, ktorý vykazuje rozšírenie výstavnej plochy z 15.000 m² na 22.000 m², vzrast vystavovateľov na 1500, z toho 173 z cudziny a počet návštevníkov cca 130.000.

Rozvoj obchodného ruchu v Bratislave dokazujú tiež niektoré dopravné dáta. Tak na pr. tuzemský poštový prevoz listových zásielok, podrobených poštovnému, vykazoval v roku 1926 cca 9 a pol milióna dopisníc a dopisov a v roku 1930 už 17 miliónov. Počet telefonických rozhovorov v Bratislave bol v roku 1927 cca 9 a pol milióna tuzemských i cudzozemských, v roku 1932 12 miliónov. Na bratislavskom nádraží nastúpilo v r. 1913 do osobných vlakov 1.158.000 osôb a do rýchlikov 110.000 osôb. Po prevrate stúpili tieto cifry u osobných vlakov na 1.700.000 a u rýchlikov na 217.000. Aj nákladná preprava na bratislavských nádražiach podstatne vzrástla, a to na cca 42.582 tún (inklusíve rýchlotovar).

O bankovom ruchu a peňažných obratoch v Bratislave podáva obraz jednak úhrnný výkaz Bratislavského odúčtovacieho združenia za posledný rok v úhrnnom obnose 1.083.264.000 Kč, jednak úhrnný počet vkladov u bratislavských bánk (vyjmúc filiálky českých bánk), ktorý dosiahol v poslednom roku Kč 1.850.000.000. Všetky uvedené dáta podávajú jasný dôkaz o veľkom rozvoji bratislavského obchodu po prevrate, ktorý ovšem v poslednej dobe stejně ako v iných mestách a štátoch trpí všeobecnou hospodárskou krízou.

Dr. Štefan Benko:

Stará a nová Bratislava

Listujúc v dejinách mesta Bratislavy a rozjímajúc o udalostiach a rozpo-
mienkach historického dňa 4. februára 1919, ktorým dňom minister pre sprá-
vu Slovenska preložil svoje sídlo zo Žiliny do Bratislavy, prichodí mi
na um, že spravodlivé sú cesty Božie, ktoré priviedly slovenský národ —
keď aj za dobu 1000 rokov vypudený z bývalého Pozsonyu — späť do
svojho prirodzeného strediska: do mesta Bratislavy.

Historia nás učí, že v osude každého sebavedomého národa skôr-neskôr
uplatní, a musí sa uplatniť železná logika neporušiteľnej kontinuity jeho
prirodzeného práva; a to je, že ľudu a národu, ktorý od pravekov založil si
na určitom bode, poťažne terriotoriu svoju domovinu, svoju kultúru, kde od
pravekov ozývala se jeho reč, a od pokolenia na pokolenia zdedily sa tra-
dičie jeho zvykov, nemôže byť na večné veky odňatá táto pôda, toto terri-
torium elementom cudzím, rečou a kultúrou cudzou.

Osudy sjednotenia Italie a jej hlavných sídiel v XIX. storočí, roztrhanej
a okupovanej na niekoľko desiatok menších a väčších provincií (Milano,
Venezia, Florencia, Napoli, Sicília atď.), ďalej historia hlavného mesta
Norska, poľských miest Varšavy, Krakova, Poznane; finského Helsinky atď.
potvrďujú fakt, že žiaden národ nedá sa vypudiť, vykynožiť alebo zdeptať
na terriotoriu, kde od pravekov zakotvil. Sú to typické príklady, násilného
potlačenia jedného národa a okupovania jeho hlavných centier národom
cudzím, kde táto poroba nemohla byť trvalá a pri prvom silnejšom nápore
utlačeného ľudu musela byť okamžite odčinená.

Ťažší a komplikovanejší bol zápas o slovenskú državu mesta Bratislavy.
Dial sa on obdobne ako zápas medzi Čechmi a Nemcami v historických ze-
miach za dobu mnohých stáročí prirodzeným postupom odnárodnenia jed-
ného alebo druhého elementu v pomere jeho politickej, hospodárskej a kul-
túrnej prevahy. V prípadoch násilnej okupácie postrádala víťazná mocnosť
jakejkoľvek prirodzenej posily a prílivu svojho elementu.

Na veľkej križovatke národov: na úpäti Malých Karpátov však udomác-
nely sa v časovom postupe tri národy: Slováci, Nemci a Maďari. Dvom po-
sledne menovaným národnostiam bezprostredne a do korán byly otvorené
a stále oživované žriedlá politickej, kultúrnej a hospodárskej posily. — Od
XVII. storočia utvorila si na tomto národnostne kritickom bode najsilnejšia
a najvlivnejšia európska dynastia Habsburgovcov svoje druhé sídlo a obda-

nila ho celou nádherou, luxusom a pompéznym bohatstvom cisárskeho a krá-
ľovského dvora, so svetochýrnymi okázalými ceremoniami korunovačnými
bývalých uhorských kráľov. Bola to éra prevážne nemecko-maďarského
karakteru mesta Bratislavy.

Od počiatku XIX. storočia však pristúpil k upevneniu maďarského karak-
teru Bratislavy aj uhorský štát, preložiac sem svoj stavovský snem s oslňu-
júcim sprievodom maďarského magnátskeho sboru, cirkevnej hierarchie
a sebavedomých meštianskych stavov.

Konečne od polovice XIX. storočia nasadenie ostrého kurzu maďarizácie
obyvateľstva, škôl a kultúrnych inštitúcií, nesmiernym spôsobom obťažovali
a prekážaly slovenskému národu späťdobyť svojho prirodzeného sídla.

Zdôrazňujem, že 4. február 1919 neznamena nič iného, než restitutio in in-
tegrum práva československého národa po 1000 rokov prerušeného. Ne-
znamena nič iného, než nápravu a vyrovnanie československej svrchovano-
sti, reči a kultúry, vyrvanej nám — keď aj za dobu 1000 rokov — cudzími
elementami.

Netreba mi dokazovať túto — keď aj slabú — ale preca žijúcu kontinuitu
československého karakteru mesta Bratislavy od jeho založenia až po prevrat.

Mená a udalosti Přemysla Otakara v XIII. storočí, Prokopa Veľkého a
Jiskru z Brandýsa v XV. storočí režimu uhorského kráľa českého rodu
Vladislava; spoluúčasť Gabriela Bethlena s českými páni oproti rakúskej
tyranii v bitke bielohorskej v XVII. storočí, sú ohniská v nepretržitej histo-
rickej reťazi slovenskej Bratislavy.

Už v liberálnejšej ére rakúskych panovníkov na konci XVIII. storočia a
v prvej polovici XIX. storočia, teda pred nasadením prenikavej maďarizácie,
nastúpila stará Bratislava na cestu voľnejšieho kultúrneho a národného roz-
voja a to pomocou heroických, nebojácnych a systematicky vedených bojov
za slovenské právo našimi veľikášmi. Takými boli: Matej Běl, Daniel Krman,
Jozef Ignác Bajza, Anton Bernolák, Juraj Palkovič, Palacký, Ján Holly,
Ludovít a Karol Štúr, dr. I. M. Hodža, dr. Pavel Mudroň a dr. Milan Šte-
fanovič.

Nemôžem na osudy starej a novej Bratislavy, než aplikovať doslovne slová
veľkého maďarského štátnika Františka Deáka, že len národ zrieknuvší sa
dobrovoľne svojich práv, stratil aj toto právo. Československý národ, jako
bolo horeoznačené, nikdy ani na okamžik nevzdal sa svojho práva a ne-
mohol teda ani stratiť historický a právny nárok na svoju slovenskú Brati-
slavu.

4. február roku 1919 je iba jedným, a síce najvýznamnejším, najradikál-
nejším medzníkom v zápase o državu mesta Bratislavy.

Najvýznamnejším a najradikálnejším preto, pretože predošlé snahy, túžby a pokusy o československú Bratislavu z príčiny prevážnej mocenskej medzinárodnej a politickej konstelácie nikdy nevedly k výhradnej suverenite československého národa v tomto sídle. Zostaly ony viacmenej priechodnou výslednicou kompromisov, chvíľkových historických udalostí, poťažne uskutočnením iba parcielnej túžby slovenského ľudu na udržanie svojej reči a kultúry.

4. február 1919 vrátil nám však Bratislavu so všetkými atributmi neodvislého národa československého, jeho svojrázu, jeho reči, jeho kultúry a vedúcimi a rozhodujúcimi orgánmi národohospodárskeho života.

Pri čom môžeme s uspokojením a s dobrým svedomím moderného a demokraticky smýšľajúceho národa hlásať a dokázať celému svetu, že v československej Bratislave boli od prevratu pripustené, sú dané a uplatňujú sa bez prekážky všetky oprávnené kultúrne, hospodárske a sociálne požiadavky tých národností, ktoré mesto toto od 1000 rokov s nami spolu obývajú a s nami spolu žijú.

Jaký je to rozdiel medzi režimom starým a medzi režimom československým. Nielen že podľa mrtvej litery trianonskej úmluvy nedotknul a nedotýka sa on slobodného rozvoja reči menšinových a ich kultúry, ale uskutočnil viac, než nám to úmluva voči menšinám ukladá na poli kultúrnom, sociálnom a hospodárskom.

Zdarný vývoj každého kolektívu, teda aj kolektívu našich menšín, je podmienený konsolidovaným, nerušeným a vzťahujúcim sa materiálnym a hospodárskym blahobytom.

Čo sa od 4. februára 1919 podnes vykonalo v hospodárskom, priemyselnom, živnostenskom, bankovom, stavebnom a dopravnom živote mesta Bratislavy, uvádzam len niektoré stručné dáta:

1. **S t a v b y:** Od r. 1919 až do 31. dec. 1933 vystavených bolo 4.196 novostavieb štátnych, súkromných a mestských. Pribudlo v týchto novostavbách 14.050 nových bytov. Účasť štátneho nákladu činí 278 milionov Kč, účasť investovaného mestského nákladu — včetně škôl a nového bitunku — asi 60 milionov Kč.

2. **D o p r a v a:** V obvode „Veľkej Bratislavy“ pribudlo štátnych silníc 32.708 metrov, krajinských 9.717 metrov a vicinálnych ciest 4.40 km. Spolu viac než 46 km, nákladom asi 30 mil. Kč, vpočítajúc do toho výstavbu hangárov na civilnom letišti a opravu Dunajského mostu. Okrem toho od prevratu až podnes upravilo sa asi 560.000 m² ciest a ulíc a chodníkov 40.000 m² nákladom mestským v obnose 70 mil. Kč. Ohromne sa rozšíril a zmodernizoval stav pouličných električiek a autobusov.

3. **P r i e m y s e l, o b c h o d a ž i v n o s t:** V roku 1919 bolo registrovaných 450 obchodníkov a 2.400 živnostníkov a priemyselníkov. V r. 1934 je ich: obchodníkov 4.169, priemyselníkov a živnostníkov 4.154, spolu 8.323.

4. **P e ň a ž n é ú s t a v y (b e z p e ň a ž n ý c h d r u ž s t i e v):** V roku 1919 ich bolo 12, dnes (s Mestskou sporiteľňou) 21.

Je len samozrejmé, že ten zázračný vývoj išiel a ide k dobru nielen československej Bratislave, ale menovite aj obyvateľom menšinových národností, ktorí podnes reprezentujú prevážnu časť národohospodárskeho života v tomto meste.

Nárek so strany menšín na zhubné následky všeobecnej hospodárskej krízy v posledných rokoch nemôže sa pripísať na vrub režimu československého. Je ňou postihnutý rovnako Čech, Slovák, Maďar alebo Nemec a nemôže a nebude mať trvalého vlivu.

Takto vyzerá teda nová Bratislava v svetle objektívneho posúdenia. — A nebyť zbytočnej stranníckej nevraživosti, zásadného teoretického odporu vyplývajúceho zo stratenej starej slávy a živého stále iluzornými nádejami s druhého breha Dunaja, môžeme s kludným svedomím s radosťou vítať spravodlivú prozreteľnosť Božiu, ktorá nám vrátila našu starú Bratislavu, ktorá však pri tom zabezpečuje nerušenú, pokojnú domovinu každému jej občanovi úprimnej loyality a dobrej vôle voči štátu československému.

Dr. Št. Sommer:

Národnostný pohyb v meste Bratislave od roku 1919

Výsledky druhého sčítania ľudu v republike Československej, prevedené dňa 1. decembra 1930, vzbudily pokiaľ sa týka národnostného rozvrstvenia obyvateľstva na Slovensku a najmä vo väčších mestách Slovenska a predovšetkým v Bratislave veľa papierového rozčulenia v maďarskej zahraničnej tlači a demagogické útoky maďarských revizionistických politikov. Rozčulenia, nie prekvapenie, lebo akonáhle zisťuje sa národnosť podľa materinskej reči a zabezpečiť sa každej osobe aj v odvislom postavení, aby sama slobodne mohla udať svoju národnosť bez akéhokoľvek vlivu chleboдаря, ale aj úradného nátlaku — ako to §§ 21., 22. ods. 2 a §§ 23. a 11. ods. 2 a § 13. vlád. nar. čís. 87 z r. 1930 zaručujú — musí sa objaviť pravdivý obraz odpovedajúci neúprosným zákonom plodnosti a životaschopnosti toho ktorého národa. Nepotrebujeme sa klamať v nejakej megalomanii „obcovacou rečou“, alebo obmyselnými vysvetlivkami „reči, ktorou osoba najplynnejšie, najčastejšie, najradšej rozpráva“, nepotrebujeme nikomu nikoho brať, ale myslieť na budúcnosť nášho národa a štátu, chceme pri sčítaní ľudu chlapsky sa pozrieť do očí pravde. A tak prevádzali sme aj sčítanie ľudu v Bratislave v roku 1930 presne a prísne a každý obyvateľ mal možnosť cez celú dobu prevádzaného sčítania od 1/28. hod. rannej do 8. hod. večernej každodenne, bezodkladne telefonicky dovoliť sa pomoci zodpovedného referenta mestského notárskeho úradu v prípade konkrétnej, alebo aj domnejšej sťažnosti proti sčítacím orgánom, alebo žiadať o vysvetlenie v prípadoch nejasných mu ustanovení cit. vládneho nariadenia. Každý obyvateľ mal aj možnosť presvedčiť sa nazretím do popisného hárku o správnosti svojho udaju národnosti, ktorý musel byť napísaný atramentom a celým neskráteným slovom. Nezostal jediný prípad ponosy nevyšetrený, v každom prípade bezodkladne bola náprava urobená. Obecenstvo bolo aj vyhláškami aj tlačou o týchto svojích právach kontroly včas upovedomené a jej aj používalo. Avšak najlepším dôkazom toho, ako v Bratislave bolo pri sčítaní ľudu v r. 1930 nestranne, prísne po zákone pokračované je, že ani v jednom prípade určenia spornej národnosti v prípadoch §§ 22. a 23. vlád. nar. č. 87 z r. 1930 — kedy každá stránka o ustálení jej národnosti písomným výmerom bola s najväčším urýchlením upovedomená — nebolo proti týmto výmerom podané odvolanie. Korektnosť postupu sčítacích orgánov aj zúčastnenej vrchno-

sti uznala vtedy vo všeobecnosti bratislavská tlač bez rozdielu strán a reči. Ovšem pre maďarského patentovaného národovca jestvuje len jedna pravda, a to je „magyar igazság“, ako preňho jestvuje len jeden Boh a tým je „Magyar Isten“.

V roku 1910 bolo v Bratislave podľa úradných dát 78.223 obyvateľov, z ktorých bolo 32.790 Nemcov, 31.705 Maďarov a 12.915 Slovákov. Oproti výsledkom maďarského sčítania v roku 1900, kedy bolo narátané v Bratislave 61.537 prítomných obyvateľov, stúpol počet Nemcov asi o 1600 osôb, Slovákov asi o 2200 a Maďarov takmer o 12.000 duší. Od roku 1890, kedy mala Bratislava 52.411 civilného obyvateľstva, javí sa prírastok do r. 1910 avšak takto: u Nemcov len 1386 osôb, u Slovákov 4206 osôb, kdežto u Maďarov 21.278 osôb! Pri tom ale treba pamätať na to, že pri sčítaní ľudu prevedenom roku 1850, ku ktorému boli komandovaní dôstojníci a vyberaní pisári, našlo sa v Bratislave len 3145 Maďarov popri 31.509 Nemcov a 7584 Slovákov pri celkovom počte bratislavského obyvateľstva 42.238.

Neprekvapí žiadneho rozumne a logicky usudzujúceho človeka ani štatistika, ktorý z vlastného názoru poznal pomery v býv. Uhorsku a pomery v republike Československej v poprevratových rokoch 1919—1920, že Bratislava, ako hlavné mesto Slovenska, doplnila úbytok svojho obyvateľstva válečnými stratami, takmer výlučne obyvateľstvom československej národnosti a že aj celý prírastok číselný pri sčítaní ľudu dňa 15. februára 1921 — nakoľko do úvahy prichádzajú len čl. štátni občania — musel logicky pripadnúť v prospech československej národnosti, a to tým viacej, uvážili sa nezistiteľný dnes už počet maďarských, rakúskych a nemeckých optantov a dobrovoľných aj nedobrovoľných emigrantov, ktorí svojím odchodom národnostnú pozíciu svojich súkmenovcov tu citelne oslabili. Preto aj výsledky sčítania ľudu v roku 1921 odpovedajú podľa pravdy vtedajším pomero, bárs ešte obrovský počet židov (z celkového počtu 10.973 prihlásilo sa k národnosti židovskej len 3758) a nevedomelých Slovákov doplnilo zoslabené pozície národnostné bratislavských Nemcov a najmä Maďarov. Pri sčítaní ľudu 15. februára 1921 mala Bratislava 93.189 obyvateľov čl. št. občanov, z ktorých bolo 37.038 československej národnosti, 25.837 národnosti nemeckej, 20.731 národnosti maďarskej a 3758 priznalo národnosť židovskú. Vzrástol tedy československý živel v Bratislave oproti r. 1910 do 15. II. 1921 o 27.35%.

Vzrast mesta Bratislavy v desaťročiu 1920—1930 pokračoval neztenčeným tempom ďalej a opätovne bol to hlavne živel československý, ale pri tom aj nemecký, najmä z okolitých miest a územia republiky, ktorému o vzrast tento prislúcha zásluha. Pri tom ubýva Maďarom národne uvedomelých židov, ktorí pomaly uvedomujú si výhody vlastnej národnosti, alebo cítia

s ľudom, medzi ktorým vyrástli, ktorý zabezpečil im osobnú bezpečnosť a ľudskú dôstojnosť, uznávajúc ich za plnoprávných občanov republiky. Ale aj tak je žalostné, uváži-li sa, že zo 14.882 príslušníkov židovských konfesií len 4747 hlási sa k židovskej národnosti, čo veľká väčšina cíti ešte panský a maďarský. Podľa úradných výsledkov o sčítaní ľudu dňa 1. decembra 1930 bolo v Bratislave 123.844 obyvateľov čsl. štátnych občanov, v tom československej národnosti 60.013, t. j. 51.3% celkového počtu obyvateľstva, národnosti nemeckej 32.801, t. j. 28%, národnosti maďarskej 18.890, t. j. 16.2%. Cudzincov bolo v Bratislave 1. XII. 1930 — 6947 osôb.

Podľa odhadu, na základe štatistických dát o priemernom ročnom prírastku obyvateľstva (pohybom a prirodzenou menou), je v Bratislave ku dňu 1. januára 1934 asi 140.000 obyvateľov, z ktorých bezpečná väčšina je československej národnosti rodom aj rečou.

K záveru svojej stati chcem ešte zmieniť sa o národnostných pomeroch v meste Bratislave, ako je opísal slávny polyhistor svojej doby Matej Běl (Matthias Bel) vo svojom diele: *Notitia Hungariae Novae historico-geographica*, vydanom vo Viedni r. 1735 a ktoré malo poskytovať úplný historicko-zemepisný a národopisný obraz Uhorska. Na strane 645 § II. takto opisuje pomery tieto v meste Bratislave v minulosti: „Slaviani sú rovnako starí obyvatelia (mesta) ako Nemci. Súčasne s Nemcami spomíname tu Slavianov obývajúcich ako silný národ mesto a tento kraj, ktorí Kvádov, Markomanov a iné rôzne germánske kmeny buď strávili alebo vypudili.“ A na strane 646 § III. píše: Maďari, najnovší obyvatelia (mesta Bratislavy) snád budú nám vytýkať nespravodlivosť, že v opisovaní bratislavských obyvateľov na poslednom mieste spomíname Maďarov „rerum, in patria, dominos“. Ale tí iste nepoznajú dejiny, najmä najstaršie dejiny Uhorska. Lebo menovite čo sa týka dejín mesta Bratislavy, tam hrajú väčšiu úlohu Nemci a Slaviani, pokiaľ meno „Maďar“ je neznámo „cum ignoraretur nomen Hungaricum“.

Dr. J. Skalský:

S novou vládou nový duch

K 15. výročiu príchodu československej vlády do Bratislavy sa viažu mnohé spomienky tých, ktorí sa buďto už predtým zúčastnili aktívne vojenského obsadenia mesta, alebo prišli sem ako úradníci a vojíni, či už hneď s československou vládou alebo súc pozdejšie sem ustanovení. Niektoré zo spomienok majú istotne svoju historickú a dokumentárnu cenu a budú príslušnými činiteľmi dl'a ich hodnoty zaznamenané a zpracované. My však, ktorí sme trvale v tomto meste existenčne zakotvili a ktorých osud spojil s celým ďalším vývojom dunajskej metropole, uvedomujeme si v týchto slávnostných dňoch predovšetkým, ako nás od prvopočiatku zaujalo toto mesto svojim rázovitým osobitým ovzduším, tak odchylným od druhých miest v historických zemiach i na Slovensku. Spomíname, ako mnohým z nás padlo za ťažko prispôbiť sa novým nezvyklým pomerom a v akom smere pri tom nový vývoj vecí v novom prostredí formoval v ďalšom náš duševný život. Naše rozpomienky budú mať istotne nielen historickú, ale tiež reálnu cenu, keďže s potešením môžeme zistiť, že sme našim účinkovaním tu viac dali ako prijali, že naše pôsobenie za tých 15 rokov vytvorilo tu trvale kladné hodnoty. Môžeme tiež s radosťou konštatovať, že s novou vládou prišiel do Bratislavy tiež nový duch, ktorý naplnil novým životom zostárly organizmus a strnulý tradicionalizmus tohoto staroslavného mesta vo všetkých složkách verejnej a spoločenskej sústavy.

Príchodom československej vlády stalo sa toto mesto zjavne i fakticky hlavným mestom Slovenska. Istotne bola a je táto okolnosť z našej strany právom považovaná ako povýšenie mesta, ktoré z dávnej slávy korunovačného sídla pokleslo v minulosti k menšej významnosti provinčnej, súc vlivom blízkej Viedne a neďalekého Budapeštu na Dunaji značne zatlačené do pozadia. Boli sme preto veľmi prekvapení, keď našu radosť z presídlenia našej vlády do Bratislavy nepociťovalo vo stejnej miere starousadené obyvateľstvo tohoto mesta. Ba ani nemecké obyvateľstvo, o ktorom sme preca vedeli, že predtým vydané bolo maďarizácii, tak ako slovenský národ a mohlo sa s nami právom považovať novým vývojom za oslobodené, nejavilo — mierne rečené — nijakého zvláštného nadšenia z nášeho príchodu, aj keď naše pravidelné vojsko a naše úrady učinili koniec rôznym rozvratným pokusom, inscenovaným pred obsadením mesta nezodpovednými živlami a zaviedli opätovne potrebný poriadok. Tomuto chovaniu sa tu usadených mešťanov porozumeli sme až neskoršie, keď sme poznali, že nemôžeme dobre aplikovať

naše názory, najmä pokiaľ sa týka národnostných rozdielov v historických zemiach, na tunajšie pomery, nakoľko vládnucci Maďari predtým nielen svojou politikou, ale tiež taktickou dovednosťou, úzkym spojovaním maďarskej národnej myšlienky s uhorskou štátnou ideou a zvlášte spoločenským povznesením každého, kto sa ich myšlienkovému svetu priklonil, docielili sústavne toho, že sotreli príkrostiti nacionálnych treníc, strannických a záujmových rozdielov a znemožnili vybočenie najmä národných aspirácií cez vymedzený rámec uhorskej štátnej a spoločenskej sústavy. Kto nechcel byť predom odsúdený ku spoločenskej a verejnej bezvýznamnosti, musel sa podrobiť tejto štátnej ideológii a prijať maďarskú reč a kultúru.

Táto sústava, vychádzajúca z aristokratického a konzervatívneho svetonázoru, ktorá zakorenila hlboko v duševnom živote meštianstva, nemohla ovšem sa tak ľahko sblížiť a smieriť s naším demokratickým smýšľaním, ktoré sa všade prejavovalo v našom vystupovaní, v našich zariadeniach a v celej našej kultúre, tak vzdialenej od každej okázalosti a pánskosti.

Okrem toho špeciálne Bratislava vytvorila od dávnych dob svoje vlastné svojrázne prostredie a ovzdušie, tak príbuzné onomu neďalekej Viedne, následkom splynutia rôznorodých složiek rasových a národnostných, nie v poslednom rade ovplyvňované účinkom všeobecne tu obľúbeného moku z bratislavských vinogradov, ktorý tak ľahko a často všetky rozdiely odstraňuje a i seba nerovných navzájom približuje. Ten prešpurský „kraxlhubr“, ktorého priamym ascendentom bol „der dumme Kerl von Wien“, vytvoril v mierovej idyle onú príznačnú duševnú pohodu, zvanú „Gemütlichkeit“, z ktorej pryštila veľká dávka snášanlivosti, dobromyseľnosti a bodrosti, ktorá však naproti tomu nerada sa zabýva so složitými problémami, nechce brať veci príliš vážne a nevie sa dobre smieriť s dôsledným a fanatickým zaujatím pre určité ciele a ideály, nech sú rázu politického, národného, kultúrneho, sociálneho alebo dokonca strannického. Tiež tomuto hedonistickému stavu duševnému možno pričítať, že nebolo tu toho markantného národnostného rozdielu medzi Maďarmi a Nemcami, ako medzi Čechmi a Nemcami v susedských zemiach. I voči nám vystupoval tu usadený prešpurák vždy aspoň navonok len lojálne a svoj odpor voči rôznym novotám nového režimu nedával nikdy ostentatívne na javo. Skôr doviedol svoje smýšľanie prejavovať len akousi zvláštnou pasivitou, častejšie ešte si uľavil mnohou satirickou poznámkou a dobrým vtípom, keď sa cítil vo svojej konzervatívnej, domorodej bytosti nejako dotknutý.

Pre nás mala táto zvláštna mentalita a osobitý ráz prešpurských faiakov tú výhodu, že sa tu neuplatňovali nikdy vo väčšej miere vyslovené protištátne tendencie a že tu nenachádzaly vhodnej pôdy radikálne nacionálne metódy a spôsoby niektorých strán a smerov sudetských Nemcov, ktorým

sa tu nijako ich dielo nechcelo dariť. I rôzne internacionalizmy, ktoré tu zakotvily, obdržaly iné miernejšie zabarvenie. Bolo treba len vedieť s týmto dobrým ľudom jednať, naväzovať styky a privyknuť ich zvláštnostiam a nepopulárne veci, ktoré bolo treba v záujme štátu presadiť, skôr nenápadne, samozrejme a takticky, než násilným forsírovaním a okázalým zdôrazňovaním našej mocenskej prevahy prevádzať. Môžem z vlastnej skúsenosti 15-ročného pôsobenia v tomto meste smele tvrdiť, že tak mnohé konflikty v tomto meste povstaly len preto, že sme nebrali dost' ohľadov na toto špecifické psychické založenie tunajšieho obyvateľstva, s ktorým ináč v dobrote a s vhodným taktickým uplatňovaním autority, možno sa na všetkom dojednať. Ved' aj tie občasnú rozpory byly vždy len búrkou vo skleničke, ktorá sa vľudnými slovami dala vždy zažehnať. To ovšem nemá znamenať, že nebola vhodná, kde to inými prostriedkami nešlo, v záujme štátu a jeho potrieb určitá kategoričnosť a prísnosť príkazov, ba naopak, tá len imponovala, keď bola v pravý čas, na pravom mieste a pravou autoritou prejavovaná. A naša štátna autorita získala by tu neobmedzeného rešpektu a uznania, keďby vystupovala vo všetkých složkách verejného života jednotne navonok, netrieštila sa na rôznych osobných a strannických záujmoch, keďby všetky kolesá nášeho štátneho ústroja presne do seba zapadaly a každý úrad a úradník stál pod ochranou jednotnej štátnej vôle, bol vedený jednotným duchom, k jednotnému cieľu a nemusel sa obávať prevzať na seba patričnú zodpovednosť v tom pocitu, že požíva shora a zdola naprostej dôvery.

Práve preto, že sa my Česi a Slováci toľko trieštíme a separujeme na rôzne složky, strany a záujmové skupiny, poškodili sme niekedy i v tomto meste našu spoločnú vec, naše národné a spoločenské pozície a nedosiahli sme toľko, čo bolo možné, oproti v značnej miere jednotnejšiemu smýšľaniu a stejnorodejšej povahe tunajšieho obyvateľstva. Toto síce časom prijalo našu strannickú sústavu verejného a spoločenského života a dospelo tiež už k určitému partikularizmu a rozdrobeniu vo smere rôznych záujmových tendencií, ale pri tom všetkom zachovalo si i v tom svoj zvláštny lokálny kolorit a jednotnejšie smýšľanie, aj vo všetkých nových složkách verejného a súkromného pôsobenia. Je zaujímavé, že práve v tomto ohľade bratislavská pôda pôsobí čiastočne ako sprostredkovateľ medzi českou a slovenskou spoločnosťou, ktorá tu o mnoho snadnejšie dospieva k národnému sjednoteniu ako inde, kde toho priaznivého usmerňovacieho ovzdušia niet. Ba trúfam si hovoriť, že keby nepôsobily tu rôzne odstredivé snahy odinakiaľ rušive na vývoj vecí, tu v Bratislave by nielen Slováci a Česi, ale tiež Nemci a Maďari istotne časom dospeli vo shode a mieru k žiaducej jednotnosti smýšľania a štátotvorného snaženia.

Sme uprostred tohoto syntetického procesu, vzošlého zo spojenia rôznych

národnostných a rasových složiek, vyrovnávajúceho rozdielne svetonázory a kultúry, ale môžeme až smelo tvrdiť, že naša československá západoevropsky a demokraticky orientovaná kultúra získala už prevahu, aj keď naša roztrieštenosť strannicka javí sa na tejto ceste, ako brzdiaca prekážka. Naše prispôsobenie sa bratislavskému prostrediu nesmie ovšem dospieť tak ďaleko, aby sme sa odcudzovali kultúrnym snahám a zásadám, ktoré tvoria základ nášeho národného rozvoja a v iných jednotnejšie utváraných miestach nášeho československého západu a tiež slovenského východu docieľujú lepších výsledkov ako tu, kde určitá ľahostajnosť voči týmto snahám a požívačnosť často znemožňujú veškeré vážnejšie podnikanie osvetové. V tomto smere tunajšie prostredie pôsobí bezesporne svojím sklonom k idylickej pohode a duševnej pohodlnosti na tieto kultúrne snahy nepriaznive a bolo by veľkou chybou, keďby naše národné sily nás nedoviedly vymaniť z tejto duševnej pasivity, myšlienkovvej letargie a vzpružiť k tomu, aby sme nielen po stránke zovňajšej a mocenskej, našimi novými zariadeniami, stavbami a ústavmi, ale tiež intenzívnejším kultúrnym životom povzniesli toto mesto na výšku, jeho postaveniu primeranú. Bolo by záhodné, aby sme vo väčšej miere než dosiaľ intenzitou našej práce a kvalitou našej národnej a kultúrnej produkcie získali pre náš myšlienkový svet a našu spoločenskú sústavu i našich nemeckých a maďarských spoluobčanov, prerereformovali ich ďalší duševný rozvoj a asimilačne prispôbilibi našemu smýšľaniu. Nepovažujem za správne, že títo naši spoluobčania väčšinou utkvievajú ešte stále len na tých kultúrnych hodnotách, donášaných z t. zv. veľkého sveta a prijímajú kultúrne dary len s týmto puncem z Viedňa a Budapeštu. Musíme ich presvedčiť, že i bez hosnosnej reklamy dovedeme tvoriť hodnoty, ktoré podľa ich vnútornej ceny snesú každú konkurenciu a majú svetové niveau. V tomto ohľade môžu práve tunajší židia, ktorých lojalita voči nám je nepochybná a ktorí v dôsledku posledných evropských udalostí majú určitú povinnosť k nám sa prikloniť, vykonať cennú prostredkovateľskú prácu medzi rôznymi svetonázormi a kultúrami na bratislavskej pôde.

V tomto slučovacom procese musí náš národný československý aktivizmus byť pribojný, nie však výbojný, aby dosiahol väčších úspechov v bratislavskom prostredí. Tu žijú 4 a so židmi, ktorí tu ešte predstavujú osobitný rasový živel, 5 národností a pri tom sú to ľudia z rôznych krajov, miest a dedín našej republiky, hotový malý Babylon, konglomerát rôznych kultúr, tradíc, svetonázorov a smýšľaní. Vyriešiť tento problém v malom znamená pre veľký celok nášeho štátu ohromne mnoho. Môžeme smelo a sebavedome tvrdiť, že sme na tejto ceste vyrovnania rôznorodých tradícií, kultúr a snažení už mnoho vykonali a že sa nám istotne dielo podarí, keď sa vyvarujeme rôznych rušivých zásahov zvonka a autonomne, podľa tunajších

potrieb, správu našich bratislavských vecí spoločným úsilím usporiadame v tom duchu, ktorý zároveň s československou vládou pred 15. rokmi tu začal svoje účinkovanie, to jest v duchu spravodlivosti, rozumnosti a pravého humanizmu.

Vytvorili sme už základ nových hodnôt, ktorých cena je vyššia, než predstavujú rôzne privilegia mestské, ktorých toľko oželávané odstránenie vynahradíme, keď v tomto duchu našu Bratislavu pretvoríme na moderné veľké mesto. Príchodom čl. vlády a jej ďalšími opatreniami prestala byť Bratislava municipiom — župou. Spoločným úsilím všetkých našich spoluobčanov stane sa však zato Bratislava nielen fakticky, ale i formálne, podľa významu, rozsahu i obsahu tu vytvorených nových hospodárskych a kultúrnych hodnôt, hlavným mestom Slovenska — *caput terrae Slovensis!*

Charitas

Je veľmi aktuálne, aby z príležitosti výročia obsadenia Bratislavy československým vojskom pred 15 rokmi, bola pripomenutá doteraz realizovaná práca spolku „Charitas“, združenia to na vybudovanie lacných bytov. Aby monumentálne dielo spolku vystihnul každý laik, je vhodné pripomenúť sociálne rozpoloženie určitých spoločenských vrstiev pred prevratom a v dobách poprevratových.

Bratislava bola už od dávnych dôb nielen centrom kultúrnym, spoločenským, ale tiež priemyselným, do ktorého prichádzalo stále viac a viac jedincov najmä zo západného Slovenska. V dobe dobrej konjunktúry široké okolie dodávalo do podnikov pracovné sily, do početných všeobecných i odborných škôl prichodilo začiatkom každého školského roku veľmi mnoho mládeže. Obzvlášť mládež dievčia bola na zvláštnych dievčenských a ženských školách početne zastúpená.

O robotníčky, úradníčky, ba tiež o dievčiu mládež (bývajúcu mimo kláštorov a internátov) nebolo nijako zvlášť postarané. Nedostatok finančných prostriedkov, malý plat nedovoľoval žiadnej z týchto pracovníčiek alebo štolačiek, aby bývaly celkom spokojne a bez ohrozenia stránky ich mravnosti, ktorá vo väčších mestách je vystavená vždy značným nástrahám. Známe sú rozličné kabinety, často bez okien a ventilácie, byty temer pivničné, malé byty manzardné, v ktorých prevážna časť úradníčiek a študentiek bývala. O stránke výživy dobre hovoriť ani nemožno. Väčšina z nich trpela podvýživou, zkrátka ich sociálne rozpoloženie bolo veľmi neutešené, hoci výdavky týchto osôb boli značne vysoké. Tieto pomery trvaly ešte dlho i po prevrate, ba nedostatok bytov, veľký nával úradníctva a študentstva do Bratislavy sociálne pomery bývania a stravovania ešte zhoršoval. Nové internáty a inštitúcie, na podklade sociálno-humánnom vybudované, ukázaly sa byť nedostatočnými niekedy v srovnaní so súkromnými bytmi v lepších domácnostiach boli ešte drahšie.

Všetky tieto veľmi výstižné a charakteristické momenty pozorovala od prvopočiatkov „Ústredná Karita na Slovensku“ a všemožne sa pričínala, aby boli tuná nastolené lepšie pomery. Táto ústredná a celokrajinská inštitúcia nemohla však sama zakročiť a preto utvára sa spomenutý spolok CHARITAS.

Po schválení spolkových stanov ministerstvom sociálnej pečlivosti bola spolku udelená všeužitočnosť a na základe tejto bolo mu možné vyčerpať

výhodné možnosti, ktoré poskytoval zákon o stavebnom ruchu. Predovšetkým vybudovanie moderného ženského domova na spôsob slobodárne bolo cieľom vedúcich činiteľov, pretože videli všetky predtým spomenuté nedostatky, ktorými trpely v Bratislave dievčatá a samostatné ženy.

Hlavný účel a cieľ spolku bol postavený do práce celonárodne prospešnej. Dievčatá a ženy, prichádzajúce z celého Slovenska, ba i zo zemí historických či už za prácou, povolaním alebo štúdiom majú teraz už svoj útulný domov. Takmer v centre Bratislavy, v tichej ulici, uprostred silne frekventovaných spojovacích tepien mesta, na Heydukovej ulici 20 bol nový ženský domov CHARITAS dňa 11. júna 1933 odovzdaný verejnosti.

Domov je zriadený na podklade čiste karitatívnom, je podnikom nezárobkovým, ktorého jediným cieľom je nahradiť všetkým, ktorí v ňom hľadajú útulok, rodičovský domov, ktorý museli opustiť. Zo skromných príjmov od chovancov-obyvateľov kryje sa režie a snaží sa byť nielen finančne, ale i kultúrne, spoločensky sebestačným. Značnú úlohu hraje u všetkých obyvateľov spokojnosť, blaženosť a riadny spôsob života, ktoré ústav poskytuje každému bez rozdielu v plnej miere.

Spomenuté psychologické zjavy u mnohých desiatok obyvateľov Charitasu sú pozitívnym faktorom myšlienky štátotvornej. Jestvuje tuná presvedčenie, sféra spokojnosti, že naša demokracia je ešte stále na vysokom stupni, je vybudovaná na pevnom celoštátnom podklade, keď sa stará takmer zvlášť o každého malého jednotlivca, ktorý by sám bez pomoci štátu mal existenčné možnosti značne ťažšie. O každom obyvateľovi domova Charitas možno povedať, že je loyálnym štátnym občanom, ktorý si prácu našej Republiky vysoko váži a cení, je s ňou všeobecne spokojný, pretože má útulný domov, dobrú stravu, ba môže ešte niečo tiež usporiť zo svojich veľmi skromných príjmov. V dnešných kritických dobách človek viacej pohodlia a nárokov ani nemôže žiadať.

Je zaujímavé konštatovať, že pri prvopočiatkoch budovania domova Charitas vyskytly sa hlasy pochybovačné, ktoré bez akýchkoľvek výpočtov a uvažovania prehlasovali, že domov nebude samostatným alebo len slabo obývaným. Týmto jednotlivcom poukazuje sa na skutočnosť, pretože domov už v prvom roku jestvovania je preplnený.

Bude zaujímavé sledovať, ako začalo a bolo prevádzané budovanie domova Charitas po stránke stavebne-technickej a poukázať na veľký komfort, mechanické zariadenia, z ktorých sú niektoré v ČSR, celkom jedinečné.

Projekt domova sa vyvíjal. Jeho počiatky možno stopovať až v Holandsku, potom v Belgicku a Nemecku, kde Dr. Belo Kováč, gen. riaditeľ Ústr. Karity na Slovensku, prehliadal podobné domovy. Projekt vlastný vypracovali Ing. arch. G. Schreiber a F. Florians v Bratislave.

So stavbou bolo započaté dňa 9. júna 1931. Povolenie ku obývaniu bolo udelené dňa 31. decembra 1932. Domov bol slávnostne odovzdaný verejnosti dňa 11. júna 1933.

Stavbu previedla firma V. Nekvasil, staviteľstvo v Bratislave, s miestnymi remeselníkmi. Kostru zo železobetonu prepočítal a jej stavbu riadil Ing. Alojz Thim, úradník menovanej firmy.

Kostra budovy je uložená na železobetonových pásoch, idúcich rovnobežne s ulicou. Základová pôda je uľahlý štrk. Kostra je vyplnená dutými tehľami Aristos, všetky piliere sú obložené dutými tehľami, aby nepremrzly.

Na stavbu bolo spotrebované nasledujúce množstvo stavebného materiálu: 130 vagónov cementu, 35 vagónov železa, 65 vagónov dreva a dosák, 45 vagónov tehál Aristos veľkého rozmeru a 20 vagónov tehál toho istého druhu menších rozmerov, 15 vagónov dutých tehál obyčajných, 15 vagónov hodiných tehál na priečky, 85 vagónov strojových tehál, 20 vagónov vápna, 1 vagón sádry, 1 vagón duromitu, 4 vagóny krištáliku, $\frac{1}{2}$ vagóna materiálu na umelý kameň, 210 vagónov štrku a 700 vagónov piesku. Spolu 1341.5 vagónov len stavebného materiálu.

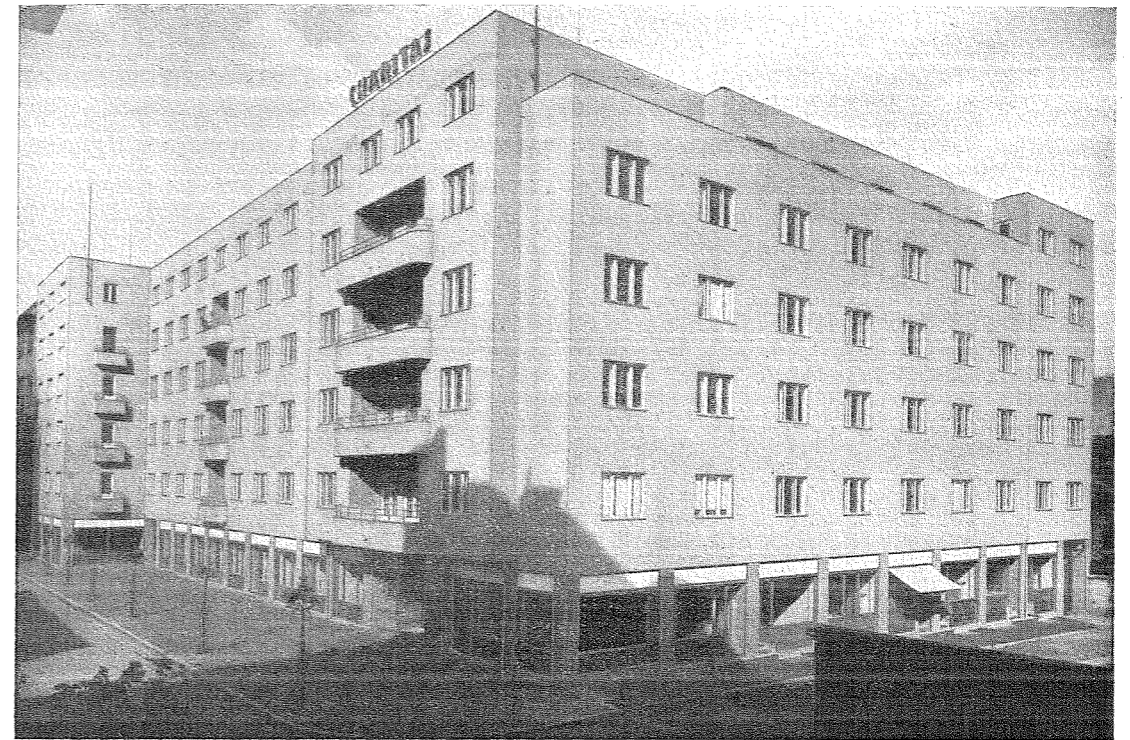
Kanalizačného potrubia bolo spotrebované celkom 9350 m.

Budova má svoju vlastnú transformačnú stanicu na transformovanie elektrického prúdu vysokého napätia, ktoré dodávajú Mestské elektrické podniky. Elektrovodné zariadenie dodala a inštalovala fa Ing. Fr. Beutelschmidt a spol., Praha II., Trojická ul. 18.

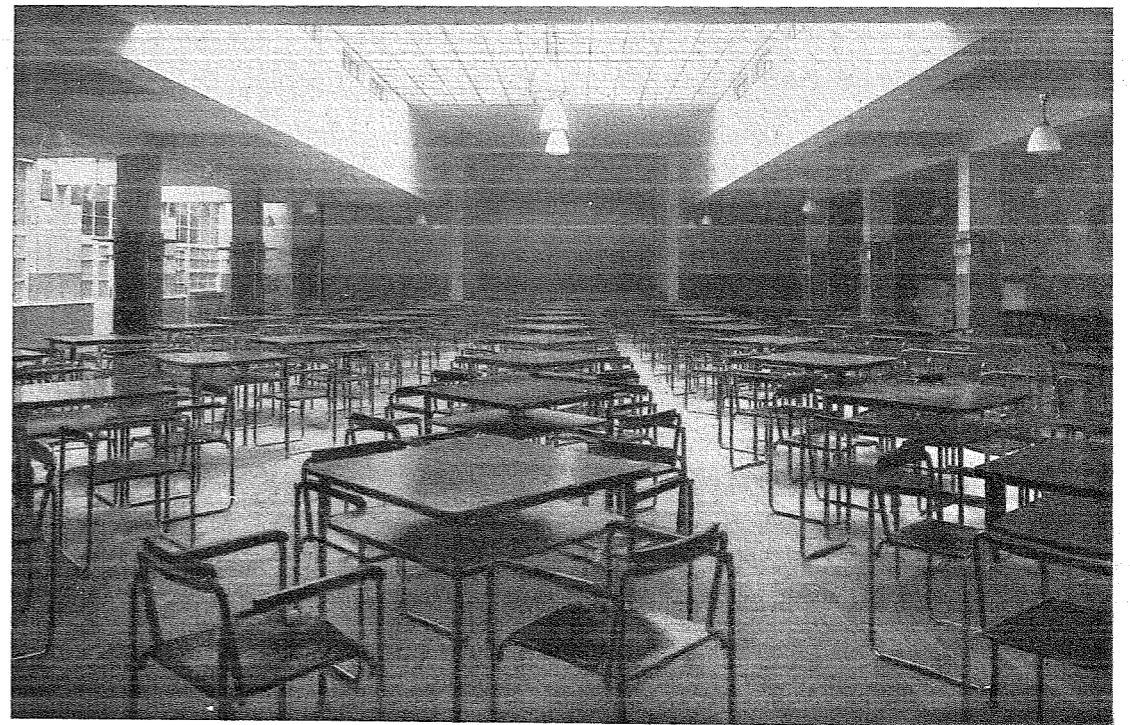
Ústredné kúrenie inštalovala a dodala firma Ing. Erich Roučka, Brno. Boly zariadené tri kotle pre kúrenie parou nízkotlakovou o pretlaku 0.5 atm. a jeden kotol pre priame kúrenie teplou vodou. Každý z nich má 40 m² výhrevnej plochy. Maximálny výkon kotla je 650.000 kalórií za hodinu. — Ostatné telesá potrebné pre ústredné kúrenie dodala a inštalovala fa Juraj Kabeš a Antonín Fanta, Praha VII., Tusarova 58. Celé ústredné kúrenie je opatrené automatickým transportom uhlia a popola. Toto zariadenie dodala a inštalovala fa Ing. R. Müller, Praha-Dejvice.

Kuchyňa a jedáľňa bola zariadená tak, aby sa obyvateľom domova dostalo toho najväčšieho pohodlia a najvýdatnejšej stravy. V kuchyni boly namontované šporáky na uhlie, plyn a kotle na kúrenie pomocou pary, aby sa čím snadnejšie a rýchlejšie mohla pripraviť žiadaná strava. Na odstránenie škodlivých výparov je kuchyňa opatrená umelým vetraním.

Ku kuchyni patrí, ako súčasťka tejto, veľká a rozsiahla jedáľňa, kde môže sa stravovať na raz asi 300—400 osôb. Strava sa vydáva na spôsob amerických univerzít samoobsľuhou. Každý vidí pred sebou zhotovenú stravu a vyberá si podľa chuti a ľubovôle stravu sám a odnesie si ju na podnose ku stolu, kde ju chce použiť.

Budova Charitas v Heydukovej ulici.

Jedáľňa.

Táto jedáleň je pomocou zariadenia schopná slúžiť ku kultúrnym podnikom, ako koncertná sieň, prednášková sieň, divadelné hľadisko a pod. S jedálňou je spojená telocvičňa, ktorá je od tejto oddelená sklapiacou opouhou na elektrický pohon. Telocvičňa môže okrem svojho pôvodného účelu slúžiť za divadelné javisko a pod. K jedálni i ku telocvični patria ešte šatne. Vedľa telocvične sú zriadené ešte sprchové kúpele a umyvárne.

Vedľa jedálne je vestibul a klubovňa, ktoré miestnosti môžu slúžiť spolkom a korporáciám k usporiadaniu pravidelných a mimoriadnych schôdzok.

Kuchyňa má svoje chladiace zariadenie.

Budova má dva souterrainy a päť poschodí. Spojenie medzi poschodiami a prvým souterrainom obstaráva osobný výťah a dvoje schodište. Na dopravu materiálu je v budove nákladný výťah, ktorý spojuje V. poschodie (prádelňu) s kuchyňou.

Spojenie obyvateľov budovy s mestom je uskutočnené pomocou telefonnej centrály v budove, na ktorú je pripojené 33 telefonných prístrojov. Z týchto 12 je oprávnených k štátnym rozhovorom. Domáca centrála je pripojená na dve štátne linky a to: č. 29-30 a 29-40.

V budove je zriadené aj rozhlasové zariadenie, ktoré umožňuje obyvateľom zúčastniť sa celoštátnych kultúrnych prednášok a umeleckých podnikov.

Vnútorne zariadenie budovy bolo volené tak, aby pohyblivý nábytok bol čo možná najľahší a priestorove najhospodárnejší. Skrine v izbách boli volené tak, aby oddiely na šaty boli hlboké a skrine na prádlo majú menšiu hĺbku a sú umiestené dve nad sebou. V každej izbe je umyvadlo s teplou a studenou vodou. Ku každému umyvadlu patrí zrkadlo. V izbách sú postele, ktoré možno premeniť na diván tým, že sa ložná súprava uloží do vaku pripevneného na posuvnej konštrukcii nového typu. Nočný stolek, stôl a stolička pre každého bývajúceho, potom malá kovová knihovnička.

Domov Charitas ale koná ešte aj sociálne poslanie. Umiestil pod svojou strechou svoj materský spolok Ústrednú Karitu na Slovensku a pripravil jej na I. poschodí niekoľko miestností pre zubné ambulatorium, v ktorom ošetrujú mestskí lekári ročne asi 15.000 školských detí zdarma.

Domov Charitas vedie správny výbor, na ktorého čele stojí J. E. Ján Vojtaššák, biskup spišský, ako predseda, Msgr. Dr. Ľudovít Okánik, pápežský prelát, podpredseda, Dr. Belo Kováč, jednatel', riaditeľ domova a gen. riaditeľ Ústrednej Karity na Slovensku. Dr. Pavel Jantausch, biskup, ap. adm., Dr. Ján Sekáč, viceprezident Slov. krajiny, Dr. Jozef Tiso, minister m. sl., Dr. František Koperriczky, prepošt, Msgr. Jozef Šrobár, kanoník, Dr. Ján Ferenčík, rektor, Dr. Jozef Tomanócy, hl. inšpektor, Dr. Andrej Galcko, hl. mestský lekár, Msgr. Ján Pöstényi, správca sp. sv. V., Gejza Kole-

čány, hl. účtovný tajomník, Jozef Ďurkovič, assessor, Gejza Žebrácky, kanoník.

Domov Charitas je vybudovaný. Obyvatelia sú šťastní, že našli konečne domov, ktorý im nahradí plne rodinný útulok. Je on im nielen obydlím, je im viac, lebo je im zdravým, čistým, príjemným rodinným príbytkom. Že je tak, dôkazom toho je, že dom je plný a život v ňom prúdi veselo, živo, lebo Charitas je domovom celej verejnosti.

ČASŤ OSVETOVÁ

Prof. JUDr. Richard Horna:

Patnáct let Komenského university v Bratislavě

Jubileum patnáctého výročí příchodu československé vlády do Bratislavy kryje se — až na několik málo měsíců — s patnáctým výročím založení Komenského university. Neboť hned po obsazení Bratislavy československým vojskem a po příchodu československé vlády do Bratislavy, vznikla ve vědeckých kruzích pražských myšlenka,¹⁾ nahradit neúplnou maďarskou universitu v Bratislavě řádně vybudovanou universitou československou, která by sloužila vědeckým a kulturním potřebám osvobozeného národa československého.

V Bratislavě byla totiž maďarská universita zvaná po císařovně a královně Alžbětě „universitou Alžbětinou“, založená zák. článkem XXXVI. z r. 1912 a slavnostně otevřená dne 13. X. 1914²⁾. Podle citovaného zák. článku z roku 1912 pomýšleli Maďaři při Alžbětině universitě v Bratislavě na zřízení 4 fakult: právnicko-státovědecké, filosoficko-historické, přírodovědecko-matematické a lékařské.

Ve skutečnosti však na nově zřízené universitě vybudována byla pouze fakulta právnická a část lékařské fakulty (klinické ročníky). Těsně před politickým převratem r. 1918 začala se budovati též fakulta filosofická. Fakulta právnická vznikla vlastně přetvořením právnické akademie, existující v Bratislavě od r. 1784, ale i přes to byla velmi slabě vybavena a po vědecké stránce neměla téměř významu³⁾.

¹⁾ Viz o tom článek prof. dr. Kristiána Hynka „Prvé počátky naší university“ v „Ročence university Komenského za prvé pětiletí 1919—1924.“ (Bratislava 1925).

²⁾ Bratislava má dosti starou tradici universitní, či lépe řečeno vysokoškolskou. Založena zde byla r. 1465 králem Matějem Korvínem „Academia Histropolitana“, která sice neměla dlouhého trvání, ale která přece dala podklad k vysokoškolské tradici bratislavské. Viz o tom můj článek „Bratislava jako universitní město“ ve sborníku „Bratislava“ (vydalo nakladatelství „Dari“ v Berlíně roku 1928). Dále viz článek prof. dr. Ovidia Fausta, „Datá k historii bratislavskej univerzity“ v knize „Zo starých zápisnic mesta Bratislavy“, (Bratislava 1933). Z maďarských pramenů sluší zmíniti se o slavnostní řeči dr. Ekmayera, při příležitosti stoletého jubilea existence „královské akademie“ v Bratislavě: „Unnepi beszéd a pozsonyi királyi akademia fennállása százados évfordulójának alkalmából (1884. évi május hó 14-en) tartotta dr. Ekmayer Ágost. (Budapešť 1884).

³⁾ Viz na př. řeč prof. dr. O. Srdínka, předsedy školského výboru, konanou v revolučním Národním shromáždění dne 27. června 1919 při projednávání osnovy zákona na zřízení československé státní university v Bratislavě. Prof. dr. O. Srdínko byl zpravodajem pro plenum a líčil ve své řeči ubohý stav maďarské university Alžbětiny.

Tento stav byl dobře znám vládním kruhům pražským velmi záhy po obsazení Bratislavy. Bylo patrné, že Československá republika nebude Maďarům budovati a vydržovati vysoké učení, již prostě z toho důvodu, že českoslovenští Maďaři nebudou ani duchovně stačiti k tomu, aby zdárný provoz university udrželi a zajistili. Vždyť i v nejkulturnějších státech připadá jedna universita, či lépe řečeno jedna vysoká škola povahy universitní, na dva až tři miliony obyvatelstva. I v našem státě připadá nyní jedna universita na 3,600.000 obyvatel.

Bylo tudíž po nedlouhých poradách zjevno, že maďarská universita v Bratislavě musí býti zrušena a nahražena universitou československou, která by, jak již bylo řečeno, sloužila vědeckým a kulturním potřebám národa československého.

Při tom nebylo hned s počátku určeno, jakým tempem bude maďarská universita rušena a nová československá zřizována. Rozhodovaly zde nejen různé vlivy politické, ale i řada otázek osobních.

Bylo však všem rozhodujícím činitelům jasno, že nová universita bude zřízena v Bratislavě a nikdy se neuvažovalo o jiném místě slovenském, jako o sídle university, ba ani jiné sídlo university nebylo z kruhů slovenských navrhováno.

Pro Bratislavu rozhodovaly nejen důvody politické, ale i ta úvaha, že universita k svému rozvoji potřebuje nutně velkého města, které by bylo nejen kulturním prostředím, ale které by na př. i lékařské fakultě dodávalo vhodný material klinický, potřebný k účelům vyučovacím, dále, že universita potřebuje nutně styk s centrálními úřady atd. Snad nejméně a jistě v poslední řadě rozhodovalo to, že v Bratislavě byla maďarská universita Alžbětina, neboť, jak již zmíněno, byl Maďary v Bratislavě pro Alžbětinu universitu vybudován jen velmi ubohý základ a vládním kruhům bylo po zjištění stavu věci hned jasno, že budování a organisace československé státní university v Bratislavě bude spojeno s velkými obtížemi a náklady finančními. Přes to přikročeno bylo velmi záhy po politickém převratě k založení nové československé státní university v Bratislavě, resp. k přeměnění maďarské university bratislavské v universitu československou.

Brzy po založení Masarykovy university v Brně podán byl dne 12. května 1919 revolučnímu Národnímu Shromáždění československému návrh, aby byl vydán zákon, kterým se zřizuje československá universita v Bratislavě. Zákonodárné práce velmi rychle pokračovaly a zákonem ze dne 27. června 1919 č. 375 Sb. z. a n. byla zřízena

v Bratislavě na místě bývalé maďarské university Alžbětiny československá státní universita o 4 fakultách: právnické, lékařské, přírodovědecké a filosofické.⁴⁾ Zákon tento stanovil také, že se přednášky na této universitě konati budou česky a slovensky. Vládním nařízením ze dne 11. listopadu 1919 čís. 595 Sb. z. a n. byla tato universita nazvána „universitou Komenského⁵⁾ po největším učiteli světa Janu Amosu Komenském.

Pro nově zřízenou universitu platily zákony, nařízení a předpisy platné pro university v zemích mateřských.⁶⁾

Universita československá měla býti podle citov. zákona zřízena místo bývalé maďarské university, čímž bylo vysloveno, že československá universita není sukcessorem university maďarské, nýbrž universita maďarská se ruší a na její místo nastupuje universita československá.

Školské správě československé připadl úkol, vedle budování nové university, likvidovati ještě universitu starou (Alžbětinu). Z důvodů politických ustanoveno, že likvidace maďarské university provedena bude postupně a stejně postupně že budována bude universita československá. Likvidace maďarské filosofické fakulty byla nejsnadnější. Fakulta tato zanikla sama sebou krátce po převratu. Profesori její neměli v Bratislavě ještě bytů a když po obsazení Bratislavy československým vojskem viděli, jaký asi osud stihne maďarskou universitu, opustili prostě Bratislavu a o osud své fakulty se více nestarali. Z celé fakulty zůstalo asi pět skříní, něco knih a několik map.

I.

Stejně i fakulta lékařská Alžbětiny university byla velmi záhy a lehko převedena do rukou československých profesorů. Nebylo totiž možno upravit vhodným způsobem spolužití starého maďarského a nového československého personálu klinik ve státní nemocnici. Dne 31. VII. 1919 jmenováni byli první profesori lékařské fakulty Komenského university, počtem osm, s pozdějším prvním rektorem této university prof. dr. Kristianem Hynkem v čele.

⁴⁾ Fakulta bohoslovecká zřízena byla v Bratislavě jako samostatný ústav mimo universitu stojící zákonem ze dne 24. VII. 1919 č. 441 Sb. z. a n. Ke konstituování této fakulty však bohužel nedošlo.

⁵⁾ Podnět k tomuto jménu dal býv. stát. tajemník ministerstva školství univ. prof. dr. Drtina.

⁶⁾ Prováděcí nařízení k zákonu o zřízení Komenského university vydáno bylo vl. nař. ze dne 17. II. 1927 č. 8 Sb. z. a n.

Na paměť založení Komenského univeristy ražena byla v r. 1924 pamětní medaile, kterou navrhl prof. dr. O. Španiel.

Dne 21. IX. 1919 převzali tito nově jmenovaní profesori spolu se zástupci ministerstva školství — v čele s nynějším odborovým přednostou Frant. Mlěochem — universitní kliniky a ústavy lékařské fakulty. Profesori maďarské university Alžbětiny s rektorem v čele sice protestovali a odvolávali se na mezinárodní právo, ale když jim bylo zabezpečeno od zástupce ministerstva školství dostatečně vysoké odstupné, zanechali odporu a jeden po druhém se stěhovali do Maďarska.

Začala tudíž na československé státní universitě Komenského v Bratislavě nejdříve fungovati fakulta lékařská, a to z této jen t. zv. klinické ročníky, t. j. třetí, čtvrtý a pátý ročník studia lékařského. Prvý ročník otevřen pak počátkem studijního r. 1923/24 a druhý ročník počátkem studijního r. 1924/25, takže od toho roku je fakulta tato kompletním učilištěm lékařským.

Teoretické ústavy této fakulty umístěny jsou většinou v nové budově v Sasinkově ulici. Budova tato otevřena byla r. 1927. Bohužel nebyla dimensována na větší počet posluchačů, takže v posledních letech, kdy na lékařskou fakultu zapsáno bylo již skoro 900 posluchačů a zvláště t. zv. teoretické semestry jsou četně navštěvovány, budova tato již nevyhovuje a provoz ústavů je udržován jen s největšími obětmi se strany profesorů a vědeckého i pomocného personálu. Již v rozpočtu na rok 1928 zajištěna byla příslušná částka na stavbu druhé budovy teoretických ústavů, ale ke stavbě nedošlo, je-likož mezitím definitivně rozhodnuto bylo o stavbě universitního města na pozemcích u vily Lanfranconi u Karlové Vsi. Ústav hygienický našel svoje umístění v býv. honvéd. kasárnách v Belnayově ulici. Většina universitních klinik pak jest umístěna ve státní nemocnici na Kadlecově náměstí, až na kliniku nemocí dětských a kliniku porodnickou. Některé kliniky mají své místnosti i v býv. bratislavském Grandsanatoriu na Hluboké cestě (klinika orthopedická a klinika nemocí ušních). Při klinice nemocí dětských vybudován byl v posledních letech velký pavilon pro choré kojence.

O velkých vědeckých úspěších této fakulty svědčí nejen velká řada vědeckých prací a pojednání, vyšlých z jejího lůna a řada habilitací mladých adeptů vědeckých, pracujících na této fakultě, ale i ta okolnost, že velká řada profesorů povolána byla z této fakulty na naši nejstarší universitu v Praze, jakož i na sesterskou universitu v Brně.

Fakulta tato měla na počátku stud. roku 1933/34 26 profesorů a 16 docentů, vedle většího počtu pomocného personálu vědeckého (asistentů a demonstrátorů).

II.

Když byl přejímán v září 1919 inventář maďarské university zástupci školských úřadů československých, ustanoveno bylo, že právnícká fakulta Alžbětiny university likvidována bude postupně, t. j. každým studijním rokem měl odpadnouti vždy jeden ročník, takže celá fakulta měla býti zrušena do tří let, t. j. do konce stud. roku 1921/22. Opatřením tímto mělo býti umožněno dokončení studií těm posluchačům, kteří začali studia podle uherského studijního řádu. Tak měla se získati zásoba právníků, kteří by znali uherský právní řád na Slovensku platný. Již tehdy bylo patrné, že unifikační problém právní nebude lehký a že na Slovensku bude ještě dlouho platiti právní řád odchylný od historických zemí. Ale slovenská veřejnost naléhala již od konce r. 1919 na to, aby maďarská právnícká fakulta byla zrušena a na místo ní, aby začala působiti právnícká fakulta Komenského university. K tomu zjišťovány byly v provozu maďarské fakulty těžké závady rázu pedagogického i politického. A tak zkrácen byl život maďarské právnícké fakulty o jeden studijní rok.

Vládním nařízením ze dne 11. srpna 1921 č. 276 Sb. z. a n. uzavřena byla maďarská právnícká fakulta bývalé university Alžbětiny v Bratislavě koncem studijního roku 1920/21 a počátkem zimního semestru studijního roku 1921/22 začala svoji působnost právnícká fakulta československé státní university Komenského, a to prozatím jen prvním ročníkem. První profesori této fakulty (počtem 6) byli jmenováni presidentem republiky dne 20. května 1921.

Fakulta rychle rostla, počet posluchačů stále stoupal. Byl každým semestrem větší, takže předčil dočasně i počet posluchačů o něco starší právnícké fakulty Masarykovy university v Brně. Počátkem stud. roku 1922/23 konány na právnícké fakultě v Bratislavě přednášky již pro ročník první, druhý a třetí a počátkem stud. roku 1923/24 byla právnícká fakulta kompletním učilištěm právníckým se všemi čtyřmi ročníky studia právníckého.

Fakulta tato získala vhodnou adaptací a přístavbou býv. jezuitské koleje arcibiskupa Pázmány-ho v Kapitulské ulici č. 1., provedenou během stud. roku 1924/1925, na tehdejší dobu dostačující budovu fakultní, takže byla svého času považována za nejlépe vybavenou fakultu právníckou v našem státě. Toto platilo nejen o umístění fakulty, ale i o jejím vědeckém vybavení. Některé semináře (na př. seminář práva římského) patří mezi nejlépe organisované a vybavené

ústavy universitní v celé střední Evropě, což jest jednomyslně uznáváno hosty tu- i cizozemskými, kteří ústavy tyto navštívili. Celkové umístění fakulty však nyní nevyhovuje. Vzrostl nejen počet posluchačů daleko nad 1000, ale rozmnožil se i počet profesorů a docentů, takže nedostávají se nyní pracovny a místnosti seminární pro některé obory. Čím však nejvíce tato fakulta trpí, jest nedostatek vhodných místností pro státní zkoušky a pro rigoroza. Bohužel veškeré žádosti fakultní, v tom směru podávané, zůstaly bez výsledku.

Při fakultě jest zřízen též kriminologický ústav a ústav slovanických práv, zřízení po vzoru „Osteuropa Institut“ ve Vratislavi, Na fakultě působilo počátkem běžného stud. roku 12 profesorů, 7 docentů a 1 lektor.

Provoz fakulty a její vývoj po stránce vědecké a pedagogické je rušen nedostatečnou systemisací profesorských stolic, takže fakulta nemůže nyní obsadit některé stolice obligatorních předmětů, ačkoliv by vhodní kandidáti zde byli.

III.

Skoro stejně, jen o něco málo později než právnická fakulta, zřízena byla i fakulta filosofická, takže dnes schází při Komenského universitě jen fakulta přírodovědecká. Prvních osm profesorů filosofické fakulty jmenováno bylo presidentem republiky dne 14. září 1921 a za měsíc poté započato na této fakultě s přednáškami, a to za obtíží zvláště velikých. Fakulta neměla ani vhodných místností, ani potřebného nábytku, ba ani nejnnutnějších pomůcek. Byly-li na jiných fakultách bratislavské university zakladatelské obtíže veliké, byly na filosofické fakultě největší. Překonání jich usnadněno bylo jen tím, že počet posluchačů této fakulty pomalu vzrůstal (viz statistickou tabulku), takže pedagogické nároky kladené na profesory nebyly — aspoň v prvních letech existence fakulty — bezměrné a profesori mohli se věnovati organizaci svých ústavů a seminářů.

Pokud se umístění této fakulty týče, tu možno směle tvrditi, že bilance po této stránce je velmi žalostná. Fakulta byla umístěna z větší části v místnostech dívčího gymnasia v Dunajské ulici. Umístění bylo provisorní, ale byl vážně projednáván plán, že fakulta dostane celou budovu gymnasijsní a že pro dívčí gymnasium postavena bude budova nová. Plán tento nebyl realizován, stejně jako plán postavit

pro filosofickou fakultu provisorium buď v Schiffbeckově zahradě neb jinde. Fakulta filosofická musela koncem minulého stud. roku z větší části opustiti budovu dívčího gymnasia a je nyní umístěna v několika soukromých domech, čímž značně trpí provoz fakulty, nehledě ani k tomu, že vědecký aparát, kterým fakulta disponuje, a který byl dříve vhodně uspořádán, nemohl býti v nových místnostech, řešených jako nájemné byty, stejně vhodně deponován.

Fakulta tato trpí tím, že některé obory studijní nejsou na fakultě tradovány, buď vůbec ne, neb v míře nedostatečné, nebo jen suplenty z jiných fakult.

Naproti tomu publikační činnost fakultní je neobyčejně veliká, a to nejen vědecká, ale i popularisační. Řada prací vyšlých z této fakulty věnována je vědeckému výzkumu Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Na fakultě této působí 18 profesorů, 6 docentů, 5 suplentů a 10 lektorů.

IV.

Při Komenského universitě vybudována byla jako samostatný ústav i universitní knihovna. V Bratislavě byla knihovna maďarské university Alžbětiny, vzniklá jmenovitě z biblioteky bývalé právnické akademie, z knihovny, kterou město Bratislava svého času Alžbětině universitě věnovalo, jakož i z knihovny kdysi řádu jezuitského. Tento různorodý materiál tvořil dohromady sice značně velkou biblioteku, ale s obsahem většinu antikvovaným a nehodícím se pro moderní vyučování vysokoškolské a pro vědecké bádání. V universitní knihovně scházely knihy z celých oborů vědních, ačkoliv tyto byly na maďarské universitě tradovány. Tak na př. v knihovně této university scházely vůbec publikace týkající se historie a literatury slovanických národů a Slovanstva vůbec. Universitní knihovna bratislavská neměla až do převzetí československou vládou skoro žádných knih slovanických. To je nejlepším důkazem toho, jak Maďaři pečovali o kulturní poklady slovenské z oboru literatury.

Bylo tedy nutno při Komenského universitě vybudovati knihovnu, která by vyhovovala její jazykové a vědecké orientaci. Vedle toho budována je tato knihovna jako centrální knihovna pro veškerou slovenskou tvorbu literární a vědeckou, před- i popřevratovou, jest tedy vlastně universitní knihovna bratislavská slovenskou knihovnou národní. Knihovna university Komen-

ského má též zvláštní oddělení, které sbírá publikace a mapy týkající se řeky Dunaje a otázek s plavbou po Dunaji souvisejících. Zvláštní oddělení „judaica“ shromažďuje židovské knihy na Slovensku tištěné. Knihovna university Komenského má nyní přes 250,000 katalogisovaných svazků, z toho značný počet inkunabulí i rukopisů. Bohužel ubikace knihovny v žádném směru nevyhovují a personál knihovny i její návštěvníci jsou nuceni často celé týdny i měsíce pracovat bez denního světla. Starý klášter Klarisek se svojí zajímavou gotickou věží jest sice překrásným zákoutím bratislavským, ale nevhodným pro umístění velkého ústavu vědeckého:

V.

Při Komenského universitě zřízen jest zvláštní výbor pro konání universitních lidových přednášek na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Výbor nazývá se *Extense university Komenského* a zahájil svoji činnost dne 1. III. 1923. Od té doby organizoval více než 1800 lidových přednášek ze všech oborů věd duchovních i přírodních. *Extense* uspořádala též několik prázdninových kursů pro učitelstvo lidových a občanských škol, jichž účelem bylo prohloubiti a doplniti vzdělání učitelstva. I publikační činnost *Extense* jest velmi značná.

Bohužel v posledních dvou letech musela *Extense* pro nedostatek finančních prostředků omeziti svoji činnost na minimum, jelikož státní subvence byla omezena na pětinu, dříve povolované sumy, zemská a městská subvence pak nestojí pro svoji nepatrnou výši vůbec za zmínku. V poslední době ujala se *Extense* s úspěchem organizování přednášek univ. profesorů v bratislavském rozhlase.

VI.

Po založení Komenského university trpěli bytovou nouzí nejen profesori, ale i posluchači Komenského university. Pro profesory postaveny byly v Čelakovského ulici dva činžovní domy, které aspoň částečně odpomohly naléhavé bytové nouzi, ještě dnes úplně neodstraněné.

Pro studentstvo zřízeny dvě koleje. R. 1925 přestavením dvou domů v Lazaretské a Cintorínské ulici č. 2, a 4, získány byly provisorní místnosti pro ubytování studentek. V těchto domech umístěna byla také „mensa academica“, která se však před rokem přestěhovala do nové koleje pro studenty, postavené u vily Lan-

franconi. Velkou budovu tuto, postavenou nákladem 13,000.000 Kč, vybudoval Spolek pro postavení a vydržování universitní koleje a mensy v Bratislavě. Budova ta opatřena je veškerým moderním komfortem, sloužícím k hygienickému a pohodlnému bydlení asi 410 studentů. Rozsáhlá hřiště slouží rekreaci i pěstování sportů letních a zimních.

Úspěch, který zde dosáhl jmenovaný Spolek za vedení předsedy býv. ministra Dr. Kállaye a jednatele prof. Dr. Buška jest jednou z nejradostnějších položek bilance patnáctileté práce budovatelů Komenského university.

VII.

Od založení Komenského university vyskytovaly se snahy, aby v Bratislavě vybudováno bylo universitní město, které by soustředilo ústavy všech fakult universitních na vhodném místě. Opuštěn byl projekt vzniklý ještě před převrácením, aby universitní město vybudováno bylo na pozemcích táhnoucích se od Náměstí Svobody přes státní nemocnici a Schiffbeckovou zahradu až k Ondřejskému hřbitovu. Po delších poradách ustanoveny byly za staveniště universitního města pozemky u vily Lanfranconi. Pozemky tyto, ohraničené na východě Slavíčím údolím a na jihu Karlovesskou cestou, tvoří mírné návrší, obrácené k jihu, jsou ještě, přes svou poměrnou vzdálenost od středu města, velmi ideálním areálem. Ideová soutěž zastavovací, r. 1932 vypsána a r. 1933 skončená, dokázala vhodnost těchto pozemků pro stavbu celé university i s fakultou přírodovědeckou, která dle universitního zákona má býti v rámci Komenského university vybudovaná.⁶⁾

Bohužel finanční těžkosti státu nedávají mnoho naděje na dohledné uskutečnění stavebních plánů.

* *

Přehlížíme-li práci vykonanou v rámci Komenského university během patnácti let jejího trvání, tu můžeme směle říci, že universita Komenského je skvělým pomníkem organizační a budovatelské schopnosti českých vědeckých pracovníků. Teprve budoucnost ocení dílo, které zde bylo vykonáno za nejtěžších podmínek životních a za

⁶⁾ Při nedávno projednávaných a disputovaných úsporách rozpočtových bylo navrhováno, aby od založení přírodovědecké fakulty v Bratislavě bylo definitivně upuštěno. Doufejme, že k uskutečnění tohoto plánu nedojde. Přírodovědecká fakulta by mohla event. býti i podkladem k vybudování některých fakult technického směru, z nichž některé (na př. zeměměřičkou) si poměry na Slovensku přímo vynutí.

absolutně nevhodných podmínek pro vědeckou práci. Ve městě, nalézajícím se takřka na samé frontě proti poraženému nepříteli, soptícimu zlobou, zmítajícimu se v nejhroších zmatcích politických, hospodářských i finančních, ve městě sice s kulturní tradicí, ale bez kulturních prostředků, vznikla neúpornou pílí a značným sebeobětováním velká universita, žijící plným životem vědeckým a získávající si dobrou pověst a dobré jméno vědecké doma i ve vědeckém světě za hranicemi.⁷⁾ Velká publikační činnost profesorů Komenského university, jak v rámci fakult a v rámci Učené Společnosti Šafaříkovy tak i mimo universitu, jest v tu- i cizozemsku plně uznávána. Celá ta obrovská práce byla vykonána ve vší tichosti, bez okázalosti a reklamy, velmi často v boji proti překážkám kladeným různými živly, pracujícími s hesly regionalistickými a snažícími se udržeti národ v duševní temnotě. Byla to velká práce organizační, která zde byla vykonána a budovatelům university bylo často odměnou jen vnitřní uspokojení, že vykonáno bylo vše, co se za daných okolností dalo vykonati.

Bylo již napsáno, že zřízení university na Slovensku znamená určitý vývojový skok, ale skok prospěšný. Nedlouhá doba trvání university Komenského potvrdila tento výrok. Byl to nesporně vývojový skok zřizovati na Slovensku universitu, kde slovenská větev národa československého, utlačovaná Maďary, neměla před rokem 1919 ani jediné školy střední, ani odborné, ba ani jediné školy obecné neb měšťanské, ve které by se vyučovalo všem předmětům jen slovensky. Ale v několika málo letech vybudován byl na Slovensku úplný systém slovenských škol a universita Komenského je jeho vhodnou korunou.

⁷⁾ Zde sluší zmíniti zvláště to, že profesori a docenti Komenského university organizovali velkou vědeckou společnost s bohatou činností publikační i přednáškovou. Společnost se nazývá „Učená Společnost Šafaříkova“. Nelze pominouti ani vynikající účast profesorů a docentů Komenského university při vědeckých sjezdech, konaných v Bratislavě (III. sjezd československých právníků 1930, I. sjezd právníků slovanských států 1933, II. sjezd československých geografů 1933 atd.).

Literatura

O Komenského universitě byly napsány následující význačnější články:

Prof. dr. Karel *Laštovka*: Zřízení právnické fakulty v Bratislavě. Vyšlo v časopise Právní Obzor, roč. 1921, č. 8.

Prof. dr. Richard *Horna*: Prvé pětiletí Komenského university v Bratislavě. Zvláštní otisk z katalogu „Päť rokov školskej práce na Slovensku.“ Bratislava, 1924.

Prof. dr. Otakar *Sommer*: Založení právnické fakulty university Komenského. Ročenka university Komenského v Bratislavě za r. 1919—1925. (Bratislava, 1925).

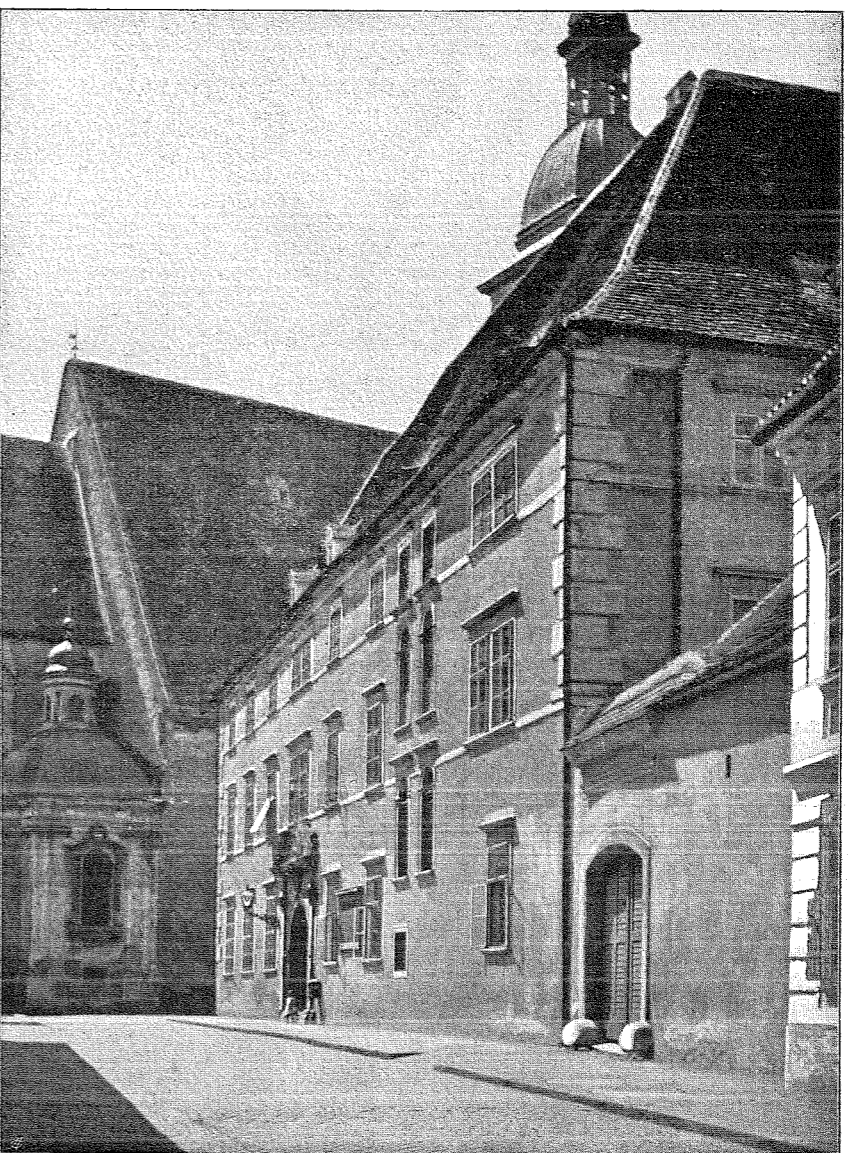
Prof. dr. Karel *Laštovka*: Prvé třiletí právnické fakulty. (Vyšlo v právě uvedené Ročence).

Prof. dr. Miloš *Weingart*: Die Komenský-Universität zu Bratislava. Prager Presse 23. VIII. 1925.

Prof. dr. Richard *Horna*: Bratislava jako universitní město. Článek ve Sborníku Bratislava. Nakladatelství „Dari“ v Berlíně 1928 (Značná část tohoto článku byla zde upotřebena).

K 10tiletému výročí university vyšly od prof. dr. Alberta *Pražáka* články v Nár. Polit. dne 1. I. 1929 a 27. VI. 1929 a v Prager Presse dne 2. VII. 1929.

Viz též dosud vyšlé „Ročenky university Komenského“ za stud. roky 1919 až 1929. Bratislava 1925 a sl.

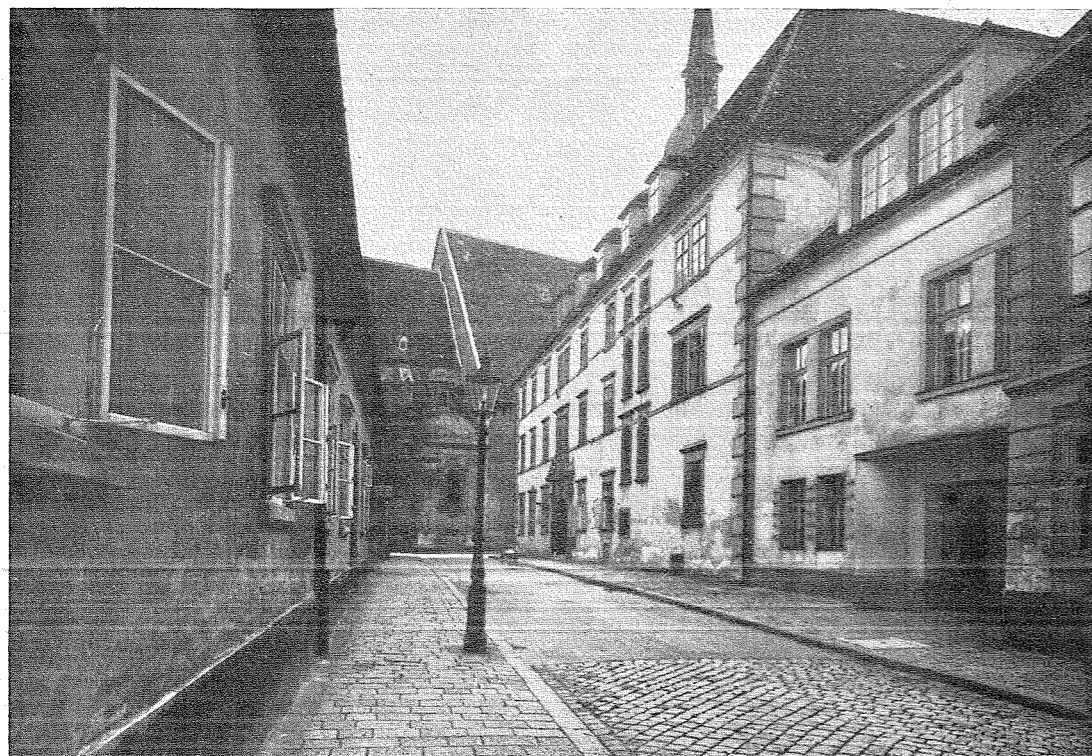
Budova právnické fakulty v Kapitulskej I (bývalá jezuitská kolej arcibiskupa Pázmánya z r. 1630) podľa stavu z roku 1919, t. j. pred prestavbou.

Komenského univerzita v Bratislave

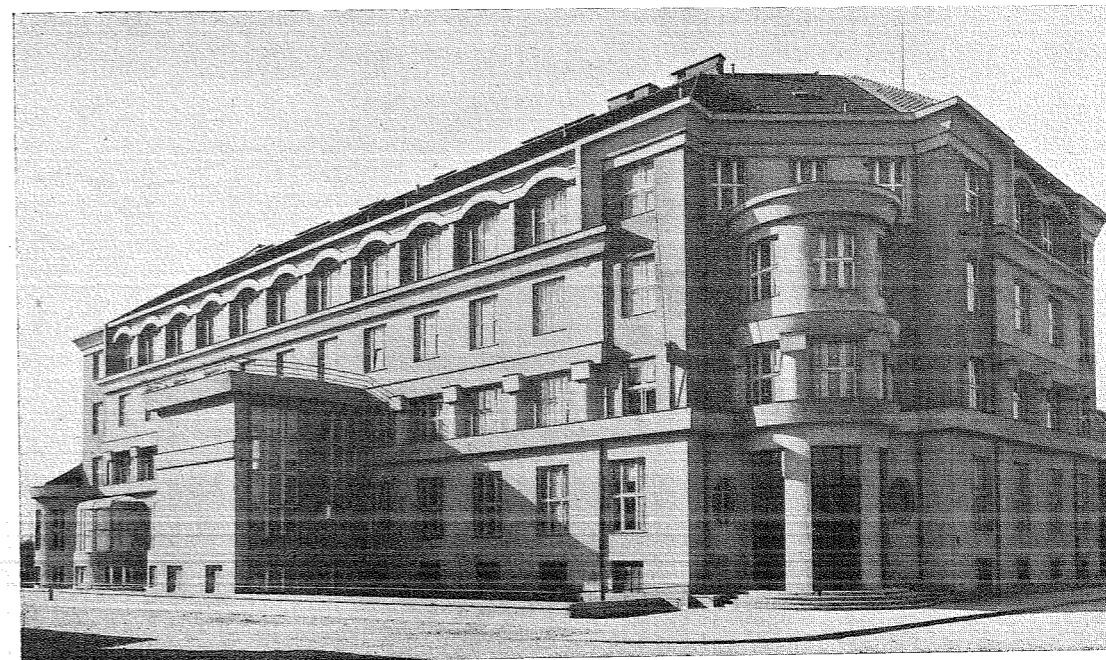
Výkaz zapsaných posluchačů.

Semestr	Právníci			Medici			Filosofové			Celkem	Poznámka
	Rádní	Mimoř.	Uhm	Rádní	Mimoř.	Uhm	Rádní	Mimoř.	Uhm		
Zimní 1919/20	—	—	—	142	2	144	—	—	—	144	
Letní 1920	—	—	—	194	12	206	—	—	—	206	
Zimní 1920/21	—	—	—	258	15	273	—	—	—	273	
Letní 1921	—	—	—	258	10	268	—	—	—	268	
Zimní 1921/22	199	106	305	167	3	170	35	34	70	545	
Letní 1922	143	60	203	114	6	120	36	23	59	332	
Zimní 1922/23	358	83	441	82	5	87	62	41	103	631	
Letní 1923	375	79	454	85	1	86	67	41	108	648	
Zimní 1923/24	590	115	705	180	3	183	101	59	160	1048	+ hospitantů na fil. fak. 31
Letní 1924	600	92	692	188	—	188	101	47	148	1028	
Zimní 1924/25	734	118	852	235	4	239	120	39	159	1250	
Letní 1925	712	100	812	234	1	235	122	32	154	1201	
Zimní 1925/26	813	63	876	261	5	266	140	27	167	1309	
Letní 1926	765	58	823	254	1	255	144	19	163	1241	
Zimní 1926/27	813	85	898	318	1	319	175	21	196	1413	
Letní 1927	787	51	838	319	—	319	178	12	190	1347	
Zimní 1927/28	825	76	901	351	2	353	183	13	196	1450	
Letní 1928	773	55	828	348	1	349	193	11	207	1384	
Zimní 1928/29	893	57	950	387	21	408	205	16	221	1579	
Letní 1929	869	31	900	367	—	367	197	11	208	1475	
Zimní 1929/30	1070	59	1129	627	7	634	218	11	229	1592	
Letní 1930	949	41	990	474	—	474	207	8	215	1679	
Zimní 1930/31	1094	61	1155	631	7	638	219	14	233	2026	
Letní 1931	1065	51	1116	640	—	640	220	11	231	1987	
Zimní 1931/32	1186	53	1239	881	18	899	221	18	239	2377	
Letní 1932	1138	50	1188	838	1	839	220	16	236	2263	
Zimní 1932/33	1176	54	1230	862	14	876	255	19	274	2380	
Letní 1933	1120	52	1172	849	6	855	252	17	269	2296	
Zimní 1933/34	1100	62	1162	873	7	880	278	13	291	2333	

V Bratislavě dne 16. ledna 1934.

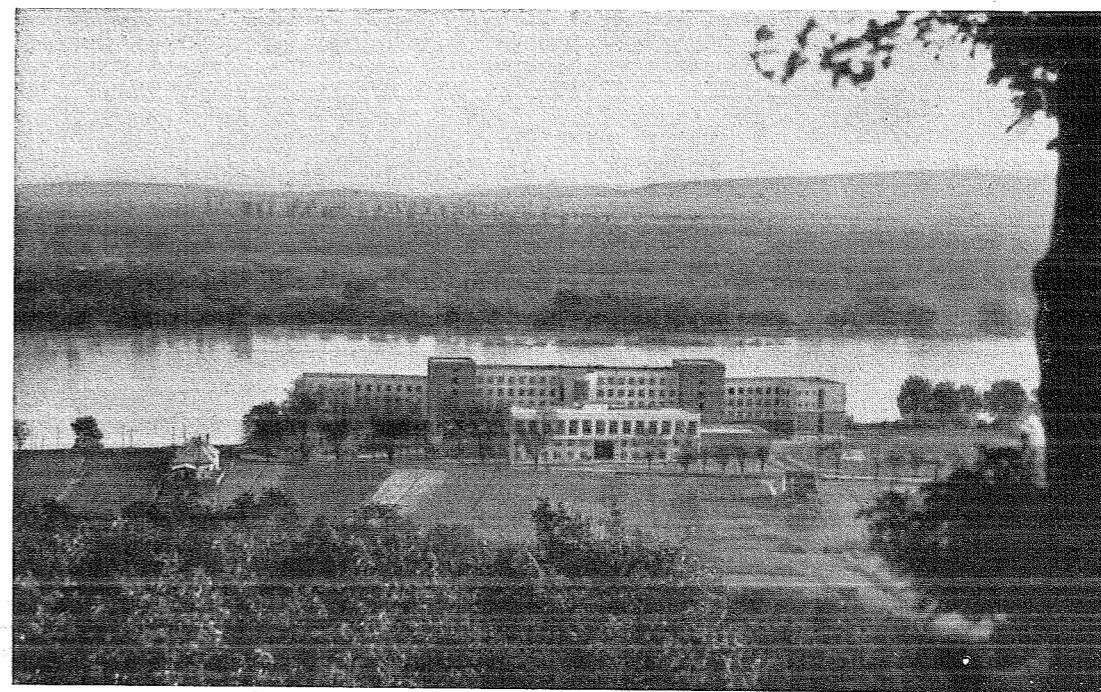
Budova právnické fakulty po přestavbě a přístavbě provedené r. 1924—25.

Budova theoretických ústavů lékařské fakulty postavená r. 1925.

Klarisseum (univerzitní knihovna).

Budova vysokoškolské koleje u vily Lanfranchi (postavena postupně v l. 1927—1933).

Prof. dr. Ján Jamnický, dekan:

Theologická Vysoká škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku

Medaile, razená na pamät založení Komenského university.

Jednou z najstarších bratislavských škôl vôbec a najstaršou medzi vysokými školami v Bratislave je Theologická Vysoká Škola ev. a. v. cirkvi na Slovensku. Ev. a. v. generálna cirkev v bývalom Uhorsku vychovávala svojich kňazov na troch teol. vysokých školách, „Akademiách“ zvaných, zorganizovaných až v XIX. storočí. Cirkev i do vtedy pečovala síce o výchovu kňazov, ale to dialo sa len vo vyšších triedach gymnázií a v teologických kurzoch na t. zv. Lyceách. Tak i v Bratislave v najvyšších triedach starobylého, r. 1606 založeného a slávnou minulosťou honosiaceho sa evanjelického gymnázia, v ktorom študovalo mnoho výtečníkov evanjelickej cirkvi a slovenského národa, hneď od počiatku vyučovalo sa aj niektorým teolog. disciplinám, čo bolo prípravou k ďalšiemu akademickému štúdiu na cudzozemských fakultách. Keď cisár Jozef II. zabránil evanjelickej mládeži návštevu cudzozemských vysokých škôl, boli dve najvyššie triedy bratislavského evanjelického gymnázia r. 1786 preorganizované vo vyšší akademický teologický a filozoficko-humanistický dvojročný kurz. Na začiatku XIX. stor. (r. 1815) bol popri šesťtriednom gymnázii zorganizovaný dvojročný humanistický, trojročný filozoficko-juridický a dvojročný teologický kurz. V takzv. absolutistickej dobe filozofický a juridický kurz vplyvom Thunovho „Organisations-Entwurf“-u zanikol; zostal len trojročný teologicko-filozofický kurz, už nie ako súčasť lycea, ktoré ako také v smysle spomenutého organizačného návrhu prestalo jestvovať, ale ako samostatná, bratislavským ev. cirkevným sborom udržiavaná teologická škola.

R. 1869 uhorský minister kultu a osvety barón Jozef Eötvös chcel na budapeštianskej univerzite zriadiť ev. fakultu teol., ale vtedajšia ev. a. v. gen. cirkev zaujala odmietavé stanovisko rozhodnúc sa za zriadenie autonómnej cirkevnej vysokej školy teologickej (akademie). To uskutočnilo sa až r. 1882, keď generálna cirkev prevzala teologickú školu bratislavského ev. cirkevného sboru, a za jeho hmotnej pomoci zriadila ju podľa vysokoškolských zásad. Táto „akademia“ mala šesť katedrií so šiestimi riadnymi profesormi, dvoma docentmi

a niekoľkými výpomocnými silami pedagogickými. Ani tento cirkevný vedecký ústav, hoci jeho jednotliví profesori konali čestnú prácu vedeckú, snažiac sa stvoriť „maďarskú“ teologickú vedu, nevedel sa vymaniť zpod maďarizačného prúdu, zavládnuvšieho v bývalej ev. gener. cirkvi uhorskej. Duch, ktorý vylučil i na tej akademii, bol naskrze duchom maďarizátorským. Slovenskí teológovia neboli ušetrení šovinistického útisku a prenasledovaní, ktoré občasne vyvrcholily vo vylúčení z ústavu.

Koniec svetovej vojny zastihol starú maďarskú teologickú akademiú v dezorganizovanom vnútornom i zovnitornom stave s tromi riadnymi profesorami a s niekoľkými výpomocnými suplujúcimi silami. Ev. a. v. generálna cirkev na Slovensku prevzala ju dňa 8. sept. 1919 a dňa 20. okt. toho istého roku otvorila ju, zmeneným cirkevným, štátno-politickým pomerom primerane preorganizovanú s novým sedemčlenovým profesorským sborom, so sedem katedrami a s prednáškovým jazykom slovenským a umiestila ju v budove bratislav. cir. sboru na Konventnej ulici č. 13. Slávnostného otvárania tejto „prvej slovenskej vysokej školy“ (dr. Šrobár), ktoré sa vymykalo z úzkeho cirkevno-konfesionálneho rámca, zúčastnili sa i prívetmi minister s plnou mocou pre správu Slovenska dr. Vavro Šrobár, zástupca mesta Bratislavy, zástupcovia najvyšších občianskych a vojenských úradov. R. 1920/21 bol na katedru praktickej teologie povolaný osobitný riadny profesor pre poslucháčov neslovenského materinského jazyka, ktorým predmety prakt. teologie prednášajú sa v ich bohoslužobnom jazyku.

R. 1919 povolaný a začiatkom štud. r. 1920/21 definitívne potvrdený profesorský sbor musel na tomto poli, na ktoré Slováci pred prevratom nemali prístupu, prekonať ohromné ťažkosti. Po bývalej maďarskej teol. akademii zostala tabula rasa bez určitých vedeckých tradícií. Tu bolo treba novému slovenskému profesorskému sboru nielen do podrobností komplexu teol. vied vniknúť a samostatne sa zorientovať, slovenskú teol. vedeckú terminológiu a reč stvoriť, ale novú teol. vysokú školu i pedagogicky a administratívno-právne vybudovať. Mládež, na maďarských gymnáziách odchovaná a na maďarských teol. školách študovávajúca, bola vplyvom „válečného“ štúdia zanedbaná i vo všeobecných i v teol. vedomostiach a borila sa s rečovými prekážkami, najmä, keď slabo ovládajú nemeckú reč, musela pre nedostatok slovenských teol. príručiek značiť všetky prednášky, aby mala z čoho pripravovať sa na kolokvia a skúšky, lebo chatrnou maďarskou literatúrou teologickou nemohla si pomôcť.

Vytrvalá práca profesorského sboru, ktorý musel všetko od základov budovať, premohla za zlepšených študijných predpokladov a pri výdatnom hmotnom podporovaní od čsl. štátu prvotné ťažkosti, a teologickú školu čo do vedeckej a praktickej výchovy kňazskej povzniesla na úroveň iných vysokých škôl teologických. Od 4 rokov môže sa honosiť aj samostatným odborným, teologickým vedeckým časopisom: Viera a veda, a poslucháčom stoja k dispozícii slovenské kompendia zo všetkých odborov teologických vied.

Udržovateľom teologickej vysokej školy je ev. a. v. gener. cirkev na Slovensku, ale hmotné prostriedky na udržovanie poskytuje v podobe dotácie, gener. cirkvi dávanej, čsl. štát. Pôvodná 500.000 Kč ročná dotácia, z ktorej sa zaokrývajú všetky osobné a vecné výlohy, bola sice od 1. januára 1926 počnúc z dôvodu šetrenia zredukovaná, ale to nemení ničoho na zásluhách čsl. štátu, ktorý chudobnej cirkvi evanjelickej poskytnutím zákonitej dotácie umožnil v oslobodenej čsl. vlasti vybudovanie tejto vysokej školy, jej rozkvet a povznesenie na úroveň vyššie spomenutú.

Popri radostných boli ovšem aj niektoré stinné stránky. Gener. cirkev hneď od počiatku žiadala od štátu, aby zriadil evanjelicke štátnu fakultu. Návrh zákona, ktorý bol v kultúrnom výbore revolučného národného shromaždenia r. 1920 prijatý, nestal sa zákonom, a z rozličných príčin ani pozdejšie viaceré také návrhy, kdežto na výchove kňazov má aj štát záujem, pokiaľ medzi ním a cirkvami jestvuje pozitívny právny pomer. Výplyvom tohoto stavu boli neblahé pomery, že vysokoškolský charakter školy až na práva, ktoré bývalým teol. akademiam prislúchali, nebol od štátu výslovne uznaný, započítanie teol. štúdií na univerzitných fakultách nie je upravené, platy profesorského sboru nie sú podľa zákonov teraz platných zriadené, a do najbližších dní ani len penzijné nároky profesorov neboli zabezpečené nikde, keďže všetky tieto otázky mali byť riešené zriadením štátnej fakulty.

Tento stav bol, a to právom nielen v kruhoch cirkevných evanjelickej, ale aj v širších kruhoch slovenskej verejnosti pociťovaný ako slovenské gravamen. V 16. roku štátnej samostatnosti a v dobe 15. výročia príchodu čsl. vlády do Bratislavy možno konečne s radosťou poukázať na potešiteľné zjavy v tomto ohľade. Štát totiž v priebehu r. 1933 uznal nárok teol. profesorov na štát. penziu (XXXVI. z. čl. z r. 1914 a zák. ČSR. č. 70/1930) a z kruhov koalovaných polit. strán vyšiel v jeseni toho istého roku nový návrh na zriadenie evanjelickej štátnej teol. fakulty v Bratislave. Tento návrh si vláda osvojila,

a sú oprávnené nádeje, že slovenská evanjelická cirkev, ktorá sa tak zaslúžila o slovenský národ a o čsl. štát, konečne dosiahne toho, čo jej nielen z púhej uznalosti pre jej národný, i na štátnom stanovisku významný zástoj prislúcha, ale na čo má na základe interkonfesionálnej parity aj nepopierateľný nárok.

Pôvodná „Ústava“ (organizačný štatút) z r. 1920 bola r. 1927 nahradená novou, ktorá teolog. štúdium popri zovnútorom právnom, i do vtedy vysokoškolskom zriadení školy preorganizovala úplne podľa vzoru a zásad teol. fakult. Zriadené je sedem katedier pre nasledujúce obory a disciplíny:

1. Nábožensko-historická a filozoficko-pedagogická katedra: dejiny filozofie, dejiny náboženstva, psychológia náboženstva, pedagogika, sociológia.

2. Starozákonné vedy: hebrejčina, úvod do starozákonnej doby a písomníctva, exegeza Starého Zákona, dejiny Izraela.

3. Novozákonné vedy: gréčtina, úvod do novozákonnej doby a písomníctva, exegeza Nového Zákona a teológia Nového Zákona.

4. Historická teológia: Všeobecné dejiny cirkevné, dejiny cirkvi evanjelických v ČSR. so zvláštnym ohľadom na cirkevnú literatúru.

5. Systematická teológia: dogmatika, etika, symbolika.

6. a 7. Praktická teológia pre slovenských a neslovenských poslucháčov osobitne: katechetika, homiletika, liturgika, pastorálka, praktická exegeza.

Okrem týchto disciplín povinnovate prednášajú sa dejiny dogmát, apologetika, cirk. právo, teol. encyklopédia, cirk. hudba a cirk. spev; nepovinnovate publiká závisia od dobrozdania jednotlivých profesorov.

Každá katedra má svoj vedecký seminár, prakt. teol. katedra mimo toho tri paralelné praktické cvičenia z oboru katechetiky, homiletiky a liturgiky.

Povinné teologické štúdium, ku ktorému oprávňuje maturitná skúška gymnaziálna, je prístupné aj neevanjelikom a ženským poslucháčom. Trvá osem semestrov, z ktorých dva možno odbaviť na iných teologických fakultách. Poslucháči, ročne 6—9 poslucháčov, navštevujú i fakulty francúzske a nemecké; poniektorí navštívili Husovu fakultu v Prahe a fakultu v Edinburghu. Francúzske fakulty vychádzaly im od počiatku v ústrety s veľkým porozumením a so značnými hmotnými podporami, kdežto nemecké fakulty zaujaly z počiatku meravé odmietavé stanovisko, ale aj tam konečne prelomil sa ťaž nemeckej nacionálnej predpojatosti oproti slovenským evanjelikom pre

ich spojenie s Čechmi prechovávané, a od niekoľkých rokov poslucháči našej teol. vys. školy bývajú aj tam priateľsky prijímaní a podporovaní. K platnosti semestra vyžaduje sa testovanie najmenej 20 hodín týždenných, zapísaných v prvom rade zo skúškových disciplín, kollokovať sú povinní z najmenej 12 hodín týždenných len tí riadni poslucháči, ktorí požívajú nejaké dobrodenie. Mimoriadni poslucháči nemajú okrem návštevy prednášok nijakého práva. Povinnosti a práva poslucháčov sú upravené zvláštnymi pravidlami z r. 1920.

Odborné štúdium teologických vied umožňujú viaceré knižnice, tak archív a knižnica bratislavského cirkevného sboru a jeho bývalého Lycea s vyše 45.000 sväzkami a knižnice teol. vysokej školy a teol. Domova, v ktorých je zaokrúhlene 12.300 diel v 17.000 sväzkoch. Manipulácia knižníc je obťažaná tým, že sú uložené až v 6 miestnostiach.

Skúšky sú tri, a to ústna rečová z hebrejčiny, gréčtiny a nemčiny, po odbavení platného druhého, ústna základná (filozoficko-pedagogicko-historická) na konci platného štvrtého, a písomno-ústna odborná skúška na konci ôsmeho platného semestra.

Teol. Vysoká škola prevzala do opatery knižnice bývalej teol. akadémie a jej vystrojenie, ktoré musí v dobrom stave udržiavať, ináč nemá mimo svojej knižnice (3306 sv.) a niektorých častok vystrojenia nijakého movitého ani nemovitého majetku. Štipendiálne základiny, počtom 23, opatrované miestnymi ev. cirkevnými sbormi, boly a zväčšej čiastky sú i dnes insolventné, keďže ich majetok je uložený zväčša v cenných papieroch, ktoré výplyvom poválečných hospodárskych pomerov sú znehodnotené. Od prevratu bolo prvýkrát v štud. r. 1927/28 vydané niekoľko štipendií. Podobne ani z alumnických a a konviktuálnych základín, opatrovaných tými istými cirkevnými sbormi, neboly do r. 1930 poukazované nijaké podpory. Dobrodenia na stravovaní, až do 60.000 Kč alebo viacej ročne, udeľujú sa zo štátnej dotácie a z prostriedkov Teol. Domova.

Spravujúcim orgánom školy a prvostupňovou disciplinárnou vrchnosťou poslucháčov je profesorský sbor, na čele ktorého je dekan, vždy len na dobu jedného roku volený. Dekána zastupuje prodekan, rešp. úradom najstarší profesor. Profesorov na základe kandidácie profesorského sboru volí, ich pôžitky ustáluje a ich penzionovanie určuje gener. konvent. Povinnosti a práva profesorov sú ustálené zvláštnym štatútom, ktorý podlieha schváleniu od Teol. výboru.

V štud. r. 1933/34 dekanom je dr. Ján Jamnický, riadny profesor slovenskej praktickej teologie a cirkevného práva, prodekanom dr. Ján Bakoš, riadny profesor starozákonných vied. Okrem nich pôso-

bia na katedre cirkevných dejín riadni profesori dr. Michal Bodický a dr. Ján Kvačala, na katedre novozákonných vied riadny profesor dr. Roland Steinacker, na nábožensko-historickej a filozoficko-pedagogickej katedre smluvný profesor dr. Samuel Št. Osuský, ev. biskup. Na katedru systematickej teologie je povolaný ako riadny profesor dr. Ján Beblavý, t. č. riadny profesor na teol. fakulte univerzity v Kaunasi v Litve.

Hospodárske veci teol. vys. školy spravuje kvestor, z radu profesorov na tri roky volený. Dekanovi a jemu vypomáha v kancelárskych prácach dekánsky kancelista, z radu poslucháčov dekanom menovaný. Pedelom školy je Štefan Čermák.

Prvostupňový dozor prislúcha nad duchovno-výchovnými vecami s ročnou zámenou dvom biskupom ev. gener. cirkvi, nad administratívno-disciplinárnymi Teol. výboru. Najvyššou spravujúcou a dozornou vrchnosťou je gener. konvent ev. a v. cirkvi na Slovensku, v určitých jednotlivých prípadoch jej gener. presbyterium.

Rozkvet teol. vys. školy za 14 rokov jej pôsobenia v oslobodenej vlasti možno vidieť aj na vzraste počtu poslucháčov. Z počiatku bol počet poslucháčov nepatrný. Keďže s národným oslobodením boly sa otvorily aj evanjelickej mládeži slovenskej všetky dráhy, ona z počiatku vyhýbala kňazskej dráhe. Počet poslucháčov v terajšom štud. roku oproti stavu prvého štud. roku, keď bolo 23 poslucháčov, sa temer späťnásobil (106 poslucháčov). Poslucháči sú v ohromnej väčšine príslušníkmi zeme Slovenskej, ale slovenskí teológovia z Juhoslávie od počiatku študovali a študujú v Bratislave a tu skladajú i všetky teologické skúšky. Od roku 1927 pravidelne študujú na našej škole aj bohoslovci ev. a v. poľského seniorátu na Sliezsku. Aj slovenské ev. cirk. sbory v Rumunsku posielajú svojich teologov na štúdiá k nám. Iných poslucháčov bolo len sporadične, a to 1 Horvát, 3 bukovinskí Nemci, 2 Nemci z Juhoslávie, 3 Češi (2 príslušníci českobrat. evanj. a 1 československej cirkvi).

Krátke oboznámenie Teol. Vys. Školy ev. a v. cirkvi na Slovensku zaklučujem tým zistením, že štrnásťročná práca, v oslobodenej vlasti doslovne od základov konaná, priviedla ju na taký stupeň vývoja, že jej, — úfame — blízke pretvorenie v štátnu fakultu vlastne nebude znamenať po duchovnej stránke nijakú zmenu, zmení sa len názov a právne postavenie školy.

Prof. MUDr. Stanislav Kostlivý, prednosta chirurgickej kliniky Komenského univerzity, prezident lekárskej komory pre krajinu Slovenskú a zem Podkarpatoruskú.

Vývoj lekárskej fakulty Komenského univerzity za prešlých 15 rokov

Dňa 12. mája 1919 bol podaný Národnému Shromazdeniu československému návrh, aby bol vydaný zákon, ktorým sa sriaďuje československá univerzita v Bratislave. Návrh (tlač. č. 954) podpísali: dr. Milan Hodža, dr. O. Srdínko, dr. B. Němec, dr. A. Kolísek, V. Čobrda, Kr. Kmeňko, J. Bránecký, A. Hvizdák, J. Sivák, Alois Jirásek, dr. ing. M. Žuffa, A. Benda, J. S. Machar, dr. Mareš, dr. Herben, dr. Sylaba, dr. Ružiak, Vil. Pauliny, dr. J. Vanovič, Andrej Hlinka, dr. Markovič, Kuneš Sonntag.

Z odôvodnenia, ktoré predniesol v školskom výbore prof. dr. O. Srdínko 10. VI. 1919 vynímam pre zaujímavosť a charakteristiku pomerov nasledujúce: Již při projednávání zákona o zřízení druhé české university v Brně, vysloven byl od slovenských poslanců požadavek, aby také Slovensko mělo zajištěnou co nejdříve zákonem svoji universitu československou, která by nastoupila po universitě maďarské, zřízené maďarským zákonem z roku 1914. Universita, zákonem zřízená, de facto dosud vybudovaná nebyla a jest ve stavu zcela počátečním. Jinými slovy: V Prešburku byla právnická akademie a všeobecná nemocnice a ty povýšila maďarská vláda roku 1914 na maďarskou universitu pro Slovensko.

V nasledujúcich vývodach potom konštatuje zpravodaj, že z celej proponovanej univerzity skutočne v chode je len fakulta štátovedcko-právnická a na fakulte lekárskej iba niektoré obory praktické!

Nebude snáď nevhodné zaznamenať i na tomto mieste, že prednášky na tejto maďarskej lekárskej fakulte boly zahájené až v októbri 1918, teda tesne pred prevratom a trvaly teda len po dva semestre riadne a jeden mimoriadny válečný „prázdninový“ v lete 1919, zväčšené teda už pod vládou československou.

Návrh zákona na zriadenie čsl. univerzity v Bratislave bol Národným Shromazdením v schôdzi zo dňa 27. júna 1919 jednomyselne prijatý a vydaný v sbierke zákonov a nariadení pod čís. 375. Nariadením vlády republiky československej zo dňa 11. novembra 1919 č. 595 Sb. dostalo sa novozriadenej univerzite názvu „univerzita Komenského“.

V dôsledku zmieného zákona boli dňa 31. júla 1919 pánom prezidentom republiky a po návrhu lekárskej fakulty Karlovej univerzity v Prahe menovaní prví profesori novozriadenej fakulty bratislavskej, a to: Kr. Hynek (interna), S. Kostlivý (chirurgia), G. Müller (gynaekologia a porodníctvo), A. Spilka (patolog. anatomia), R. Kadlický (očné lekárstvo), Z. Mysliveček (psychiatria a choroby nervové), J. Brdlík (detské lekárstvo), B. Polák (farmakologia).

Novo menovaní profesori prevzali dňa 21. septembra 1919 príslušné kliniky a ústavy a vzali tým na seba ťažký úkol — uviesť novú fakultu v život. Po doplnení prof. sboru bola už dňa 6. decembra 1919 zahájená na fakulte pravidelná učebná činnosť. Uvedenie fakulty v život nebolo ovšem tak ľahké, ako by sa zdalo podľa zaznačených suchých dát.

Ako už zpravodaj Nár. Shromaždenia prof. dr. Srdínko vo svojej zpráve poznamenal, obmedzilo sa opatrenie maď. vlády na premenovanie oddelenia bývalej župnej nemocnice na univerzitné kliniky. Po pravde treba však priznať, že maďarská vláda pripravovala i miestnosti pre teoretické ústavy prvých dvoch ročníkov tým, že najala pre ne od mesta tzv. Belnayove kasárne. Lež iste skôr, ako bola Komenského univerzita uvedená v život, boly tieto kasárne rekvizičnou cestou zabrané expositúrou ministerstva verejných prác, ktoré nebolo nijako ochotné postúpiť ich novozriadenej lekárskej fakulte, ačkoľvek jej podľa práva patrily. Z tej príčiny musela sa nová fakulta obmedziť na otvorenie len vyšších troch ročníkov lekárskeho štúdia. Lež i na klinikách chýbalo mnohé, bez čoho sa, — podľa našich nárokov, — nemožno obísť v riadnej nemocnici, tým menej klinickej. Nedostávalo sa nielen nutných lekárskeho zariadení, inštrumentov a iných liečebných pomôcok, ale i ložnej a osobnej bielizne pre chorých. Ba, väčšina tzv. „klinik“ nebola vybavená ani riadnymi posteľami, v ktorých boly zväčša ešte len staré „župné“ slamníky! Nebolo tu ani posluchárne, ani laboratórií. S opravdovou a úprimnou vďakou je tu treba zaznamenať, že nám v tom smere naša vyučovacia i zdravotnícka správa — min. školstva a nár. osvety a ministerstvo zdravotníctva, — bola v každom ohľade nápomocná a uvoľnila pre nás z rezortných prostriedkov všetko, čeho sme si pre doplnenie výzbroje opravdu klinickej odôvodnene priali.

A tak nastal na fakulte už hneď v študijnom roku 1919—20 veľmi čulý život. Poslucháčov bolo hneď v prvom zimnom semestri 1919 zapísaných 144, v letnom semestri 1920 dokonca 206.

Lež i dôvera občianstva v nový režim „českých doktorov“, otraseaná nepríliš kolegiálnym jednaním lekárov bývalej maďarskej univerzity, z ktorých žiadnemu nebolo bránené, aby na svojom mieste sotaval i naďalej, sa veľmi rýchlo vrátila dokonca do tej miery, že všetky čsl. kliniky už v prvom roku svojej činnosti zaznamenaly zvýšený príliv chorých.

Prvá starosť nových klinických prednostov platila prirodzene doplneniu inventára liečebných pomôcok klinik a zriadeniu potrebných laboratórií. Vďaka ministerstvu školstva i min. zdravotníctva, ktoré obidve daly k dispozícii dostatok mimoriadnych finančných prostriedkov, boly najnaliehavejšie potreby obstarané čo najrýchlejšie krátkou cestou. Úplné zariadenie podľa požiadavok modernej vedy dalo ovšem pri vtedajších neurovnaných výrobných a dopravných pomeroch na seba čakať.

Hneď sa prišlo tiež k organizácii práce vedeckej a badateľskej: S pomocou a za súčinnosti sboru asistentov sa prišlo k založeniu vedeckého „Spolku čsl. lekárov“ v Bratislave a bol založený i vedecký časopis „Bratislavské lekárske listy“, ktorého prvé číslo vyšlo 1. októbra 1921 a ktorý je od tej doby hlavným hlásateľom vedeckej práce bratislavskej lekárskej fakulty. Pripojovaním rézumé v jaz. francúzskom, anglickom a nemeckom razil si tento časopis rýchlo cestu do cudziny, ktorú soznámil s existenciou a prácami novej fakulty. Výsledkom tejto propagačnej činnosti a rovnako i osobných známostí a a účasti profesorov a docentov na kongresoch, poriadaných v cudzine, na ktorých sa títo účastníci aj aktívne — prednáškami — sú časté a množiace sa návštevy cudzincov, najmä Američanov a Angličanov z materskej zeme i kolónií (Južná Afrika, Austrália, Kanada, Nový Zeland) na našej fakulte, kde väčšina ich strávi i dobu niekoľko týždňov až mesiacov za účelom študijným. S väčšinou z nich zostávajú jednotliví členovia fakulty v stálom styku a v listoch sa neraz opakuje „great your beautiful town“ ako milá spomienka nielen na fakultu, ale i na naše mesto.

Členovia profesorského sboru, — a to nielen tí, ktorí prijali ako prví povolanie na novú fakultu, považovali za svoju prvú, najdôležitejšiu a samozrejmu povinnosť, vychovať Slovensku predovšetkým vlastný dorast vedeckých pracovníkov. Prvá výzva k získaniu asistentov Slovákov vyznela takmer naprázdno; na 54 miest asistentov hlásili sa len 4 Slováci, z ktorých jeden, veľmi doporučený, sa skutočne ukázal viac než pochybný! Pozdejšie však sa pomery rýchlo zlepšily. Nech posúdi každý sám, čo v tomto smere bolo vykonané: dnes,

po 15 rokoch, pôsobia na lekárskej fakulte 2 profesori-Slováci a ďalšie tri návrhy boli už učené ministerstvu, 10 docentov a 64 asistentov, úspech teda, ktorý snáď preca je možné kvitovať s určitým uznávaním!

V prvých rokoch života fakulty bol ťažko pociťovaný nedostatok teoretických ročníkov prvého oddielu študijného. Dohodou s lekárskou fakultou Masarykovej univerzity v Brne bolo síce študujúcim zo Slovenska umožnené absolvovať prvé 4 semestry na tejto fakulte a prestúpiť bez ďalších formalít na univerzitu bratislavskú, vzdor tomu však počet študujúcich stále klesal. Študenti, ktorí už zakotvili v Brne alebo v Prahe, ťažko sa odhodlávali k zmene prostredia, zvlášte keď tam už boli získali umiestenie v kolejach a osobné známosti

Preto domáhala sa fakulta urýchleného otvorenia tiež prvých dvoch ročníkov vzdor ťažkostiam, ktoré plynuly z nedostatku miesta. Novým profesorom poskytly priestrešia kliniky a ústavy už jestvujúce, — lekárskej fyzike dostalo sa dokonca pohostinstva v gymnáziu v Grösslingovej ulici. Tak sa podarilo uviesť v beh i teoretické prípravné ročníky, takže je fakulta od študijného roku 1923—24 už úplná. Počiatočné stiesnené pomery prvých dvoch ročníkov boli pozdejšie zmiernené prevedením novostavby teoretických ústavov, v ktorých práca bola zahájená r. 1927.

Prirodzene ukázaly sa však i v časti nemocničnej veľmi skoro nedostatky bývalej župnej nemocnice, v ktorej pre nové kliniky nebolo miesta. Prvým väčším rozšírením nemocnice bola prístavba k budove kliniky ženskej r. 1922. R. 1925 bolo potom zakúpené vládou pre fakultu bývalé Grandsanatorium, v ktorom sa dostalo klinike ortopedickej veľmi dôstojného a účelného umiestenia. Bude snáď zaujímať, že bratislavská klinika ortopedická bola prvá toho druhu v republike a že Praha a Brno len pozdejšie nasledovali príkladu Bratislavy.

Roku 1928 došlo k zriadeniu samostatnej kliniky pre choroby krčné, ktorá bola doposiaľ pričlenená ku klinike internej. roku 1932 bola z ambulatoria pre choroby ušné, pričleneného ku klinike chirurgickej, utvorená tiež samostatná klinika. Roku 1933 bol otvorený nový ústav radioterapeutický, — a roku 1934 bude otvorený pri detskej klinike novopostavený pavilon pre chorých kojencov.

Tým vzrástol ovšem tiež počet lôžok štátnej nemocnice bratislavskej z pôvodných 818 na počet takmer dvojnásobný — 1576. Z uvedeného vyplýva snáď najlepšie, jak plané sú výtky, že štátna správa zdravotná zanedbáva svoje povinnosti k Slovensku a zvlášť k Brati-

slave ako jeho hlavnému mestu. Skôr naopak by sa dalo a to plným právom vytknúť, že svoje povinnosti k Slovensku, jeho univerzite a k Bratislave nekoná v ohľade nemocničnom ani inom zem slovenská. Univerzite a jej lekárskej fakulte sa aspoň od tejto korporácie dosiaľ nedostalo podpory najmenejšej!

Teraz je ale daná k tomu príležitosť. Má sa stavať nové univerzitné mesto s veľkou klinickou nemocnicou. Výstavba tá je naliehavá. Celá univerzita sa tiesni v nemožných pomeroch a zvlášť klinická nemocnica nestačí, vzdor rozmnoženiu lôžek na dvojnásobok pôvodného počtu, ani zďaleka svojim úkolom. Ba ani jej umiestenie v strede ruchu veľkomesta nezodpovedá jej potrebám a účelom. Najde však profesorský sbor u smerodajných činiteľov konečne žiadanej podpory — nielen teoretickej?

Vladimír Klecanda:

Učená Společnost Šafaříkova v Bratislavě

Českoslov. kruhy v Bratislavě, zejména akademické pociťovaly brzy po zřízení university Komenského živou potřebu spolupráce všech fakult a vědeckých badatelů na Slovensku při řešení rozmanitých úkolů, před něž byla naše veřejnost i mladá naše alma mater postavena. V dubnové schůzi akademického senátu roku 1925 navrhl profesor dějin české a slovenské literatury dr. Albert Pražák, aby se uvažovalo o zřízení společnosti, která by byla vhodnou půdou pro takovou spolupráci. Po delších přípravných pracích, jichž se účastnily všechny tři fakulty, byly vypracovány stanovy a 29. listopadu 1926 schváleny ministerstvem vnitra. Založené společnosti dostalo se jména Učené Společnosti Šafaříkovy. Universita Komenského, jakožto její zakladatelka chtěla tím dokumentovati, že v Šafaříkovi, prvním slavistovi Evropy, uctívá jednoho z největších našich učenců, že v něm vděčně uznává velikost slovenského podílu v naší vědecké práci a spatřuje v něm i program pro své vědecké i národní působení.

Společnost se vědomě postavila především do služeb Slovenska, a to nejen tím, že slovenský lid a slovenská půda měli býti předmětem jejího badání, ale i tím, že měla připoutávat k sobě vědecký dorost slovenský. Neměla to býti a není uzavřená společnost studených akademiků, nýbrž pracovní společenstvo všech, kdož mají dobrou vůli sloužiti svou vědeckou prací především Slovensku. Při prvním slavnostním zasedání Společnosti dne 6. prosince 1926 prohlásil tehdejší ministr školství a národní osvěty prof. dr. Milan Hodža: „Najdôležitejším a najzáslužnejším dielom Spoločnosti bude zisťovať cesty, ktorými sa dostaneme k cieľom, hľadaným už našimi otcami dávno a dávno zo zorného uhlu nášho Slovanstva a menovite nášho českoslovenstva“... „Je našou povinnosťou bez bázne poďívať sa týmto problémom do očí“.

Prvním předsedou Společnosti byl zvolen profesor JUDr. August Ráth — který je jím i dnes — a dvě třídy, v které se Společnost rozpadla, zvolily si za své předsedy prof. PhDr. Josefa Hanuše (duchovědná) a prof. MUDra Kristiána Hynka (přírodovědná), za tajemníky pak prof. JUDra Rudolfa Rauschra a prof. MUDra

Zdenka Frankenbergra. Generálním tajemníkem se stal prof. dr. Pražák, pokladnictví svěřeno rukám prof. JUDra Richarda Horny.

Společnost začala r. 1927 vydávat svůj časopis „Bratislavu“, která se za vrchní redakce prof. Pražáka a spoluredakce prof. JUDra Otokara Sommera a prof. MUDra J. F. Babora stala významným orgánem našeho vědeckého života. Vedle časopisu založila Společnost tři řady samostatných publikací, a to „Práce USŠ“, „Prameny USŠ“ a „Přednášky USŠ“, k nimž se letos připojila čtvrtá řada „Slovenský archiv“. V těchto publikacích vyšla již řada základních prací k poznání Slovenska po všech stránkách, tak na př. první díl velkého díla řed. Jana Roubala, Katalog coleopter (brouků) Slovenska a Podkarpatské Rusi, nebo z filologie prof. dra Vladimíra Šmilauera, Vodopis starého Slovenska, z archeologie prof. dra Jana Eisnera, Slovensko v pravěku, z literárních dějin prof. dra Josefa Jiráka, L. Štúr, Das Slawenthum und die Welt der Zukunft, z historie prof. dra Kamila Krofty, Stará ústava česká a uherská, prof. dra Václava Chaloupeckého, Žilinská kniha, nejstarší to památka národního jazyka na Slovensku atd.

K této publikační činnosti USŠ je třeba přičísti chystané souborné vydání spisů Pavla Josefa Šafaříka, umožněné vzácným darem presidenta republiky dr. T. G. Masaryka, jenž věnoval Společnosti na ten účel 500.000 Kč.

Přírodovědná třída zřídila zásluhou prof. Frankenbergra na Velkém Žitném ostrově v Šamoríně „Hydrobiologickou stanicí USŠ“, první československou stanicí, stojící u řeky, která dává možnost k intenzivní práci hydrobiologické, ale je s prospěchem i zoologům a botanikům.

Bohužel v uplynulých letech utrpěla USŠ velké ztráty mezi svými zakladateli: zemřel prof. dr. Josef Baudiš, jehož „Struktura jazyků indoevropských“ vyšla v „Pracích USŠ“, zesnul i prof. dr. Pavel Bujnák, předseda „Komise pro literární výzkum Slovenska“ a referent „Jazykovědného odboru USŠ“. Do Prahy na universitu Karlovu odešel jeden z předních tvůrců Společnosti, prof. JUDr. O. Sommer, jehož vystřídal s redakcí „Bratislavy“ prof. JUDr. Karel Laštovka, profesora MUDra K. Hynka vystřídal v předsednictví přírodovědné třídy prof. MUDr. Stanislav Kostlivý, v duchovědné se stal po prof. PhDr. J. Hanušovi předsedou prof. PHDr. Václav Chaloupecký. Funkci generálního tajemníka

převzal po odchodu prof. P r a ž á k a do Prahy prof. PHDr. V l a d i m í r K l e c a n d a.

Společnost v upřímné snaze připoutat ke svým pracím vědecký dorost slovenský pozměnila své původní stanovy, které jí v tom poněkud brzdily, a zřídila několik odborů, právnícký, historický, literárně historický a jazykovědný, které ve svých pracovních komisích sdružují české i slovenské odborníky ke konkrétním úkolům vědeckým.

Bohužel hospodářská tíseň dolehla i na USŠ, odkázanou dosud výhradně na podpory státní a zemské a na celkem nepatrné dary, kterých se jí občas dostává od peněžních ústavů. Slovenského mecenáše Společnost dosud nenalezla. Tím důležitější a cennější je svépomocná akce členstva USŠ, které si samo na podzim 1932 zřídilo dva fondy, „Z á k l a d n í“ a „P u b l i k a č n í“, aby tak Společnost trvale zabezpečila. Jsou to fondy z vlastních prostředků, k nimž už mnoho členů sponzorskou obětavostí přispělo základním kamenem po 1000 Kč. Dnes neschází již mnoho do 200.000 Kč. Tato obětavost členstva dává nám oprávněnou naději, že Učená Společnost Šafaříkova přečká bez pohrom i tato léta strádání a že najde svého zaslouženého mecenáše, který by zajistil další její úkoly v službách Slovenska.

B. Koloušek:

Slovenské národní divadlo v Bratislave

V poprevratovej historii Bratislavy a Slovenska bude historia Slovenského Národného divadla mať vždy osobitnú a nemálo zaujímavú kapitolu. Naše divadlo vzkrsl vo chvíľach, keď ešte na hraniciach Slovenska doznievala válečná vrava a keď na obidvoch brehoch Dunaja sústreďovali sa armády k hroziacemu novému zápasu. V tejto tak nekludnej a umeniu neprajnej dobe prevedená bola v Bratislave v dňoch 4. a 5. februára 1919 Predaná nevesta 3krát, Dalibor raz, dňa 1. mája brnenskou činohrou „Páni na vsi“ a Maryša a v dňoch 5. až 11. júla 1919 menovaným súborom 8 predstavení; ďalej v dňoch 28. a 29. januára 1920 opäť Predaná nevesta. Pravidelné predstavenia zahájil v Bratislave riaditeľ Východočeského divadla nebohý Bedrich Jeřábek, ktorý prišiel so svojim umeleckým súborom a zahájil tu dňa 1. marca 1920 v mestskom divadle prvú sezónu SND Smetanovou operou „Hubička“. Jeřábek hral v Bratislave ako súkromný podnikateľ až do 4. júla 1920, kedy odišiel so svojim súborom do Košíc, to už ako budúci riaditeľ SND pre nastávajúcu sezónu, súc k tejto funkcii predurčený novoutvoreným družstvom SND, ktoré prevzalo SND do vlastnej správy.

Družstvo SND vzkrsl v druhej polovici roku 1919 zo snahy, aby v Bratislave, vtedy nekludnej, s neurovnanými pomerami správnymi, národnostnými, spoločenskými a umeleckými, zabezpečilo stále divadlo slovenské. Pôvodcami tejto myšlienky boli najmä vtedajší minister pre správu Slovenska dr. Vavro Šrobár a Jaroslav Kvapil, vtedy sekčný šéf v ministerstve školstva a národnej osvety, vedúci odbor umelecký. Myšlienka táto našla značný ohlas v slovenskej a českej spoločnosti bratislavskej, ktorá početne upísala členské podiele po 1000 Kč, čo urobily aj početné korporácie a ústavy verejné aj súkromné. Ustavujúce valné zhromaždenie Družstva bolo 8. novembra 1919.

Pravidelnú sezónu 1920/21, zahájil Jeřábek za spolupráce Milana Zunu, ako šéfa opery, v Košiciach, odkiaľ prišiel dňa 1. novembra 1920 do Bratislavy, kde mala byť štyrmesačná sezóna, kdežto o ďalšiu časť sezóny deliť sa mali rovným dielom Maďari a Nemci. Avšak už v tejto prvej sezóne ukázala sa prakticky neudržiteľnosť tohoto roz-

delenia, preto na popud verejnosti predĺžená bola slovenská sezóna na 6 mesiacov, v roku 1921/22 na osem mesiacov a od roku 1924/25 úmerne s postupujúcim rastom československého živlu na 10 mesiacov, pri čom o zbytok sezóny s prirátaním pondelkov (a z počiatku aj utorkov) delily sa súbory nemecké a maďarské, ktorýžto stav s nepatrnými odchýlkami trvá dosiaľ. Týmto rozširovaním slovenskej sezóny v Bratislave skracovala sa postupne sezóna SND v Košiciach, rešp. posunovala sa stále viac výlučne na letné mesiace, s čím Košičania neboli spokojní. Preto po vzore bratislavskom zorganizovali roku 1924 vlastné Družstvo, ktoré povolalo za riaditeľa košického divadla bývalého režiséra a riaditeľa S. N. D. v Bratislave Jozefa Hurta, ktorý zostavil činoherný a operetný súbor, hrajúci pod menom Východoslovenské Národné Divadlo.

Zatiaľ Družstvo SND vzdor všetkej dobrej snahe stále viac zápasilo pri vedení divadla s ťažkými finančnými a organizačnými nesnádzami, z ktorých ho nemohla vyprostiť ani stála a výdatná finančná a morálna podpora úradov. Preto so svolením úradov, vyžadujúc si účinnú verejnú podporu majstra Alojza Jiráska, ktorý napísal ohlas k československému národu, vykonal v dňoch 21. augusta až 2. októbra 1921 verejnú sbierku v celej republike „na Slovenské Národné divadlo“. Výsledok tejto sbierky na Jiráskov fond činil 760.603 Kč 63 hal, k tomu pristúpil ešte čistý výtazok slávnostných koncertov 40.986 Kč 6 hal. a zvyšok verejnej loterie sumou 59.549 Kč 63 hal.

Avšak ani priaznivý finančný výsledok týchto akcií nemohol zastaviť zaniknutie vonkovského súboru S. N. D., ktorý pod riaditeľom Želenským účinkoval iba rok a na konci sezóny 1921/22 sa rozšíšiel. Úkol jeho prevzala spoločnosť Nováková, ktorá po jeho smrti za riaditeľovania Marie Novákovej-Rozenkranzovej, účinkuje doteraz ako Stredoslovenský divadelný súbor. Okrem toho najmä činoherný súbor S. N. D. hosťoval a pravidelne hosťuje v početných slovenských mestách.

Medzi časom vo vedení S. N. D. nastaly podstatné zmeny. Na jar 1922 opustil Bratislavu riaditeľ Jeřábek a s ním väčšina jeho súboru. Sezónu 1921/22 do konca doviedol a v sezóne 1922/23 riaditeľoval dosavádny činoherný režisér Jozef Hurt. V tej dobe finančná situácia Družstva stala sa neudržiteľnou. Obtiaže vyvrcholily na jar 1923, keď D. S. N. D. vstúpia do jednaní s ministerstvom školstva a národnej osvety požiadalo o mimoriadnu pomoc, aby mohlo vyrovnať svoje finančné záväzky, vzniklé z dosavádneho vedenia S. N. D. a

vzdať sa jeho prevádzania. V lete toho roku dokončilo ešte s výdatnou pomocou štátu a použijúc Jiráskovho fondu veľmi záslužný čin, totiž stavbu hereckých domov v Bratislave, kde členstvo S. N. D. v tej dobe panujúcej veľkej bytovej núdze našlo pomerne lacné bývanie.

V dôsledku jednaní s ministerstvom školstva a národnej osvety od sezóny 1923/24 prestalo D. S. N. D. viesť samo S. N. D., stalo sa jeho podporovateľom, a podržiac si smluvne pomerne značný vplyv, sverilo prevádzanie Oskarovi Nedbalovi, ktorý stal sa tak v podstate samostatným podnikateľom a riadil divadlo s prestávkou v roku 1926—27, kde viedol divadlo spoločne s Václavom Jiříkovským až do svojej tragickej smrti 24. decembra 1930. Z organizačného hľadiska treba pripomenúť, že okrem iných príčin k finančnej katastrofe riaditeľovania O. Nedbala v neposlednej miere prispel nezdarený činoherný podnik Ľudového divadla v bratislavskom Živnodome, zlikvidovaný D. S. N. D. až po smrti Nedbalovej na jar 1931.

Ani družstvo Východoslovenského národného divadla v Košiciach nemalo šťastia. Zápasilo s ustavičnými finančnými a organizačnými nesnádzami. Riaditeľa Jozefa Hurta vystriedal od sezóny 1926/27 Oto Alferi, po ňom v sezóne 1928/29 riaditeľoval Otakar Novák a 1929/30 Karol Želenský. Konečne Družstvo bolo nútené likvidovať, samostatný divadelný súbor bol rozpustený a od sezóny 1930/31 hosťuje v Košiciach vždy niekoľko mesiacov S. N. D., ovšem so značnými administratívnymi nesnádzami.

Po smrti Oskara Nedbala poverený bol zatýmnou koncesiou Karol Nedbal a viedol divadlo od 1. januára do 15. augusta 1931. Po ňom udelená bola koncesia riaditeľovi Antonovi Drašarovi ako samostatnému podnikateľovi, ktorý zrestringujúc baletný sbor, považoval za nutné v záujme finančnej rovnováhy vedenia S. N. D. prevádzať pravidelne operetu, ktorá za jeho predchodcov bola tu iba občasným hosťom. Toto stanovisko, diktované praktickými ohľadmi finančnými, stalo sa opätovne predmetom odmietavej miestnej umeleckej kritiky. Povinnosť uložená riaditeľstvu S. N. D. krajinským výborom, aby S. N. D. pravidelne v značnom počte usporiadovalo zájazdy po slovenskom vonkove, ako aj povinnosť niekoľkomesačnej sezóny v Košiciach, viedly k rozdeleniu činoherného súboru S. N. D. na dva oddiele (slovenský a český) pod samostatnými šéfmi činohernými. Aj toto opatrenie, spôsobené praktickými zreteľmi, bolo zčasti odmietave posudzované.

S. N. D. znenáhla rastie a stáva sa predmetom záujmu širokých vrstiev národa. So vzrastom úkolov rastie aj potreba, aby sa stabilizovalo a pomáhalo vo zvýšenej miere tvoriť umeleckú národnú tradíciu. Najvhodnejšou inštitúciou, ktorá by po mojej mienke najlepšie mohla pečovať o ďalší rozvoj S. N. D., bola by slovenská krajina, ktorej výbor opätovne mal príležitosť zaoberať sa riešením tohoto záslužného úkolu.

K: Jelínek:

Osvetový Sväz pre Slovensko v Bratislave

V dobe príchodu prvej československej vlády do Bratislavy, dňa 4. februára 1919, preukazovala sa táto ešte ako Pozsony a hlavná bašta maďarskej kultúry. Nebolo tu vtedy nielen jedinej školy slovenskej, ale okrem spevokolu Zora, jedinej slovenskej alebo československej inštitúcie kultúrnej a osvetovej. Maďari používali všetkých možných prostriedkov, aby tu aj ďalej udržali svoju národnú a kultúrnu prevahu a moc a znemožnili prišlým kultúrnym pracovníkom Slovákom i Čechom, aby sa tu mohli kultúrne rozvíjať. Preto došlých sem úradníkov, učiteľov, profesorov Slovákov a exponovaných Čechov prijímali celkom nepriateľsky predpokladajúc, že ich príchod do Bratislavy je iba dočasný a prechodný. Nasvedčovali tomu rôzne predpovedi a chýry. Ale predpoklad sa nesplnil. „Príselci“ sa tu usadili trvale. Avšak v prvých dňoch, ba mesiacoch boli cele zaujatí prácou na budovaní školstva a úradov k zaisteniu ich riadnej činnosti pre kultúrne, hospodárske, sociálne a bezpečnostné zaistenie Slovenska. Necítila sa preto hneď potreba kultúrnej ustanovizne, ktorá by vedľa úradov a po úradných hodinách v nich donášala ich pracovníkom a i širším vrstvám ľudovým potrebné osvieženie duševné a kultúrnu posilu v ich práci. Avšak júnový vpád Maďarov na Slovensko a pomery z toho vzniklé ukázaly, že je prepotrebná kultúrna ustanovizeň, ktorej činnosť by sa rozprestierala nielen v Bratislave, ale aj po celom Slovensku. O takej ustanovizni rokovalo sa v priateľských krúžkoch hneď po zarazení vpádu Maďarov na Slovensko. A začiatkom septembra 1919 sišli sa na pozvanie inšp. Kar. Jelínka lekárnik G. Izák, sudca Jindr. Květ, prof. dr. V. Maule, prof. Jozef Müller, prof. dr. Poubová, prof. V. Pražák a ing. Igor Ruppeltdt, aby sa radili o krokoch k utvoreniu kultúrnej inštitúcie Osvetového Sväzu pre Slovensko. S ich uskutočňovaním hneď sa začalo.

Už 15. septembra 1919 povolani boli na poradu do malej dvorany župného domu tí, kto cítili potrebu kultúrneho strediska v Bratislave. Dvorana bola účastníkmi preplnená. Po odôvodnení potreby kultúrnej korporácie inšp. K. Jelínkom, zvoleným predsedom schôdze, po čulej debate bolo jednomyselne usnesené založiť Osvetový Sväz pre Slovensko a boly prijaté navrhnuté jeho stanovy. Prv ešte, než boly tieto schválené, zahájil prípravný výbor práce, aby bolo dôstojne

oslávené prvé výročie samostatnosti Československej republiky. Slávnosť, prevedená v dňoch 27. a 28. okt. 1919, skvele sa vydarila.

Prvé riadne valné zhromaždenie dňa 15. novembra 1919 zvolilo výbor, ktorý sa ustavil dňa 18. novembra takto: predseda inšp. K. Jelínek, jednatel prof. dr. V. Maule, pokladník sudca Jind. Květ, členovia výboru boli: lekárnik G. Izák, arch. Dušan Jurkovič, inž. Igor Ruppeltdt, taj. Ješek Hofman. Predsedami utvorených odborov zvolení boli: prednáškového dr. V. Maule, umeleckého riad. Mil. Ruppeltdt, knižničného riad. I. Emler, výchovného min. radca Ph. a JUDr. Václ. Müller. — Dňa 17. decembra 1919 usporiadaný bol prvý programový večierok, ktorý doznal vlúdneho prijatia. Ďalšia činnosť obmedzovala sa z počiatku iba na Bratislavu a najbližšie okolie.

V r. 1920 vykonaných 50 prednášok, 2 veľké oslavy hist. dní, pietny zájazd na Bradlo k hrobu dr. M. R. Štefánika, 4 vychádzky, 4 div. predstavenia, koncert, akademia, panychida, 4 detské besiedky. O. S. zúčastnil sa usporiadania Slovenského mája. Vojenskej knižnici venovaných 88 sväzkov, Pred svojimi podnikmi vystavoval a predával slovenské a české knihy. V r. 1921 počaly sa ustavovať vo väčších obciach v okolí Bratislavy miestne osvetové komisie. Následkom mobilizácie v tomto roku nemohla sa úplne vyvinúť prednášková činnosť pre nedostatok prednáškových miestností. V r. 1922 vedľa obvyklej činnosti zúčastnil sa Osvetový Sväz prvého sjazdu kultúrnych pracovníkov v Prešove, sjazdu vlastivedných múzeí, prípravných prác k oslavám Smetanovým. Usporiadal predvianočnú výstavu kníh, sjednal spoluprácu s druhými kultúrnymi spolkami v Bratislave. V roku 1923 prevzal Osvetový Sväz aj funkciu MOSu a OOSu. Okrem značnej prednáškovej a umeleckej činnosti zriadil v tomto roku dva kurzy slovenčiny, kurz pre nezamestnaných, opatril 10 putovných knižníc, oddal svoju knižnicu a inventár svojej čítarne verejnej knižnici mestskej, získal skioptikon a kinematografickú licenciu. Zúčastnil sa činne naukobehu pre osvetových pracovníkov v Kremnici. V r. 1924 usporiadal O. S. panychidu za prez. W. Wilsona, pol. spis. H. Szienkiewicza, 6 kurzov slovenčiny, kurz osvetových pracovníkov v Bratislave, osvetovú školu, samosprávne kurzy v siedmich mestách Bratislavskej župy, vedľa 42 prednášok o návšteve 8600 osôb, 2 opier, 2 divadiel, 4 koncertov, výstavky mincí a kníh, školu osvetových pracovníkov v Čadci, kurz pre ženy v Trnave. S univerzitou Komenského usporiadaná bola výstavka Smetanových rukopisov s cyklom 7 prednášok. Vo funkcii OOSu previedol O. S. oslavy prez. Masaryka, gen. dr. M. R. Štefánika, 28. októbra, v 55 vonkov. obciach 88 pred-

nášok, 86 koncertov, 4 akademie, 7 opier a 6 odbor. prednášok. Stanovy O. S. boli opravené tak, aby jeho činnosť bola v shode so zák. č. 67/1919.

Od r. 1924 činnosť Osvetového Sväzu pre Slovensko sa utešene rozvíjala nielen čo do počtu podnikov, ale aj čo do hĺbky výkonov a začala sa rozprestierať na celé Slovensko, napomáhaním pri ustavovaní okres. osvet. sborov a miestn. osvet. komisií. Rozšírenie agendy Sväzu mohlo byť prevedené, keď roku 1924 rada mesta Bratislavy poskytla mu potrebné kancelárske miestnosti.

Pre obmedzenosť miesta je nemožné opisovať podrobne všetku činnosť v každom roku až do konca roku 1933. Uvádzame ju len celkovým prehľadom: V roku 1919—1933 bolo usporiadaných 514 prednášok, 66 kurzov s 375 prednáškami (2459 vyuč. hodín), 55 kurzov vyššej školy ľudovej s 557 prednáškami (825 vyuč. hodín), 82 divadelných predstavení, 328 vzdelávajúcich kinematograf. predstavení, 50 lútkových hier, 11 ľudových besied, 150 detských besiedok, 124 akademií, 26 poučných vychádzok, 53 výstav, 164 koncertov, 50 slávností a 71 iných podnikov, ktoré navštívilo pokiaľ sa dalo zistiť 1,258.000 osôb. Treba však zvlášť zdôrazniť, že ponenáhlym vývojom stal sa Osvetový Sväz skutočnou ľudovúchovnou ústredňou pre Slovensko. Členmi OS-u sú tak jednotlivci, ako aj celé spolky, ktorých programom je kultúrna činnosť. Vo funkcii OOS-u sdružuje OS 65 spolkov v Bratislave, 81 Okresných osvetových sborov a ich komisie osvetové obracajú sa na Osvetový Sväz na Slovensku, ako svoje ústredie o radu a pomoc.

OS. venuje pozornosť aj mimoškolskej výchove mládeže. Nadviazal úspešné styky s akademickou mládežou prostredníctvom Sväzu slovenského študentstva a s vrchnými inštitúciami ľudovúchovnými: MLÚ v Prahe a Zemským ústredím OOS v Brne. Svojou činnosťou podporuje OS čo najúčinnejšie osvetové a ľudovúchovné snahy ministerstva školstva a nár. osvetu v Prahe, ako aj referátu min. škol. a nár. osvetu v Bratislave.

Dobré výsledky vykazuje spolupráca OS s Extenziou univerzity Komenského, s radou mesta Bratislavy, posádkovým vojen. veliteľstvom, štátnymi výskumnými ústavmi, s Robotníckou akademiou, s Československou školou robotníckou, Slobodným učením sedliackym, odbočkou Národnej rady čsl. a so všetkými kultúrnymi spolkami nielen v Bratislave, ale aj na celom Slovensku. Aby OS, usmernil svoju činnosť programove a cielavedome zriadil tieto odbory: filmový a diapozitívny, lútkarský, mimoškolskej výchovy mládeže, pred-

náškový pre mesto, prednáškový pre vonkov, pre školský rozhlas, priateľov literatúry pre mládež, radiový, rekreačný, umelecký, zrakovej výučby školskej a ľudovej. Odbory tieto prácu programujú, výbor OS ju uskutočňuje. OS vydáva už ročník ľudovýchovného vestníka „Náš ľud“ a vydal tieto publikácie: Sjazd ľudovýchovných pracovníkov v Štub. Tepliciach, Desať rokov lútkarstva na Slovensku, Pamätník oslavy príchodu čsl. vlády do Bratislavy, Ako ozdraviť našu dedinu od dra Iv. Háľka, Milenium svätováclavské 829—1929, Peniaze a gazdovanie s nimi od dra Joz. Müllera, Ako písať pamätnú knihu obecnú. Zariadil diapozitívnu ústredňu pre Slovensko, ktorá číta 127 serií diapozitívov s prednáškami a 7716 obrázkami a 36 kópií s 2173 obr., ktorých sa veľmi používa po celom Slovensku. V majetku Ústredne diapozitívov sú tiež 4 filmy zo života p. prezidenta republiky. Osv. Sväz má príručnú knižnicu pre osvetových pracovníkov, ktorá obsahuje 820 spisov ľudovýchovných, hospodárskych, sociálnych a všeobecne vzdelávacích. Príručná knižnica odboru „Priateľov literatúry pre mládež“ má 483 sväzkov vybraných spisov pre mládež. Osvetový Sväz vlastní ďalej 4 skioptikony, jeden megafon a dve lútkové divadlá. Osv. sväz venoval len v roku 1933 Okresným osvetovým sborom, miestnym osvetovým komisiám, správam niektorých škôl a rôznym ľudovýchovným inštitúciám na Slovensku i v zahraničí 4493 kníh a brožur.

Osvetový sväz pre Slovensko, založený v roku príchodu československej vlády do Bratislavy, vykonal za dobu svojho pôsobenia na osvetovom a kultúrnom poli slovenskom pre výchovu ľudu iste prácu veľkú, potrebnú, záslužnú a úspešnú. Bez súčinnosti Osvetového sväzu neprevedie sa v Bratislave ani jeden väčší kultúrny alebo slávnostný podnik. Dá sa očakávať, že v záslužnom kultúrnom a osvetovom poslaní bude ďalej úspešne napredovať.

Dr. A. Hořejš:

Hudba a divadelníctvo v Bratislave

Súvislosť hospodárskych, politických a sociálnych premien s vývojom umeleckého života práve na dejinách Bratislavy priamo bije do očí. Výkyvy epoch umelecky slávnych a úpadkových sú v Bratislave tesne viazané na jej postavenie politické, jaké zaujímala v tej ktorej dobe.

Táto stať nepostačí na vyličenie celého vývoja umeleckých vecí, ktorý je skutočne pestrý a úžasne sa vlní, ale nemožno hodnotiť obdobie posledných 15 rokov bez srovnávania s minulosťou.

Bratislava nemala predtým nikdy postavenie tak čelné, jakó má teraz a hospodárska báza, na ktorej sa jej život vyvíja, nikdy nemala tak trvalý charakter a prirodzene zdôvodnený.

Nemôže to Bratislave zrejme ubrať na sláve, ak sa povie, že jej rozkvet a zlaté doby v období Mateja Korvína a Marie Terezie, boly len úryvkovité, len náhodne položené chvílkovou politickou situáciou, avšak nie hlbokými a závažnými hospodárskymi príčinami, ktorými sa nedá tak snadno pohnúť a otriasť.

Na sklonku 18. stor. sa ukázalo, jak vratké boly tieto zlaté epochy Bratislavy, jak stačilo púhe preloženie zemských úradov z Bratislavy do Budapešti, aby bol rozlomený celý kultúrny i hospodársky život, jak ustal všetok pohyb a jak teprve potom s námahou znovu a po svojom vytváraly sa nové formy života kultúrneho.

Osud si hrál s Bratislavou trochu rozmarne. Na čas bola hlavou zeme, zvlášť v dobách, keď dnešná Budapešť bola obsadená Turkami a za chvíľu bola opäť snižená na mesto provinčné. To striedavé postavenie dalo síce Bratislave prežiť obdobia veľmi slávne, ale malo v základe nepriaznivý vliv na umeleckú produkciu. Objavujú sa tu znamenití ľudia, sochári, maliari, hudobníci, ale objavujú sa len na chvíľu a miznú, prichádzajú z diaľky a zase odchádzajú do sveta. Dokonca i tí, ktorí sa v Bratislave a v jej okolí narodili, idú radšej inde, lebo Bratislava im nedáva hospodárske ani umelecké podmienky k životu. Teda nielen, že tu nikto nezakotví, ale Bratislava nemá ani jako hlavné mesto bývalej západnej časti Uhier príťažlivosť pre obyvateľstvo tejto oblasti. Tvorivý živel, talenty, ktoré sa vyskytujú v oblasti, miznú, unikajú do cudziny a tam teprve sa uplatňujú.

Tak sa stáva, že domáca produkcia je nepatrná, v hudbe malá a v divadelníctve dlho temer vôbec žiadna.

Bratislava v umeleckých veciach je úplne otvorená importu, jak umelcov tak diel a v takom okamžiku, keď hospodársky soslábne, nemá vlastných zdrojov, o ktoré by sa mohla umelecky a kultúrne oprieť.

Pričina je prostá. Ačkoľvek bola po isté obdobie hlavným mestom Uhier, bola nim politicky, kultúrne však stála temer vždy na periférii kultúry nemeckej a v tom smysle bola z Rakúska a Nemecka posudzovaná, jako mesto provinčné, ktoré každý silnejší umelecký duch volí len jako príhodnú existenčnú stanicu, aby z nej čo najskôr vyletel. To je prípad slávnych bratov Neusiedlerov, to je aj prípad geniálnych hudobníkov J. Ludviga, Samuela Bockshorna (Capriconus) a Johanna Kussera, ktorí vytvorili niekoľkoročnú skvelú epochu protestantskej hudby v 17. stor. a pri najbližšej lepšej nabídke alebo polit. otrase odišli s kludným svedomím. To isté je konečne zjav celkom pravidelný na sklonku 18. stor. a vzťahuje sa na skladateľov: Johanna Fúsza, Jozefa Chudého, na Tostiho i na slávneho Jozefa Haydna, Heinricha Marschnera, Heinricha Kleina, Johanna Hummla, nehovoriac o Sigmundovi Kusserovi a J. N. Hummlovi, ktorí sa tu púhou náhodou narodili. Jediný snáď symfonik Anton Zimmermann srástol s Bratislavou a zostal jej verný do smrti.

V Bratislave bolo mnoho slávnych hudobníkov: Fr. Liszt, A. Rubinstein, Hans Bülow, J. Brahms atď., takže po tejto stránke Bratislava vykazuje opravdové pozoruhodnosti. Bohužiaľ vlastná hudobná produkcia tohoto prostredia bola nepatrná. Teprv Kirchenmusikverein, pri ktorého založení stáli dvaja znamenití ľudia Jindrich Klein a František Procházka, vytvoril základňu pre domácu produkciu, pre vývoj, síce pomalý, avšak trvalý, ktorý sa prebíjal plných 100 rokov.

Situácia sa dôsledne zmenila v posledných 15 rokoch. Bratislave sa dostalo postavenie mimoriadne významné. Bola-li v storočiach predchádzajúcich dočasne hlavným mestom a v rámci maďarizačných snáh dlho sa držala jako nemecký ostrov, stáva sa koncentračným strediskom hospodárskeho, politického a kultúrneho života národa slovenského.

Táto premena bola tak hlboká a tak silná, že musela rozvrátiť dosavadnú štruktúru kultúrneho vývoja, rozvrátiť základňu a pripustiť vyrastanie foriem kultúrneho i umeleckého života, celkom nových. Faktom, ktorý je najzávažnejší pre posúdenie odlišnosti tejto

novej epochy Bratislavy od starej, je, že sa v umeleckých veciach neustále zmenšuje import a že neustále rastie domáca produkcia.

Umelecký život není už viacej odnožou umeleckého života iného mesta, ale vyrastá priamo tu. Umeľci neprichádzajú sem náhodne, ale sústredia sa sem, jako do centra zeme, kde sa umenie produkuje a vyváža. V divadelníctve není už Bratislava púhou štáciou, kde sa striedajú spoločnosti, ale mestom, kde sa vedome buduje divadlo, jako kultúrna inštitúcia. V umeleckom školstve není Bratislava už mestom bezvýznamným, ale vytvára sa tu hudobné učilište, výtvarné učilište, dorasť už neuteká za hranice, naopak, tlačí sa sem z celej zeme a tu sa formuje jeho charakter a talent.

To je priamo zázrak, jak sa štruktúra tohoto mesta behom 15 rokov pozmenila, jak sa i vo veciach umeleckých z provinčného mesta stalo mesto s úlohou vädčou do vnútra zeme i na vonok, reprezentujúc kultúrne ambície obyvateľstva.

Kultúrnu vyspelosť mesta nemožno hodnotiť podľa náhodných zájazdov slávnych umelcov, hercov, divadelných spoločností, spisovateľov a básnikov, maliarov a sochárov. Tí idú všade, kde sú pozvaní a kde ich často impresario a osobný styk dopravlia. Preto není treba vypočítavať koľko slávnych umelcov prišlo do Bratislavy v posledných 15 rokoch. Ale čo je dôležité a čo je závažné pre kultúrne hodnotenie mesta, sú podmienky produktívnej práce, je tvorenie nových hodnôt a ich množenie a veľkosť podielu na tvorbe svetovej.

A k tomu poslaniu sa Bratislava skutočne dopracovala.

Keby sa len zhodnotil vliv oboch hudobných učilišť na celú oblasť, jak ovplyvnily nazieranie na umenie hudobné, vliv koncertnej a vychovateľskej činnosti a divadla na skladateľskú prácu, keby sa spočítaly všetky tie podmienky, ktoré sa tu nahromadily, aby povzbudive pôsobily k odkrývaniu talentov, k uplatňovaniu vloh, k vzrastu nového umenia slovenského, bol by to obraz, pred ktorým by každý musel užasnúť. V ňom sa Bratislava javí, jako v období najskvelejšieho vypjatia a v období, ktoré nalialo do ich starých žíl mladú krv, ktorá celé to mesto rozhýbala k novému životu.

Táto slávna epocha, v ktorej sa Bratislava stáva kolískou nového hudobného umenia slovenského, kde Bratislava dáva trvalé základy slovenskému divadelníctvu, bola vydobytá složitou prácou mnohých a mnohých ľudí.

Do toho pamätníka, kde je treba pripomenúť toľko rôznych složíek práce a vývojových línií najrôznejších oborov, ktoré vedľa seba bežaly, sa to vtesniť nedá. Nedá sa ani vypočítať, čo sa všetko stalo,

udalosti, ktoré hnaly i ohrožovali vývoj. Možno len povedať, že pre vývoj hudobného umenia i divadelníctva v Bratislave sa pracovalo s krajným vypjatím síl a že poslanie, ktorého Bratislava dosiahla v týchto oboroch, vydobylo sa pracovným tempom, také iné mesto snáď na svete nevidelo. Pre jeho dobytie uzavieraly sa priateľstvá, pre ne sa ľudia nenávideli, preň sa rozchádzali a odsudzovali. Pre tento krásny cieľ Bratislavy, ktorý malo mnoho ľudí pred očami, došlo i k tragickému skonu jedného z najväčších umelcov, ktorí tu pôsobili: O s k a r a N e d b a l a.

Jeho pamiatke nech je v rámci tejto publikácie venovaná táto strán, lebo on hudobný i divadelný vývoj bezpríkladne popohnal ku predu.

VŠEOBECNÝ ROZVOJ

ŠKOLSTVO

Prof. Jozef Vydra:

Reorganizácia učňovského školstva za 15 rokov v Bratislave

Za tri roky, t. j. v roku 1937, budeme sláviť výročie 50ročného založenia a jestvovania živnostenských škôl, zvaných teraz krátko učňovských. Bude to iste radostný deň pre celú Bratislavu, bez rozdielu národnosti, lebo každá z národností má na tomto vybudovaní učňovských škôl svoj dôstojný podiel.

Školy založili v r. 1887 Nemci, pokračovali v nich až do konca vojny Maďari a po vojne na československú vládu v r. 1937 pripadne 18 rokov, t. j. plná tretina rokov z ich 50ročného trvania.

Na z odbornenie učňovských škôl, reorganizáciu ich podľa potrieb moderných strojných živností a na vybudovaní modernej, centrálnej budovy pre ich umiestenie má zásluhu naša československá vláda, ktorá vedela k tomu dielu svorne spojiť vládnych činiteľov v štáte, v zemi i v meste.

Pripamätáme-li si prvé primitívne zákony o učňovskom vzdelaní a školstve, z ktorých prvý z r. 1872 určuje, že každý remeselník je povinný svojho učňa — keď nevie čítať, písať a počítať — prinútiť, aby sa tomu naučil a prinútil ho k návšteve opakovacej večernej a nedeľnej školy a ďalší zákon z roku 1884, § 80., čl. XVII., že v takej obci, kde je aspoň 50 živnostenských učňov, je obec povinná starať sa o zriadenie zvláštneho kurzu pre vyučovanie učňov, ktorý primitívny stav učňovského školstva podľa týchto zákonov trval až do skončenia svetovej vojny a pozreme-li na dnešný rozvoj učňovského školstva v našom slobodnom štáte — vidíme, ako tento odbor školstva bol nám potrebný a ako vlastnou prirodzenou silou vyrástol mimo očakávanie svojich zakladateľov.

Učňovské školy v Bratislave založené boli až v roku 1887 a oneskorily sa rokom založenia za mestom Prahou o 14 rokov, kde jestvujú tieto školy už od roku 1873.

Spomíname to preto, že dnes sú naše bratislavské školy výstavbou vlastnej centrálnej budovy učňovských škôl a centralizáciou v jednej budove a ich modernou organizáciou a celodenným vyučovaním už ďaleko pred Prahou.

Tak ako v Prahe lzä i v Bratislave hľadať počiatky živnostenských a priemyselných škôl v drievejších zariadeniach. Na pr. v Prahe to bola

Jednota pre povzbudenie priemyslu už v r. 1837, ktorá zriadila nedeľné vyučovanie pre živnostníkov a z toho v r. 1857 vytvorila českú večernú školu priemyselnú, ktorej riaditeľom bol Jozef Wenzig.

V Bratislave už v r. 1876 zriadená bola kresliarska škola pri ľudovej škole u Sv. Martina, ktorá mala výkresový a predlohový inventár vedený už od r. 1811 a navštevovalo ju na 100 učňov a gymnázistov.

V r. 1883/4 bolo žiakov už 564 a r. 1878 zriadila Obchodná a priemyselná komora v ľudovej škole Csákyho kresliarsku školu pre učňov a pomocníkov, ktorú viedol akad. sochár Anton Brandl a ktorú možno považovať za predchodcu terajšej školy umelcovských remesiel, zriadenej po 50 rokoch znova tiež Obchodnou a priemyselnou komorou v r. 1928, v roku 10-ročného trvania republiky a ktorá bola pričlenená ku školám učňovským v r. 1930 a dnes je ve správe mesta Bratislavy.

V roku založenia učňovských škôl — 1887 — mali školy v Bratislave 770 učňov 51 rôznych živností a vyučovacím jazykom bol výlučne jazyk maďarský, hoci z týchto žiakov bolo 467 národnosti nemeckej, 102 žiakov národnosti slovenskej a len 201 národnosti maďarskej, podľa úradnej výročnej zprávy týchto škôl.

Začiatky týchto škôl boli ťažké a bolo im treba veľmi bojovať s predsudkami a záujmami majstrov, ač vyučovanie bolo vždy večer od 6.—8. hod. a v nedeľu dopoludnia od 9.—12. hod. Vyučovacie predmety boli: čítanie, písomnosti, počty a v nedeľu dopoludnia — kresba. Bolo celkom 12 tried, z ktorých 5 bolo prípravných, v ktorých žiaci dohánali vlastne základné vedomosti zo škôl ľudových, 1 trieda bola kupecká, 6 tried remeselných. Vydržiavací náklad bol K 5.569.28 a vyučovalo celkom 12 učiteľov.

Pre zaujímavosť a ocenenie vývoja týchto škôl za Československa uvádzame tu 2 dáta z doby vlády bývalého Uhorska: z r. 1899—1900.

Počet učňov 1177, z toho 622 Nemcov, 283 Slovákov a len 234 Maďarov a 19 žiakov iných národností.

Vedľa toho na dievčenskej krajčirskej škole 127 učníc; z toho 98 nemeckej národnosti, 21 maďarskej, 1 slovenskej a 1 žiačka českej národnosti.

Riaditeľ si sťažuje vo výročnej zpráve z toho roku, že žiaci z vonkovských škôl, ktorí prichádzajú na učenie do Bratislavy, neovládajú dostatočne maďarčinu a tým zdržujú prospech v škole a je ich vraj viac než polovička.

Učiteľský sbor: 1 riaditeľ, 16 učiteľov, 9 učiteľov kreslenia a 2 pomocní učitelia.

Vydržiavacie výlohy: 13.800 K.

Na čele kuratoria stál vždy starosta mesta, v tom roku Teodor Brolly.

V r. 1913/14, tedy posledný rok pred vojnou:

Počet učňov: 1285, z toho 522 národnosti nemeckej, 404 národnosti slovenskej (počet Slovákov sa temer zdvojnásobil oproti roku 1900) a len 328 národnosti maďarskej, 20 národnosti chorvátskej a 11 českej.

Na dievčenskej krajčirskej škole 211 učníc, z toho 140 nemeckej národnosti, 60 maďarskej, 9 slovenskej a 2 českej národnosti.

Vydržiavací náklad: 32.539 K.

Prvým riaditeľom škôl v r. 1887/8 stal sa Ján Liebleitner, po jehož odchode do ministerstva v druhom roku trvania škôl prevzal úrad František Feigler, ktorý neúnavne 36 rokov riadil školy až do roku 1924, kedy odišiel na odpočinok. Zomrel v r. 1931.

Po ukončení vojny a nastolení čsl. vlády v Bratislave v škol. roku 1919/20 dochádza síce k otvoreniu čsl. tried a to jednej prípravnej a 2 tried postupných, ale k osamostatneniu a zriadeniu slovenských škôl učňovských dochádza až v r. 1922, kedy boli zriadené pri ľud. škole v Karpatskej ulici za riaditeľstva správcu škôl Ant. Ferru, ktorý sa stal neskoršie tiež prvým centrálnym riaditeľom všetkých škôl spojených pod jednu správu.

V roku 1922 bolo na prvý raz zapísaných 573 žiakov čsl. národnosti, tedy o 150 viacej ako v r. 1914.

Školy boli ihneď špecializované na odbory všeobecné s prípravkami, čiašnické, elektroinštalátorské, odevnícke, potravinárske, stavebné a grafické a menovaní boli odborní učitelia týchto odborov, jednak profesori zo štátnej priemyselnej školy a živnostníci.

Na pôvodných školách vyučovalo sa po nastolení čsl. vlády ihneď tiež v materskom jazyku väčšiny učňov, t. j. nemecky a okrem toho i maďarsky a nad školami boli ustanovené 2 dozorné výbory: jeden pre školy slovenské a jeden pre školy nemecko-maďarské. — Zatiaľ čo sa na nemecko-maďarských školách vyučovalo viacej konzervatívne podľa starého všeobecného typu škôl, pokračovalo z odborného škôl slovenských a pribudly ďalšie odbory: maliarsky, stolársky, zámočnícky, obuvnícky a krajčirsky.

Aby bol tento pokrok všeobecne na všetkých školách urýchlený, rozpustilo ministerstvo školstva a národnej osvety obidva dozorné výbory a ustavilo nad školami Správnú komisiu, ktorá mala za úkol previesť reorganizáciu všetkých učňovských škôl v Bratislave a usmerniť ich ďalší vývoj, získať im miestnosti k vyučovaniu.

Správna komisia v r. 1926 sostávala:

Predsedom bol Kornel Stodola, prezident Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave,

Ing. Frant. Vostárek, riaditeľ štátnej priemyselnej školy v Bratislave ako zástupca štátu,

Dr. Frant. Kraus, I. miestostarosta Bratislavy a
Frant. Neumann, ako zástupcovia mesta,

Ing. Ján Líška, poslanec N. S., ako zástupca Obchodnej a priemyselnej
komory, ktorý mal funkciu pokladníka a jednatel'a,

Šimon Roháček, senátor,

Aug. Ney, čalúnik, ako zástupca spoločností,

Anton Ferra, ústredný riaditeľ učňovských škôl.

V roku 1930 pribudli ešte zástupcovia krajského výboru a krajského
úradu: Andrej Cvinček, kanonik v Nitre, Michal Korman, chefredaktor
v Bratislave, členovia krajského výboru,

Miloš Jasný, radca politickej správy, ako zástupca krajského úradu.

Po rezignácii predsedu p. Kornela Stodolu, ktorý zostal ďalej čestným
predsedom, stal sa úradným predsedom správnej komisie miestostarosta Dr.
Frant. Kraus a za riaditeľa Antona Ferru, ktorý onemocnel a odišiel do vý-
služby, nastúpil v r. 1930 prof. Jozef Vydra, t. č. odb. inšpektor na stred-
ných školách na Slovensku.

Správna komisia započala svoju činnosť v šk. roku 1926/27 a za vydatnej
súčinnosti štát. inšpektora učňovských škôl Karola Zahálku a centrálného
riaditeľa Antona Ferru boli vypracované nové štatúty škôl a učebné osno-
vy. Školský rok snižený na 8 mesiacov, školy spojené pod ústrednú správu
a zorganizované na 2 obecné a 28 odborných škôl podľa remesiel a vyučo-
vacieho jazyka slovenského, nemeckého a maďarského a zavedené bolo prak-
tické dieleňské vyučovanie. — Z toho bolo 13 škôl slovenských, 15 nemeč-
kých a 3 maďarské, takže každý učeň mal možnosť vzdelávať sa nielen vo
svojom odbore remesla, ale aj vo svojom materinskom jazyku.

Správna komisia — vďaka svojmu neúnavnému jednatel'ovi inž. Jánovi
Líškovi, ktorý nemeškal medzi živnostníctvom propagovať zdravé poslanie
školy a vďaka svojej poslanckej funkcii udržiaval spojenie medzi školou
a Prahou a ministerstvom školstva a národnej osvety, vďaka ostatným čle-
nom správnej komisie, ktorí starali sa každý podľa svojej možnosti o rozvoj
školy — pokračovala v reforme škôl a ich vybudovaní milovými krokmi, tak-
že v 15. roku čsl. vlády a za 7 rokov svojho účinkovania môže sa dnes
s hrdosťou pozeráť na svoje organizačné dielo.

Už od počiatku svojho vzniku v r. 1922 slovenské oddelenie škôl učňov-
ských bojovalo ťažko o svoje umiestenie.

V Bratislave hneď po prevrate bol tragický nedostatok školských miest-
ností a budov; v stávajúcich budovách vyučovalo sa na dvojtitú až trojitú
frekvenciu a je pochopiteľné, že žiadna škola ľudová a stredná nevíťala
učňov medzi seba a nechcela prepustiť miestnosti pre školy učňovské. Horko-

ťažko boli učňovské triedy roztriedené medzi 8 rôznych školských budov,
kde mali voľné miestnosti len v odpoľudňajších alebo večerných hodinách.

Preto uvedomeli živnostníci v Bratislave na čele s poslancom Líškom už
od roku 1924 žiadali si stavbu vlastnej budovy pre školy, zahájili medzi sebou
prvé peňažné zbierky. Obchodná a priemyselná komora v Bratislave finan-
covala súťaž na stavebný projekt, mesto Bratislava pričinením miestostarostu
Dr. Frant. Krausa darovalo pozemok vo Vazovovej ul. a dňa 29. mája 1928
ustavilo sa Kuratorium pre postavenie budovy učňovských škôl v Bratislave,
ktorého štatút schválilo ministerstvo školstva a národnej osvety, zastupiteľ-
ský sbor mesta Bratislavy, Obchodná a priemyselná komora a pozdejšie aj
krajský úrad.

Členmi stavebného kuratoria boli vesmes členovia správ. komisie a inšpek-
tor učňovských škôl, Ing. arch. Juraj Chorvát. Celá táto organizačná forma
stavebného kuratoria ukázala sa veľmi šťastlivým a pohyblivým riešením
stavby verejných budov. Členstvo bolo funkciou čestnou a záväznou pre
všetkých členov a títo súc si toho vedomí venovali skutočne všetky svoje od-
borné skúsenosti čestne a spravodlivo jednoduchému a účelnému riešeniu
budovy, obstarávaniu finančných prostriedkov a za 2 roky svojej činnosti dňa
26. októbra 1930 odovzdali I. hlavnú časť novej školskej budovy za prítom-
nosti ministra školstva a národnej osvety Dr. Ivana Déreera, svojmu účelu.
Bolo to práve mesiac po návšteve p. prezidenta republiky T. G. Masaryka,
ktorý si prišiel prehliadnúť rozvoj novej Bratislavy a prvý sa zapísal do pa-
mätnej knihy školy a v roku 80. jeho narodenín, ako hlása mramorová do-
ska vo vchode budovy.

Projekt budovy vypracoval inž. arch. Juraj Grossmann, ktorý obdržal I.
cenu v súťaži a viedol tiež hlavný stavebný dozor.

Za 2 roky potom, 1. septembra 1932, skončená bola druhá hlavná časť
budovy a vďaka spojenému úsiliu všetkých činiteľov, ktorí k tomu dielu svor-
ne prispievali — menovite ministerstvo školstva a národnej osvety, zásluhou
p. ministra Dr. Ivana Déreera, sekč. chéfa p. Alojza Pižla a min. radcu p.
Engelberta Šuberta, krajského výboru spravodlivým pochopením pre vec
krajského prezidenta p. Jozefa Országha a zem. prísediacích p. Andreja
Cvinčeka, Michala Kormana, Dr. J. Kállayho, vlád. radcu Dr. J. Bernov-
ského, pochopením starostu mesta Dr. Vladimíra Krnu, Dr. Frant. Krausa,
Dr. J. Foerster a Václava Buzeka i celej mestskej rady, z Obchodnej ko-
mory prezidenta Kornela Stodolu a poslancu Jána Líšku, a spolupráce vše-
tých predsedov živnostenských spoločností Aug. Neya — stojí v 15. výročí republiky čsl.
budova škôl z 5/8 hotová a začatý je ďalší menší diel stavby — šiesta ďalšia
osmina celého projektu.

Je iste prianim nás všetkých, aby do 50ročného jubilea škôl v r. 1937 stálo toto dielo dokončené.

Dnes stojia školy na dokončenej organizácii svojho vývoja a správna komisia len čaká na schválenie stanov ústredného dozorného výboru škôl, aby mu odovzdala dielo organizačne celkom prebudované na moderných zásadách učňovského školstva.

K 30 školám z roku 1926 odovzdáva dnes 33 odborných škôl o 89 triedach a odborných skupinách, pretože zriadila odbornú školu čalúnickú a odbornú pokračovacia školu zahradnícku, ktorá však podlieha ministerstvu zemedelstva a má osobitné kuratorium na čele so starostom mesta Dr. Vladimírom Krnom.

Okrem toho odovzdáva 6 stálych večerných jazykových kurzov so 146 žiakmi (2 slovenčiny, 2 nemčiny a 2 angličiny).

Pri škole jestvuje ďalej osobitne Škola umeleckých remesiel, zatiaľ ako večerná majstrovská škola pre 8 odborov umeleckých remesiel, kde vyučujú prvotriedni umelci výbraných a talentovaných žiakov.

Túto školu založila v roku 1928 Obch. a priemyselná komora so zvláštnym kuratorium na čele s prezidentom Kornelom Stodolom a Eugenom Bondym, predsedom Sväzu priemyselníkov z podnetu sekč. šéfa A. Pižla a škola v roku 1933 prešla tiež do správy mesta a bude vedená podľa zvláštného štatútu.

Táto škola, ktorá vznikla z 3 večerných kurzov, dnes má 8 oddelení a 184 žiakov a svojím moderným a umeleckým vkusom určuje smer celej výchovy i ostatných remeselných živností. Na škole sú vymenovaní 4 štátni profesori: Ludevít Fulla, Mikuláš Galanda, Julia Horová a Zdenek Rossmann.

Škola poskytla miestnosti Učňovskej Besiedke, ktorá denne vo večerných hodinách a v nedeľu sdružuje učňov k spoločnej zábave hrou, četbou, spevom a hudbou, divadelným predstavením.

Škola má veľký sál pre vlastné technické prednášky a technické filmy s projekčným aparátom — pre 430 miest, má technickú čítareň so 169 odbornými, živnostenskými, obchodnými a technickými revuemi a časopismi, prístupnú i širšej verejnosti zdarma. Má vybudovanú odbornú technickú knižnicu, má dnes 12 odborných dielní rôznych remesiel pre praktické dieleňské vyučovanie (ešte ich potrebuje ovšem 8 pre najhlavnejšie a najväčšie odbory remesiel), má skúšebné chemické laboratórium, poriada ročne 4—6 celodenných živnostenských kurzov.

Školy majú dnes stabilizovaný učiteľský sbor o 116 členoch, vesmes s príslušným odborným vzdelaním a úplnou kvalifikáciou.

Ústredný riaditeľ je štátnym profesorom, 4 ďalší štátni profesori sú vymenovaní na škole umeleckých remesiel a 6 smluvných interných učiteľov a 2 smluvní dielenski učítelia-majstri a 103 externých učiteľov všetkých 3 národností.

Školy majú znova 10mesačný školský rok, väčšina škôl je dvojtriedna, niektoré trojtriedne a vyučuje sa všade podľa najnovších osnôv ministerstva školstva a národnej osvety.

Počet žiactva v r. 1931 bol vrcholný 2200 žiakov, potom čiastočne klesnul a toho roku dosiahol najnižšieho čísla, následkom zadržanej populácie vo válečných rokoch, obnáša však prez to 1636 žiakov a budúcim rokom začne znova stúpať, pretože budú sa zapisovať žiaci narodení v rokoch 1919—20.

Učni majú celodenné vyučovanie — jeden celý deň v týždni, ostatné dni sú nerušené k dispozícii majstrom v dielňach. V sobotu sa nevyučuje vôbec.

Celodenné vyučovanie rozšírilo obvod pôsobnosti škôl do ďalekého okolia, takže žiaci dochádzajú dnes až z Piešťan, Hlohovca, Malaciek, Trnavy, Sereďu a z Šamorína, používajúc 75% slevy na dráhe a sú tu odborne vyučovaní a nechodia viac do obecných škôl učňovských vo vidieckych mestech.

Do obvodu škôl dnes patrí už celý okres Bratislava-vonkov a časť susedných okresov a aká je výhoda, keď učeň odpočinutý, umytý, v poriadku a s radosťou sa venuje celý deň proti dřívejšiemu večernému vyučovaniu po únavnej dennej práci alebo v nedeľu.

Práva majstra ku škole a učňov k majstrovi sú dnes presne rozlíšené, dobrovoľnou úmluvou so spoločenstvami ujednávané a presne dodržiavané, takže 90—100% dochádzka do školy je dnes v triedach pravidlom.

Učni boli naučení užívať pracovných oblekov a menovite v potravinárskych živnostiach boli uniformovaní do bielych pracovných oblekov a takto zo školy navyknutá pracovná mládež prispeje nemálo k povzneseniu kultúrneho rázu mesta ako i rázu vonkajšieho.

Učňovské školy sú školami budúcnosti, srovnáme-li ich rozvoj za 50 rokov od — na začiatku článku citovaného prvého primitívneho zákona z r. 1872, aby sa naučili učni len čítať a písať.

Ideou učňovských škôl v dnešnom ťažkom hospodárskom boji o existenciu remeselníkov a živnostníkov, z ktorých mnohí využívajú učňov za lacnú pracovnú silu bez toho, aby sa starali o ich riadne vzdelanie a vyučenie, je nahrať učňom túto nespravedlivosť osudu a poskytnúť všetkým rovnakú možnosť dobrého, uceleného vzdelania prípravného a odborného pre výkon ich remeselnického a živnostenského povolania.

V mnohých závodoch, kde je zavedená úzka špecializácia práce, učeň nemôže poznať všetky pracovné výkony. Aj vyučovanie v malých dielňach

poškodzuje učňov a nezavinene pozbavuje ich lepšieho výcviku ku konkurenčnej schopnosti. Jednostrannosť a mechanizácia pracovných výkonov ohrožujú učňa najviac; doplniť nedostatky z toho vyplývajúce má za úkol učňovská škola.

Dnes škola vyzbrojuje učňov takými technickými znalosťami a vedomosťami, že sa stávajú schopnými ďalšieho vzdelania, vlastnej vynalezavosti a pokroku vo svojom remesle a od nich — od mužov praktickej práce — dá sa čakať technický najširší rozvoj na Slovensku.

Na tejto školskej bazi budovalo vlastne dnešné Rusko svoj technický rozvoj do širokej a zanedbávanej svojej zeme — jednotnou polytechnizáciou škôl!

Tým, že sú to školy najširších ľudových vrstiev, školy robotníckych a remeselníckych detí, sú to pravé školy práce, v druhej a tretej generácii pracujúcich rodín.

Základné školy v najširšom rámci ľudového technického pokroku!

Mesto Bratislava svojou účinnou patronáciou učňovských škôl za posledných 15 rokov dohonilo Viedeň a nemecké veľké mestá a postavilo sa do prvého radu tohoto školstva v republike s mestom Plzňou, Kladnom, Ústím n. L. a Pardubicami.

Ďalších 15 rokov prinesie mu zaslúžené a hojné plody tejto práce a pokroku!

Dr. Št. Sommer :

Spoločnosť Slov. vlastivedného muzea v Bratislave

10 rokov kultúrnej práce.

Medzi ústavy, ktoré vznikly v Bratislave z dôvodov, že sa stala sídlom vlády splnomocneného ministra pre Slovensko a tým hlavným mestom Slovenska, je aj Slovenské vlastivedné muzeum a Spoločnosť slov. vlastivedného muzea ako jeho budovateľka. Vznikla z iniciatívy býv. prednostu štátneho úradu pre ochranu pamiatok na Slovensku arch. Dušana Jurkoviča a prof. Václava Mauleho, ktorí už v roku 1921 radili sa o zriadení a cieľoch Spoločnosti, ktorá by mala za úkol vybudovanie slovenského muzea v Bratislave. Už vtedy bolo jasné, že nie je možné, aby hlavné mesto Slovenska, sídlo bezpočetných vyšších škôl stredných a odborných, sídlo univerzity, centrum cudzineckého ruchu zostalo bez tak dôležitej národnej inštitúcie ako je muzeum, ktoré popri vedeckých úkoloch, ktorým bezpodmienečne musí slúžiť, bolo by súčasne aj povšechným ukazateľom vyspelosti krajiny a kultúry jej ľudu, aby slúžilo potrebe všeobecného vzdelania a osveety a bolo názorným doplnkom vyučovania v škole. Pre zriadenie Slovenského vlastivedného muzea v Bratislave hovorilo najmä aj to, že mladá univerzita Komenského už pri svojom vzniku postrádala fakulty prírodovedeckej, tak že riadne vybavená sekcia prírodovedná aspoň čiastočne mohla vyplňovať nemilú medzeru vo vedeckej organizácii vedeckého života na Slovensku, ďalej tá okolnosť, že Bratislava a jej okolie — ako za našich dní — bola aj v dávnej minulosti, aj za dob rímskych a neskoršie historických miestom, kde sa vždy niekoľko kultúr stretávalo a zápasilo, že ležiac na veletoku Dunaja, dávneho limitis Romani bola rozhraním nielen medzi západom a východom, ale aj medzi severom a juhom. Aj po národopisnej stránke Bratislava, ako centrum západného Slovenska vyniká osobitosťou národného života a bohatosťou ľudového umenia v jej širšom okolí, nakoľko prvky tohoto umenia a jeho nositelia doteraz jestvujú. K tomu pridružuje sa veľký význam kultúrny Bratislavy ako centru literárneho snaženia československého na počiatku XIX. storočia a slovenského za dob Štúrových.

Prípravný výbor Spoločnosti slovenského vlastivedného muzea dospel k uzáveru svojich prípravných prác na schôdzi dňa 14. novembra 1923, kedy byly prijaté stanovy vypracované J. Hofmanom a bol vydaný ohlas k československej verejnosti podpísaný arch. Dušanom Jurkovičom, Dr. Pavlom Blahom, Dr. Vlad. Fajnorom, prof. Dr. Jurajom Danešom, Fedorom Houde-

kom a Jozefom Lacom. Stanovy schválené boli pánom ministrom pre správu Slovenska dňa 15. januára 1924 a zriaďujúce valné zhromaždenie konalo sa dňa 12. marca 1924. O úkoloch vlastivedného muzea na tomto valnom zhromaždení prehovoril Dr. Zdenek Wirth, odborový prednosta ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe. Predsedom zvolený bol arch. Dušan Jurkovič, jednatel'om Dr. Štefan Sommer, ktorí obidvaja zastávali tieto funkcie už v prípravnom výbore od roku 1922. Predsedmi odborov boli vyvolení pánovia, ktorí podpísali ohlas československej verejnosti a referentami: Emil Fritsch odboru zoologicko-botanického, Ing. V. Holeček odb. mineralogicko-geologického, prof. Ján Vydra odboru národopisného, prof. Dr. Ján Eisner odboru prehistoricko-archeologického, Ján Hofman odboru historicko-archeologického a akad. maliar Jaroslav Jareš odb. galerijného. Odbory tieto boli už prvšie ustavené. Na valnom zhromaždení prihlásili sa aj prví zakládajúci členovia a síce býv. minister Fedor Houdek a československý vyslanec vo Viedni Dr. Kamil Krofta, ktorý zriaďujúce valné zhromaždenie svojou prítomnosťou aj poctil.

Ustavená Spoločnosť získala oduševnené členstvo v počte niekoľko sto ľudí, obetavých funkcionárov, ale počínala s prázdnyma rukami nemajúc mecenášov, ani miestností a pracovní, ba ani subvencií. Bolo treba zahájiť sbieraciu akciu po celej Československej republike a akciu túto previedol v rokoch 1924—25 jej navrhovateľ Jozef Laco, ktorému sa podarilo takto zadovážiť čiastku okolo 75.000 Kč. Ministerstvo školstva a národnej osvety tiež prišlo na pomoc podporou 12.500 Kč na rok 1924 na zabezpečenie administratívnych výdavkov a výdavkov zariadení.

Bytová núdza v Bratislave, ktorá ani dosiaľ odstránená nie je, zapríčinila, že Spoločnosť slov. vlastivedného muzea nemohla najst' zodpovedajúcich miestností ani pre kancelárie, ani pre pracovne, ani pre depozitáre. Tak z počiatku úradovalo sa v kancelárii č. 100 na radnici, ktorá miestnosť súčasne slúžila za pracovňu odboru zoologicko-botanickému a prehistorickej archeologie. Láskavosťou pána mešťanostu Dra Ludevíta Okánika dostalo sa Spoločnosti aj neskoršie jedného depozitára na prízemí Primaciálneho paláca, kam uskladnené boli čiastočne sbierky historickej a prehistorickej archeologie, zadovážené už vlastnou prácou alebo z depozitu štátneho, ktorý vtedy pozostával z podielu štátu na pálfyckej pozostalosti. Onedlho tak pracovňa, ako aj depozitár boli avšak premiestnené do bývalých arcibiskupských stájni, ktoré boli upravené na kancelársku miestnosť. Potreba úradovní pre mestskú radu vyžiadala si čoskoro aj tejto miestnosti a tak boli sbierky umiestené za čas v nábytkových vozoch, kým kuratorium zemedelského muzea v Bratislave neposkytnulo veľkomysel'ne krásne a priestranné depozitáre v mansarde budovy Zemedelského muzea. Od 1. januára 1929 podarilo sa koneč-

ne Spoločnosti zadovážiť si aj pracovné miestnosti v kláštore Sv. Františka v Bratislave na Františkánskom nám. č. 1, kde sa nachodia podnes. Tým ovšem zabezpečená bola kľudnejšia a systematická práca vo Spoločnosti a jej odboroch ako aj postupná inventarizácia a katalogizácia sbierok, ale nebol splnený úkol, aby sbierky boli prístupné verejnosti a poskytovaly dokonalý obraz vlastivedného výskumu Slovenska a bohatosti života pospolitého slovenského ľudu. Kuratorium zemedelského muzea vyšlo aj tomuto želaniu čiastočne v ústrety a poskytlo Spoločnosti k trvalej expozícii 7 priestranných sálov výstavných v budove Zemedelského muzea, aby aspoň ukážky doterajšej činnosti sberateľskej verejnosti slovenskej aj cudzím návštevníkom mohli byť demonštrované. Snaha spoločnosti musela sa niešť samozrejme aj naďalej za získaním budovy, vo ktorej by boli trvale sbierky Spoločnosti sústredené, vystavené a verejnosti zprístupnené, vo ktorej by okrem toho našly sa aj dostatočné pracovne všetkých odborov ako aj zodpovedajúce depozitáre a kancelárie, a to z dôvodov ekonomických, racionalizácie a zdôraznenia vlastnej existencie. Bohužiaľ tieto pokusy, bárs seriózne vedené a pripravované, nevedly dosiaľ k cieľu ani čo sa týka získania vlastného objektu, alebo vhodnej budovy do prenájmu.

Prvým úkolom Spoločnosti slov. vlastivedného muzea bolo shromaždiť a získať čo najviac cenného materiálu, odborná konzervácia a katalogizácia a vedecké roztriedenie a zpracovanie jeho.

Prezeráme-li po desať rokoch činnosti výsledky dosiahnuté z počiatočného nič inventárneho majetku, objavia sa nám — podľa mojho skromného mienenia — čísla hodné dnes obdivu. Odbor prehistorickej archeologie má dnes vo svojom majetku 2297 inventárnych čísiel, z ktorých mnohé sú unikáty nedoceniteľnej vedeckej ceny a sú plodom neúmerného archeologického bádania a vykopávk na území Slovenska, najmä na Devíne, avarsko-slovanskom pohrabisku v Dev. Novej Vsi, vo Stupave, v Lábe, Gajaroch, Trebaticiach, Nitre, Marcelovej, Dolnom Jatove atď., ktorými osvetlený bol celý rad otázok z pradávnych dejín našej krajiny. Odb. historickej archeologie číta 1406 čísiel inventárnych, galeria starého umenia 1284 čísiel obrazov a rytín a 9812 kusov obsahuje sbierka numizmatická. Numizmatická sekcia vlastní aj odbornú príručnú knižnicu čítajúcu 152 čísiel. Odbor prírodovedný (složený vo skutočnosti z odborov dvoch: zoologicko-botanického a anthropologického a mineralogicko-geologického a paleontologického) pilným sbieraním na Slovensku a Podk. Rusi i v ostatných čiastkach Československa a v zahraničí, ako i nákupmi a čtenými darmi vyrástol tak, že dnes predstavuje hlavne v zoológii najväčšiu prírodovednú sbierku Československa po Národnom muzeu pražskom. Sbíerky odboru čítajú na 2000 inventárnych čísiel vypchanín vtákov a ssavcov a liehových preparátov, početný študijný materiál koncer-

vovaný, zbierku vtáčích vajec čítajúcu 1206 kusov, zbierku konchylíí asi s 10.000 kusmi, mohutnú zbierku hmyzu a pavúkov celkom asi 40.000 druhov a odrúd vo viac než štvrtmilionu kusov. Zbierka botanická pozostáva z 56 fasciklov herbárov. Zbierka mineralogicko-geologická (pre nedostatok miesta a vedeckých pracovníkov len teraz inventarizovaná) uložená je v 16 bednách a dvoch skriňách. Zbierka paleontologická obsahuje 1200 objektov a sekcia má príručnú knižnicu, ktorá číta 98 vedeckých diel. K prírodovednému odboru patrí aj odborná knižnica, obsahujúca 760 sväzkov viazaných vedeckých diel a okolo 1000 separátov vedeckých článkov a drobných spisov.

Znamenitú súčiastku zbierok vlastivedného muzea tvoria zbierky odboru národopisného, čítajúce 9512 inventárnych predmetov. Zbierka je čiastočne vystavená v Zemedelskom muzeu (2382 predmetov) a platí svojim vzorným usporiadaním za jednu z najkrajších v republike. Všestrannú činnosť muzeál Spoločnosti dopĺňa zbierka odboru galerijného (moderného slovenského umenia), čítajúca 144 inventárnych čísiel.

Obsahujú dnes tedy zbierky Spoločnosti slov. vlastivedného muzea úhrnom asi 39.000 inventarizovaných predmetov, okrem študijného materiálu, zbierky konchylíí, obrovskej zbierky entomologickej a zbierky mineralogicko-geologickej a knižnice odbornej s 2000 diel a vedeckých prác. Spoločnosť opatruje vo svojich zbierkach samozrejme aj značný a vzácny depozit ministerstva školstva a nár. osvety a v ostatnej dobe aj depozit Slovenskej krajiny, ale vlastný jej majetok reprezentuje hodnotu mnohamilionovú a je aj na ňu poistený.

Všetky depozitá boli podrobené v r. 1932 a 1933 odbornej revízii ministerstva školstva a krajinského úradu a celé vedenie Spoločnosti revízii najvyššieho kontrolného úradu a krajinského úradu.

Výpočtom týmto nie je vyčerpaná činnosť Spoločnosti slov. vlastivedného muzea, lebo behom uplynulého desaťročia zúčastnila sa vo väčšej miere expozíciami svojich zbierok pri výstave slovenských žúp v r. 1927, v rámci expozície župy bratislavskej, výstavy umeleckých obrazov a grafik z XVIII. stor. v budove S. U. B. v Bratislave v roku 1928, výstavy vykopávok podniknutých v ČSR. z príspevku pána prezidenta republiky v Prahe v r. 1930, lesníckej výstavy v Prahe v rámci expozície mesta Bratislavy, juhoslovenského stredovekého umenia v Bratislave v r. 1931, výstavy medajlérov poľských v roku 1933 atď. K tomu pridružuje sa veľká prednášková činnosť v takzv. demonstračných prednáškach bezplatne prístupných a každoročne poriadaných, ktorých bolo 57. Publikačná činnosť muzea obmedzila sa zatiaľ na vydanie dvoch zborníkov a to zborníku 14 prác členov prírodovedeckého odboru v r. 1931 a zborníku odboru historicko-archeologického a národo-

pisného s 19 príspevkami členov v r. 1932. Výpočet všetkých prác členov publikačne činných a v samostatných dielach presahoval by rámec tejto stati. Výstavka publikačnej činnosti členov, týkajúca sa vlastivedného výskumu Slovenska a obsahujúca 154 publikácií, bola usporiadaná za návštevy pána prezidenta republiky T. G. Masaryka v Bratislave v roku 1930.

Táto činnosť vlastivedného muzea a jeho spoločnosti nebola by možná bez obetavej, bezzistnej práce mnoha oduševnených spolupracovníkov, avšak ani bez podpory ministerstva školstva a národnej osvety, ktoré pravidelnými subvenciami zabezpečuje zčásti administratívu Spoločnosti a ďalej bez podpory býv. župného zastupiteľstva, župy bratislavskej a od roku 1929 krajinského zastupiteľstva, ktoré s nevšedným porozumením aj v dobách ťažkých činnosť Spoločnosti podporujú aj umožňujú.

Ako svojich mecenášov spomína Spoločnosť slov. vlastivedného muzea p. Jozefa Zavadila, prezidenta najvyššieho kontrolného úradu v. v. v Prahe, ktorý vlastivednému muzeu venoval výsledky mnohoročnej svojej objaviteľskej činnosti na hrade Devíne a v Dev. Novej Vsi, zosnulého pána Jána Beránka, riaditeľa mestských pomocných úradov v Prahe, ktorý vlastivednému muzeu venoval r. 1929 celkom 3385 starobylých slovenských a moravsko-slovenských výšivok státisícovej ceny a Jubilejný fond republiky Československej, ako darcu čiastky Kč 50.000.

Vývoj národného školstva mesta Bratislavy od r. 1919–1934

Štátoprávna zmena, vyjadrovaná obecnou „štátnym prevratom“ v r. 1918, znamená aj v histórii staroslávnej Bratislavy iste výrazný medzník. Príchodom československej vlády do Bratislavy pred 15 rokmi počína v dejinách mesta — pokleslého osudove už-už na tiché provinciálne mesto penzistov — netušený rozmach vo všetkých oboroch verejného života.

Redaktorom tohoto pamätníka bol som požiadaný nastítni stručne vývoj národného školstva mesta Bratislavy. Mnohé dejinné skutočnosti možno však po časovom odstupe správne posúdiť a vecne zhodnotiť len rozborom prostredia, z ktorého vyrástly, a zjavov, s ktorými stály v príčinnej súvislosti. Hoci to rozmery, určené pre túto úvahu, veľmi nepripúšťajú, jednako len musíme učiniť z rečených už dôvodov malú retrospektívu aj do minulosti národnostných pomerov a nár. školstva mesta, najmä dnes, keď záškodníci toľko úsilia vynakladajú, aby mystifikovaním diskreditovali jedinečné dielo, ktoré naša mladá republika vytvorila v znamení demokratickej rovnosti a spravodlivosti na poli kultúrnom, národnostne politickom a spoločenskom za krátkych 15 rokov.

V r. 1880 mala Bratislava úhrnom 48.006 obyvateľov. Vyjadrené v čís. pomerných prípadlo na 1000 obyvateľov: Slov. 156.7, Nem. 655.7 a Maď. 156.6. Bolo tedy Slovákov a Maďarov rovnako; Nemcov viac ako štyrikrát toľko. V r. 1910 vidíme už tento obraz (zas v pomerných čís. na 1000 obyvateľov): Slov. 149.2, Nem. 419.2 a Maď. 405.3. Toto bola výslednica obecné známej národnostnej politiky býv. Uhorska menovite po vyrovnaní sa s Habsburgami, v popredí nástrojov ktorej stojí nár. škola, ako to dokumentujú nepodvratne zák. čl. XVIII : 1879 uh. a zák. čl. XXVI a XXVII : 1907 uh. V osvetlení tejto národnostne politickej sústavy pripadá nám potom ako samozrejmosť, že aj na území mesta Bratislavy nachodíme pri štátnom prevrate 19 ľud. škôl, z ktorých len 3 figurujú formálne, ako školy s vyučovacou rečou nemeckou. Treba však vedieť, že podľa rečených práve predpisov zákonných muselo sa vyučovať aj na týchto školách — nakoľko požívaly štátnu podporu — m n o h ý m p r e d m e t o m v reči maďarskej. Aj tu bola tedy vyučovacia reč nemecko-maďarská. Na všetkých ostatných 16 ľud. školách bola vyučovacou rečou výhradne len reč maďarská.

Stav národného školstva mesta Bratislavy v roku štátného prevratu vyjadruje tento prehľad:

Vyučov. reč	Školy nár. (ľud.)				Uhrnný počet dietok
	štátn e		neštátn e		
	škôl	tried	škôl	tried	
Slovenská	-	-	-	-	7511
Nemecko-maďarská	-	-	3	29	
Maďarská	1	14	15	72	

Pre posúdenie pomerného zastúpenia jednotlivých národností mesta na nár. školstve môže byť objektívnym merítkom len počet tried (škola totiž môže byť jednotriedna a ovšem aj 20—30 triedna). Slovenskému obyvateľstvu mesta Bratislavy nedostáva sa tedy v dobe prevratu ani jedinej triedy (školy); obyvateľstvo nemecké zastúpené je 29 triedami, maďarské 85 triedami. V pomerných čís. pripadá tedy tried: na Slov. 0%, na Nem. 25.2%, na Maď. 74.7%, hoci pomer obyvateľstva mesta Bratislavy podľa národnosti — nehľadiac ani na skutočnosť — udávajú samé uhorské štatistiky len z pred 8 rokov (v r. 1910), čiže z obdobia válečnej pohromy, kedy prirodzeným vývojom nemohly nastať značnejšie národnostné presuny, takto: Slov. 14.9%, Nem. 41.9% a Maď. 40.5%. (Školy meštianske tu neuvádzame preto, lebo vtedajší typ meštianky, smerujúci vývojove k istému druhu školy strednej, nebol typom školy národnej, určenej k výkonu školo-povinnosti!)

Ako participovalo mesto a býv. uhorský štát na udržovaní tohoto školstva, tu sa musíme spokojiť v nedostatku presných dát s konštatovaním, že býv. uhorský štát vystupuje do prevratu ako udržovateľ len u 12.1% ľud. škôl. U ostatných 78.9%-och vystupujú ako udržovatelia jednak konfesie, jednak mesto, a to buď ako uhradzovateľ celého nákladu (školy mestské), alebo ako podporovateľ škôl konfesionálnych.

Príchodom min. s plnou mocou pre správu Slovenska do Bratislavy začiatkom roku 1919 a v zápätí toho organizovaním všetkých ústredných úradov verejných stáva sa Bratislava temer pohádkove vzrastajúcim centrom verejnosprávneho, duchovného a obchodného života. Zo 78.223 obyvateľov v roku 1910 vykazuje k 15. II. 1921 už 93.189 obyvateľov, čiže zaokrúhlené 15.000 prírastku, a to prírastku takmer výlučne národnosti čsl., keďže maximálne 8—10%-ový skutočný vzrast obyvateľstva mesta v období 1910—1918 ďaleko vyváža úbytok, nastalý v obyvateľstve mesta odchodom

tisícich rodín cudzích štát. príslušníkov, poprípade voj. gážistov, ver. a súkromných úradníkov maď. — a tiež aj nem. národnosti, domovská príslušnosť ktorých ležala mimo územia republiky.

V prvom-druhom poprevratovom roku prichádza do Bratislavy slovenské a české úradníctvo — v nedostatku bytov — zväčša len bez rodín. So strany tejto dostáva sa tedy slovenskej škole v rečenom čase pomerne málo školopovinných. Duch slobody však čoskoro prebúdza umele uspaté národné povedomie a hrdosť aj v tunajších slovenských rodinách. Kým v máji 1919 pri otváraaní I. št. ľud. školy pre školský rok 1918/19 máme prihlásených ešte len 250 čsl. dietok do tejto školy na Karpatskej ul., v r. 1919/20 prihlasuje sa ich už 469 a v sept. 1920: 1328. Roky nasledujúce vykazujú už 1717, 2173, 2799. Dôsledkom toho už v r. 1920 dochádza k zriadeniu II. št. ľud. školy, umiestenej provizorne v budove št. mešt. školy v ul. Edlovej, a III. št. ľud. školy, umiestenej provizorne v budove št. r. gymn. na ul. Grösslingovej. Situácia čsl. školstva stáva sa však čím ďalej kritickejšou. 2799 čsl. dietok v 38 triedach má k dispozícii v r. 1922 len 10 vlastných miestností; 20 tried št. mešt. školy len 13 učebieň. V sept. 1922 poriada čsl. obecnstvo mesta z iniciatívy Slovenskej ligy verejný manifestačný sprievod, aby demonštrovalo za neodkladnú nápravu. Postavenie čsl. nár. školy v Bratislave je ozaj tak žalostné, že sa vyjednáva dokonca o núdzovom umiestnení niektorých tried v malej zasedacej sieni župného domu a v zrkadlovej sieni radnice.

Prichodí opravdu len ľutovať, že vymedzené rozmery tejto meditácie nedovoľujú nám zachytiť aspoň najvýraznejšie kultúrne historické mozaiky tohoto nadšeného boja prvých priekopníkov čsl. nár. školy v Bratislave. Uvediem jednako len aspoň malý úryvok z výstižnej ponosy Karla Hurdálka, správcu III. št. ľud. školy v r. 1922, ktorý úraduje v prvých poprevratových rokoch v podzemných miestnostiach štát. reál. gymnázia na ul. Grösslingovej, medzi skladišťami, práčňou a záchodmi: „Neistota pobytu v tejto budove a nevhodnosť miestností núti často rodičov, najmä neuvedomelých Čechov a Slovákov, že radšej nechávajú svoje dietky v maď. a nem. cirkevných školách, kde majú dosť miesta a sú lepšie opatrené, a tak na škodu národa plnia triedy našich neprajníkov, ktorí sa vysmieľajú „štatistickej väčšine“ čsl., kdežto počet dietok v ich školách naše značne prevyšuje“. Len takto možno porozumeť smutne charakteristickej skutočnosti, prečo mali nár. školy čsl. v tieto časy len 28.2% žiactva a školy maď. a nem. spolu 71.7%, hoci podľa sčítania ľudu z r. 1921 bolo napočítané v meste 40.7% Čsl., 28.9% Nem. a 22.6% Maď. Ovšemže týmto stálo k dispozícii 20 ľud. škôl z doby predrevratovej. Štabilizácia národnostných pomerov žiactva na bratislavských nár. školách, nastala prirodzeným vývojom v skonsolidova-

nejších pomeroch rokov nasledujúcich, úplne potvrdzuje správnosť tohoto predpokladu, ako uvidíme nižšie.

Zák. čl. XXXVIII : 1868 uh. zaväzuje za určených v ňom predpokladov k zriaďovaniu a budovaniu škôl ľud. — ako povinného činiteľa — jedine pol. obce. Štát a konfesie majú v tomto smere len práva a nie povinnosti. Značná časť zastupiteľstva mesta bola ovšem v tie časy saturovaná ešte falošnou tézou, že nár. škola je politikum s určením odnáródňovacím, ako tomu bolo na inorečovských vidiekoch v býv. Uhorsku vôbec a konkrétne aj v Bratislave so št. ľud. a mešt. školou, zriadenou úplne nákladom štátu v roku 1907. Za tejto situácie prichádza v úvahu pre najneodkladnejšie školské potreby mesta, pravda, jedine záchranná pomoc štátu.

V rokoch 1922—24 dostávajú sa investičným nákladom štátu dve provizorné budovy školské: na ul. Cukrovej a na ul. Vajnorskej, každá so 7 učebňami, nákladom spolu 1,500.000 Kč. V roku 1927 nadstavba budovy št. mešt. školy na Edlovej podobne so 7 triedami a nákladom Kč 410.000.—. V tomto ideove a citove ešte nevykrištalizovanom ovzduší trojrečovej Bratislavy rieši tedy školské úkoly mesta štát, a to tak po stránke budovania ako aj po stránke udržiavania novo vznikajúcich škôl či už v potrebách vecných, alebo osobných, hoci ústavné zriadenie republiky vylučuje pri škole vôbec a tedy aj pri škole štátnej akúkoľvek možnosť jej politického zneužitia k účelom odnáródňovacím, takže štát tu nemal a ani nemohol mať skrytých záujmov špeciálnych.

Veď I. — a jediná — št. ľud. škola má už od r. 1920, čiže v najkritickjšom období nedostatkov čsl. škôl, aj maďarské triedy, čo je zjavným dôkazom toho, že v našom demokratickom ponímaní má nár. škola poslanie výhradne kultúrne. Túto skutočnosť prichodí nám obzvlášť prizvukovať pri každej príležitosti, ako protiklad snáh predrevratovej orientácie, ktorá tak ochotne hľadá aj v našej št. nár. škole politickú tendenciu.

Keď tu tedy niet zvláštnych dôvodov k úplnému odbremeňovaniu pol. obcí od povinností, ktoré im ukladá platný dnes ešte zákon na poli školstva, je zrejmé, že pri zriaďovaní školy št. — nahradzujúcej povinnú školu obecnú — ide v prvom rade o záujem obce, keď prejíma na ňu úhradu nákladu vecného a tým odbremeňuje sa aspoň od snášania čiastky nákladu osobného. V tomto smere pripravuje št. škol. správa už od r. 1924 aj u mesta Bratislavy pôdu pre výstavbu nezbytných definitívnych budov školských a pre úhradu vecného nákladu na rapidne vzráhajúce sa nár. školstvo so strany mesta. Porady, zadržané v tejto veci začiatkom r. 1925 na župnom dome a v býv. min. pre správu Slovenska, ustáľujú už vtedy z podnetu nadpísaného potrebu cca 60 nových tried pre normálne zaškolenie vyše 4000 dietok v meste. V júni tohože roku zaväzuje župný úrad mesto Brati-

slavu uzavretím k vykonaniu tejto povinnosti. Ovšemže pod tlakom vtedy už relatívnej väčšiny čl. verejnosti v Bratislave dostavuje sa postupne aj u maď. a nem. členov zastupiteľstva mesta preorientácia názoru na čl. št. nár. školu vôbec a na školské povinnosti mesta zvlášť, takže ochotnou agilnosťou najmä prednostu kultového odd., miestostarostu dr. Krausa, pristupuje mesto k rozsiahlym prípravám v uvedenom smere. Týmto sa dostáva budovanie nár. školstva v Bratislave po stránke účasti na úhrade vecného nákladu do novej vývojovej éry.

V r. 1929 odovzdávaná je svojmu účelu slávnostne prvá moderná školská budova na Tehelnom poli s 20 triedami pre „Masarykove št. ľud. a mešt. školy“, vystavená nákladom Kč 5,930.000.—. Stavebníkom je tu síce ešte štát a náklad uhrádzovaný z invest. rozpočtu štátu, avšak už so záväzkom mesta, že túto sumu refunduje štátu ročite po Kč 500.000.—.

Mimo toho prejíma mesto na všetky triedy tejto školy pre budúcnosť aj čiastku vecného nákladu. Podobne prejíma úhradu celého vecného nákladu aj na všetky novo vzniklé št. nár. školy a triedy na št. školách z doby predošlej bez ohľadu na vyučovaciu reč. Naproti tomu štát uhrádza celý náklad osobný a podľa potreby a možnosti podporuje mesto tiež v stavebných úkoloch školských. Pri budovaní nových školských budov v tomto období vystupuje tedy mesto už aj ako stavebník. Prvá školská budova, vyrastlá už z tohoto právneho pomeru mesta a štátu, je 20 triedna „Štefánikova štátna ľudová a mešt. škola“ na ul. Grösslingovej.

Prehľad nových škol. budov, vystavených pre št. nár. školy v Bratislave od prevratu, poskytuje nasledovná tabuľka:

Nové školské budovy vybudované od prevratu do februára 1934.

Bež. č.	Rok budovania	Meno školy	Počet učeb.	Kto hradil stavebný náklad	Stavebný nákl. v Kč	Poznámka
1	1922	III. štát. ľud. v ulici Cukrovej	7	štát.	750 000	
2	1924	IV. štát. ľud. na Vajanskej ceste	7	„	750 000	
3	1927	II štát. ľud. a štát. mešt. na Edlovej ul.	7	„	410 000	nadst.
4	1929	Masarykove štát. ľudové a mešt. školy na Tehelnom Poli	20*	štát, mesto však refunduje roč. Kč ½ mil.	5,930.000	*10 chlap. 10 dievč.
5	1931	VII. štát. ľud. škola na Kolíbe	4	mesto	790 000	
6	1931	VIII št. ľud. škola na Bodeho ceste	5	>	1,020.250	
7	1931	Štefánikove št. ľud. a mešt. školy [Grösslingova]	20*	>	5,840 260	*10 chlap. 10 dievč
8	1932	Štát. ľudová a meštianska škola Dr. I. Déreza [Jelenia ul.]	10	>	3 800 000	
9	1932	Štúrova štátna ľudová škola [Masaryková kol.]	12*	>	1,910.000	*2 učebne pre deti, opatr

Ako vidieť z uvedenej tabuľky, mesto Bratislava investovalo dosiaľ na novostavby pre nár. školstvo zaokrúhlene do Kč 20,000.000.—. Mimo toho adaptovalo na ul. Palisády nákladom Kč 300.000 dom pre provizorne umiestenie ďalších novovzniklých tried a stojí pred stavbou provizornej budovy na Westende nákladom Kč 570.000.—. Taktiež podporilo v r. 1928 nadstavbu rk. ľud. školy nákladom Kč 250.000.—. Uvážime-li ešte, že titulom udržovacieho nákladu na obecnú ľud. a mešt. školu venuje ročite cca Kč 700—750.000.—, na št. nár. školy tým samým titulom — včetně novovzniklých tried v r. 1934 — ročite vyše Kč 1,200.000.—, na podporovanie škôl konfesijných, št. škôl odborných, učňovských a rôznych kultúrnych spolkov ročite cca Kč 1,400.000.—, čiže len týmto titulom ročite do Kč 3,400.000.—, prichodí objektívne zaznamenať, že na poli kultúrnych potrieb svojho občianstva vykonalo aj dosiaľ úctyhodnú prácu.

Ziaľno, na území mesta máme ešte vyše 100 tried na nár. školách, ktorým sa nedostáva umiestenia vo vlastných učebniach (vyučujú sa striedavo 2—2 triedy v jednej miestnosti). Zastupiteľstvo mesta síce lojálne uvedomuje si tieto ďalšie povinnosti, keď už v r. 1932 usnáša sa na výstavbe budov pre št. ľud. a mešt. školu v Ružinove a na ul. Novomestskej a pre št. ľud. školu na Westende a v Podhradí úhrnným nákladom Kč 17,200.000.—, lenže nepredvídaná vyššia moc: finančná tieseň a nedostatky na trhu investičných pôžičiek zmariť aj najlepšiu vôľu. Preto siaha k núdzovým opatreniam: k získaniu aspoň provizorií.

Keď však uvážime, že zo zdrojov, ktoré dodávajú prírastok školopovinných, tri hlavné zdroje, ako zjavy obecnej povahy na celom Slovensku, sa zväčša už vyčerpaly, t. j. mimoriadny vzostup populácie v poválečných rokoch 1923—1927, zvýšenie školopovinnosti zo 6 na 8 rokov a sníženie počtu žiactva v triedach, naproti čomu zostáva špeciálne pre Bratislavu, ako pre stredisko verejného života na Slovensku, ďalší výdatnejší zdroj, t. j. mimoriadny vzrast obyvateľstva, je zrejme, že mesto očakávajú v tomto smere ešte ťažké úkoly. Ak si tedy mesto má zachovať svoj vedúci zástoj aj v tomto ohľade, isteže bude odkázané aj na výdatnejšiu podporu krajiny a štátu.

Dnešný obraz nár. školstva v Bratislave — bez ohľadu na udržovateľov — vypadá takto: 42 škôl ľud. s 255 triedami (135 št., 120 nešt.) a 18 škôl mešt. so 110 triedami (81 št., 29 nešt.). Prírastok za uplynulých 15 rokov činí tedy v triedach: na školách ľud. 140, čiže viac ako 50%-ov; na školách mešt. 66 tried, čiže 59%-ov. (Pri týchto ostatných ide ovšem teraz už o nár. typ školy, určený pre výkon školopovinnosti.) Samosebou sa rozumie, že tak u škôl (tried) štátnych, ako aj u neštátnych zastúpené sú všetky tri reči ako reči vyučovacie, v pomere, vyžadovanom podľa počtu zapísaných

dietok jednotlivých národností, keďže občianstvo má možnosť voľného výberu nie len po stránke vyučovacej reči, ale aj čo do charakteru školy (št., cirk.).

Pre posúdenie rovnoprávnosti v zastúpení jednotlivých národností na nár. školách v Bratislave je však ďaleko významnejší počet dietok na bratislavských nár. školách, ktorý znázorňuje tento výkaz:

**Školopovinní v roku 1933/34
podľa národnosti, udanej pri školskom zápise.**

Národnosť	Druh školy	Počet školopovinných	Uhrnný počet všetkých	V pomer. číslach %
člov.	meštianka	2.376	7.987*	50,7%
	ľudová	5.611		
nem.	meštianka	1.316	4.449*	28,3%
	ľudová	3.133		
maď.	meštianka	905	2.559*	16,2%
	ľudová	1.654		
iná	meštianka	218	757*	4,8%
	ľudová	539		
Spolu	meštianka	4.815	15.752	100%
	ľudová	10.937		

* Poznámka: Sem sú zahrnuté aj dietky, ktoré sa zapisali do školy inej vyučovacej reči, ako je ich mat. reč, udaná pri zápise nimi, resp. ich zástupcami. Nemecké deti, zapísané do tried slovenských a maďarských, slovenské deti, zapísané do tried nemeckých a maďarských a naopak, vždy však s udaním svojej národnosti pri zápise.

Podľa sčítania ľudu v r. 1930 bolo na území Bratislavy napočítané: Čechoslovákov 60.013, Nemcov 32.801 a Maďarov 18.890. V pomerných čís.: 51,3%-ov Čechoslov., 28,1%-ov Nemcov, 16,2%-ov Maďarov.

Povyššie štatistické data, získané z výkazov jednotlivých škôl podľa stavu tohoto roku a podľa národnosti dietok, opovedanej nimi, rešpektíve ich zástupcami pri zápise, sú tedy v korrelatívnej súvislosti s rozvrstvením obyvateľstva mesta Bratislavy podľa národnosti, ako ho zachycuje úradné sčítanie ľudu z r. 1930, najspohľadlivejším dôkazom nielen toho, že sa našim spoluobčanom nemeckej a maďarskej národnosti na poli školskom dostáva všetkého a v úplnej miere, čím právom patrí, ale aj opačne, že im pri poslednom sčítaní ľudu nemohlo byť ukrivdené ani v najmenej miere.

Ústredné družstvo v Bratislave

Bratislava v bývalom Uhorsku bola tichým mestom, ačpráve mala viaceré väčšie podniky priemyslové a prístav. Živý ruch obchodný a podnikateľský nastal, keď sa Bratislava stala hlavným mestom Slovenska, čím sa tu koncentrovaly nielen najvyššie úrady zemské, ale tiež početné bankové a priemyselné podniky preniesli sem svoje sídla a vedľa nich založené boli tu nové podniky a ústredia početných organizácií, činnosťou svojou rozprestierajúcich sa na celé Slovensko. K týmto patrí aj Ústredné družstvo.

Ústredné družstvo skoro po prevrate založilo sa v Žiline, ale už koncom januára 1919 prenieslo sa do Bratislavy. Odtiaľto začalo svoju rozsiahlu činnosť organizačnú medzi družstvami, ktoré vojna ponechala zväčša v zuboženom stave. Zákon č. 210 z 15. apríla 1919 poveril Ústredné družstvo revíznym právom a pričlenil k nemu zemedelské družstvá, ktoré prv patrily k centrálam maďarským, vtedy už zahraničným.

Prvý rok pričlenilo sa k Ústrednému družstvu 248 družstiev úverných a 723 družstiev potravných. Po pätnásťročnej činnosti má Ústredné družstvo koncom roku 1933 pričlenených 2015 družstiev, a to družstiev peňažných 878, družstiev potravných 848 a 4 nákupné centrály obvodové pre zásobovanie potravných družstiev, hospodárskych skladištných družstiev 20, roľníckych družstevných liehovarov 45, mliekárskych družstiev 52 a rôznych družstiev 168. V týchto družstvách sdružené je asi 450.000 členov. Peniažné družstvá zaznamenávajú najväčší rozvoj. Vklady úverných družstiev koncom roku 1933 odhadujeme na 280 mil. Kč a poskytnuté pôžičky na 285 mil. Kč. Roľnícke vzájomné pokladnice vykazujú koncom r. 1933 vkladov 360 mil. Kč a pôžičiek 390 mil. Kč.

Potravné družstvá majú ročnú tržbu vyše Kč 200 mil. Pracujú s podielovým kapitálom Kč 15 mil. a majú asi 65 mil. Kč rezerv. Väčšina potravných družstiev má vlastné budovy, v ktorých sú rôzne spolkové miestnosti, prednáškové miestnosti a v ktorých sa sústreďuje kultúrny ruch dediny.

Družstevný obchod zemedelskými výrobkami a hospodárskymi potrebami prevádza Sväz hospodárskych družstiev na Slovensku s pričlenenými družstvami skladištnými. V roku 1932/33 vykúpil Sväz hospodárskych družstiev 2500 vagónov zemedelských výrobkov. Celkový obrat činil 5300 vagónov s tržbou 62 mil. Kč. Skladištné družstvá mali v tomto roku tržbu 30 mil. Kč.

Z výrobných družstiev vyniká skupina družstevných liehovarov roľníckych, ktoré v kampani 1932/33 vyrobili vyše 30.000 hl absol. liehu v cene

vyše 10 mil. Kč. Zvýšený záujem javí sa tiež o činnosť družstiev mliekárskych, v ktorých bolo speňažené za minulý rok asi 15 mil. litrov mlieka. Ich tržba obnáša asi 20 mil. Kč ročne.

Z ostatných družstiev pričlenených k Ústrednému družstvu je najväčšia skupina mestských družstiev stavebných, z ktorých je u Ústredného družstva pričlenených 73. Zbývajúce družstvá tvoria menšie skupiny družstiev charakteru roľníckeho a živnostenského.

Ústredné družstvo je revíznou a peňažnou centrálou všetkých družstiev. Roľnícke vzájomné pokladnice organizované sú v osobitnom Sväze roľníckych vzájomných pokladníc, ktorý je tiež sväzom revíznym, ale sú súčasne členmi Ústredného družstva. Ústredné družstvo jako peňažný ústav vykazuje vyše 2 mil. Kč podielov, 1,500.000 Kč rezerv a spravuje asi 50 mil. Kč vkladov.

Ústredné družstvo spolu so Sväzom hospodárskych družstiev v Bratislave, ku ktorému pričlenené sú obchodné družstvá po stránke obchodnej, staly sa dôležitým činiteľom v hospodárskom živote Slovenska. Ich rozsiahle spojenie s celým Slovenskom privádzajú do mesta mnoho návštev, čím prispievajú v značnej miere k mestskému ruchu, nehľadiac ani na to, že v ich službách je 146 zamestnancov. Ústredné družstvo hneď v počiatkoch svojich vystavalo pre svoje úradníctvo veľkú budovu na ulici Felbigerovej a tento rok vystaví na Námestí Republiky obchodný dom.

Štefan Gondoš, tajomník Bmež.:

Premávka a vývoj Bratislavskej elektrickej železnice a autobusov v rokoch 1919–1933

Aby sme si mohli utvoriť aspoň približný obraz vývoju určitého útvaru, musíme znáť vznik a konštrukciu tohoto z doby dávnejšej a porovnať tieto s dnešným stavom.

Dostalo sa nám za úkol: porovnať premávku a vývoj elektrickej železnice a autobusov za roky 1919—1933. Keď chceme aspoň približne presne načrtnúť tento vývoj, musíme zistiť: čo tu našiel rok 1919 a čo je tu dnes, v roku 1933?

Základy dnešnej Bratislavskej mestskej elektrickej železnice (krátko Bmež) pochádzajú z doby, kedy ešte tento druh hromadnej dopravy chodil v črievičkách detských. Bmež je jednou z najstarších železníc tohoto druhu, nakoľko doprava na nej bola zahájená 22. augusta 1895, tedy v dobe, kedy v bývalej monarchii ešte ani dve hlavné mestá (Wien a Budapešť) nemaly takejto. Celý výstroj tejto železnice bol v tej dobe dokonalý a najmodernejší; je však samozrejmé, že v roku 1919 boly tieto zariadenia už nedostačujúce, zastaralé.

Elektrárne: Prúd si vyrábala Bmež od prvých svojich počiatkov sama, vo vlastnej elektrárni, lebo v tej dobe v Bratislave ešte žiadnej inej elektrárne nebolo. (Dnešná mestská bola postavená až okolo roku 1899.) Pohonnou silou elektrárne boly pôvodne parné stroje, ktoré boly však postupne nahradzované Dieselovými motormi. V roku 1919 dodávaly pohonnú silu pre elektrárne už 2 Diesel-motory o 200 a 400 KS. Po roku 1919 bol postavený ďalší Diesel-motor o 300 KS. Dnes pracuje Bmež s prúdom Západoslovenských elektrární, dodávaným prez mestskú elektrárne; Diesel-motory stoja v stave provozuschopnom jako rezerva. Pripojením sa na sieť Západoslovenských elektrární stáva sa — jako jeden z najväčších spotrebovateľov prúdu — Bmež nepriamym, ale najzávažnejším podporovateľom všeobecnej elektrizácie.

Remiza, dielne: Pôvodná remíza bola postavená z dreva, v nej boly umiestené aj dielne. Táto remíza a dielne s celým vozovým parkom v roku 1913 zhorela, kedy bola postavená nová remíza zo železobetonu pre 50 vozov a pri nej nové dielne a skladištia. Táto remíza, rozšírená o garáže pre autobusy, stojí podnes.

Vozidlá: Pôvodne mala Bmež 5 mot. vozov, každý o 2 motoroch po 24 KS, o 14 miestach na sedenie a 8 na státie; úhrnná obsažnosť tedy 110 miest. Tieto vozy pri požiare remízy zhorely. Miesto týchto vozov boly kúpené nové a ich počet stále doplňovaný tak, že v roku 1919 mala Bmež 21 mot. vozov

s úhrnnou obsažnosťou 1458 miest. Dnes má ich 30, každý s 2 motormi. Úhrnná výkonnosť: 790 KS obsažnosťou 2050 miest, okrem autobusov, ktorých je 27, s úhrnnou obsažnosťou 1280 miest.

Drážne teleso: Už z dosiaľ uvedených suchých číslíc vidíme rozmach tohto podniku od jeho začiatkov, ale od roku 1919 obzvlášť. Najzjavnejším je však on pri drážnom telese, ktoré bolo v rokoch 1925—1927 stavané až od základov znova.

Dráhu, ktorá bola stavaná v rokoch 1893—1895 a neskôr (Dynamitka, Endlicherova ulica) z ľahkých koľajníc váhy 19.6 kg/bm. zastihla už vojna v stave veľmi zlom. Zhoršoval sa tento stav po dobu svetovej vojny každým dňom, lebo ani pre najpotrebnejšie práce udržiavacie nebolo — materiálov a zapracovaných ľudských síl. Ale okrem týchto, boly tu i príčiny rázu komerčného.

Základom podnikania Bmež-e v meste Bratislave bola smluva s mestom, podľa ktorej mesto bolo oprávnené celý podnik Bmež za určitú odhadnutú cenu odkúpiť. Toto ustanovenie vzťahovalo sa na stav už jestvujúci, nebolo však jasné, čo by sa stalo a novými investíciami.

Spoločnosť pociťuje neudržateľný stav a preto už v roku 1914 žiada o upravenie svojho pomeru k mestu. Započalo sa síce už v tomto ohľade pojednávať, avšak tieto pojednávania svetová vojna prerušila a ostalo všetko pri starom.

Takto sa stalo potom, že prevrat stihol Bmež v stave — priznajme úprimne — hroznom. Nie je tu miesta, vypočítať všetky nedostatky a neresti vtedajšej Bmež-e, ale na ilustrovanie musíme preca len uviesť: Poruchy zariadení elektrárne takmer denne; vozy ošarpané, nečisté, vadné. Dráha! Vlnistá dráha! Styky koľajníc až o 3—4 cm prehĺbené, vybité; spojky (medené) popretŕhané, prúd tedy preskakoval v kruhu iskier, robiac nemálo strachu v blízkosti sa nachodiacim ľuďom. Doprava potom odzrkadľovala presne celý stav tejto „dráhy“. Bolo už porekadlom, že keď sa niekto chcel kamsi dostať na čas, tak sa musel buďto vydať na cestu aspoň o 1 hodinu skôr, alebo: nesadnúť na elektriku. Dospelo to tak ďaleko, že v roku 1921 dozorná vrchnosť obmedzila rýchlosť na 16 km za hodinu. Keď si povšímneme túto „rýchlosť“ a 8 min. reláciu na hlavnej trati (ak personál do mesta idúceho vozňa nezabudol odovzdať na rohu Šancovej návestnú paličku), tak sa cestujúci asi za 25—30 minút dostal z mesta na hlavné nádražie. A bolo to v dobe, keď sa z malého, medzi dve metropole bývalej monarchie zaklíneného provinčného mesta rodilo hlavné mesto oslobodeného Slovenska! Tu sa sústreďovali všetky ústredné úrady, inštitúcie, školy; dochádzalo sem denne tisíce a tisíce ľudí v úradných veciach, do škôl a návštevy cudzincov. Zrači tento nedostatok vhodného dopravného prostriedku táto číslica: počet cestu-

júcich v roku 1918 8,700.000 a v roku 1925, kedy prúdil Bratislavou najčужejší ruch, je týchto cestujúcich — povedzme sme: odvážlivcov — už len 4,600.000, tedy temer o polovicu menej.

Bol tedy svrchovaný čas, aby sa dačo podniklo. A v tejto kritickej dobe chopil sa iniciatívy vtedajší mešťanosta mladej Bratislavy, veľadôst. p. Dr. Ludovít Okánik, ktorý nevidanou dotiaľ sviežosťou a odhodlanosťou dal sa do práce a čoskoro dosiahol túženého úspechu, nakoľko v roku 1925 bola dojednaná a podpísaná nová smluva, ktorá dala podnikaniu Bmež-e novších, širších základov.

Ešte ani neuschol atrament na podpisoch smlúvajúcich sa stránok a už sa dala Bmež do práce. Už v roku 1925 bola vystavená druhá koľaj k hlavnému nádražiu a touto umožnené, zahustiť premávku s 8 na dnešné 3 minuty! V rokoch 1926 a 1927 boly postupne vytrhané koľajnice na všetkých jestvujúcich tratiach, stavaný nový, moderný základ (Mac Adam, vtedy ešte pre tieto ciele málo známy, dnes, po bratislavskom príklade, všeobecne užívaný). Staré, ľahké koľajnice boly nahradené ťažkými žliabkovými koľajnicami váhy 58 kg/m. Styky koľajníc boly pri týchto prácach posvärané „Elektro-Thermitom“, ktorý spôsob stavania drážneho telesa stal sa obecné užívaným v Republike tiež len po bratislavskom príklade. Pri týchto prácach boly ulice Bratislavy čiastočne Bmež-ou, čiastočne mestom samým predláždené, stĺpy elektrického vedenia, nakoľko to len bolo možné, odstránené a nahradené nástennými závesmi; postavené nástupné ostrovky. Na túto dobu spadá i prevzatie do provozu Bmež-e mestom svojho času vybudovanej, ale nikdy do provozu nedanej dráhy od Slávičieho údolia. Z tejto po dlhé roky ladom ležiacej dráhy povstala dnešná obľúbená trať, tiahnúca až temer po Karlovu Ves.

Týmito prístavbami zväčšila sa dĺžka tratí Bmež-e, ktorá činila v r. 1919 11.5 km, v roku 1933 na 21.8 a keď pridáme k týmto tratiam elektrickým i dĺžku tratí autobusových: 24 km, provozuje dnes Bmež 45.8 km, t. j. štvornásobne tak dlhú trať, jako v roku 1919.

Však nielen dráha bola zmodernizovaná, ale i vozový park, ktorý bol zákupom nových vozov a prestavbou starých značne zväčšený. O tomto sme sa však už zmienili. Len jako na zvláštnu zaujímavosť poukazujeme ešte na nové záchranné koše. Konštatujeme, že od zavedenia týchto samočinných záchranných košov nedošlo v Bratislave k usmrteniu prejedním! Opačne, staly sa prípady, že pred voz spadnuvšia osoba bola zachytená záchranným košom a skôr, než by bol jej mohol s voza soskočivší riadič priskočiť k pomoci, vyšla z koša n e z r a n e n á sama!

Vzrast četných osídlení najmä na periferiach mesta vyžadoval, postarať sa o vhodné spojenie týchto s vnútorným mestom. Však túto otázku uspo-

kojive riešiť, nebolo ľahkou vecou. Ved' podnes nemáme ešte pevnej smer-
nice, v ktorých miestach bude sa budúca veľká Bratislava rapídne rozširovať;
kam by bolo účelné vystaviť veľké náklady vyžadujúcu fixnú elektrickú trať?
Ved' takáto má povedľa svojich nesporne dobrých stránok i stránku stienivú.
V úpätí výstavby dráhy poskočí cena okolných pozemkov až na desaťnásobok
(viď Račištorfská cesta, Karloveská cesta), čím mimovoľne na dlhšiu
dobu zabije ďalší stavebný ruch. Pri riešení tejto otázky siahla Bmež po
populárnom síce, ale provozne nehospodárnom a nespoľahlivom vozidle:
autobuse. Už v roku 1927 zaviedla trati autobusové na Tehelné pole, ktorá
bola v roku 1933 zamenená na trať elektrickú; k novomestskému nádražiu,
a postupne zriadila trati: k továrne na náboje, od Palisádov k bitunku, od
divadla k hl. nádražiu Grösslingovou a Šancovou ulicou. Čoskoro začala pri-
pojovať i okolné obce na Bratislavu: Petržalka, Prievoz, Račištorf, Biskupice
(posledné musely byť na žiadosť štát. železníc zrušené). Pre tieto autobusy
boly postavené 2 ohromné garáže a zodpovedný počet dielní.

Rozmachom strojných zariadení zvýšil sa i počet v podniku zamestnaných
osôb, v pomere proti roku 1919 asi na štvornásobok. Dnes zamestnáva Bmež
stále prez 320 osôb a ročne asi 100 sezónnych robotníkov. Pre prezpoľných
zamestnancov bola postavená nocľaháreň o 16 posteliach, v ktorej prenocu-
vávajú po nočnej službe.

Po stránke zdravotnej došlo tiež k značným zmenám, nakoľko byly posta-
vené v dielniach čitné umyvárne a kúpeľ s teplou vodou, do ktorého majú
prístup zdarma i rodiny zamestnancov. V kruhu zamestnancov utvoril sa po
prevrate krúžok sebavzdelávajúci, v rámci tohoto hudobný a športový.

Základná istina spoločnosti činí Kč 4,700.000.—, povedľa ktorej dosiahly
novšie, po prevrate prevedené investície úctyhodnej číslie Kč 25,000.000.
Je iste významným plusom pre Bratislavu táto investícia, lebo jej prevažná
časť v podobe miezd a plátov za tovary zostala medzi bratislavskými robot-
níkmi a živnostníkmi.

Rámc, ktorý jej dala smluva z roku 1927, ukazuje sa byť už dnes pri-
úzkym, lebo ďalší vzrast hlavného mesta oslobodeného Slovenska vyžaduje
novšie a novšie trati, preto v r. 1933 došlo k novej smluve, ktorá dáva Bmeži
základy ďalšieho podnikania, z nich prvým bola výstavba elektrickej trati na
Tehelné pole.

Sme presvedčení, že vývoj mesta Bratislavy a okolia a tým aj Bmeže nie
je ešte ukončený a bude treba ešte mnoho obetavosti a dobrej vôle, aby sa
povzniesol tento podnik na onú výšku, ktorá mu podľa jeho významu v omla-
denej Bratislave prislúcha.

Vzrast premávky, počtu cestujúcich a zovšeobecnenia tejto dopravy videt
najlepšie z týchto číslie:

Rok	1913	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
Dĺžka trati: elektrických autobusových spolu	11.5	11.5	11.5	11.5	11.4	11.4	11.4	11.4	11.4	15.0 15.1 30.1	15.0 23.3 38.3	18.4 19.7 38.1	18.4 20.0 38.4	21.8 23.8 45.6	21.8 24.0 45.8
Počet vozových km: elektrických autobusových spolu	396.620	590.825	610.678	714.488	778.125	793.672	780.546	797.467	920.117	964.445 193.181 1,157.626	942.281 630.105 1,572.386	1,112.867 944.011 2,056.878	1,255.129 1,220.994 2,476.123	1,353.284 1,223.658 2,476.942	1,411.408 1,270.988 2,682.346
Počet dopr. osôb : elektrickou autobusom spolu	4,319.472	7,720.591	6,905.581	5,970.608	5,176.902	4,639.058	4,602.129	4,624.801	5,124.848	5,760.049 499.823 6,259.872	6,470.788 2,090.274 8,561.062	7,473.551 3,649.339 11,122.890	7,959.966 4,986.658 12,946.624	8,262.782 5,097.982 13,360.764	7,979.936 4,890.146 12,870.076
Približný počet oby- vatelstva v Bratislave	65 000	80 000	80 000	80 000	90 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	130 000
Na jedného obyvateľa pripadá jazd za rok [od 1927. včetně autobusy]	66.4	96.5	86.3	74.6	57.5	46.4	46.0	46.2	51.2	61.6	85.6	111.1	129.3	133.5	98.9

K. Jelínek:

Štátna pečlivosť ľudovýchovná na Slovensku

Pred vznikom Československej republiky nebolo na Slovensku inštitúcie, ktorá by pečovala o zvýšenie výchovnej a vzdelanostnej hodnoty najširších vrstiev ľudových. Poznajúc potrebu, ba nútnosť i poškolského riadne organizovaného telesného a duchovného vývoja občanov Čsl. republiky, prijalo Národné shromaždenie zákon čis. 67/1919 o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy. Tak vedľa výchovy náboženskej (cirkvami), národnej, sociálnej a politickej (spolkami) vzal na seba štát povinnosť pečovať o občiansku výchovu, ktorej hlavným úkolom je myšlienka štátnosti.

Aby sa na Slovensku plnil zákon zo dňa 7. februára 1919, čis. 67 Sb. z. a n. o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy, boly aj tu zriadené Okresné osvetové sbory a Mestské osvetové sbory podľa inštrukcií ministerstva školstva a národnej osvety zo dňa 14. júla 1920, čis. 28.480. V r. 1933 je na Slovensku zriadených:

- 76 Okresných osvetových sborov a 5 Mestských osvetových sborov slovenských, na čele ktorých stojí Osvetový sväz pre Slovensko v Bratislave,
- 8 Okresných osvetových sborov maďarských,
- 3 Okresné osvetové sbory nemecké.

Tieto okresné osvetové sbory (s = slovenské, m = maďarské, n = nemecké) vykázaly v r. 1933 takúto činnosť:

Bolo: prednášok všeobecne výchovných s — 10.530 s 699.034 účastníkmi, m — 111 s 4.477 úč., n — 89 s 7.575 úč.;

prednášok odborne vzdelávacích: s — 2.860 s 170.631 účastníkmi, m — 72 s 3.262 úč., n — 15 s 575 úč.;

kurzov všeobecne výchovných: s — 868 v 14.297 hod. s 21.578 účastníkmi, m — 7 v 152 hod. s 632 úč., n — 14 v 216 hod. s 323 úč.;

kurzov odborne vzdelávacích: s — 466 v 11.080 hod. s 9.578 úč., m — 4 v 58 hod. s 238 úč., n — 6 v 1.745 hod. s 250 úč.;

ochotníckych predstavení divadelných bolo: s — 3.966, m — 48, n — 60;

vzdelávacích predstavení kinematografických: s — 3.231, m — 46, n — 31;

lútkových hier: s — 1.517, m — 4, n — 0;

ľudových besied: s — 1.274, m — 19, n — 8;

besiedok pre mládež: s — 1.835, m — 25, n — 31;

ľudových akademií: s — 1.073, m — 8, n — 6;

výstav: s — 241, m — 10, n — 2;

poučných vychádzok a iných podnikov: s — 1.540, m — 91, n — 47; spolu 29.901.

Na Slovensku je 77 okresov, 898 notariátov s 3334 politickými obcami. Z týchto má slovenskú knižnicu 2810 obcí s 492.839 sväzkami, 148.191 čitateľov s 1.100.120 pôžičiek;

rusínsku knižnicu 11 obcí s 19.375 sväz., 367 čit., 4.010 pôž.;

nemeckú knižnicu 77 obcí s 48.260 sväz., 4.956 čit. s 63.262 pôž.;

maďarskú knižnicu 601 obcí s 139.343 sväz., 35.991 čit. s 320.213 pôž.

Celkom 3.499 obcí (— 165, v ktorých je viac knižníc).

Na Slovensku sú 4 umelecké výtvarné spolky, z ktorých sú 3 slovenské (Spol. slov. um., UBS, Sdruž. slov. um.), 1 maďarsko-nemecký (Umelecký spolok Kunstverein, Képzőművészeti Egyesület).

Všetky tieto spolky usporiadaly v marci a apríli r. 1933 prvú spoločnú veľkú Výstavu Slovenska v Prahe, ktorá doznala veľkého morálneho i finančného úspechu. Všetky tieto spolky podporuje ministerstvo školstva a národnej osvety, krajinský úrad a mesto zakupovaním diel z ich výstavy bez ohľadu na národnosť.

Divadelnú koncesiu majú na Slovensku 2 spolky slovenské, 2 spolky maďarské, 1 spolok nemecký. O divadelníctvo na vidieku pečuje Ústredie slovenských ochot. divadiel v Turč. Sv. Martine so svojimi asi 2500 členmi.

Muzeumov je na Slovensku 23, z ktorých 1 maďarské (Komárno), 1 nemecké (Poprad), 1 židovské (Prešov).

Časopisy na Slovensku v r. 1933:

		maď	nem.	rus.	hebr.	nem -maď	slov.-maď. slov.-nem. maď
Slov. deníky a obdeníky	11	8	2	0	0	1	2
Týždeníky	56	44	11	2	3	mesačník	4
Viac ako týždeníky . .	168	47	13	4	3		54

Dr. J. Hofman:

Ochrana pamiatok

Medzi kultúrnymi úkolmi, ktoré bolo treba po vyhlásení Bratislavy za hlavné mesto — vyplniť — bola v radu nie ostatnom ochrana pamiatok pre svoj význam vedecký aj obecne osvetový. V starom Uhorsku bola organizácia ochrany centrálna a riadila sa výlučne z Budapešti. V Československu rátať sa a priori s úradmi zemskými a preto okrem konzervatórov v Prahe a v Brne — zriadených už pred prevratom — bol v programe aj úrad na ochranu pamiatok pre Slovensko v Bratislave. Jeho podkladom bol Vládny komisariát na ochranu pamiatok, ustálený od ministra s plnou mocou pre správu Slovenska dr. Šrobára v máji 1919, na jeho čele stál arch. Dušan Jurkovič. V tomto úrade sústredila sa agenda ochrany pamiatok (referent dr. Hofman), referát moderného a ľudového umenia (referent prof. Vydra a A. Václavík) a tiež z počiatku referát divadla (prof. Mathesius) a ľudovej osvetu (prof. Milan Svoboda). V úzkom styku od počiatku s týmto Vládnym komisariátom bol inšpektorát archívov a vedeckých knižníc (prof. dr. V. Chaloupecký) a konservátor štátneho archeologického ústavu (prof. Eisner). Od komisariátu postupom doby preniesol sa divadelný referát do Prahy a referát umenia bol pričlenený ku školskému referátu. To sa stalo roku 1922 a zbývajúci referát pamiatok a inšpektorát archívov pôsobili spoločne až do roku 1933, kedy stal sa Štátny referát na ochranu pamiatok priamo ministerstvu školstva podriadeným samostatným úradom, s ktorým spolupracuje štátny inšpektor archívov — práve tak ako tiež štátny konzervátor archeologického ústavu.

Právne predpisy, ktoré ochrana pamiatok má k dispozícii sú: zákon uhorský čl. XXXIX z 1881 o ochrane pamiatok — nariadenie pln. min. č. 155/1919 z 20. októbra 1919, ktoré obsahuje štatút úradu — nariadenie Národného výboru zo dňa 29. októbra 1918 č. 13. Tieto predpisy vo svojej čiasťke z doby kráľovstva uhorského boli citovanými nariadeniami, ako ich navrhol sám úrad ochrany pamiatok, priblížené duchu zákonov a predpisov v býv. rakúskych zemiach, tedy v Čechách a na Morave so Sliezsokom.

Je prirodzené, že veľká čiasťka pečlivosti nového úradu bola pripútaná k Bratislave. Stalo sa preto, že jednako je to najväčšie a teda na pamiatky

najbohatšie mesto Slovenska a ďalej preto, že vyhlásenie Bratislavy za hlavné mesto Slovenska prinieslo tak rýchly rozvoj, že dozor úradný s hľadiska ochrany pamiatok a moderného staviteľstva miest bol nad iné nutný. Ved' práve prekotný rozvoj moderných miest je príčinou, že tak často nivočí sa mnoho starých kultúrnych cenností a že nepokračuje sa po zrelom premyslení problémov, ktoré tuná na každom kroku stretáme. Preto tiež dejiny stavebného vývoja Bratislavy v minulých 15. rokoch sú v mnohom ohľade typické pre našu dobu.

Na prvom mieste vystúpil plán regulačný ako najširší rámec akéhokoľvek podnikania v obore ochrany pamiatok a ako jediná možnosť skutočne trvale zabezpečiť existenciu určitých najcennejších stavebných objektov mesta. Je to doklad reálneho názoru našej ochrany pamiatok na tieto úkoly, že neišlo sa cestou individuálnych zákazov a protestov stavebných, avšak že veľmi skoro úradná ochrana pamiatok ujala sa úkolu spoločne s architektmi ako tvorcami modernej Bratislavy ustáliť primeraný program pre vývoj mesta a teda zasiahnuť nie vo smysle negatívnych zákazov, ale vo forme tvorivej práce na budúcom budovaní mesta. Takým spôsobom sa stalo, že referát na ochranu pamiatok povolal z vlastnej iniciatívy roku 1923 anketu odborných spolkov, ktorá dľa návrhov referátu pamiatok vypracovala predbežné regulačné predpisy, pre staré štvrti Bratislavy. Tento elaborát bol graficky vypracovaný ako plán chránených pamiatok a stal sa spolu so soznamom cenných objektov z hlavných podkladov pre súťaž na regulačný plán mesta Bratislavy. Výsledok súťaže skutočne tiež po stránke ochrany pamiatok uspokojil a je iba potrebné, aby v zovrubných plánoch regulačných zásady uznané v regulačnej súťaži boli prakticky uskutočnené.

Ochrana pamiatok v minulých pätnástich rokoch zaviedla novú prax v tom smere, že začala venovať pečlivosť aj drobnejším náležitostiam úpravy mesta ako sú obchodné portály a vývesky na starých domoch, stavba pavilonov vo starých uliciach a námestiach, zachovanie portálov, dvier, mreží, soch atď. Je to naozaj práca, ktorá žiada paralelnú súčinnosť verejnosti a všetkých administratívnych úradov, ako to vidíme na príkl. v Bavorsku. Nie nedôležitou súčiastkou št. ochrany pamiatok bola pečlivosť o muzejníctvo. V tom smere účasť mesta a spolkových korporácií bola mimoriadne obetavá a vo svojich výsledkoch skutočne pozoruhodná. Starostovia mesta dr. Okánik a dr. Krno venovali vybudovaniu mestského muzea toľko pozornosti a umožnili investíciu tak veľkých položiek, že to vyžaduje vďačnej pozornosti. Založené boli dve ďalšie zbierky, významné vedecky aj pre obecnú osvetu: Zemedelské muzeum a Slovenské Vlastivedné muzeum. Kooperáciou Mestského a Vlastivedného muzea sa pomýšľa na zriadenie Umeleckej Galerie starého i nového umenie v Bratislave.

Tiež po stránke publikačnej študium pamiatok mesta je reprezentované radom historických práv vo forme monografickej, v článkoch aj vo forme pripomienok v prácach všeobecných. Všeobecný charakter za ochrany pamiatok bral sa novým smerom na rozdiel od periódy staršej v tom smysle, že nová ochrana pamiatok ráta s obecnějšíou účasťou verejnosti a rozširuje úzký súbor pamiatok, chránených do r. 1918.

Mestský radca riad. I. Knöpfelmacher:

Vývoj a činnosť židovských kultúrnych spolkov za posledných 15 rokov

Židovské obyvateľstvo s radosťou uvítalo utvorenie československého štátu a spolupôsobilo hneď od počiatku intelektuálne a hmotne na jeho vybudovanie. My, Židia, už po dvetisícročia prenasledovaní, vieme plne oceniť význam národnej slobody, ktorá i pre nás znamenala veľkú zmenu. Utvorením republiky vstúpilo Židovstvo aktívne do dejín národov. Židia, ktorí boli do toho času objektom štátnej politiky, ktorá s nimi zachádzala ako chcela, stávajú sa uzákonením novej ústavy subjektom, priznávajú sa k vlastnej národnosti, ktorá má zaistenú možnosť sa kultúrne i politicky rozvíjať. Vyrásta nové pokolenie Židov pevných, mužných a charakterovo čestných, ktorí jak pre Židovstvo, tak pre československý štát znamenajú pokrok. Ale i svetové Židovstvo je priateľom československého štátu. Tak písal prezident Svetovej cionistickej organizácie, Nahum Sokolov, z príležitosti 10ročného jubilea československého štátu, ktoré bolo v jeden čas s 10ročným jubileom novín „Jüdische Volkszeitung“, do slávnostného čísla: „Táto mladá, ale slávna republika má mnohých a mocných priateľov v celom svete, ale nikto si ju necíti viac a nemiluje tak, ako židovský národ.“ To nie je fráza, ale skutočnosť, ktorú náš prezident Masaryk vo svojich memoiroch niekoľkokrát potvrdil.

V mnohom je si podobný osud slovenského a židovského národa. Keď maďarská vláda dala zatvoriť v 80-tých rokoch minulého storočia slovenské gymnázia v Revúci a v Turčianskom Sv. Martine, boli to dvaja židovskí poslanci v budapeštianskom parlamente, Moric Wahrmann a Eduard Horn, ktorí sa, jak známo, zasadili o ďalšie udržovanie týchto škôl. (Čulen: Roky slovenských nádejí a sklamaní.) A nedávno pri pojednávaní „Bernheimovej petície“ nebol to nik iný ako Dr. Osuský, ktorý „ako zástupca malého slovenského národa“, ako sám povedal, zastal sa Židov v Spoločnosti národov.

Vybral som z článku mestského archivára Dr. Fausta, že už v XIII. stor. bola v Bratislave veľká židovská obec, ktorá dostala v roku 1291 od Ondreja III. tie samé práva, ako ich kresťanskí občania. Prvá systematická pozemková kniha z r. 1439 obsahuje mnohé záznamy o židovskom majetku (o domoch, poliach a vinohradoch). Po rôznych osudných zmenách nachádzame na počiatku XVII. storočia väčšie židovské usídlenia v podhradí; v tej

dobe pôsobili tu známi židovskí učitelia, ktorí tu tiež vydávali svoje vedecké diela. Za Jozefa II. boli tu založené prvé verejné normálne školy (1783), najvyšší stupeň vtedajších ľudových škôl vôbec, neskôr meštianska škola a školy náboženskej obce (1820). V tejto dobe nachádzame tiež prvé počiatky rôznych humanitných spolkov a dobročinných ústavov.

Židovské národné hnutie vzrástalo sa tu už v 80tých rokoch minulého storočia, avšak vlastná práca začína založením spolku Ahavat-Cion (1898) a židovského športového klubu Makkabea 1912. Počas vojny bola práca prerušená, aby sa potom hneď po prevrate nesmiernym tempom rozmohla. Tým vniklo židovské národné hnutie do najširších mas židovského obyvateľstva. Krátko po prevrate založený „Národný sväz Židov pre Slovensko“ vzal si za úkol vytiahnuť Židov z národnostných bojov a vychovať ich k veľkým úkolom židovského národa. Už v r. 1919 založil „Národný sväz Židov pre Slovensko“ kurz slovenčiny pre židovských učiteľov a už v roku 1928 bolo 31 židovských ľudových škôl so slovenskou vyučovacou rečou. — Tento vývoj pokračuje a dnešná židovská generácia je už vychovaná v slovenskej kultúre. Vyšlo tiež už niekoľko slovenských kníh od židovských autorov.

Už spomenutý časopis „Jüdische Volkszeitung“ pracoval ustavične v tomto smysle, vychovával Židov kultúrne a politicky. Neskôr založená Židovská strana utvorila základňu pre tvorčiu spoluprácu židovského obyvateľstva na vybudovaní československého štátu, bojuje za práva židovskej menšiny, zkladá kultúrne a zdravotné inštitúty a reprezentuje židovskú menšinu v parlamente. Židovské renesančné hnutie — cionizmus — o ktorom Masaryk povedal, že je nutnou reformou židovského svetového názoru a mravného charakteru Židov — je u nás silne zakorenené. Celý rad výchovných, telocvičných a športových spolkov vychováva novú židovskú generáciu. Spolok Misrachi, ktorý vychováva prísne nábožensky, s heslom „Viera a práca“, hnutie židovských žien Wizo, ktoré vydrzuje niekoľko škôl a zdravotných inštitútov v Palestíne, mohutné makabejské hnutie, ktoré židovskú mládež otužuje športom a telocvikom a pripravuje prevrstvenie mladých Židov na sedliakov a robotníkov, Hebrejský školský spolok s pripojenou hebrejskou opatrovňou vhlbuje židovskej mládeži poklady hebrejskej kultúry. Všetky tieto spolky majú v celej republike svoje odbočky, ktoré prez všetky odtiene chcú jeden svätý cieľ. Vytúžený Beth Haam (Národný domov), v ktorom by sa shromažďovala celá židovská mládež, nemohli sme ešte uskutočniť a musíme sa spokojiť s provizorným nájomným objektom, v ktorom väčšina spolkov má svoje klubovné miestnosti a kde sa už teraz koncentruje celý kultúrny život Židov. Vedľa týchto výchovných spolkov starajú sa o výchovu mládeže ovšem židovské školy oboch náboženských obcí, ktoré tiež vydrzujujú

rad cirkevných inštitútov (Rabínske seminárium) a charitatívnych ústavov (ľudová kuchyňa, nemocnica, sirotské domovy atď.).

Ďakujeme i touto cestou mestu, ktoré správne ocenilo význam našej práce a nás i hmotne podporuje. Tak chceme jednotne spieť k vytčenému cieľu, k prospechu každého jednotlivca, štátu a celého ľudstva.

Dr. Max Herzfeld:

Die deutsche Bühne in Bratislava von 1919 bis 1934

Die Tatsache, dass aus der aufblühenden Handelsstadt am Donauufer die Hauptstadt der Slowakei wurde, war auch auf die Entwicklung ihres Theaters von einschneidender Wirkung. Früher war die deutsche Bühne hier ein immer mit gewisser Gediegenheit geführtes Provinztheater, in welchem Theaterdirektoren von gutem Rufe (Raul, Blasel) vornehmlich das gute Unterhaltungstheater pflegten, in erster Reihe die Operette, die leichte Komödie und nur selten, mit Einzelgästen, ernste Schauspiele. Besonders zeichnete sich diese Bühne durch die Heranziehung junger Schauspieltalente aus und viele bekannte Bühnenkünstler von Weltruf haben hier ihre Tätigkeit begonnen.

Durch den Umsturz im Jahre 1919 erlebte die deutsche Bühne zahlenmäßig eine Einbusse, da das für ernste Vorstellungen einzig in Frage kommende Stadtheater nunmehr zwischen Vorstellungen in drei verschiedenen Sprachen aufgeteilt werden musste, doch wurde diese Verminderung der deutschen Theatervorstellungen teilweise dadurch wettgemacht, dass durch die Möglichkeit Gastspiele aus dem nahen Reservoir der Stadt Wien zu veranstalten, sich das kulturelle Niveau der Stücke und der Aufführungen wesentlich hob und durch die Verteilung auf 1—2 Spieltage der Woche sich die Theaterfreudigkeit des Publikums wesentlich vergrößerte. Hiedurch teilte sich die vollständige Zahl der Vorstellungen auf einen längeren Zeitraum auf und es wurde ein Publikum herangezogen, das bei entsprechenden Darbietungen jede einzelne Vorstellung besuchte, was natürlich bei aufeinanderfolgenden Tagen nicht möglich gewesen wäre.

Die deutsche Theatergeschichte ist mit den Namen Rudolf Beer und Josef Jarno aufs engste verbunden. Im Jahre 1919 war wohl noch ab 20. April die Gesellschaft des bisherigen Theaterdirektors Paul Blasel tätig, die bis zum 15. Juni hauptsächlich Operetten und leichtere Stücke spielte, aber schon im September desselben Jahres wurde auf Grund eines Stadtratbeschlusses der damalige Brünner Theaterdirektor Rudolf Beer mit der Führung des deutschen Theaters betraut. Er spielte ab 1. September abwechselnd mit dem ungarischen Theaterdirektor Polgár an Montagen, Dienstagen und manchmal auch Freitagen. Die Vorstellungen, die durch das wunderbar geführte Brünner Ensemble bestritten wurden, fanden rie-

siges Interesse, so dass sie fast ausnahmslos ausverkauft waren. Es wurde das ernste Theater gepflegt und selbst die sonst nicht gerade zugkräftigen klassischen Stücke fanden den grössten Zuspruch. Im Spielplane finden wir: Emilia Galotti (Lessing), Kabale und Liebe, Musik und Lulu (Wedekind), Konstantin Strobel und Gas (Georg Kaiser), Kindertragödie (Schönherr), Kameraden (Strindberg), Jugend (Halbe) u. a. Im Februar 1920 folgte hierauf eine ebenso erfolgreiche Opernstagione, bei der die musikalischen Werke: Martha, Tiefland, Waffenschmied, Butterfly, Siegfried, Tote Augen (d'Albert), Die drei Schützen (Lortzing), Hochzeit des Figaro, Der Widerspenstigen Zähmung (Götz) und die Walküre zur Aufführung gelangten.

Die Neuordnung des Theaters begann eigentlich erst in Herbst 1920; die Herbstmonate blieben dem neugegründeten Slovakischen Nationaltheater überlassen und das deutsche Wort kam wieder erst im Mai 1921 auf der Bühne für zwei Monate zur Geltung. Der Spielplan dieser Zeit gibt ein beredtes Zeugnis für das Niveau des Theaters. Es wurden aufgeführt: Einsame Menschen und Rose Berndt v. Gerhart Hauptmann, Der Pfarrer von Kirchfeld und der Gewissenswurm (Anzengruber), Ehelei (Bahr), Iphigenie (Goethe), Gespenster (Ibsen), Die Räuber (Schiller), Liebe (Anton Wildgans), Die Moral der Frau Dulská (Gabriele Zápolská), Die Raschhoffs (Sudermann), Die Flamme (Hans Müller) u. a. Als Gäste traten auf Hansi Niese, Ludwig Stärk, Hugo Thimig, Gisela Werbezirk, Ferdinand Bonn, Alexander Moissi und viele andere. Die Prosaspieldzeit wurde mit einer denkwürdigen Aufführung des Friedensdramas: Die Zeit wird kommen von Romain Rolland abgeschlossen. Es folgte darauf eine bemerkenswerte Opernspielzeit, bei der in einem Monate 22 verschiedene Opern, darunter Der fliegende Holländer, Heimchen am Herd, Tannhäuser, Maskenball, Il Trittico (Puccini), Die Zauberflöte und Die Meistersinger aufgeführt wurden. Zum Schlusse kamen noch Gastspiele der Exlbühne.

In der Spielzeit 1921—22 kam deutsches Theater schon im Winter zu Worte, indem Nachtvorstellungen veranstaltet wurden, bei welchem Burgtheatergastspiele und Gastspiele Paul Wegener und Tilla Durieux stattfanden. Die eigentliche Spielzeit, die wieder von Rudolf Beer, der inzwischen Direktor des Raimundtheaters geworden, geleitet wurde, begann am 1. Mai; Gastspiele Leopoldine Konstantin, Willy Thaller, Gisela Werbezirk und Max Pallenberg kennzeichnen diese Vorstellungen, die mit einer kurzen Operettenspielzeit abgeschlossen wurden.

Besonders glanzvoll war die Spielzeit im April 1923, die mit dem Grillparzer Lustspiele: *Weh' dem, der lügt* eröffnet wurde. Im Laufe eines Monats spielte Wilhelm Klitsch den Jedermann, Oskar Bregi den Uriel Acosta und den Kean, Rudolf Tyrolt den alten Schalanter und seine anderen Glanzrollen, Else Lehmann die Mutter Wolfen im Biberpelz, Arnold Korff seine berühmte Rolle in Schnitzlers *Weitem Land*, Hansi Niese die Rose Berndt, Moissi den Hamlet, Leopoldine Konstantin die Schule der Kokotten und Max Pallenberg neben vielen anderen Rollen seine grossartigste künstlerische Leistung, den betrogenen Dardamelle im Stücke gleichen Titels von Mazaud.

Auf ähnlicher Höhe verlief auch die letzte Spielzeit Rudolf Beers im Juni 1924. Sie brachte Hedwig Bleibtreu in Grillparzers *Medea*, die Erstaufführungen der Weltertolge *Sechs Personen suchen einen Autor* von Pirandello und *Die rote Mühle* von Franz Molnár, ferner *Nebeneinander* von Georg Kaiser, *Liliom*, Gastspiele Rudolf Tyrolt, Irene Triesch, A. Edthofer und Raoul Aslan und ein Ensemblegastspiel des Theaters in der Josefstadt.

Im Jahre 1925 wurde das deutsche Theater dem Mähr.-Ostrauer Theaterdirektor Wilhelm Popp verliehen, der im Sommer eine erfolgreiche Operettenspielzeit veranstaltete. Im Herbst desselben Jahres begann die neue Einteilung der Spielzeit, die zum Teile heute noch in Geltung ist und laut welcher das deutsche Theater in den Wintermonaten monatlich vier Vorstellungen geben kann, die abwechselnd von inländischen Ensembles und ausländischen Gastensembles bestritten werden können. Im Winter dieses Jahres waren Burgtheater-Gastspiele, die Aufführung der *Antonia* mit Sari Fedak, die Höhepunkte der Saison. — Die Schauspielaufführungen des Ostrauer Theaters, das nach dem Tode Pops von Rolf Gradnitzer geleitet wurde, brachten interessante Schauspielneuheiten, die dennoch nicht den erwarteten Zuspruch des Publikums fanden.

Im Herbst 1926 begann der Deutsche Theaterverein seine Tätigkeit; anfangs wurde die Spielerlaubnis auf Grund des Vorschlages des Theatervereins dem gewählten Theaterdirektor erteilt, später erhielt der Theaterverein selbst die Konzession und wählte, wie es noch heute geschieht, den Leiter des Theaters. Im Jahre 1926 betraute der Theaterverein Rolf Gradnitzer mit der Theaterführung. Als aber dessen Vorstellungen keinen Beifall fanden und er auch den sonstigen Vertragsbestimmungen nicht entsprechen konnte, wählte der Verein den berühmten Wiener Theaterdirektor Josef Jarno zum Leiter des hiesigen deutschen Theaters. Infolge Widerstandes der deutschen Bühnenorganisationen in der Republik kam es im Dezember 1926 zu unliebsamen Streitigkeiten, die sogar zur

Sperre des Theaters führten. Endlich am 10. Jänner 1927 konnte Josef Jarno mit dem Schauspiel *Das Recht auf Liebe* von Wolff & Duvernois seine mit grosser Spannung erwartete Spielzeit beginnen, welche Vorstellung ihm als Theaterleiter und Schauspieler gleicherweise einen triumphalen Erfolg erbrachte, der sich dann mit den Gastspielen *Hansi Niese* noch steigerte. Die Aufführungen des *Garten Eden* mit Margarethe Köppke und dem Ensemble des Deutschen Volkstheaters, ferner von Strindbergs *Totentanz* mit der unvergesslichen Leistung Jarnos bilden die Höhepunkte der ersten Jarno-Spielzeit. Vom 18. Juni bis 15. Juli gab es eine Operettenspielzeit, die nach wechselndem Erfolge mit dem erfolgreichen Singspiel: *Ich hab' mein Herz in Heidelberg verloren* abgeschlossen wurde.

Die Spielzeit 1927—28 brachte wieder einen wechselnden Spielplan, aus dessen Fülle *Das Grabmal des unbekanntenen Soldaten* von Raynal, *Die Ratten* von Gerhart Hauptmann, *Kopfer und Schrift* von Verneuil (Paula Wessely, Hans Jaray), *Mein Vater, das Kind* von Leop. Marchand (Tressler, Bettac), *Filmromantik* von Ludwig Fulda (Charlotte Ander, Jarno), *Die Stiefmama* von Hirschfeld (Retty), *Hokus-pokus* von Kurt Götz (Edthofer), *Ihr Mann* von Géraldy (Darvas, Hermann Thimig), *Liebelei* (Hedwig Keller) und Strindbergs *Vater* mit Joseph Jarno hervorgehoben werden sollen. Wieder schloss die Spielzeit mit einer einmonatlichen Operette ab, die vom Aussiger Ensemble bestritten wurde und deren grösster Erfolg die Revue: *Gibt Acht, es kracht*, war.

Im Herbst dieses Jahres entstand wieder ein unerquicklicher Streit mit dem Brünner Bühnenverein, der schliesslich mit dem Kompromiss endete, dass abwechselnd Wiener Gastspiele und inländische Gastspiele stattfanden. Später im Frühwinter 1929 trat an Stelle Brünns Prag, dessen Ensemble mit den Aufführungen: *Ehen werden im Himmel geschlossen* von Hasenclever, dann die *Heilige Johanna* von Bernard Shaw und X. Y. Z. von Klabund besondere Erfolge erntete. Aus dem reichen Spielplane der Wiener Gastspiele sollen bloss *Karl und Anna* (Frank) in der Burgtheaterbesetzung, *Die Perlenkomödie* (Frank), *Olympia* (Molnár) und das Burgtheatergastspiel *Pygmalion* von Shaw mit Werner Krauss hervorgehoben werden.

In der nächsten Spielzeit gab es ein kleines Intermezzo, indem der Wiener Theaterdirektor Ernst Östreicher mit der Direktion betraut wurde. Aus dem Spielplane dieses Jahres fallen *Leinen aus Irland* (Kamare), *Metternich* (Sassmann), eine Festaufführung anlässlich des Geburtstages des Präsidenten: *Nathan der Weise*, *Ostern* von Strind-

berg und als Saisonabschluss eine Faust-Aufführung mit Hans Marr, Otto Schmöle und Ebba Johannsen, auf.

Seit der Spielzeit 1930/31 leitet das hiesige deutsche Theater Hans Josef Jarno und die Ergebnisse zeigen, dass dieser Direktor einen Spielplan aufweisen kann, wie ihn wenige Städte sowohl mit Bezug auf den Kulturwert der Stücke, als auch mit Bezug auf die künstlerische Höhe der Aufführungen bieten konnten.

1930/31: Die andere Seite (Sherwood), Die Affäre Dreyfuss (Rehfish), Ein idealer Gatte mit Harry Liedtke (Wilde), Die Frau, die jeder sucht mit Hansi Niese, Josef Jarno und Hansi Jarno, Professor Bernhardt (Schnitzler) mit W. Klitsch, Der Kaiser von Amerika (Shaw), Sturm im Wasserglase mit Hansi Niese (Frank), Die Quadratur des Kreises (Katajew), Liebe unmodern mit Olga Tschecowa (Stärk), Er mit Konrad Veidt (Savoir), Victoria mit dem Reinhardt-Ensemble (Darvas, Richard, Thimig, Halmay) (W. S. Maugham), Amphitryon 38 (Giraudoux).

1931/32: Peripherie mit Attila Hörbiger (Langer), Die Weber (Hauptmann), J. G. Borkman (Ibsen), letztes Auftreten Josef Jarnos, Der Musikant Gottes mit Wilhelm Klitsch (Leon), Leutnant Komma in der Burgtheaterbesetzung (Maar), Fuhrmann Henschel mit Emil Jannings, Der Arzt am Scheidewege (Shaw) mit Moissi, Der Kapitalist (Romain) mit Eugen Klöpfer, Der Flieger (Rossmann) mit Konrad Veidt, Amerikanische Tragödie (Dreiser) mit Josef Schildkraut, Intimitäten (Coward mit Rita Georg, Festaufführung: Egmont).

1932/33. Eröffnungsvorstellung: Die Journalisten (Freytag), dann Pallenberg in Familie Schimek (Kadelburg), In jeder Ehe (Coward), Die blinde Göttin (Ernst Toller) mit Lucie Mannheim, Vor Sonnenuntergang (Hauptmann) mit Jannings, Der Brotverdiener (Maugham) mit Albert Bassermann, Der Kuss vor dem Spiegel (Fodor) mit Lil Dagover und Ernst Deutsch, Fanny (Pagnol) mit Käthe Dorsch und Hansi Niese, Zu wahr um schön zu sein (Shaw), Lukardis (Wassermann), Engel unter uns (Langer) mit Anton Edthofer, Kinderjahre einer Königin (Sil Vara) mit Alma Seidler und Raul Aslan, Der Kaufmann von Venedig mit Fritz Kortner und Dagny Servaes usw. Diese Spielzeit leitete Dir. Jarno gemeinschaftlich mit Rolf Jahn, dem neuen Direktor des Deutschen Volkstheaters.

1933/34. Bisher brachte diese Spielzeit Gastauftreten von Hansi Niese, Oskar Homolka, Albert Bassermann, Tilla Durieux, Ewald Balser, Alexander Moissi, Ernst Deutsch, Max Pallenberg, Paula Wessely, Valerie Martens, Kurt Götz, Leopoldine Konstantin usw.

Zwischendurch spielte abwechselnd das Brünner Ensemble und vereinzelt auch das Ensemble des Prager Landestheaters, aus deren Spielplan Die heilige Flamme (W. S. Maugham), Vater sein dagegen sehr (Carpenter), Etienne (Deval), Der Unwiderstehliche (Géraldy), Hufnägel (Leonh. Frank), Volpone (Ben Jonson), Katharina Knie (Zuckmayer), Der Liebestrank (Wedekind), Sex appeal (Lonsdale) hervorragten. Den gebotenen Sensationen entsprechend ist auch der Theaterbesuch bei den deutschen Vorstellungen durchaus zufriedenstellend gewesen.

Das ungarische Theater in Bratislava von 1919 bis 1934

Das ungarischsprachige Theater nimmt einen ganz anderen Platz ein, wie das deutsche. Es ist eine Bühne der temperamentvollen Unterhaltung und der leichteren Effekte. Das Schwergewicht muss hier naturgemäß auf die Operette gelegt werden und darauf, dass das Publikum durch billigste Preiskalkulation zum Theaterbesuche verlockt werde. Im Jahre 1919 war Karl Polgar ungarischer Theaterdirektor, der mit unermüdlichem Fleisse Vorstellung auf Vorstellung reihte, nur um seine Leute bezahlen zu können. Hier hatte besonders die Operette Graf Rinaldo einen solchen Erfolg, dass sie auch im Redoutensaale und im Volksheime gespielt werden musste. Polgar führte auch Die Tragödie des Menschen von Madach mit Oskar Beregi auf. Im Jahre 1921 bekam Ödön Faragó die Spiel-erlaubnis, der im Sommertheater mit abwechslungsreichen Operetten begann, dazwischen auch die Spieloper pflegte. Im Jahre 1923 trat Ladislaus Földes an seine Stelle, der seine erste Spielzeit mit einem zehntägigen Gastspiele des Budapester Lustspieltheaters eröffnete: dieses Ensemble brachte tiefgehende Eindrücke mit durchaus ernsten Stücken. Nach diesem Höhepunkte folgte dann wieder die typische Operettenspielzeit, für welche ebenfalls prominente Gäste gewonnen wurden. Dann kam wieder Faragó, nach seinem Abschiede nach Szeged, übernahm Alexander Ivan das ungarische Ensemble und führte die Spielzeit zur allgemeinen Zufriedenheit zu Ende. Trotz der vorgeschrittenen Sommerzeit war der Theaterbesuch ein durchwegs zufriedenstellender. Nur als die Spielzeit so

eingeteilt wurde, dass das ungarische Ensemble jeden zweiten Montag und Dienstag spielen musste, zeigte sich ein Ermüden der Theaterbesucher, denn an den Wintertagen konnte man schon aus wirtschaftlichen Gründen nur Sprechstücke zur Aufführung bringen und da die Vorstellungen mit den viele hunderte Kilometern gereisten Darstellern naturgemäss nicht mit den deutschen Vorstellungen wetteifern konnten, zeigte es sich, dass diese Lösung für das ungarische Theater sehr unvorteilhaft war. Nichtsdestoweniger gab es oft gut einstudierte, nicht uninteressante Aufführungen. Nach Ivan wurde wieder Direktor Földes eingesetzt, der noch heute Unternehmer und Leiter ist. Im Jahre 1932 gelang es ihm die berühmteste ungarische Schauspielerin Gizi Bajor, mit einem Ensemble des Ungarischen Nationaltheaters zu verpflichten und diese Vorstellungen bedeuteten naturgemäss einen ungeheuren künstlerischen Aufschwung. Auch in der Operette bürgerte es sich immer mehr ein, Gäste zu verpflichten, die das Interesse zu heben imstande sind. So traten bei diesen Gelegenheiten Hanna Honthy, Martin Rátkai usw. mit grossem Erfolge auf. In den letzten Jahren verzichtete die ungarische Theaterleitung auf die unrentablen Einzelvorstellungen während der Winterspielzeit, dafür wurde die sommerliche etwas verlängert. Auch die ungarische Bühne kann mit einem gewissen Stolz sich damit brüsten, dass es ihr gelungen ist, während der schwersten Zeiten das Niveau zu erhalten.

Jankó Zoltán, a „Philantropia“ egyesület ügyvezető alelnöke, a „Munkanélküliek gondozója“ egyesület ügyvezetője:

A magánjótékonyság szervezkedéséről

A magánjótékonyság mai szervezete azokból az időkből ered, amikor első sorban a vallásfelekezetek jótékonysági intézményei, továbbá a különböző társadalmi egyesületek, iskolai segítő egyesületek, alapítványok és alapok, asztaltársaságok, magánszemélyek, népkonyhák stb. anyagi ereje teljesen elég volt arra, hogy a szegényeket, aggokat, munkaképteleneket ellássa a létfontosságú legszükségesebb anyagi javaival: élelemmel, ruházattal.

Ez a szervezet képes volt még mintegy husz évvel ezelőtt is minden jogos igényt kielégíteni, mert a lakosságnak — a mai viszonyokkal összehasonlítva — aránylag csak nagyon kis rétegéről volt szó: a szorosabb értelemben vett szegényekről: azokról, akik koruknál, vagy testi fogyatkozásuknál fogva nem tudták magukat fentartani. Ebből a jótékonyságból elvileg ki volt zárva minden munkaképes egyén, mert ezeknek a kiegyensúlyozott gazdasági élet bőven adott munkaalkalmat, a munka pedig bármily szerény, de biztos megélhetést nyújtott.

Ma a helyzet egészen más. A háborút követő gazdasági átalakulás félelmetesen megnövelte a régi értelemben vett szegények számát és ezenfelül még egy — majdnem azt mondhatjuk — új társadalmi réteget teremtett: a munkanélkülieket, vagyis olyan egyének félelmetesen nagy táborát, akiket munkaképességük teljes birtokában s munkára való készségükkel a gazdasági termelés kivetett magából és akik nem képesek a termelés áramkörébe újra bekapcsolódni.

Ezekről kezdetben az állam és községek a normális büdzsékeretek közt gondoskodhattak, de miután a munkanélküliség nemcsak állandósult, hanem egyre emelkedőben van, ma már sem az állam, sem a községek nem képesek költségvetésük egyensúlyának veszélyeztetése nélkül a munkanélküliek ellátására szükséges anyagi eszközöket előteremteni.

Ugy látszik, mintha a munkanélküliség gazdasági életünk szervi betegségévé állandósult volna, elgyengítve a szervezet ellenállóképességét is. A baj tehát annál veszedelmesebb, mert két oldalról támadja gazdasági létünket: Egyfelől félelmetesen növeli a társadalom tehertételét: az improduktív fogyasztók számát a termelő réteg hátrányára, másfelől ugyanilyen mértékben csökkenti a termelő elemek anyagi erejét és ezzel együtt teljesítőképeségét. Mindjobban leszorítva a termelő rétegek életstandardját, egyre job-

ban megfosztja őket attól a lehetőségtől is, hogy a társadalmi jótékonyaság terén jelentékenyebb áldozatokat hozhassanak.

Ezek szerint a helyzet ma az, hogy a munkanélküliek ellátására az állam, a községek és a társadalom évről évre nehezebben tudja biztosítani a szükséges anyagi eszközöket, úgy, hogyha ez az irányzat még tovább tart, belát-hatatlan következményei lehetnek.

Ez a körülmény arra kényszeríti az illetékes köröket, hogy a megoldásnak más utjait és módjait keressék. Így jutottak el a munkanélküliség legtermészetesebb gyógymódjához, ami nem más, mint hogy a munkanélküliség betegségét munkával próbálják gyógyítani, oly módon, hogy főleg a fiatalabb korosztálybeli munkanélkülieket — egyelőre önkéntes jelentkezés alapján — munkatelepekbe szervezve közmunkák végzésére használják fel. Az eddigi kísérletek az új iránynak csak a kezdetét jelentik, de ha beválnak, vagyis gazdaságosnak bizonyulnak, akkor nagy átalakulást idéznek elő nemcsak a munkanélküliség kérdésének kezelésében, hanem a gazdasági élet egész strukturájában is.

Ami most már a magánjótékonyaság helyzetét illeti, ennek nagy jelentősége a megváltozott viszonyok között sem szűnt meg: ellenkezőleg fokozódott a segítő munka területeinek és lehetőségeinek óriási kiterjedésével arányban. Hogy azonban a megváltozott viszonyok közt is elfoglalhassa az őt megillető helyet, hozzá kell simulnia e viszonyokhoz és ezek igényeinek megfelelően kell szervezkednie.

Mindenekelőtt lényegét kell megváltoztatnia:

Jótékonyaságból szociális segítő munkává kell átalakulnia. Ez az átalakulás lelkiületbeli változást jelent. Azt jelenti, hogy a magánjótékonyaság kiszabadítja magát a jótékonykodás érzelmi gondolatköréből és hasonlóan a hatósági (állami és községi segítő ténykedéshez) a szociális kötelességteljesítés alapjára helyezkedik.

Bármilyen természetes és kívánatos legyen is ez a lényegbeli átszervezkedés, sokkal nehezebb, mint hinnők, mert a magánjótékonyaság érzelmi alapjainak éppen érzelmi jellegnél fogva nagy lelki akadályokba ütközik.

Ezzel a lényegbeli átalakulással vele jár, hogy a magánjótékonyaság szerveinek ki kell lépni elzárkózottságukból és keresniük kell a produktív, egymást kiegészítő együttműködést, ami ne legyen egybeolvadás, hanem szervezett munkamegosztás.

Nagyon helytelen volna a magánegyesületek számának csökkentésére törekedni. Ellenkezőleg: az egyesületek sokasága és sokfélesége legyen az a messze elágazó hajszálgökérzet, mely behatol a társadalom minden hozzáférhető zugába, hogy a társadalmi segítő munka részére megszerezze azo-

kat az anyagi eszközöket, amelyek a hivatalos segítő munka részére nem közelíthetők meg.

Nem az a baj tehát, hogy sok az egyesület, hanem az, hogy működésükben elzárkóznak egymástól, egyik sem szívesen enged a másoknak belső ügyeibe bepillantást.

Pedig a sokoldalú, a tényleges életviszonyok által létrehívott magánjótékonyaság anyagi és erkölcsi erőivel, önkéntes, díjtalan munkásaival a segítésnek hihetetlenül nagy erőssége lesz azonnal, amint megtalálja az erőösszpontosítás olyan lehetőségeit, hogy a legkisebb egyesület teljes önállósága, szabad mozgása, elhatározása, hogy úgy mondjuk, eddigi házi szokása és házi rendje érintetlenül maradjon, segítő munkája azonban egy magasabb szervezeti egységnek legyen alkotórésze és az egységes szervezett erejével hasson.

Az ilyen egységet a segítő munka ágazatai szerint kell és lehet megteremteni oly módon, hogy abban a segítő munkában, amelyre valamely ágazatban szükség van, egységes terv szerint vegyen részt az állam, a község és a társadalom azon egyesületei útján, melyek az illető ágazatot kultiválják. Tegyük fel például, hogy a segélyreszoruló családok iskolás gyermekeinek ellátására naponta kell 1.000 liter tej, az aggoknak, betegeknek 500 liter, kisgyermekeknek szintén 500 liter, mindössze 2.000 liter.

Mivel állam, város, egyesületek és magánosok átlátják a tejellátás nagy fontosságát, mind e tényező tényleg részt is vesz benne a maga erejének megfelelően és könnyen megtörténhet, hogy nemcsak biztosítva van a szükséges tejmennyiség, hanem ennél több kerül kiosztásra.

Ha most már ezek a segítő tényezők egymástól függetlenül a saját partikuláris felosztási terveik szerint adják ki a tejet, a kiosztás szükségszerűen igazságtalanságokra fog vezetni, vagyis egyesek két, vagy több helyről, vagy az előirányzottnál több tejet kapnak, mások pedig, akik talán jobban rávannak szorulva, egyáltalán nem jutnak tejhez. Ellenben, ha a hatóságok, egyesek és magánosok megállapodnak abban, hogy az egész tejakciónak mely részét vállalják, honn pénzzel, vagy tejjel járulnak-e hozzá, hogy közvetlenül részt akarnak-e venni a kiosztásban, vagy ezt másnak engedik át, akkor a szükségletnek megfelelő terv szerint simán fog lefolyni az akció.

A „Munkanélküliek gondozója” egyesület a szétforgácsolt társadalmi és egyesületi jótékonyaságnak ilyen alapokon való megszervezését egyik feladatának tekinti s amint a téli segítő akciók nyomasztó gondjaitól kissé szabadul ezt a szervező munkát veszi kézbe.

K 15. výročiu

BRATISLAVY

hlavného mesta Slovenska

vydaná bola táto kniha na iniciatívu

Dra Vladimíra Krnu,

starostu mesta Bratislavy a senátora,

pod šéfredaktorstvom a dľa úpravy

Dra Františka Krausa,

I. námestníka starostu a šéfa kultúrneho oddelenia mesta

Usporiadal

Dr. Ovidius Faust,

mestský archivár, vedúci mestských vedeckých ústavov v Bratislave

Návrh obálky „Redopa“ (dr. A. Hořejš) Bratislava. Na papieri tunajšej

výroby v grafickej úprave riaditeľa K. Jaroňa zhotovila kníhtlačiareň

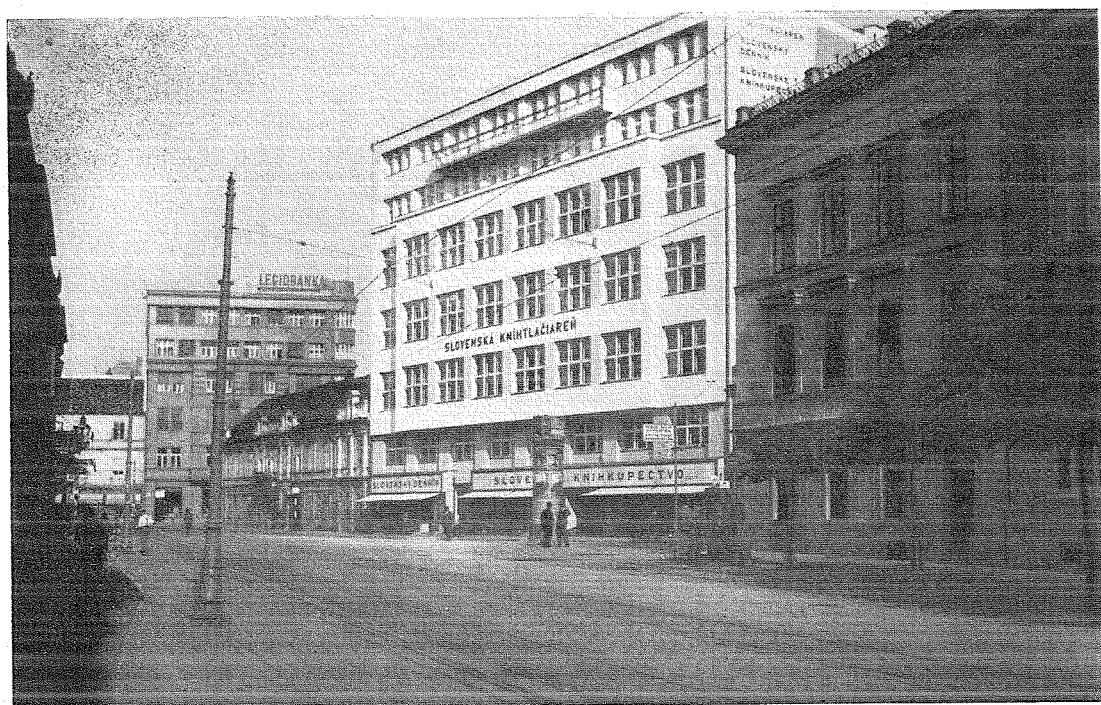
Linografia K. Jaroň a spol., Bratislava

Bratislava, vo februári 1934

OBRÁZKOVÁ ČASŤ

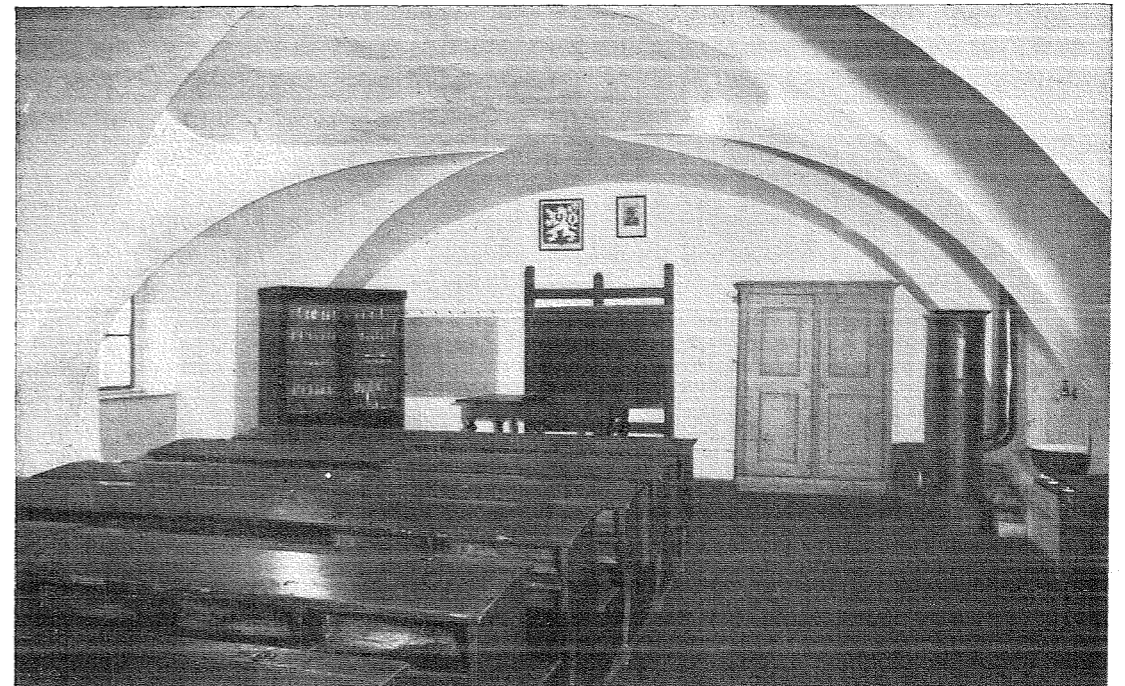
Stará budova Slovenskej kníhtlačiarne v Ružovej ulici.

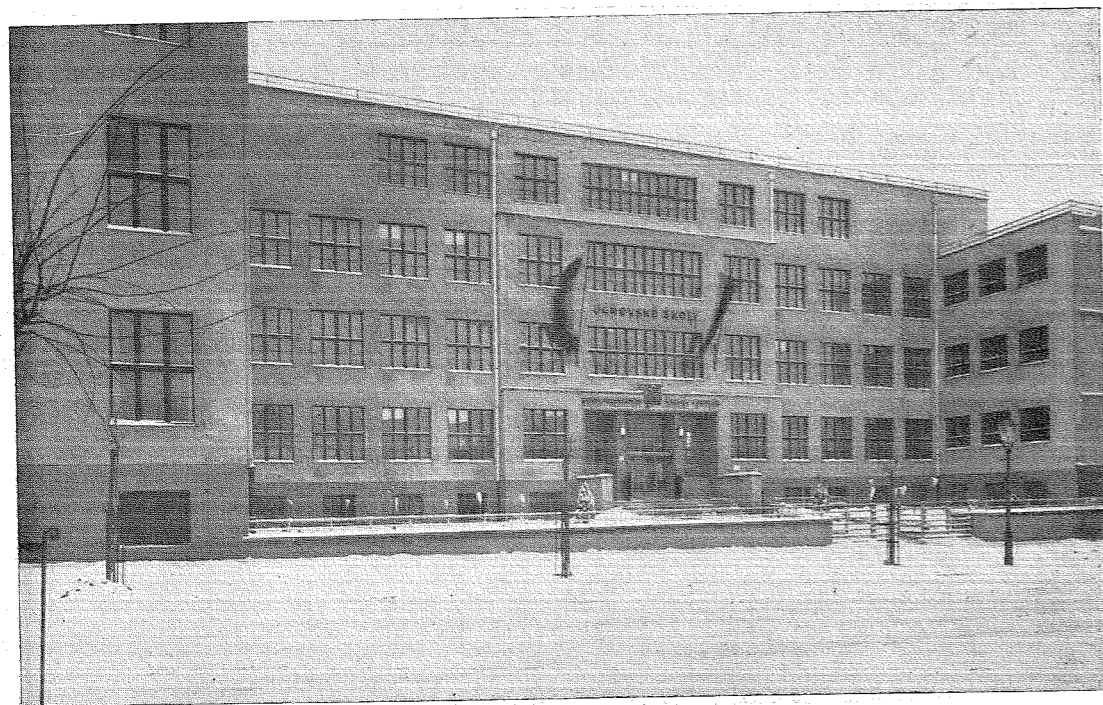
Slovenská kníhtlačiareň po prestavbe.

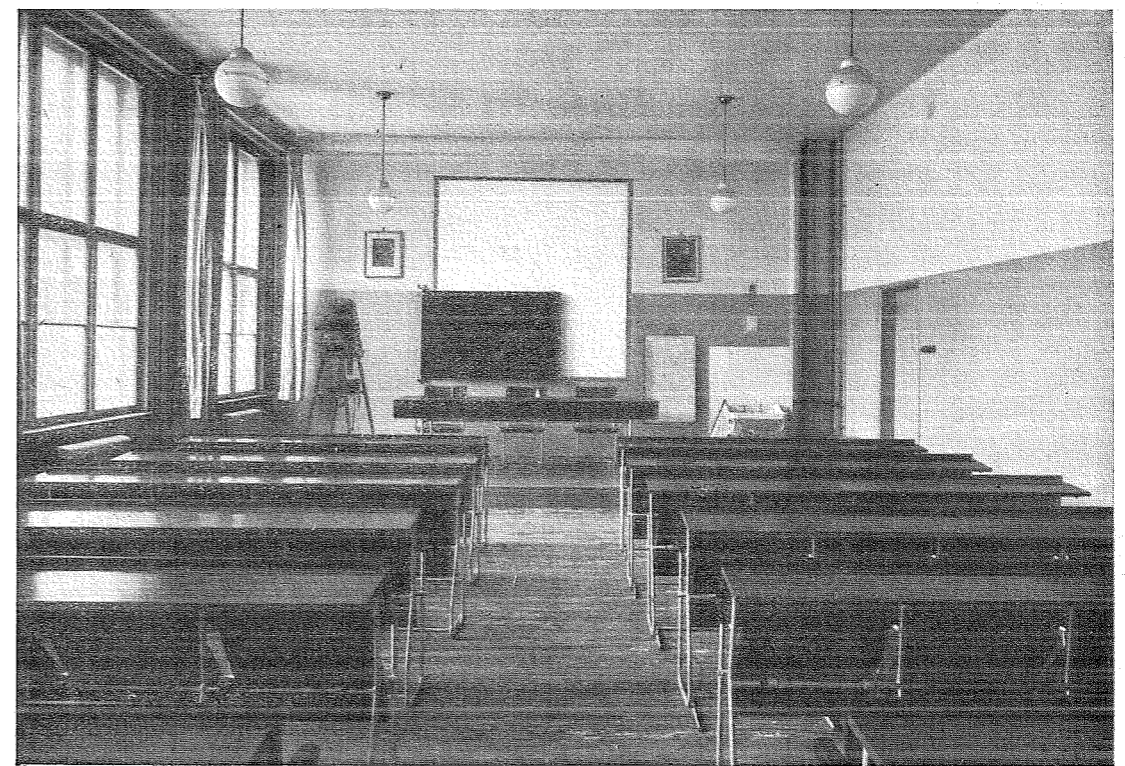
Budova starej učňovskej školy v Radničnej ulici.

Učebná sieň v starej učňovskej škole.

Budova novej učňovskej školy vo Vazovej ulici.

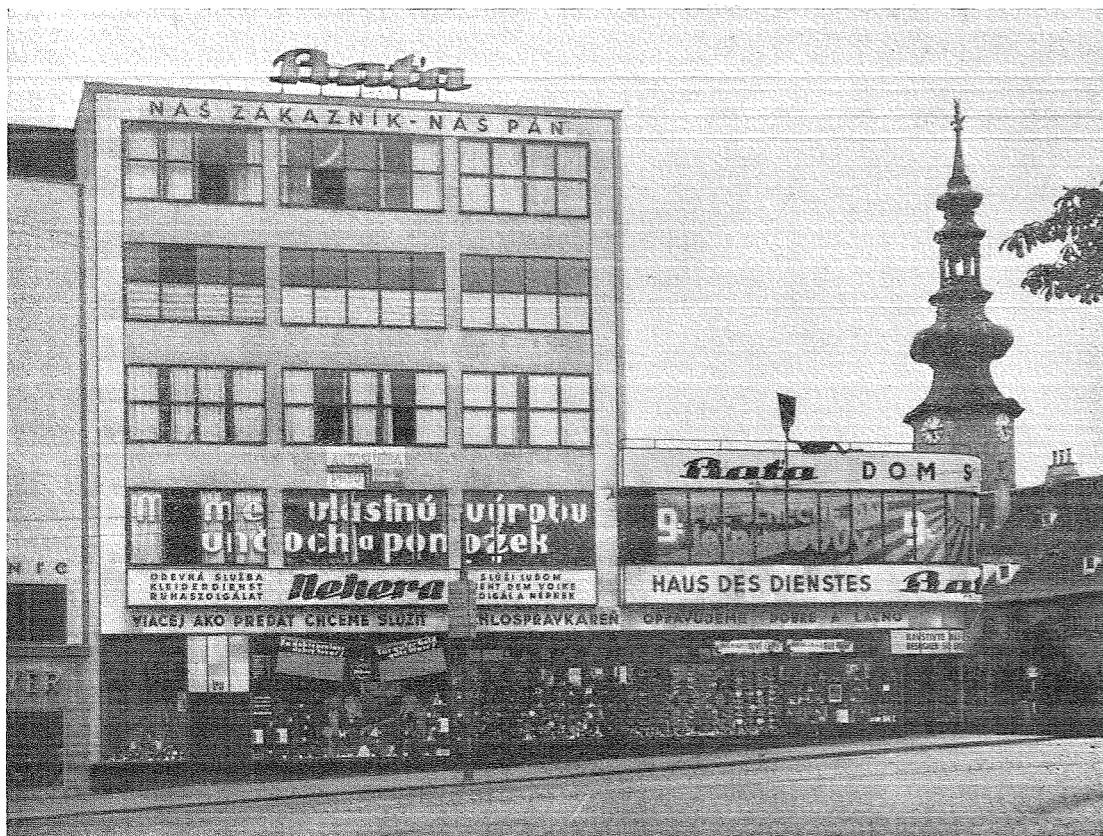
Učebná sieň v novej učňovskej škole.

Stará patricijská skupina domov, kde sa teraz po prestavbe nachádza obchodný dom Bata.

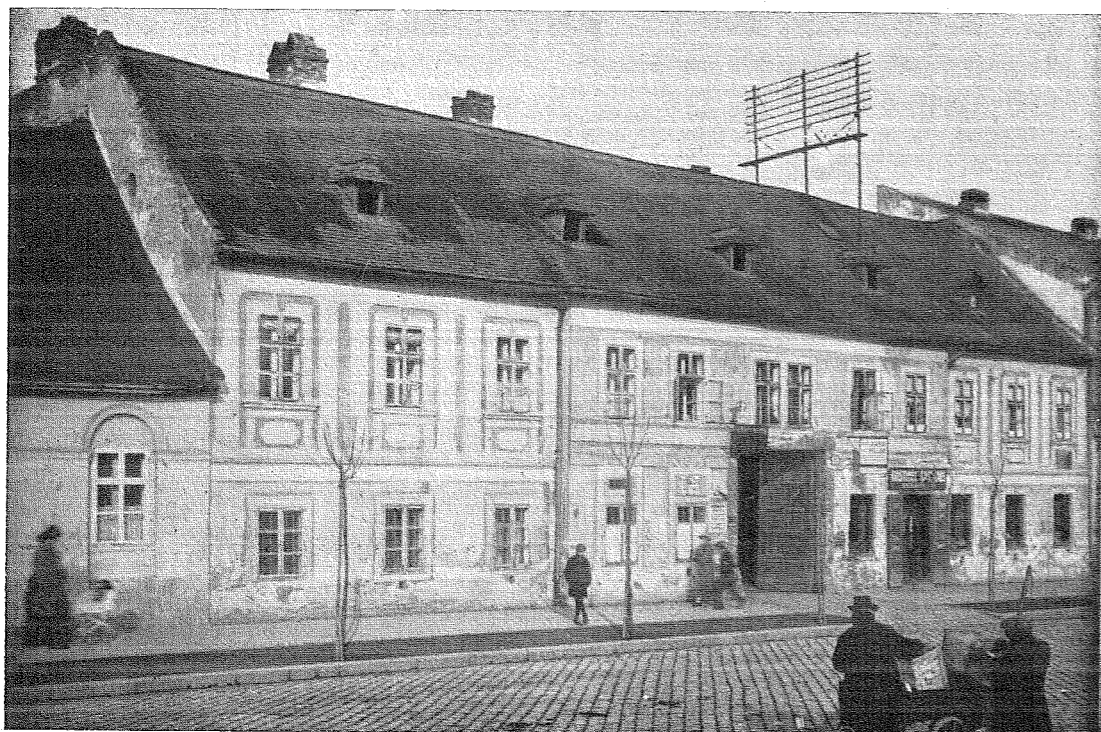
Bývalá skupina domov, kde teraz stojí dvor Edl.

Bata.

Dvor Edl v gete.

Bývalý hotel ku „Zlatému baranovi“ na Sennom námestí.

Stará budova, kde sa teraz po prestavbe nachádza gremium bratislavského obchodníctva.

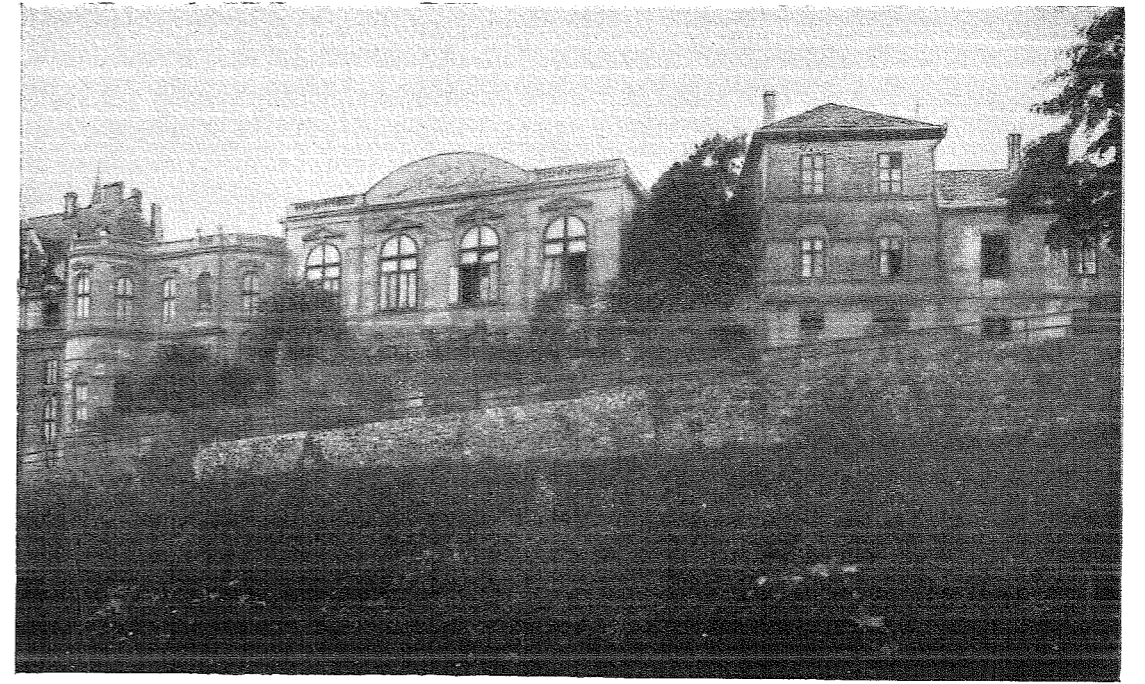
Teraz sa tam nachádza hotel Tatra.

Gremium bratislavského obchodníctva v Ondrejskej ulici.

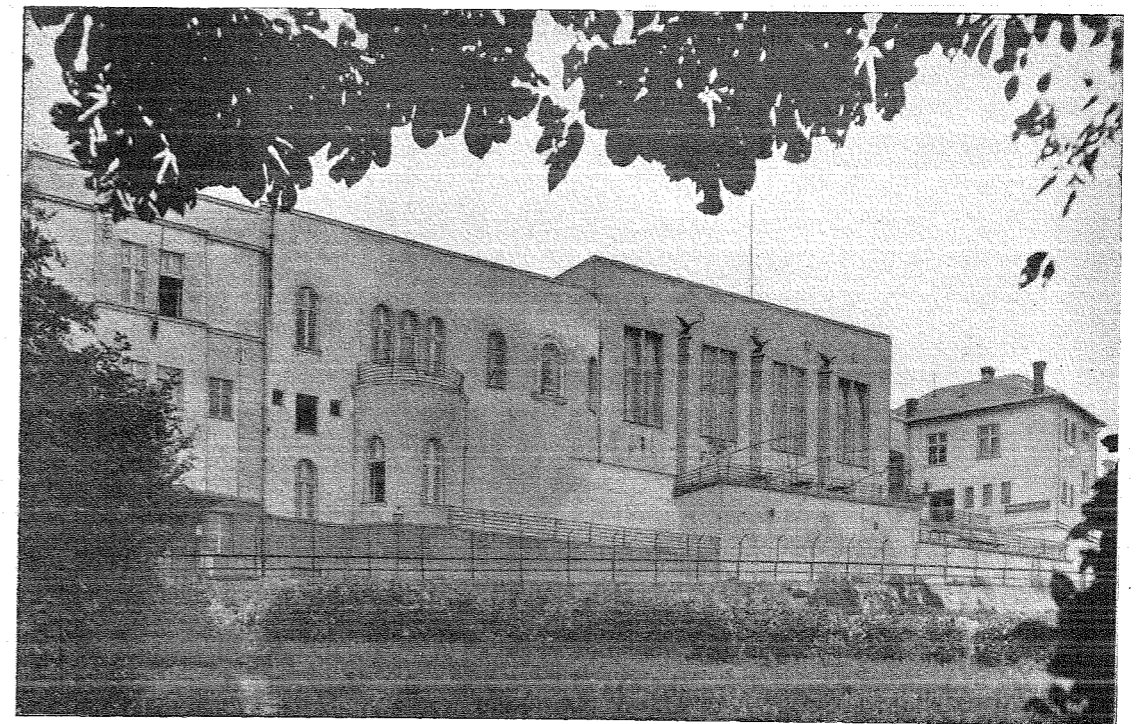
*Na mieste tejto budozy na Suchom mýte postavená bola kaviareň
Astoria.*

Starý Belle-vue pred prestavbou.

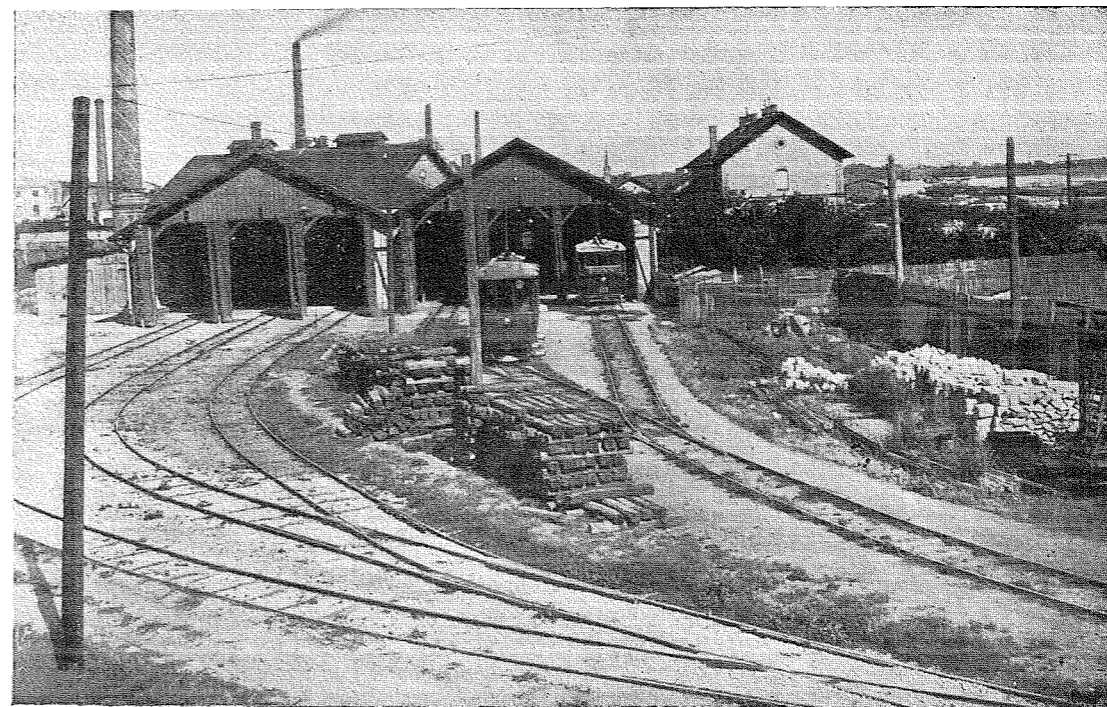
Kaviareň Astoria.

Teraz sa tam nachádza Sokolovňa.

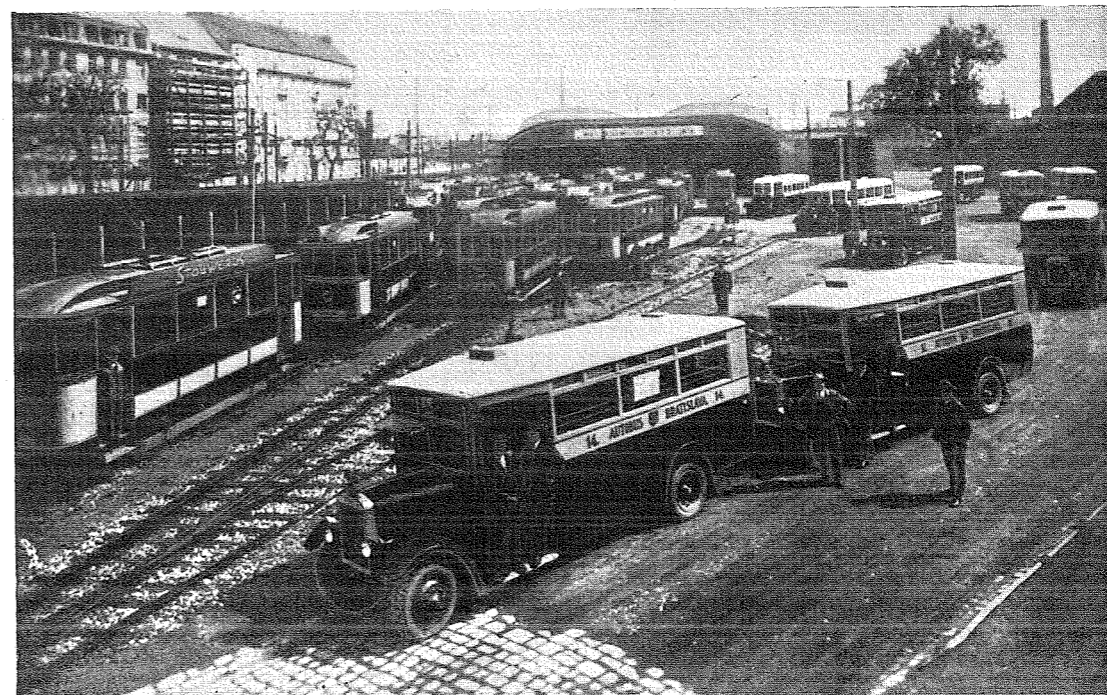
Staré domy na Špitálskej ulici.

Bratislavská remíza predvojnová.

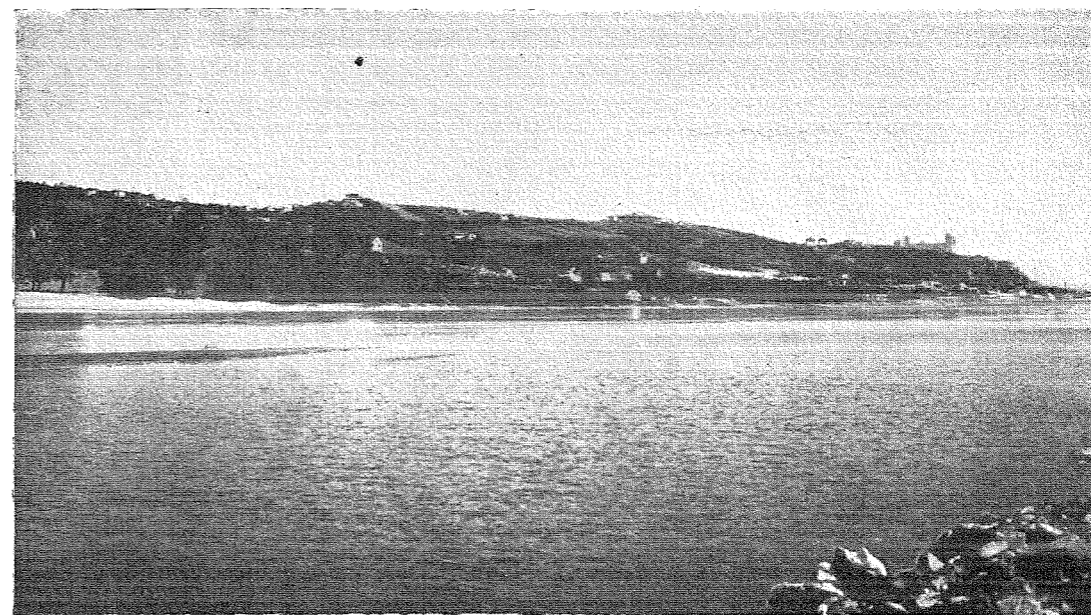
Po prestavbe starých domov na Špitálskej ulici.

Bratislavská remíza zväčšená dnešným bratislavským požiadavkám.

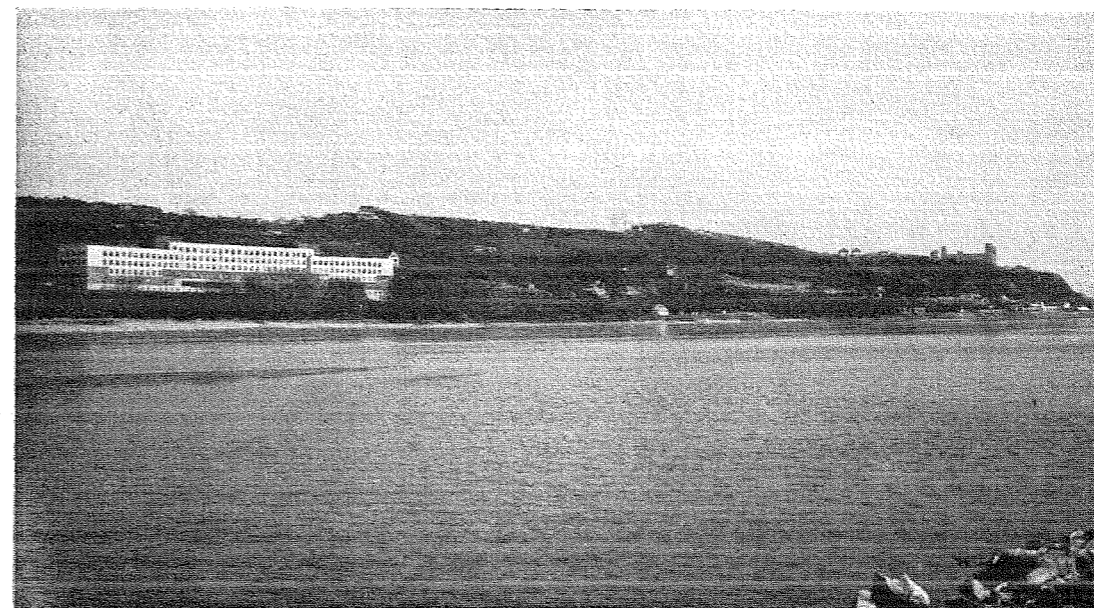
Stará budova na rohu Špitálskej a Mickiewiczovej ulice.

Ľavé pobrežie Dunaja na Lanfranconi.

Teraz sa tam nachádza palác Metropol.

Teraz sa tam nachádza vysokoškolský internát.

Staré domy barón Walterskirchen na Novomestskej ulici.

Skupina starých chalúp na Sennom námestí.

Teraz sa tam nachádza nová družstevná budova.

Skupina nových domov na Sennom námestí po prestavbe.

Starý domček na Kornhuberovej ceste.

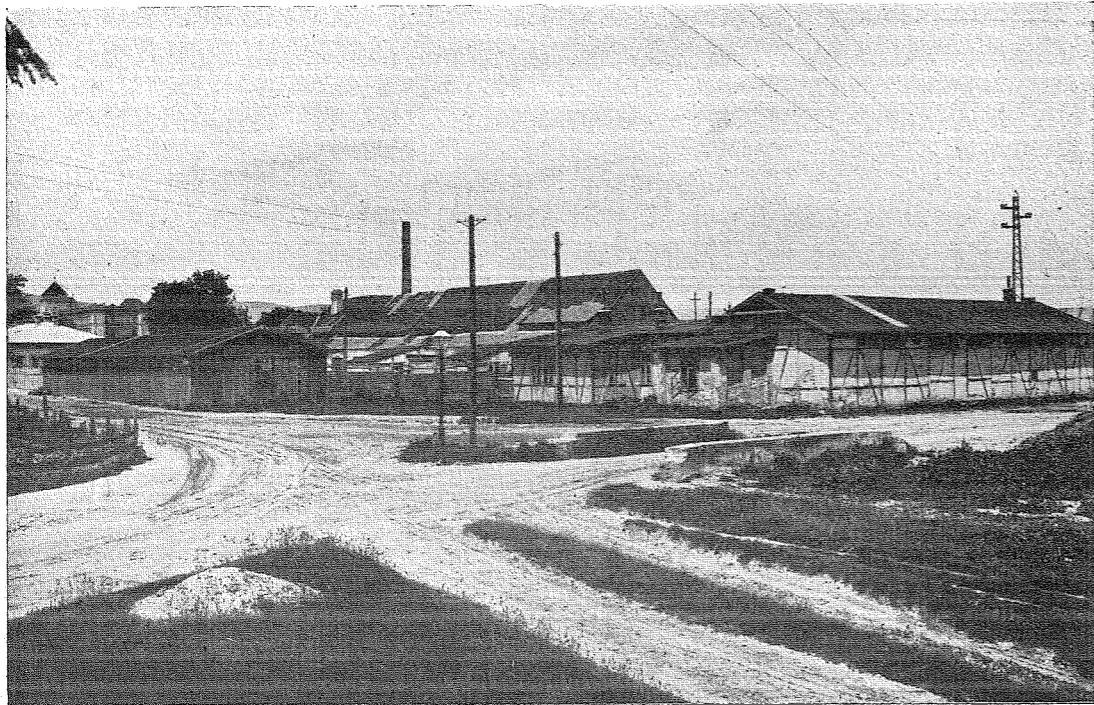
Hotel Savoy-Carlton pred prestavbou.

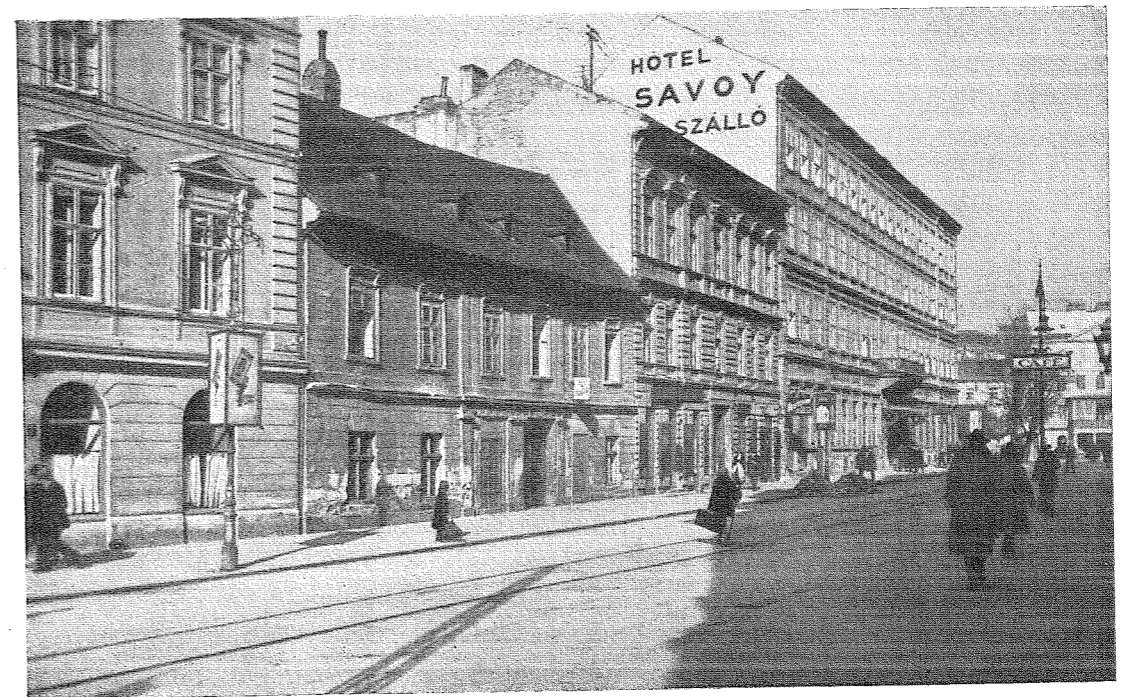
Teraz sa tam nachádza moderný obytný dom.

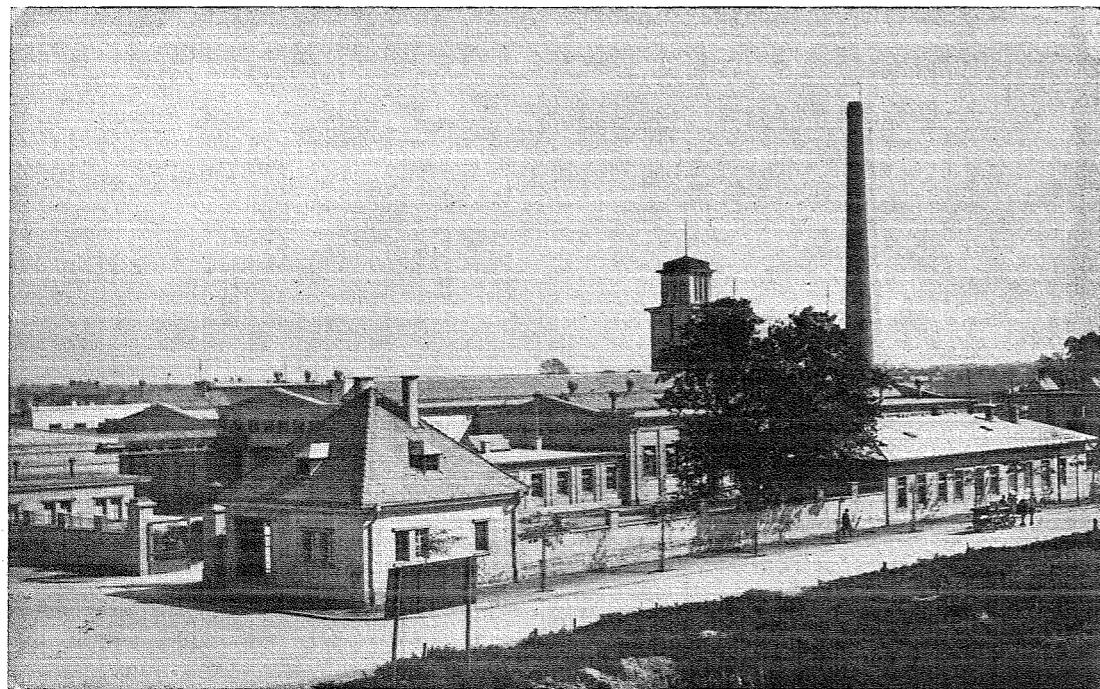
Hotel Savoy-Carlton po prestavbe.

Starý bratislavský bitúnok.

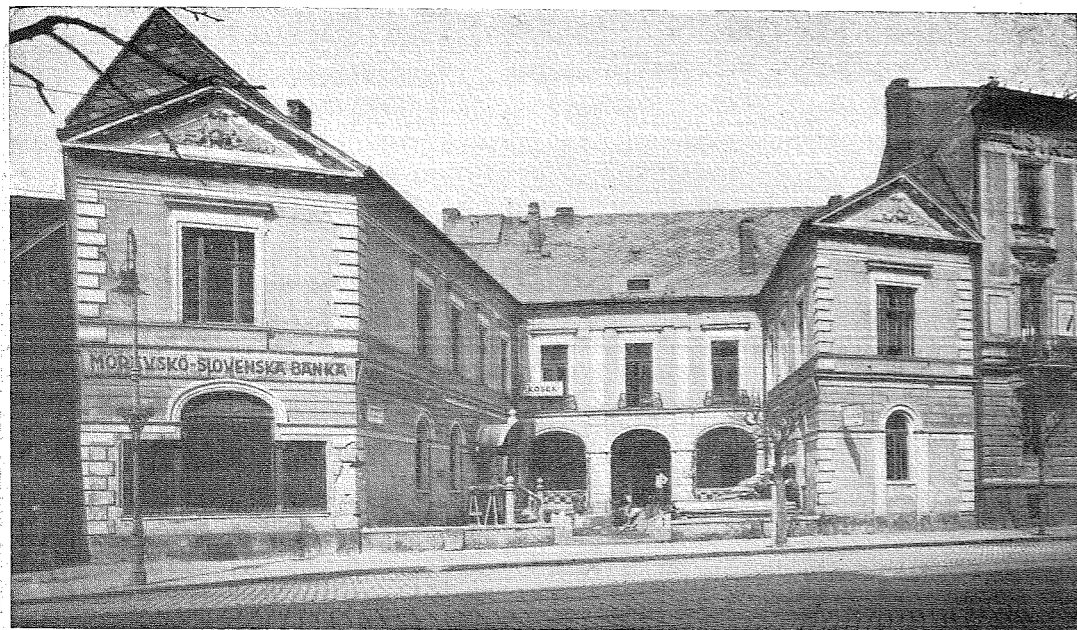
Stará budova, kde sa teraz po prestavbe nachádza Česká banka Union.

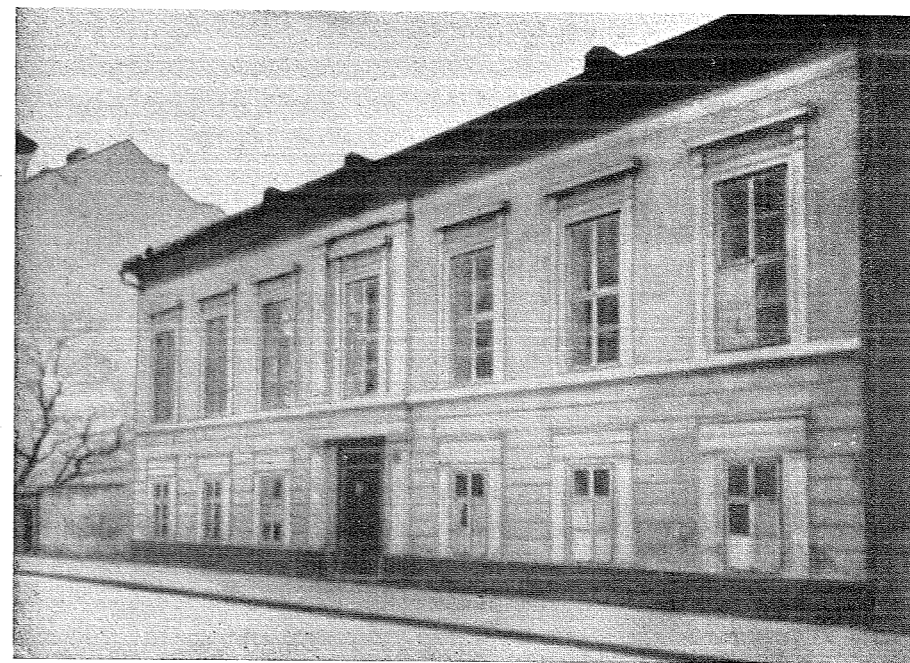
Bratislavský bitúnok v Miletičovej ulici po prestavbe.

Česká banka Union v Mostovej ulici.

Stará budova, kde sa teraz po prestavbe nachádza Ústredná záložňa čs. legionárov a U. P.

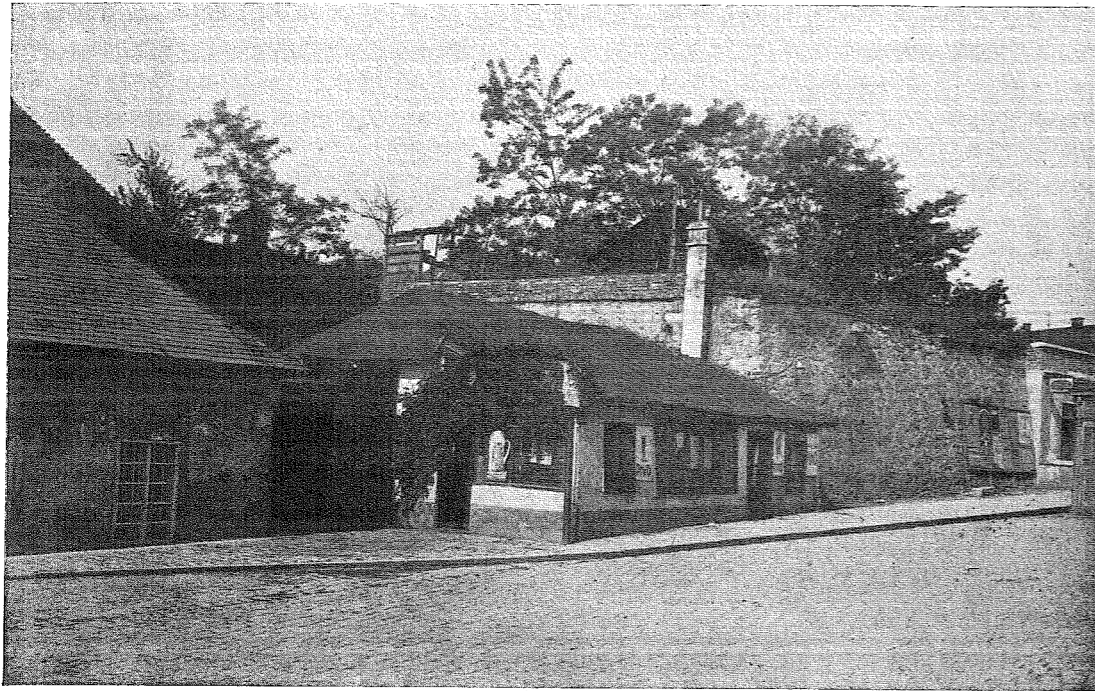
Starý obytný dom na Palisádoch.

U. P. a Ústredná záložňa čs. legionárov na Štefánikovej ulici.

Nová-budova na Palisádoch po prestavbe.

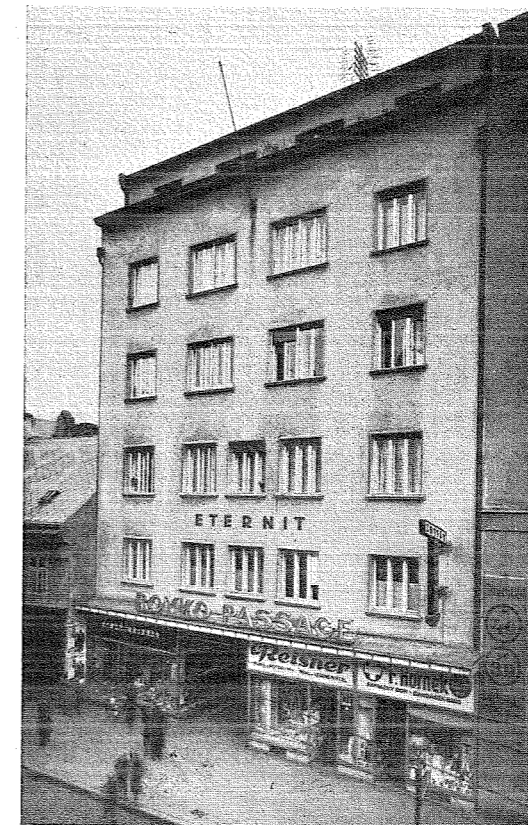
Starý hostinec zo skupiny starých domov na Sennom námestí, kde sa teraz nachádza Živnodom.

Stará budova Roykovej základiny v Uhorskej ulici.

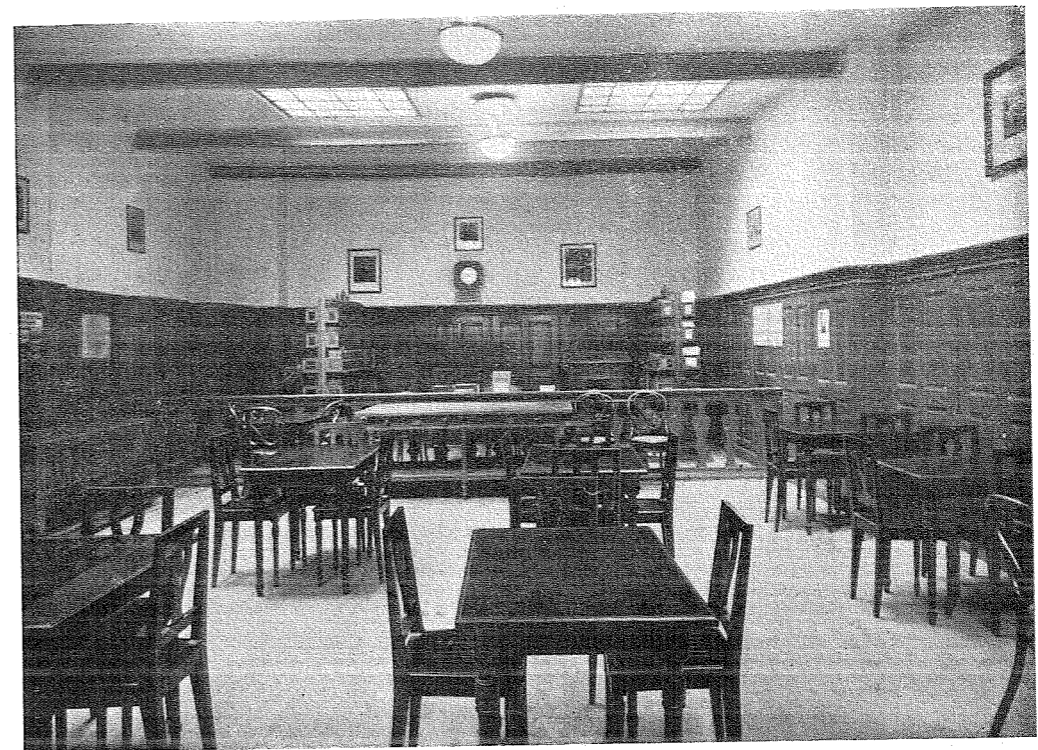
Živnodom.

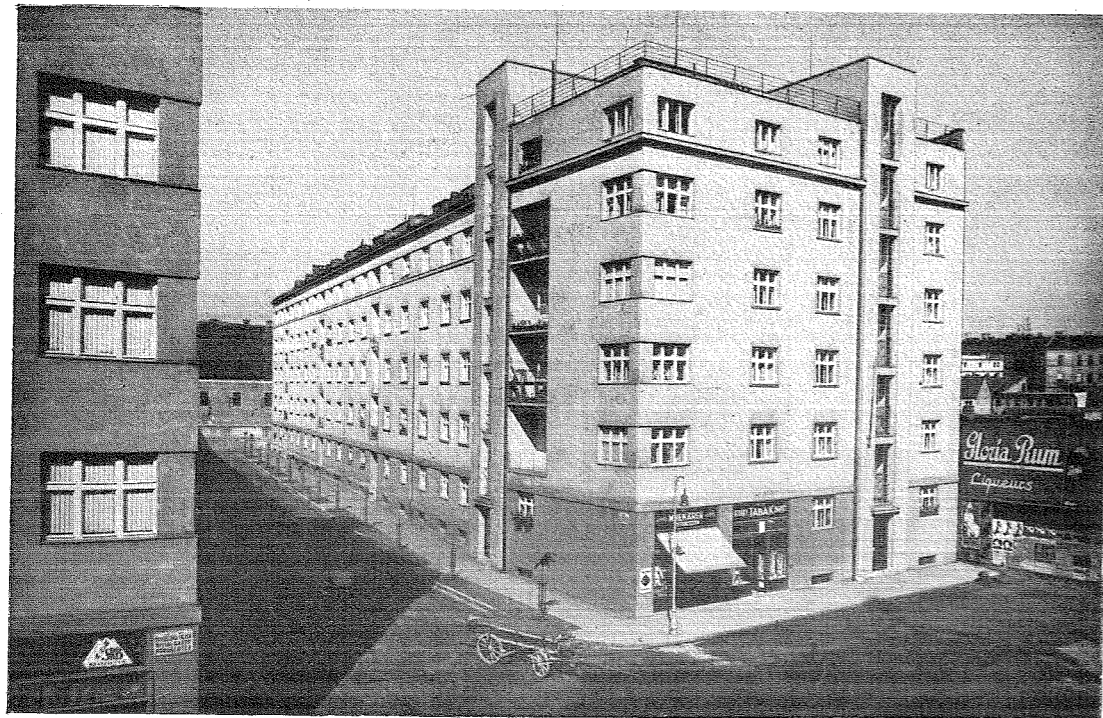
Nová budova Roykovej základiny v Uhorskej ulici.

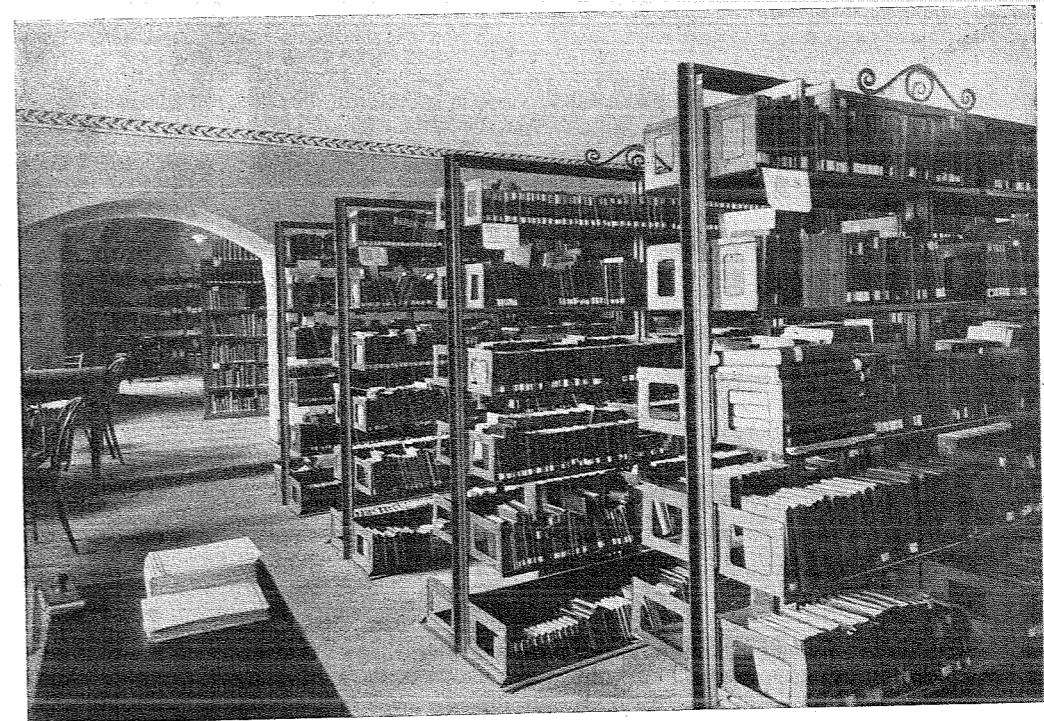
Skupina domov na Špitálskej ulici, kde sa teraz nachádzajú policajné domy.

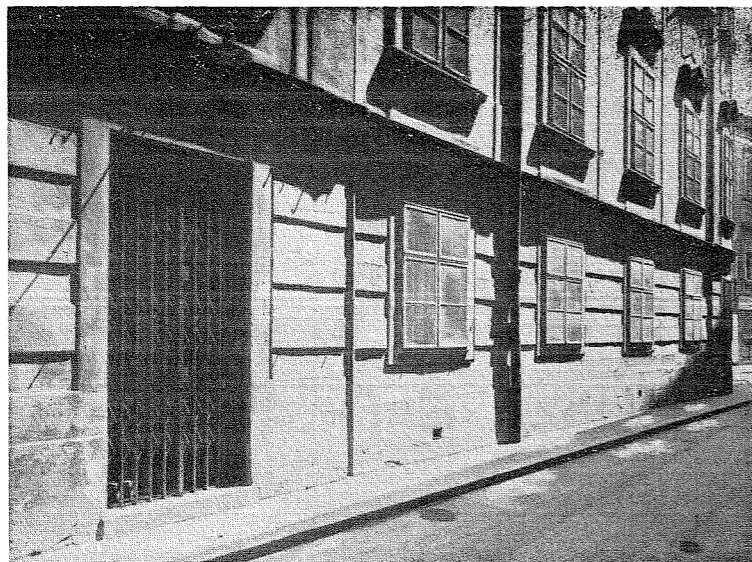
Mestská čítárňa

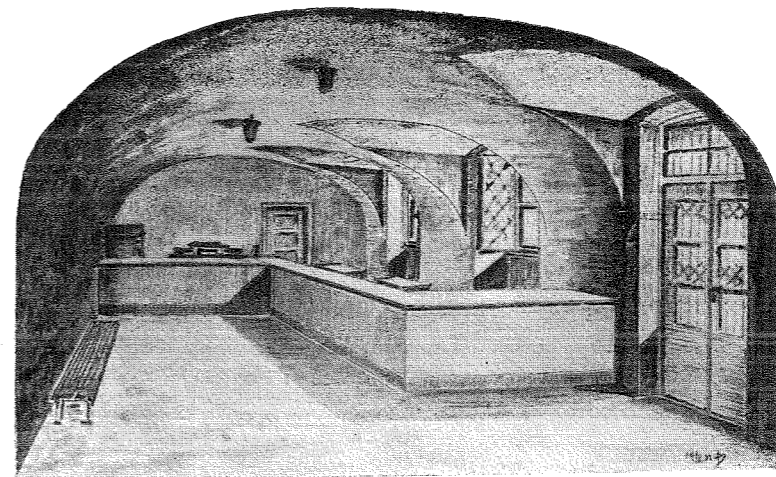
Policajné domy na Špitálskej ulici.

Mestská knižnica

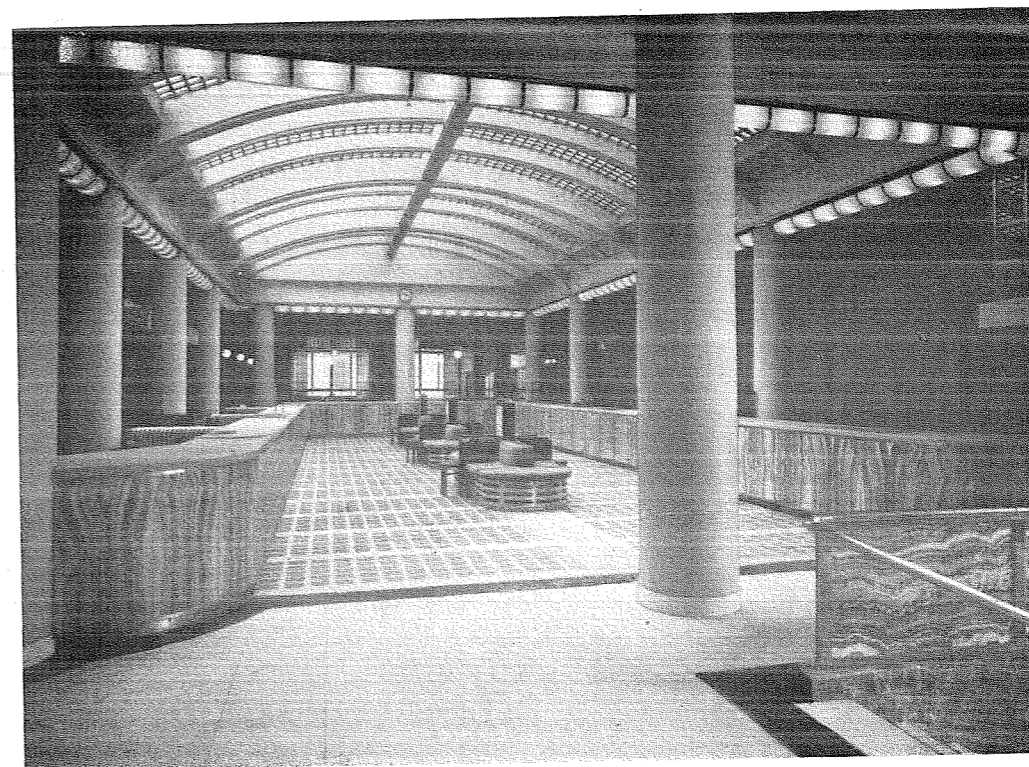
Staré miestnosti Mestskej sporitelne v Radničnej ulici.

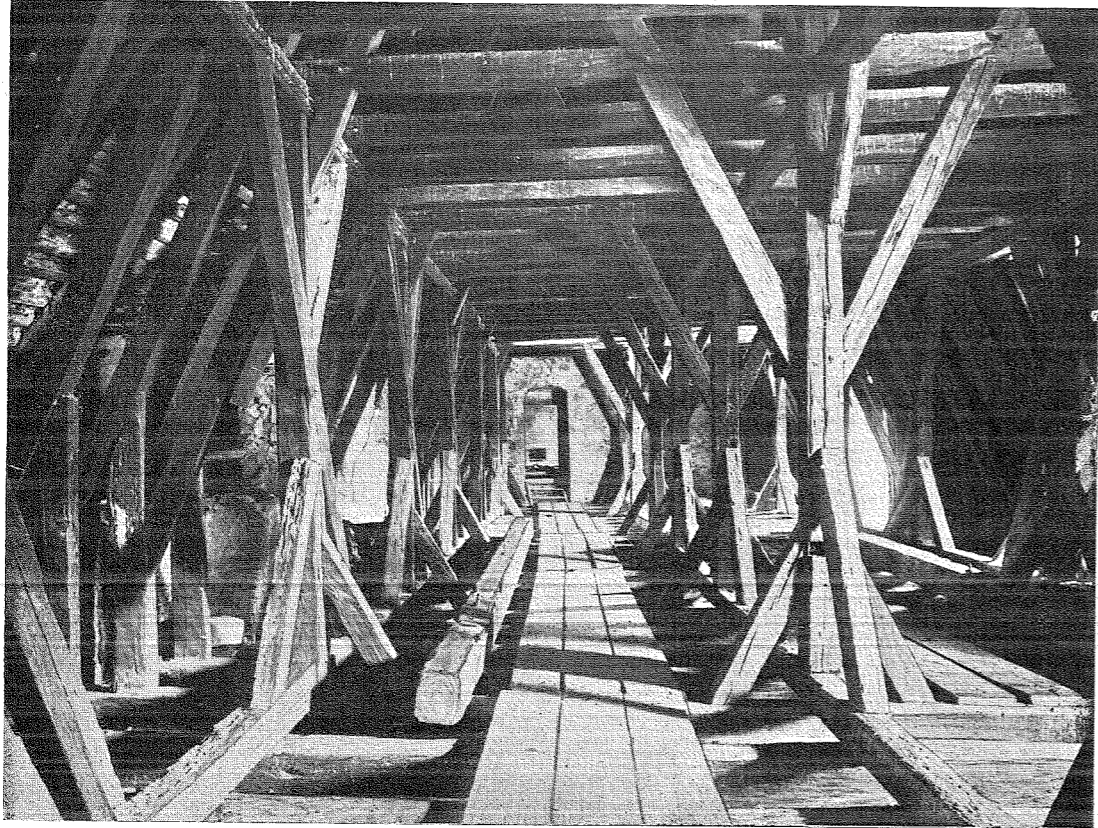
Smenáreň Mestskej sporitelne v starých miestnostiach v Radničnej ulici.

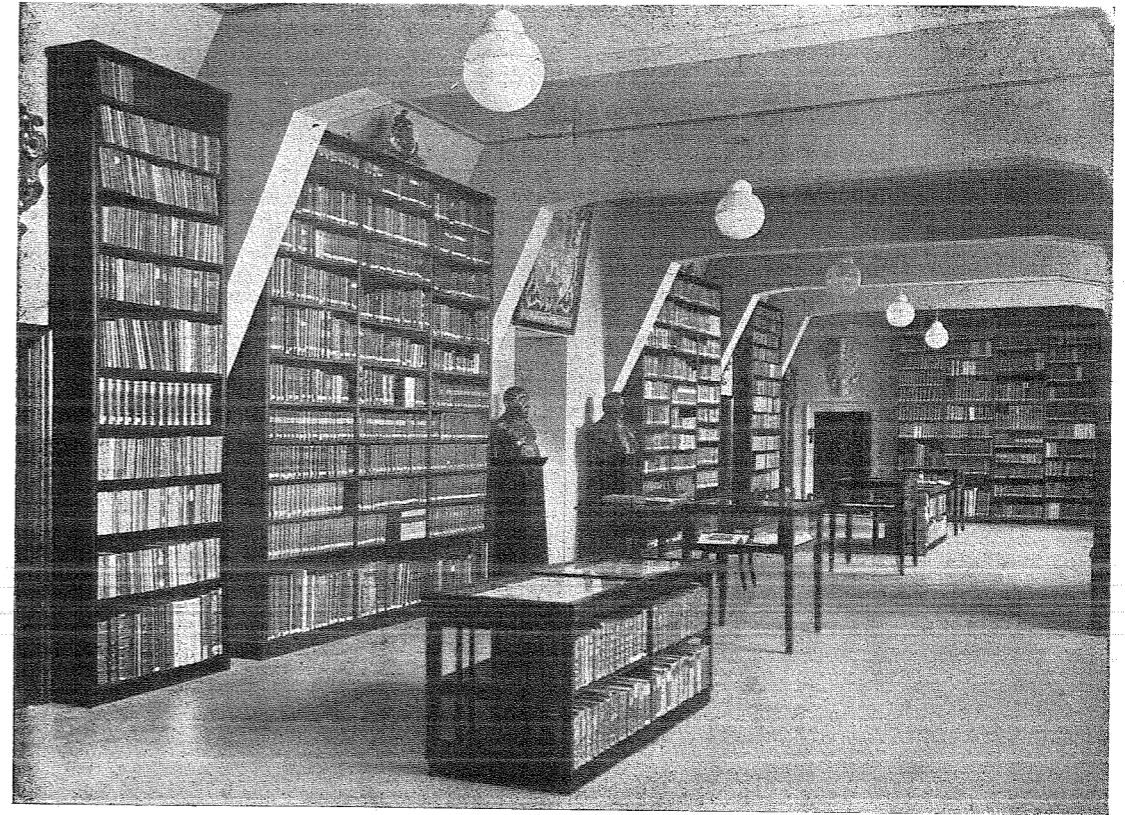
Terajší palác Mestskej sporitelne na námestí Republiky.

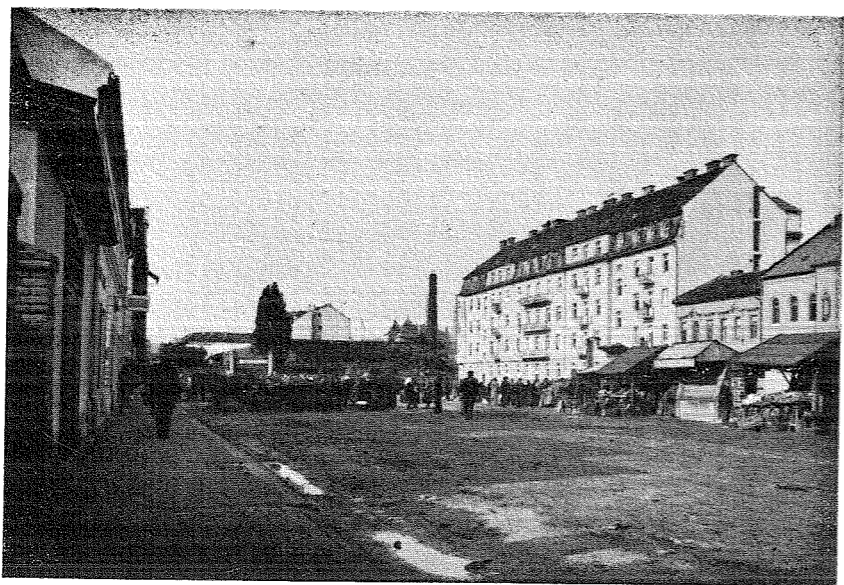
Miestnosti Mestskej sporitelne v novej budove na námestí Republiky.

Povaľa na starej radnici

Povaľa po adaptácii na príručnú knižnicu Mestského archívu

Jakubovo námestie v prvých rokoch poprevratových.

Starý dom na konci Dunajskej ulice a začiatku Mlynských nív.

Upravené Jakubovo námestie, v pozadí časť paláca riaditeľstva železníc.

Teraz sa tam nachádza kaviareň Drobek.